

KONSERVIMI I INTEGRUAR

Sfidat, mundësitë dhe përvojat e integrimit të trashëgimisë kulturore dhe natyrore në planifikim hapësinor dhe urban në Kosovë

INTEGRATED CONSERVATION

Challenges, opportunities and integration experiences of cultural and natural heritage into spatial and urban planning in Kosovo

KONSERVIMI I INTEGRUAR

Sfidat, mundësitë dhe përvojat e integrimit
të trashëgimisë kulturore dhe natyrore
në planifikim hapësinor dhe
urban në Kosovë

INTEGRATED CONSERVATION

Challenges, opportunities and integration
experiences of cultural and natural
heritage into spatial and urban
planning in Kosovo

PËRMBAJTJA

HYRJE - 004

STUDIMI - 010

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor në nivel qendror dhe lokal

Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020 + - 032

Komuna e Mitrovicës - 048

Komuna e Vushtrrisë - 070

Komuna e Gjakovës - 090

Komuna e Pejës - 128

Komuna e Hanit të Elezit - 148

PUNËTORITË - 220

Komuna e Graçanicës - 230

Komuna e Vushtrrisë - 250

Komuna e Gjakovës - 286

Komuna e Partesh-Pasjanë - 322

Komuna e Pejës - 342

EKIPI REALIZUES I PUBLIKIMIT - 374

CONTENT

004 - INTRODUCTION

010 - CASE STUDY

Integration of cultural heritage into urban and spatial planning on local and central level

032 - Kosovo Spatial Plan 2010-2020+

048 - Municipality of Mitrovica

070 - Municipality of Vushtrri / Vučitrn

090 - Municipality of Gjakova / Đakovica

128 - Municipality of Peja / Pec

148 - Municipality of Hani i Elezit / Elez Han

220 - WORKSHOPS

230 - Municipality of Graçanicë / Gračanica

250 - Municipality of Vushtrri / Vučitrn

286 - Municipality of Gjakova / Đakovica

322 - Municipality of Partesh-Pasjane / Parteš-Pasjane

342 - Municipality of Peja / Pec

374 - PUBLICATION TEAM

HYRJE

Trashëgimia kulturore versus planifikimit hapësinor dhe urban

“Integrimi i trashëgimisë kulturore në planifikimin urban dhe hapësinor nxit diversitetin si dhe mbështet të drejtën e qytetarëve të jenë bashkëpjesëmarrjes në kulturë. Në rastet kur trashëgimia kulturore me sukses është integruar në planet komunale, kjo krijon kushtet për zhvillim potencial të sektorit të turizmit... Ndërsa vetë integrimi i trashëgimisë kulturore në planifikimin lokal është në përputhje me normat evropiane, standardet evropiane dhe mënyrat e punës kanë qenë gjithashtu të integruar në këtë proces.”*

Citati i mësipërm i evaluimit të para disa muajsh të punës së CHwB përthekon gjithë inspirimin dhe obligimin që kemi dhe synimit tonë në integrimin e trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor dhe urban në Kosovë.

Realisht, gjithçka filloi me vet punën e CHwB në Kosovë, në vitin 2001, në një kohë të vështirë kur trashëgimia kulturore nuk mund të konsiderohej as prioritet i ulët në krahasim me nevojat primare elementare të jetesës dhe procesin e kthimit në jetë normale. Në këtë mozaik sa të zymtë aq edhe të vështirë, CHwB dha një fije shprese për trajtim të trashëgimisë ndërtimore që ishte aq e vlefshme për popullin e Kosovës. Ishte projekti i rindërtimit të *Pesë Kullave* në Rrafshin e Dukagjinit, që sikurse gurë që hidhen në liqe dhe me rrathët koncentrikë përreth në ujë do të zgjërroheshin anembanë Kosovës në 10 vitet e ardhshme.

Nëse guri simbolizon një kullë, kishë apo xhami, rrathët koncentrik në mënyrë figurative do t'i emërtoja si hallka të *Programit të Konservimit të Integruar*. Nevoja e trajtimit të trashëgimisë kulturore të Kosovës në kontekst të planifikimit hapësinor dhe urban, lindi natyrshëm. Pas viteve të emergjencës, vendi përjetoi një fluks të madh, e shpesh edhe të pakontrolluar, të zhvillimeve urbane gjë që ndikuan edhe në strukturën e trashëgimisë kulturore të qyteteve dhe fshatërave të Kosovës. Programi filloi, jozyrtarisht, me disa pilot projekte të ndërmarra në terren sikurse ai në fshatrat Isniq dhe Drenoc të Komunës së Deçanit si dhe me Planin e Konservimit dhe i Zhvillimit të zonës historike të Prizrenit, të realizuara më 2004 dhe 2005. Projekti i Prizrenit, edhe sot e kësaj dite është i vetmi plan i këtij lloji i aprovuar zyrtarisht nga ndonjë autoritet komunal në Kosovë.

Procesi i punës në këtë projekt filloi në 2005 dhe zyrtarisht u aprovua në 2009, gjë që tregon se ka qenë goxha vështirë të punohet në një proces të panjohur deri atë kohë për Kosovën. Për më shumë detaje të këtij plani ju ftoj që ta shfletoni publikimin tonë të veçantë të këtij projekti.

Aktivitetet vazhduan me projektin e *Trashëgimisë së mbetur të Prishtinës dhe Hulumtimit në Novobërdë*, e me disa projekte të realizuara në Komunën e Junikut (shih poashtu publikimin e veçantë për këtë komunë). Kjo filloi të merr përmasa edhe më të theksuara me Punëtoritë e Vizionimit, të promovuar nga UN-HABITAT dhe më vonë edhe të bashkëorganizuar e të bashkëfinancuar edhe nga CHwB, të organizuara për një numër të konsiderueshëm të komunave (shih hartën e bashkangjitur). Përderisa punohej në projekte të ndryshme programi filloi të strukturohej dhe do të përkufizohej në këto vija. Qëllimi i përgjithshëm i programit është të kontribuojë në forcimin e rolit të institucioneve në integrimin e trashëgimisë kulturore në proceset e planifikimit hapësinor dhe urban në Kosovë, si dhe trajtimit të trashëgimisë si një faktor zhvillimi social. Planifikimi konzervues, si një trend global, është një fushë që zhvillohet me shpejtësi e që ka mundësuar kalimin nga modeli *ad hoc* i mbrojtjes në një planifikim sistematik përfshirë strukturën, procesin gjithpërfshirës dhe ruajtjen e biodiversitetit. Kohët e fundit, vëmendja e planifikimit konzervues është përqendruar në përfshirjen e realiteteve socio-ekonomike, e sidomos në aspekt të minimizimit të shpenzimeve të menaxhimit dhe kostove oportune projekteve.

Një nga gurthemet bazë të punës sonë në këtë program është edhe hulumtimi i kryer në fillim të vitit 2009, me gjithsej 30 komuna dhe 11 institucione të nivelit qendror. Ky hulumtim ishte një matje e pulsit të përgjithshëm se ku gjendej Kosova rreth integritet të trashëgimisë në planifikim hapësinor dhe urban në Kosovë. Ndonëse këtu nuk i kemi paraqitur rezultatet e hulumtimit me statistika dhe numra, gjë që do të merre hapësirë goxha të madhe në publikim, pasqyra është më se e zymtë. Shumica dërmuese, nëse jo të gjitha komunat e Kosovës, integrojnë në mënyrë shumë formale trashëgiminë e tyre në planet e tyre për zhvillim të ardhshëm të komunës. Hulumtimi poashtu na tregoi se kjo lëmi komplekse ka shumë probleme që duhet të zgjidhen me një përkushtim, profesionalizëm, bashkpunim dhe më kryesorja – me pasion e kujdes të veçantë.

INTRODUCTION

Cultural heritage versus spatial and urban planning

*“The integration of cultural heritage into urban and spatial planning promotes **diversity** and upholds the **right of citizens to partake in culture**. When cultural heritage is successfully integrated into municipal plans, it creates conditions for **potential growth** of the tourism sector... While integrating cultural heritage in local planning is itself in line with **European norms**, European standards and ways of working have also been integrated in the process.”**

The citation above extracted from the evaluation of the several months ago of CHwB's work captures all the inspiration and commitment that we have and of our endeavor on the integration of cultural heritage in spatial and urban planning in Kosovo.

Indeed, everything started with CHwB's effect in Kosovo in 2001, in times so difficult when cultural heritage couldn't be regarded even as low priority compared to the basic and primary needs of the living and the process of returning to normality. In such stark and difficult mosaic, CHwB bestowed a ray of hope for the treatment of built heritage which remain so valuable to the people of Kosovo. It was the project of reconstruction of *Five Kullas* in Dukagjini Plain that, as stone thrown into the lake, the concentric circles on the surface would expand across Kosovo in the next 10 years.

If the stone symbolizes a kulla, church or mosque, these concentric circles I would figuratively name as the rings of the *Program of Integrated Conservation*. The necessity of treatment of cultural heritage in Kosovo within the spatial and urban planning context naturally came into being. After years of contingency, the country suffered a large influx, often uncontrolled, urban developments which affected the structure of the cultural heritage of the cities and villages of Kosovo. Program began, informally, with some pilot projects undertaken in the field, as the one in Isniq/Isnić and Drenoc/Drenovac villages in Deçan/Dečan Municipality, and the Conservation and Development Plan of the Historic centre of Prizren, carried in 2004 and 2005. Even today, the Prizren project is the only plan of its kind officially approved by any municipal authority in Kosovo.

The process of work on this project began in 2005 and was officially adopted in 2009, which indicates that it has been pretty difficult to work in an unfamiliar process for Kosovo to that time. For more details of this plan I invite you to browse our special publication to this project.

Activities continued with the project *Remainder of Prishtina/Priština's Heritage* and the *Studies in Novobërdë/Novo Brdo*, and with some other projects implemented in the Municipality of Junik (see also the separate publication for this municipality). It started to get even larger in size with the Visioning Workshops promoted by UN-HABITAT, and later co-organized and co-financed by CHwB, for a considerable number of municipalities (see map attached). While various projects were ongoing the programme starts to get its structure and would get outlined in the lines set. The overall objective of the programme is contribution to strengthening the role of institutions in integration of cultural heritage in the spatial and urban planning process in Kosovo as well as treating cultural heritage as a development factor for society. Conservation planning as a global trend is a rapidly evolving field that has enabled a transition from *ad hoc* protection to systematic planning involving pattern, inclusive process and biodiversity persistence. More recently, attention has been focused on incorporating socio-economic realities into conservation planning, particularly in terms of minimizing the management and opportunity costs of the projects.

One of the ground cornerstones of our work in this programme is the survey carried in early 2009, with a total of 30 municipalities and 11 central institutions. This study was the taking of general pulse where does Kosovo stand on integration of the heritage in spatial and urban planning in Kosovo. Although here we haven't presented findings of the survey with statistics and numbers, which would take quite amount of space in the publication, the picture is more than downcast. The vast majority, if not all the municipalities of Kosovo, in a very formal manner integrate heritage in their plans for future development of the municipality. The survey also proved us that this complex subject has many setbacks to overcome with a dedication, professionalism, cooperation and the foremost – with passion and care.

LEGJENDA

Komunë / Qytet / Qytezë

Fshat

Pyetësor i përgjithshëm i bërë me 30 komunat e Kosovës rreth perceptimit të institucioneve lokale komunale rreth përfshirjes së trashëgimisë kulturore (TK) në planifikim hapësinor dhe urban (PH&U) /viti 2009

Pyetësor i përgjithshëm i bërë me 11 institucione të nivelit qendror rreth perceptimit të përfshirjes së TK në PH&U / viti 2009

Analizë dhe hulumtim mbi gjendjen e përgjithshme të TK në kontekst të PH&U / prej 2004 deri 2011

Punëtori specifikë që trajtojnë vizion për zhvillim të përgjithshëm komunal (PH&U) dhe /apo trashëgiminë natyrore e kulturore / prej 2007 deri 2011

Plane të konservimit e zhvillimit të aprovuara nga autoritetet lokale / prej 2005 deri 2011

Shënim:

1. Pyetësori i përgjithshëm i bërë me 30 komunat e Kosovës rreth perceptimit të institucioneve lokale komunale rreth përfshirjes së trashëgimisë kulturore (TK) në planifikim hapësinor dhe urban (PH&U) nuk është kryer në komunat Leposaviç, Zubin Potok dhe Zvečan sepse CHwB nuk kishte qasje në institucionet përkatëse të këtyre komunave.

2. Të njejtat pyetësorë nuk janë kryer në komunat e Graçanicës, Ranillugut, Parteshit dhe Kllokotit sepse këto komuna nuk kanë qenë ende funksionale gjatë kohës së projektit (fillimi i vitit 2009)

LEGEND

● Municipality / City / Town

■ Village

General survey conducted with 30 Municipalities in Kosovo on the perception of local municipal institutions over the inclusion of cultural heritage (CH) in spatial and urban planning (S&UP) / year 2009

General questionnaire conducted with 11 central level institutions on the perception of inclusion of CH in the S&UP / year 2009

Analysis and study over the general state of CH in the context of S&UP / from 2004 to 2011

Specific workshops addressing vision for general municipal development (S & UP) and / or natural and cultural heritage / from 2007 to 2011

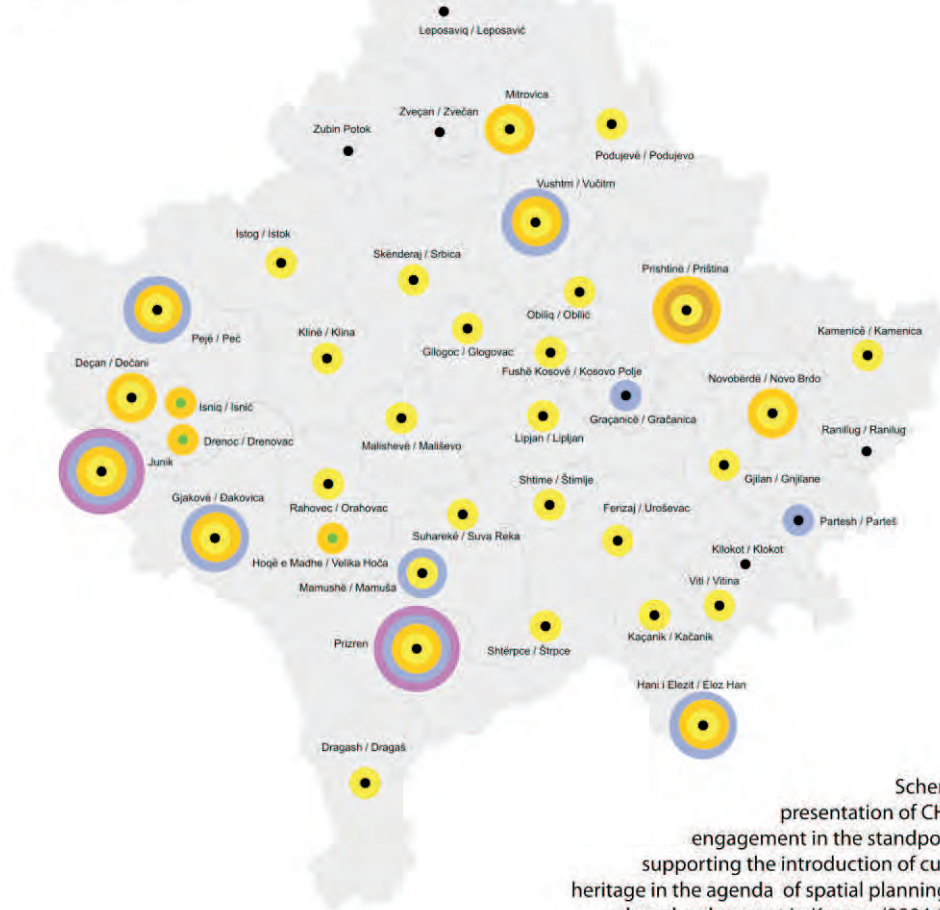
Conservation and development plans approved by local authorities / from 2005 to 2011

Note:

1. General survey conducted with 30 Municipalities in Kosovo on the perception of local municipal institutions over the inclusion of cultural heritage (CH) in spatial and urban planning (S & UP) has not been performed in the municipalities of Leposaviq/Leposaviç, Zubin Potok and Zvečan/Zvečan since CHwB had no access to relevant institutions of these municipalities.

2. The same surveys were not conducted in the municipalities of Gračanica/Gračanica, Ranillug/Ranilug, Partesh/Parteš and Kllokot/Klokot as these municipalities have not been yet operational during the project (early 2009)

Paraqitja skematike e angazhimit të CHwB në kontekst të përkrahjes së futjes së trashëgimisë kulturore në agjendën e planifikimit hapësinor dhe urban në Kosovë (2004-2011)

Schematic presentation of CHwB's engagement in the standpoint of supporting the introduction of cultural heritage in the agenda of spatial planning and urban development in Kosovo (2004-2011)

Në publikimin që mbani në dorë, do të gjeni përzgjedhje të aktiviteteve dhe rezultateve të arritura në kuadër të aktiviteteve të periudhës korrik 2008 – dhjetor 2011. Këto rezultate bëhen edhe më valide sepse dalin nën ombrellën e një bashkëpunimi, tanimë të zyrtarizuar, mes CHwB dhe Ministrisë së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH), gjegjësisht Institutit për Planifikim Hapësinor (IPH) si institucion vartës i MMPH-së. Më duhet t'i shprehë falënderimet e mia stafit të përkushtuar të IPH-së që me aq entuziazëm janë shndërruar në avokues më të mirë të integritit të trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor në Kosovë. E ndiejme veten edhe më të fortë sepse në këtë rrugëtim kemi partnerë të përkushtuar si Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve, UN HABITAT, institucione ndërkombëtare si dhe një numër të madh komunash që e shohin si potencial trashëgiminë e tyre kulturore dhe natyrore.

Integrimi i trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor nënkupton integrim të saj në jetën tonë bashkëkohore, nënkupton përfshirjen e shoqërisë sonë në proces, që është një nga të drejtat themelore demokratike që kemi dhe me të cilën do të arrijmë t'i transmetojmë vlerat tona tek gjeneratat e ardhshme.

Enes Toska

Program Menaxher i Programit të Konservimit të Integruar

në zyrën e CHwB në Kosovë

Dhjetor 2011

* in develop.: Raport Final, Vlerësimi i Trashëgimisë Kulturore pa kufij (2008-2011) - Shtator 2011

In this publication you'll find selection of the activities and performance outputs within the activities for the period July 2008 – December 2011. These results become especially valid for they come under the auspices of cooperation, already recognized, between CHwB and the Ministry of Environment and Spatial Planning (MESP), namely the Institute for Spatial Planning (ISP) as a subordinate institution of the MESP. I have to express my thanks and appreciation to the devoted staff of ISP for with such verve turned into the greatest advocates for integration of cultural heritage in the spatial planning in Kosovo. We feel ourselves even stronger because in this journey we have such committed partners as the Ministry of Culture, Youth and Sports, UN HABITAT, international institutions and a wide range of municipalities who see them as potential in natural and cultural heritage.

Integration of cultural heritage in the spatial planning means its integration in our contemporary life, means the involvement of our society in the process, which is one of the fundamental democratic rights we have and by which we would get to transmit our values to the future generations.

*Enes Toska
Programme Manager of the Integrated Conservation Programme in CHwB Kosovo
Office
December 2011*

* indevelop.: Final Report, Evaluation of Cultural Heritage without Borders (2008-2011) - September 2011

STUDIM

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor në nivel qendror dhe lokal

Natyra dhe biodiversiteti, mjedisi jetësor dhe trashëgimia kombëtare, janë përgjegjësi për secilin. (Kushtetuta e Kosovës, Neni 52)

CASE STUDY

Inclusion of cultural heritage in central and municipal spatial planning

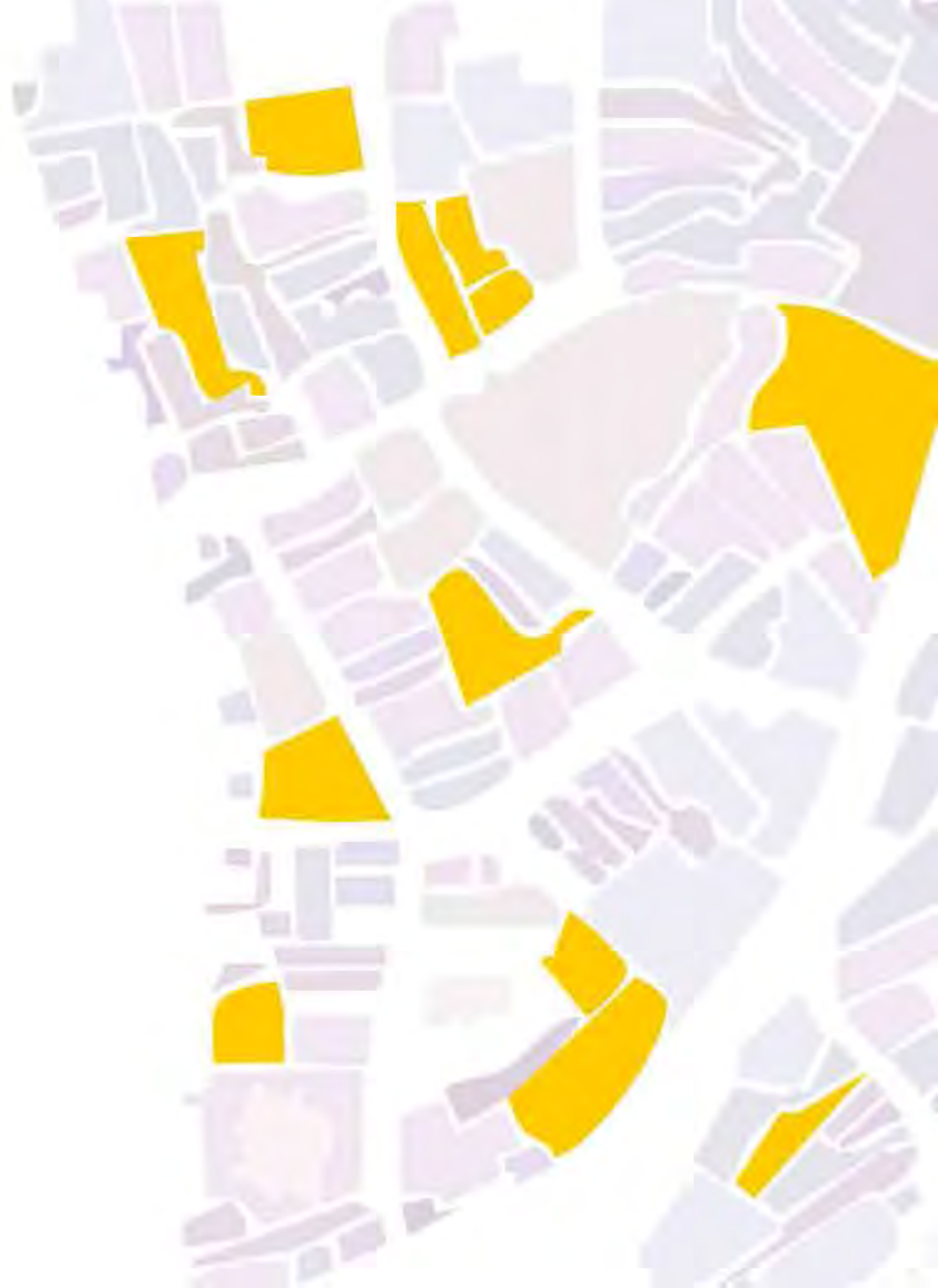
Nature and biodiversity, living environment and national heritage are, everyone's responsibility. (Constitution of Kosovo, Article 52)

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja
Ministry of Environment and Spatial Planning

CH
WB
Cultural
Heritage without Borders
KULTURAN UTAŃ GRANIS

PËRMBAJTJA E STUDIMIT

Përfshirja e trashëgimisë Kulturore në planifikim hapësinor
Hyrje
Konteksti i gjerë
Konteksti kosovar
Përfshirja e trashëgimisë Kulturore në planifikim hapësinor qendror
<i>Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020+</i>
Përfshirja e trashëgimisë Kulturore në planifikim hapësinor komunal
<i>Komuna e Mitrovicës</i>
<i>Komuna e Vushtrrisë</i>
<i>Komuna e Gjakovës</i>
<i>Komuna e Pejës</i>
<i>Komuna e Hanit të Elezit</i>
Konkluzionet e përgjithshme
Rekomandimet e përgjithshme
Rekomandimet specifike
Shtojcat
Literatura

Iniciues i studimit: Trashëgimia Kulturore pa Kufi (CHwB)
Bartës i studimit: Instituti për Planifikim Hapësinor AMMK/MMPH

CONTENTS OF THE STUDY

Inclusion of Cultural heritage in spatial planning
Introduction
Broader context
Kosovan context
Inclusion of Cultural heritage in National spatial planning
<i>Spatial Planning of Kosovo 2010-2020+</i>
Inclusion of Cultural heritage in Municipal spatial planning
<i>Municipality of Mitrovica</i>
<i>Municipality of Vushtri/Vučitrn</i>
<i>Municipality of Gjakova/Djakovica</i>
<i>Municipality of Peja/Peć</i>
<i>Municipality of Hani Elezit/Elez Han</i>
General conclusions
General recommendations
Specific recommendations
Annexes
Literature

Initiator of the study: Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Bearer of study: Institute of Spatial Planning KEPA/MESP

Grupi Përgjegjës

- Luan **NUSHI** – Koordinator, planer profesionist, përgjegjës për vlerësimin e dokumentit Plani Hapësinor i Kosovës dhe dokumentet përkatëse të Komunës së Mitrovicës;
- Arbën **RRECAJ** – Anëtar, planer profesionist, përgjegjës për vlerësimin e dokumenteve përkatëse të Komunës së Vushtrrisë;
- Faton **DEVA** – Anëtar, planer profesionist, përgjegjës për vlerësimin e dokumenteve përkatëse të Komunës së Gjakovës;
- Festa **Nixha - NELA** – Anëtare, planer profesionist, përgjegjëse për vlerësimin e dokumenteve përkatëse të Komunës së Pejës;
- Elvida **PALLASKA** – Anëtare, planer profesionist, përgjegjëse për vlerësimin e dokumenteve përkatëse të Komunës së Hanit Elezit;
- Suzana **GORANCI** – Bashkëpunëtoreshë, udhëheqëse e Divizionit për Bashkëpunim Komunal në Departamentin për Planifikim Hapësinor/MMPH

Lista e Shkurtesave

- MMPH – Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor
- IPH – Instituti i Planifikimit Hapësinor
- CHwB – Trashëgimia Kulturore pa Kufij
- MKRS – Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit
- IMMK – Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve të Kosovës
- AMMK – Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit në Kosovë
- TK – Trashëgimia Kulturore
- TN – Trashëgimia Natyrore
- PHK – Plani Hapësinor i Kosovës
- PZHK – Plani Zhvillimor Komunal
- PZHU – Plani Zhvillimor Urban
- PRRU – Plani Rregullues Urban
- PGJU – Plani Gjeneral Urbanistik
- LNÇ – Lufta Nacionalçlirimtare
- USAID – Agjencia e Shteteve të Bashkuara për Zhvillim Ndërkombëtar (Organizata Katolike për Asistencë dhe Ndihmë në Zhvillim)
- CORDAID – Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë
- RSFJ – Ligji i Planifikimit Hapësinor
- LPH – Hani i Elezit
- HE – Qytet historik në Japoni
- NARA – Drejtoritë komunale për kulturë

Steering Group

- Luan **NUSHI** – Coordinator, professional planner, in charge for assessment Spatial Plan of Kosovo document and respective documents of Municipality of Mitrovica;
- Arbën **RRECAJ** – Member, professional planner, in charge for the assessment of respective documents of Municipality of Vushtrri/Vučitrn;
- Faton **DEVA** – Member, professional planner, in charge for the assessment of the respective documents of Municipality of Gjakovë/Djakovica;
- Festa **Nixha - NELA** – Member, professional planner, in charge for the assessment the respective documents of Municipality of Pejë/Peć;
- Elvida **PALLASKA** – Member, professional planner, in charge for the assessment of the respective documents of Municipality of Hani i Elezit/Elez Han;
- Suzana **GORANCI** – Associate, Head of Municipal Cooperation Division in the Department of Spatial Planning/MESP

List of Abbreviations

- MESP – Ministry of Environment and Spatial Planning
- ISP – Institute of Spatial Planning
- CHwB – Cultural Heritage without Borders
- MCYS – Ministry of Culture Youth and Sports
- IPMK – Institute for Protection of Monuments of Kosovo
- KEPA – Kosovo Environmental Protection Agency
- CH – Cultural Heritage
- NH – Natural Heritage
- SPK – Spatial Plan of Kosovo
- MDP – Municipal Development Plan
- UDP – Urban Development Plan
- URP – Urban Regulatory Plan
- GUP – General Urban Plan
- NLM – National Liberation Movement
- USAID – United States Agency for International Development
- CORDAID – Catholic Organisation for Relief and Development Aid
- SFRY – Socialist Federal Republic of Yugoslavia
- LSP – Law on Spatial Planning
- HE – Hani i Elezit/Elez Han
- NARA – Historic City in Japan
- MDC – Municipal Departments of Culture

FALËNDERIM

Studimi i ofruar është zhvilluar në bashkëpunim të ngushtë me përfaqësues të ndryshëm të institucioneve relevante, kompanive dhe komunave pjesëmarrëse. Me këtë rast dëshirojmë t'i falenderojmë të gjithë ata të cilët ndihmuan në procesin e realizimit dhe hartimit të studimit:

Znj. Vjollca Aliu dhe Burbuqe Deva – Departamenti i trashëgimisë kulturore në MKRS, për përkrahjen e iniciativës dhe gatishmërinë për ofrimin e të dhënave të nevojshme;

Znj. Gjejlane Hoxha – udhëheqëse ekzekutive në Këshillin e Kosovës për Trashëgimi Kulturorë, për përkrahje dhe ofrimin e rekomandimeve për përmbajtjen e studimit;

Z. Enes Toska – menaxher i programit në CHwB, për këshillat dhe përkrahjen e pa rezervë në zhvillimin e studimit;

Z. Luan Kabashi – përfaqësues i kompanisë hartuese të Planit Zhvillimor për Komunën e Mitrovicës, i cili me përkushtim të theksuar ka ofruar një përmbledhje me të gjitha të dhënat që kanë të bëjnë me trajtimin e trashëgimisë kulturore në planet e deritashme hapësinore për Komunën e Mitrovicës;

Znj. Rrezarta Loxha, drejtoreshë dhe Hylki Salihu, bashkëpunëtor profesional në Qendrën Rajonale për Trashëgimi Kulturorë në Mitrovicë, për gatishmërinë dhe përkrahjen e studimit në dhënien e informatave të nevojshme për trashëgiminë kulturore për Komunën e Vushtrrisë.

Znj. Elida Bejtullahu – përfaqësuese e Drejtorisë për Urbanizëm në Komunën e Gjakovës për ofrimin e të dhënave lidhur me përmbajtjen e planeve përkatëse komunale.

Z. Osman Gojani – Udhëheqës i Qendrës Regjionale për Trashëgimi Kulturorë në Gjakovë, për ofrimin e të dhënave dhe rekomandimeve të nevojshme lidhur me trajtimin e trashëgimisë kulturore në Komunën e Gjakovës.

Znj. Merita Kuraja dhe Znj. Violeta Uka – përfaqësuese të strukturave komunale në Pejë, për ofrimin e të dhënave lidhur me planet përkatëse komunale.

Z. Avdyl Hoxha dhe Z. Arsim Mulhaxha – përfaqësues të Qendrës Regjionale për Trashëgimi Kulturorë në Pejë, të cilët me informata dhe rekomandimet e tyre, ndihmuan në paraqitjen sa më reale të çështjes së trashëgimisë kulturore në Komunën e Pejës.

Z. Muzafer Dernjani – Nënkryetar i Komunës së Hanit Elezit, për përkushtimin dhe mikpritjen e ofruar, për të gjithë kohën sa ka zgjatur projekti;

Z. Durim Dernjani – Menaxher i Projekteve, DUKMM; Z. Nexhmedin Daci – drejtor në Drejtorin e Urbanizmit; Z. Nazim Laçi – Drejtor në Drejtorinë për Trashëgimi Kulturorë, përfaqësues të Komunës Hani Elezit, për kontributin e dhënë në ofrimin e rekomandimeve dhe të dhënave për të pasqyruar sa më realisht çështjen e trashëgimisë kulturore për Komunën Hani Elezit.

Z. Sami Stagova dhe Z. Pren Domgjoni, zyrtarë në UN-HABITAT dhe Z. Emrush Dernjani, profesor i historisë dhe autor i librit "Shkolla Popullore Shqiptare në Paldenicë", të cilët me përkushtim dhe përkrahje të pazërvë, kontribuan në prezantimin sa më korrekt të çështjes së trashëgimisë kulturore për Komunën e Hanit Elezit.

Një falënderim i veçantë i dedikohet Trashëgimisë Kulturore pa Kufij (CHwB) dhe stafit të tyre, për iniciativën shumë të qëlluar dhe të përshtatshme me kohën.

Dhe në fund, një kontribut të veçantë kanë dhënë pjesëmarrësit e punëtorisë të mbajtur me 25.05.2011, në të cilën janë dhënë vërejtje dhe rekomandime të çmueshme, që kanë ndikuar në përmbajtjen dhe konsolidimin e versionit përfundimtar të dokumentit.

ACKNOWLEDGMENT

The study presented has been developed in close cooperation with various representatives of relevant institutions, companies and participating municipalities. On this occasion, we would like to thank all who assisted in the process of implementation and development of this study:

Mrs. Vjollca Aliu and Burbuqe Deva – Department of Cultural Heritage in MCYS, for their support to this initiative and willingness in providing necessary data;

Mrs. Gjejlane Hoxha – Executive Head at the Council for Cultural Heritage in Kosovo, for the support and provision of recommendations on the content of this study;

Mr. Enes Toska – Program Manager at CHwB, for his guidance and limitless support for the progress of this study;

Mr. Luan Kabashi – representative of a Company drafting the Development Plan for the Municipality of Mitrovica, for his outstanding commitment in providing a summary of all data related to the treatment of cultural heritage in the current spatial plans for the Municipality of Mitrovica;

Mrs. Rrezarta Loxha, Director, and Hylki Salihu, Professional Associate in the Regional Centre for Cultural Heritage in Mitrovica, for the willingness and support on this study by providing necessary information about cultural heritage for the Municipality of Vushtrri/Vučitrn.

Mrs. Elida Bejtullahu – representative of the Directorate of Urbanism in the Municipality of Gjakova/Djakovica for providing information regarding the content of the respective municipal plans.

Mr. Osman Gojani – Head of the Regional Cultural Heritage Center in Gjakova/Djakovica, for providing necessary data and recommendations regarding the treatment of cultural heritage in the Municipality of Gjakovë/Djakovica.

Mrs. Merita Kuraja and Mrs. Violeta Uka – representatives of Pejë/Peć Municipality, for providing their inputs in regard to relevant municipal plans.

Mr. Avdyl Hoxha and Mr. Arsim Mulhaxha – representatives of the Regional Cultural Heritage Center in Pejë/Peć, for the information and their recommendations which assisted in a factual presentation of issues of cultural heritage in the municipality of Peja/Peć.

Mr. Muzafer Dernjani - Deputy Mayor of Hani i Elezit/Elez Han Municipality, for his dedication and hospitality offered during the process of this project;

Mr. Durim Dernjani – Project Manager – DUCEP; Mr. Nexhmedin Daci – Director of the Department of Urban Planning; Mr. Nazim Laçi – Director of the Department of Cultural Heritage, representatives of the Hani i Elezit/Elez Han Municipality, for their contribution in providing recommendations and data to reflect more realistically the issue of cultural heritage in Hani i Elezit/Elez Han Municipality.

Mr. Sami Stagova and Mr. Pren Domgjoni, officials of UN-Habitat and Mr. Emrush Dernjani, professor of history and author of “Albanian National School in Paldenica”, who diligently and unwearingly support contributed to more correct presentation of the issue of cultural heritage for the Municipality of Hani i Elezit/Elez Han.

Special credits go to Cultural Heritage without Borders (CHwB) and its staff for their well-minded and such timely-appropriate enterprise.

And, lastly, kudos for the participants of the workshop, held in 25.05.2011, for their precious observations and recommendations, which have influenced the shape of final version of this paper.

PËRKUFIZIMET SIPAS LIGJIT PËR TRASHËGIMINË KULTURORE

- *"Trashëgimi kulturore"* përfshinë trashëgiminë arkitekturale, trashëgiminë arkeologjike, trashëgiminë e luajtshme dhe trashëgiminë shpirtërore.
- *"Trashëgimi arkitektural"* përbëhet nga:
  - o Monumentet: Konstruktivet dhe strukturat e dalluara për nga vlerat historike, arkeologjike, artistike shkencore me interes shoqëror ose teknike duke përfshirë elementet e luajtshme si pjesë të saj.
  - o Ansamblet ose tërësia e ndërtesave: Grupet e ndërtesave urbane ose rurale të dalluara për nga vlerat historike, arkeologjike, artistike, shkencore, me interes shoqëror ose teknik, në ndërveprim me njësitë e caktuara topografike.
  - o Fushat e konservimit arkitektural: Fushat që përmbajnë punë të kombinuara të dorës së njeriut dhe natyrës, të dalluara nga vlerat historike, arkeologjike, artistike, shkencore, të interesit shoqëror dhe teknik.
- *"Trashëgimi arkeologjike"* nënkupton ndërtimet, strukturat dhe grupet e ndërtesave, vendbanimeve të zhvilluara, objektet e luajtshme, monumentet e llojeve të ndryshme dhe përbërjeve të tyre, të gjetura në tokë ose nën ujë. Trashëgimi arkeologjik mund të jetë e mbrojtur përmes një rezervati arkeologjik, ku të mbeturat qoftë të dukshme ose të fshehta (të padukshme) në terren duhet të mbeten të paprekura.
- *"Trashëgimi e luajtshme"* janë objektet që janë shprehje ose evidencë e kreativitetit njerëzor ose e një zhvillimi natyror, të dalluara për nga vlerat historike, arkeologjike, artistike, të rëndësisë dhe të interesit shkencor ose shpirtëror.
- *"Trashëgimi shpirtërore"* përfshin format e shprehjes kulturore të traditave ose të zakoneve popullore, të gjuhës, festave, riteve, valles, muzikës, këngës dhe shprehjes artistike.
- *"Pejsazhet kulturore"* nënkupton një fushë, ashtu siç perceptohet nga njerëzit, karakteri i të cilës është rezultat i veprimit dhe ndërveprimit të faktorëve natyrorë dhe/ose njerëzorë; një komponentë esenciale e ambientit të njerëzve, një shprehje e diversitetit të trashëgimisë së përbashkët të tyre kulturore e natyrore, dhe një krijues i identitetit të tyre.
- *"Inventarizim"* është një veprimtari hulumtuese për regjistrimin paraprak dhe dokumentimin e vlerave të trashëgimisë kulturore.
- *"Konservim"* nënkupton krijimin e kushteve të përshtatshme dhe marrjen e masave paraprake për ruajtjen e trashëgimisë kulturore, duke përfshirë edhe mirëmbajtjen.
- *"Restaurimi"* nënkupton një veprimtari me qëllim të ruajtjes dhe ekspozimit të vlerave të trashëgimisë kulturore.
- *"Vlerësimi i trashëgimisë kulturore"* nënkupton procesin e hulumtimit, studimit, dokumentimit dhe përzgjedhjes për procesin e mbrojtjes, ruajtjes, restaurimit, administrimit dhe përhapjes së vlerave të saj.
- *"Konservim"* nënkupton krijimin e kushteve të përshtatshme dhe marrjen e masave paraprake për ruajtjen e trashëgimisë kulturore, duke përfshirë edhe mirëmbajtjen.

DEFINITIONS ACCORDING TO CULTURAL HERITAGE LAW

- *“Cultural heritage”* includes Architectural heritage, Archaeological heritage, Movable heritage and Spiritual heritage.
- *“Architectural heritage”* is composed of:
  - o Monuments: Constructions and structures distinguished by values of historical, archaeological, artistic, scientific, social or technical interest including movable elements as their parts.
  - o Ensemble of buildings: Groups of urban or rural buildings distinguished by values of historical, archaeological, artistic, scientific, social or technical interest, interrelated with certain topographic units.
  - o Architectural conservation areas: Areas comprising combined works of human hand and nature distinguished by values of historical, archaeological, artistic, scientific, social and technical interest.
- *“Archaeological heritage”* means constructions, structures and groups of buildings, developed settlements, movable objects, monuments of various kinds and their contents, found on land or under water. The Archaeological Heritage may be protected through an Archaeological Reserve where the remains, whether visible or hidden in the ground are to be left undisturbed.
- *“Movable heritage”* are objects that are expression or evidence of human creativity or of a natural development, distinguished by values of historical, archaeological, artistic, scientific or spiritual importance and interest.
- *“Spiritual heritage”* includes forms of cultural expression of popular traditions or customs, language, celebration, ritual, dance, music, song and other artistic expression.
- *“Cultural landscapes”* means an area, as perceived by people, whose character is a result of the action and interaction of natural and / or human factors; an essential component of peoples' surroundings, an expression of the diversity of their shared cultural and natural heritage, and a foundation of their identity.
- *“Inventory”* is a research activity for preliminary recording and documentation of the values of Cultural Heritage.
- *“Conservation”* means creation of suitable conditions and the taking of preliminary measures for preservation of the Cultural Heritage including maintenance.
- *“Restoration”* means an activity aimed at preservation and displaying of values of the Cultural Heritage.
- *“Evaluation of the Cultural Heritage”* means the process of researching, studying, documenting and selecting for the process of protection, conservation, restoration, administration and propagation of its values.
- *“Conservation”* means creation of suitable conditions and the taking of preliminary measures for preservation of the Cultural Heritage including maintenance.

TERMINOLOGJIA E PËRDORUR

- Konservim i integruar - një sërë masash me qëllim të sigurimit të përjetësisë së trashëgimisë, mirëmbajtjes si pjesë të një mjedisi të favorshëm, pa marrë parasysh nëse është nga njeriu apo natyra, shfrytëzimit apo adaptimit për nevojat e shoqërisë.
  - Interpretimi i referohet një rangu të gjerë të aktiviteteve në tentim të ngritjes ndërgjegjen publike dhe ngrisë kuptimin e vendeve të trashëgimisë kulturore. Këto mund të ngërthejnë publikimet e shtypura apo/edhe elektronike, prezantime publike, instalime në vend dhe jashtë, programe arsimore, aktivitete të komunitetit si dhe hulumtime, trajnime dhe vlerësime për interpretimin e procesit si të tillë.
  - Prezantimi në më shumë specifika pasqyron komunikimin e kujdesshëm të përmbajtjes interpretative përmes aranzhimit të informatave interpretative, qasjes fizike dhe infrastrukturës interpretative në vendet e trashëgimisë kulturore. Mund të arrihet përmes një morie të masave teknike duke ngërthyer vizitat e organizuara, mësimet nga ciceronët apo udhëheqësit sikur dhe aplikacionet në multimedia dhe ueb-faqe.
  - Infrastruktura interpretative i referohet instalimeve fizike, hapësirave, vendeve të cilat janë të lidhura me vendet e trashëgimisë kulturore dhe mund të përdoren specifikisht për qëllime të interpretimit dhe prezantimit duke ngërthyer mbështetjet e interpretimeve përmes teknologjive ekzistuese.
- Interpretët e vendit i referohet stafit apo vullnetarëve në vendet e trashëgimisë kulturore të cilët janë të angazhuar në mënyrë të përhershme apo për kohë të caktuar për komunikimin publik të informatave lidhur me vlerat dhe rëndësinë e vendit.
  - Vend i trashëgimisë kulturore i referohet vendit, lokalitetit, pejzazhit natyror, vendbanimit, kompleksit arkitekturor, vendit arkeologjik, apo strukturës që qëndron dhe është e njohur në mënyrë legale si një vend historik dhe me rëndësi kulturore.

TERMINOLOGY USED

- Integrated Conservation - a series of measures to ensure the eternity of heritage, maintenance as part of a favorable environment, whether by the man or nature, exploitation or adaptation to the needs of society.
  - Propagation - refers to a wide range of activities - striving to raise public awareness and improve understanding of cultural heritage sites. These would incorporate print publications - and/or electronic, public presentations, installations at home and abroad, educational programs, community activities and research, training and assessments for the propagation of the process as such.
  - Presentation - in much specificity reflects careful communication of interpretative content through the arrangement of interpretative information, physical access and propagative infrastructure in the cultural heritage sites. It can be achieved through a myriad of technical measures including organized visits, lessons from guides or leaders, and multimedia and web-page applications.
  - Propagative infrastructure - refers to physical installations, areas, facilities which are related to cultural heritage sites and can be specifically used for purpose of propagation and presentation by including support of interpretations through existing technologies.
- Local interpreters - refers to the staff or volunteers in cultural heritage sites engaged permanently or part-time in public communication of information in regard to the values and significance of the sites.
  - Cultural heritage site - refers to the place, locality, natural landscape, settlement, architectural ensemble, archaeological site or structure that stands and legally recognized as historical site and of cultural significance.`

ORGANIZATAT DHE DOKUMENTET NDËRKOMBËTARE

UNESCO – (Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë) – Misioni i tij është të kontribuojë në ndërtimin e paqes, zhdukjen e varfërisë, zhvillimin e qëndrueshëm dhe dialogun ndërkulturor përmes arsimit, shkencës, kulturës, komunikimit dhe informimit, në kuadër të së cilës është edhe sektori tejet i fuqishëm i mbrojtjes së trashëgimisë kulturore botërore.

ICOMOS – (Këshilli ndërkombëtar për monumente dhe vende) – është organizatë joqeveritare e formuar më 1965, me seli në Paris. ICOMOS merret me terminologjinë, filozofinë, metodologjinë dhe teknikat e konservimit. Është i lidhur ngushtë me UNESCO, në veçanti në rolin e tij sipas konventës për trashëgiminë botërore të vitit 1972.

Karta e Venedikut (1964) - kartë ndërkombëtare e arkitektëve dhe profesionistëve tjerë të interesuar në konservim.

Karta e Burrës (1977) - Në qytetin e quajtur Burra, në Australinë jugore, më 1979 ICOMOS i australian miratoi udhërrëfyesin për konservimin e vendeve të rëndësishme kulturore. Karta definon standarde të praktikës për ata të cilët ofrojnë këshilla, marrin vendime për/apo ndërmarrin punë për vendet e sinjifikancës kulturore, duke përfshirë pronarët, menaxherët dhe kustosët.

Deklarata e Quebecut – del si rezultat i Samitit Botëror për Zhvillim të Qëndrueshëm, 2002. Rekomandimet kryesore të saj janë: zhvillimi i turizmit kulturor në kontekst të zhvillimit të qëndrueshëm përmes ruajtjes së trashëgimisë natyrore dhe kulturore, përfshirjes së komunitetit në planifikim, zhvillim dhe funksionim si dhe qasje më të lehtë ndaj trashëgimisë natyrore dhe kulturore.

Karta e ICOMOS-it – në interpretimin dhe prezantimin e vendeve me trashëgimi kulturore (Kanada, 4 tetor 2008) – promovon etikën e konservimit në të gjitha aktivitetet dhe ndihmon në përmirësimin e vlerësimit të trashëgimisë kulturore, në të gjitha format a saj. Qëllimi i Kartës është definimi i parimeve bazë për interpretim dhe prezantim të cilat paraqesin një komponentë thelbësore të angazhimit për konservim të trashëgimisë; dhe si masa të tilla ndihmojnë në përmirësimin e pranimin dhe kuptimit të vlerave të vendit me trashëgimi kulturore. Duke iu referuar dokumenteve të rëndësishme të planifikimit hapësinor evropian është shumë me rëndësi që gjatë hartimit të planeve zhvillimore përqëndrimin tonë ta drejtojmë edhe ndaj çështjes së trashëgimisë kulturore.

CEMAT – Konferenca e Ministrave të Këshillit të Evropës, përgjegjëse për planifikim hapësinor/rajonal. Përgjegjëse për nxjerrjen e politikave dhe rekomandimeve në sektorin e planifikimit hapësinor evropian.

ESDP¹ - Në dokumentin Perspektiva Evropiane e Zhvillimit Hapësinor, njëra nga tri orientimet kryesore është – “zhvillimi dhe ruajtja e trashëgimisë natyrore dhe kulturore përmes një menaxhimi racional”. Kjo qasje duhet të kontribuojë në ruajtjen dhe përforcimin e identitetit rajonal; në ruajtjen dhe mirëmbajtjen e llojllojshmërisë natyrore dhe kulturore të regjioneve dhe qyteteve të Evropës në erën e globalizimit. Një orientim i tillë do të thotë shfrytëzim i trashëgimisë natyrore dhe kulturore si potencial për zhvillim.

---

¹ ESDP – European Spatial Development Perspective - njëri nga dokumentet kyçe të zhvillimit hapësinor evropian, që flet kryesisht për zhvillim të qëndrueshëm dhe të baraspeshuar hapësinor për të gjitha shtetet anëtare.

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND DOCUMENTS

UNESCO - (United Nations Organization for Education, Science and Culture) - Its mission is to contribute to peace building, eradication of poverty, sustainable development and intercultural dialogue through education, science, culture, communication and information, with a robust section for protection of world cultural heritage.

ICOMOS - (International Council on Monuments and Sites) - is a non-governmental organization established in 1965 and headquartered in Paris. ICOMOS deals with terminology, philosophy, methodology and techniques of conservation. It is closely associated with UNESCO, particularly in its role under the world heritage convention of 1972.

Venice Charter (1964) - International chart of architects and other experts interested in conservation.

Burra Charter (1977) - In 1979, *Australian ICOMOS adopted the guideline for the conservation for the conservation of places of cultural significance* at a meeting at town of Burra, South Australia. Charter defines the standards of practice for those who provide advice, make decisions about, or undertake work for the sites of cultural significance, including owners, managers and curators.

Quebeck Statement – came as an outcome of World Summit on Sustainable Development, 2002. The main recommendations of which are: development of cultural tourism in the context of sustainable development through the conservation of natural and cultural heritage, community-involved planning, development and operation, and easier access to natural and cultural heritage.

ICOMOS Charter - for interpretation and introduction of cultural heritage sites (Canada, October 4, 2008) - promotes the conservation ethics in all the activities and helps improve the assessment of cultural heritage in all forms. The purpose of the Charter is the definition of basic principles for interpretation and introduction which are essential components of commitment to heritage conservation, and as such help to improve acceptance and understanding of the values of the countries with cultural heritage.

Referring to the important European spatial planning documents it is of a great importance to have our focus on the issue of cultural heritage during the preparation of development plans.

CEMAT - Council of Europe Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning - responsible for generating policies and recommendations for spatial planning in Europe.

ESDP² - In the document *European Spatial Development Perspective*, one of three main directions is – “development and preservation of natural and cultural heritage through a rational management. This approach should contribute to the preservation and strengthening of regional identity, preservation and maintenance of natural and cultural diversity of the regions and cities of Europe in the era of globalization. Such orientation means the use of natural and cultural heritage as the potential for development.

---

² ESDP – European Spatial Development Perspective - one of the key documents of European spatial development, which mainly speaks for sustainable and balanced spatial development in all member states.

Konventa e Granades³ - Dokumenti thekson se: trashëgimia arkitekturore përbën shprehje të pazëvendësueshme të pasurisë dhe diversitetit të trashëgimisë kulturore të Evropës, dhe se ajo duhet të jetë një prej dëshmimeve të pazëvendësueshme të së kaluarës sonë, dhe se e gjithë kjo duhet të prezantojë një trashëgimi të përbashkët evropiane.

Konventa e Valetës⁴ - Në dokument mes tjerash theksohet nevoja për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike duke u reflektuar si njëra nga çështjet kryesore në procesin e planifikimit urban dhe rural si dhe në politikatat e zhvillimit të kulturës në përgjithësi. Në aspektin e përgjegjësisë, dokumenti thekson se: mbrojtja e trashëgimisë arkeologjike nuk duhet të jetë çështje e vetëm një shteti përkatës, por që ky duhet të jetë interes universal i të gjitha vendeve evropiane, me të vetmin qëllim mbrojtjen nga rreziku i shkatërrimit dhe humbjes së kujtesës kolektive evropiane.

³ Konventa për mbrojtje e trashëgimisë arkitekturore të Evropës – Granada, 03 Tetor 1985.

⁴ Konventa evropiane për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike – Valeta, Janar 1992.

KORNIZA INSTITUCIONALE DHE LEGJISLATIVE

Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit ka të themeluar Departamentin e Trashëgimisë Kulturore, përgjegjës për menaxhimin e trashëgimisë kulturore në Kosovë.

Instituti i Kosovës për Mbrojtjen e Monumenteve (IKMM) është po ashtu përgjegjës që të rregullojë kushtet për ndërhyrjet dhe restaurimin e trashëgimisë ndërtimore.

MKRS, IKMM dhe Qendrat Rajonale për Trashëgimi Kulturore, si qendra për mbrojtjen e monumenteve të kulturës janë përgjegjës për mbrojtjen dhe ruajtjen e trashëgimisë kulturore dhe autorizimin e zhvillimit urban brenda zonës historike.

Këshilli Kosovës për Trashëgimi Kulturore është themeluar nga Kuvendi i Kosovës në vitin 2007. Sipas Nenit 4, Pika 8 të Ligjit për Trashëgimi Kulturore ky Këshill *“është organ i cili krijohet nga Kuvendi i Kosovës, i cili përcakton edhe objektin e veprimtarisë së tij në fushën e trashëgimisë kulturore”*.

Kuvendi i Kosovës ka miratuar ligjet për mbrojtjen, ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore të Kosovës:

- Ligji nr. 02/L-88 - Ligji për trashëgiminë kulturore. Ligj me të cilin bëjmë mbrojtjen, ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë kulturore të Kosovës. Objekti i këtij ligji është mbrojtja e vlerave të trashëgimisë kulturore duke siguruar edhe mjetet ligjore dhe teknike për inventarizim, dokumentim, selektim, mbrojtje, konservim, restaurim, administrim, prezantim dhe përhapje të këtyre thesareve, në përputhje me kartat dhe konventat ndërkombëtare, pavarësisht nga pronësia e trashëgimisë kulturore që është nën mbrojtje.

Granada Convention⁵ - This document notes that: architectural heritage constitutes an irreplaceable expression of wealth and cultural diversity of Europe, and that it should be an irreplaceable evidence of our past, and all that should present a common European heritage.

Valetta Convention⁶ - This document among others emphasizes the need for the protection of archaeological heritage, reflected as one of the main issues in the urban and rural planning and the policies of development of culture, in general. In terms of accountability, the document states that: protection of archaeological heritage should not only be a matter of the relevant state, but this should state the universal interest of all European countries, with the sole purpose of protection from the risk of destruction or loss of European collective memory.

INSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK

Ministry of Culture, Youth and Sports has established the Department of Cultural Heritage, responsible for the management of cultural heritage in Kosovo.

Institute for Protection of Monuments of Kosovo (IPMK) is also responsible in regulation of the conditions for intervention and restoration of built heritage.

MCYS, IPMK and Regional Cultural Heritage Centers as bodies for protection of monuments of culture are responsible for the protection and preservation of cultural heritage and approval of urban development within the historical area.

Kosovo Council for Cultural Heritage was established by the Assembly of Kosovo in 2007. According to Article 4, Paragraph 8 of the Cultural Heritage Law this Council *“is a body which will be established by the Assembly of Kosovo who will also determine the objects of its activity in the field of cultural heritage.”*

Kosovo Assembly has promulgated laws for the protection, preservation and promotion of cultural heritage in Kosovo:

- Law no. 02/L-88 - Law on Cultural Heritage. This law was adopted to establish protection, preservation and promotion of cultural heritage of Kosovo. The object of this law is to protect values of cultural heritage by also providing legal and technical tools for inventory, documentation, selection, protection, conservation, restoration, administration, presentation and propagation of these treasures in accordance with international charters and conventions, regardless of the ownership of cultural heritage under protection.

---

⁵ Convention for the protection of architectural heritage of Europe - Granada, October 3, 1985.

⁶ European Convention for the protection of archaeological heritage – Valletta, January 1992.

- Ligji nr.03/L-039 – Ligji për zonat e veçanta të mbrojtura. Ky ligj do të sigurojë mbrojtjen e manastireve ortodokse serbe, kishave, vendeve tjera fetare si dhe vendeve historike dhe kulturore të një rëndësie të veçantë për komunitetin serb si dhe për komunitetet e tjera në Republikën e Kosovës nëpërmjet themelimit të Zonave të Veçanta të Mbrojtura.
- Ligji nr. 02/L-18 –Ligji për mbrojtjen e natyrës. Zonë e mbrojtur e natyrës është zonë e shpallur me qëllim të mbrojtjes dhe përkujdesjes së biodiversitetit, peizazheve, karakteristikave natyrore dhe trashëgimisë kulturore dhe për ofrimin e menaxhimit efektiv përmes mjeteve juridike dhe mjeteve të tjera.
- Ligji nr. 03/L-047 për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Republikën e Kosovës. Për qëllimet e këtij ligji, komunitetet përkufizohen si grupe kombëtare, etnike, kulturore, gjuhësore apo fetare tradicionalisht të pranishme në Republikën e Kosovës të cilat nuk janë shumicë. Komunitetet dhe pjesëtarët e tyre kanë të drejtë që lirisht të kultivojnë, shprehin dhe zhvillojnë kulturën dhe identitetin e tyre dhe të ruajnë e përmirësojnë elementet esenciale të identitetit të tyre, veçanërisht fenë, gjuhën, traditat dhe trashëgiminë e tyre kulturore. Vlera historike dhe kulturore e kësaj trashëgimie është thesar i tërë popullit të Kosovës.
- Ligji për Planifikim Hapësinor nr. 2003/14 - Qëllim kryesor i tij është promovimi i zhvillimit dhe planifikimit racional hapësinor, arritjen e drejtëpeshimit në mes të zhvillimit dhe ruajtjes së sipërfaqeve të hapura dhe mbrojtjes së mjedisit, dhe sjelljes së regjimit të planifikimit hapësinor të Kosovës në përputhje me standardet evropiane dhe ndërkombëtare.
- Ligji për Ndryshimin e Ligjit për Planifikim Hapësinor nr. 2003/14 Nr 03/L-106;
- Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor – është përgjegjëse për mbulimin e fushave të rëndësishme që kanë të bëjnë kryesisht me politikat e mbrojtjes së mjedisit dhe zhvillimit hapësinor.
- Departamenti i Planifikimit Hapësinor – Është pjesë e MMPH-së dhe aktivitetet kryesore kanë të bëjnë me hartimin e rregullativës ligjore dhe përcaktimin e politikave në fushën e planifikimit hapësinor në Kosovë.
- Instituti për Planifikim Hapësinor - është pjesë e MMPH-së dhe kryesisht merret me hartimin e planeve hapësinore të nivelit qendror (PH të Kosovës, planeve hapësinore për zona të veçanta, dokumenteve tjera në fushën e planifikimit), u ofron këshilla dhe ndihmë profesionale komunave në hartimin e planeve dhe shërbime tjera në fushën e planifikimit hapësinor.
- Drejtoritë përkatëse komunale për planifikim dhe menaxhim urban – përgjegjëse për përgatitjen e planeve përkatëse komunale dhe menaxhimin e zhvillimeve urbane në kuadër të komunave.

- Law no.03/L-039 - Law on Special Protective Zones. This law shall ensure the protection of Serbian orthodox monasteries, churches, other religious sites, as well as historical and cultural sites of special significance for the Serb community and other communities in the Republic of Kosovo, through the establishment of Special Protective Zones.
- Law no. 02/L-18- Law on Nature Conservation. Protected nature zone is the area designated for the conservation and care of biodiversity, landscapes, natural features and cultural heritage and to provide effective administration through legal means and other measures.
- Law no. 03/L-047 – Law on Protection and Promotion of the rights of Communities and their Members in the Republic of Kosovo. For the purposes of this law, communities are defined as national, ethnic, cultural, linguistic or religious group traditionally present in the Republic of Kosovo that are not in the majority. Communities and their members shall have the right to freely maintain, express and develop their culture and identity and to preserve and enhance the essential elements of their identity, namely their religion, language, traditions and cultural heritage. Historical and cultural value of this heritage is the treasure of all the people of Kosovo.
- Law no. 2003/14 – Law on Spatial Planning. Its main purpose is to promote rational development and spatial planning, achieving the balance between development and preservation of open spaces and environmental protection, and bringing the spatial planning regime of Kosovo in accordance to European and international standards.
- Law no.03/L-106 Amending Law on Spatial Planning No. 2003/14
- Ministry of Environment and Spatial Planning (MESP) - is responsible for covering the important areas dealing mainly with environmental protection policies and spatial development.
- Department of Spatial Planning - is part of the MESP and its key activities are related to the design of legal and policy setting in the field of spatial planning in Kosovo.
- Institute for Spatial Planning - is part of the MESP and mainly deals with the design of spatial plans in a central level (SP in Kosovo, spatial plans for special zones, other documents in the field of planning), provides advice and professional assistance to municipalities to design municipal-level plans and other services within the field of spatial planning.
- Respective municipal departments for urban planning and administration - responsible for preparing the respective municipal plans and administration of urban development within the municipalities.

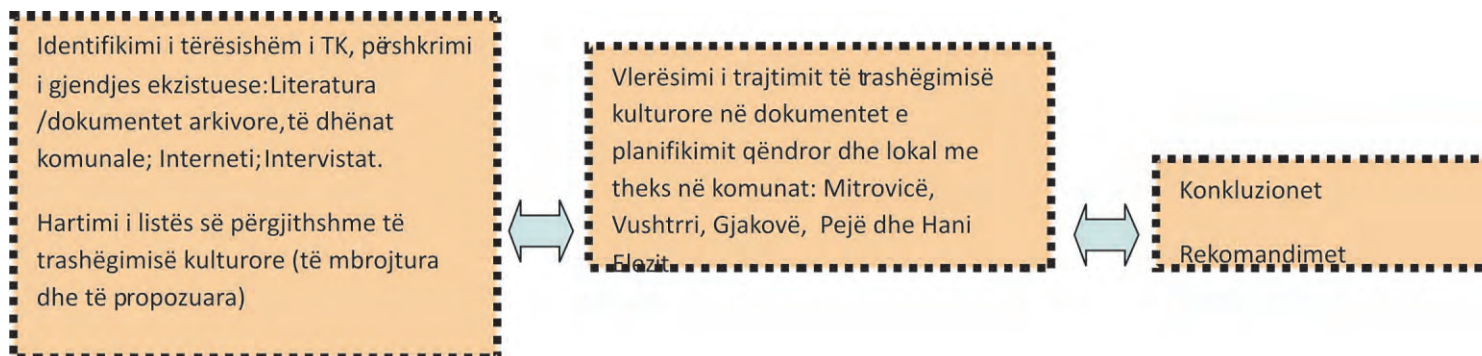
Qëllimi i studimit

Përmes këtij studimi të ndërmarrë në bashkëpunim me CHwB-në, do të tentohet të përshkruhet dhe analizohet çështja e trashëgimisë kulturore dhe përfshirja e saj në planet hapësinore të niveleve të ndryshme. Një vështrim i veçantë do t'i bëhet draft Planit Hapësinor të Kosovës dhe rekomandimeve që dalin nga ky dokument i rëndësishëm i zhvillimit hapësinor të Kosovës. Në mënyrë më specifike, analiza dhe hulumtimi do të realizohet në dokumentet përkatëse hapësinore për komunat: Mitrovicë, Vushtrri, Gjakovë, Pejë dhe Hani Elezit, të cilat në aspektin e trashëgimisë kulturore përfaqësojnë komunat me karakteristika specifike. Komuna e Prizrenit, që poashtu dallohet me karakteristika të veçanta sa i përket trashëgimisë kulturore, nuk është marrë në trajtim pasi zona historike e Prizrenit ka një plan rregullues urban "Plani i Konservimit dhe i Zhvillimit të Zonës Historike", një nga planet e rralla të kësaj natyre në Kosovë. Pjesë e rëndësishme e këtij studimi do të jenë përfundimet dhe rekomandimet e fundit, që do të ndihmojnë në përcaktimin e qartë të hapave të nevojshëm, për të kontribuar në trajtimin e drejtë të trashëgimisë kulturore në planifikimin hapësinor në Kosovë.

Korniza e studimit (metodologjia)

Për t'iu përgjigjur pyetjes së studimit nëse planet hapësinore në Kosovë janë të hartuara në mënyrë që të trajtojnë denjësisht mbrojtjen e trashëgimisë kulturore në Kosovë, është sajuar korniza e hulumtimit (Fig.1), e cila në fakt paraqet metodologjinë e aplikuar dhe rrjedhjen logjike të aktiviteteve deri në përfundim të studimit. Një metodologji të tillë e kemi ndryshuar në rastin e Komunës së Hanit të Elezit (kryesisht bazohet në shtatë parimet që dalin nga Karta e ICOMOS-it për interpretimin dhe prezantimin e zonave të trashëgimisë kulturore), me të vetmin qëllim testimin e një qasjeje tjetër e cila mund të shfrytëzohet si alternativë për rastet të ngjashme.

Fig.1 – Korniza e studimit

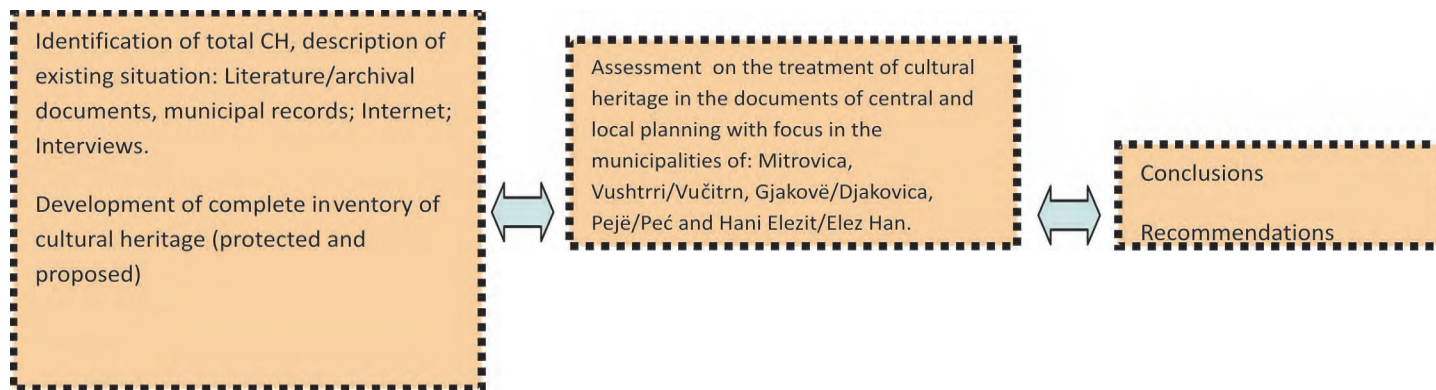
The purpose of the study

In the course of this study undertaken in cooperation with CHwB, attempts in describing and analyzing the issue of cultural heritage were made, and its inclusion in different levels of spatial planning. A particular overview shall be conducted to the Draft of Spatial Planning of Kosovo and to the recommendations arising from such important document for spatial development of Kosovo. The analysis and research will be conducted more exclusively in related spatial documents for the municipalities of: Mitrovica, Vushtrri/Vučitrn, Gjakovë/Djakovica, Pejë/Peć and Hani i Elezit/Elez Han, which in terms of cultural heritage represent distinctive municipalities in Kosovo. Prizren municipality, which also stands out for its special features in terms of cultural heritage, was excluded in this paper since the historic zone of Prizren already has been embodied with a regulatory plan "Conservation and Development Plan of Historic Zone", one of the rare plans of this kind in Kosovo. Important part of this study shall be the final conclusions and recommendations that will facilitate clear definition of steps necessary to contribute to the adequate treatment of cultural heritage within the spatial planning in Kosovo.

Framework of the Study

To answer the survey's question whether the spatial plans in Kosovo are drawn in order to properly address protection of cultural heritage in Kosovo, a study framework had been designed (Fig.1), which actually shows the logical flow of activities until the conclusion of the study. One such methodology we have changed in the case of Hani i Elezit/Elez Han Municipality (supported mainly on seven principles of the ICOMO's Charter on interpretation and presentation of cultural heritage sites) with the sole purpose of testing a different approach which can be utilized as alternative to similar cases.

Fig.1 – Framework of the study

HYRJE

Konteksti i gjerë

Politikat zhvillimore të qyteteve në tranzicion shpesh herë nuk janë në bashkërenditje me fushat tematike zhvillimore apo dhe sfidat zhvillimore, nëse zanafilla e tyre historike dhe vlerat e trashëgimisë kulturore, ndoshta dhe përcaktuese të identitetit, nuk merren parasysh.

Zhvillimet e shpejta të qyteteve, shumë shpesh në emër të zhvillimeve ekonomike, kanë rrezik evident neglizhencën apo dhe humbjen e trashëgimisë kulturore, të llojllojshme dhe shumë të pasur mijëvjeçare, duke marrë parasysh vjetërsinë e qyteteve të Ballkanit.

Sipas "Agjendës së Lisbonës", në bazë të së cilës qytetet luajnë rol vendimtar në gjenerimin ekonomik, krahas trendit të zhvillimit të qyteteve në botë edhe qytetet në Kosovë do të duhej të shikohen si gjeneratorë të zhvillimeve ekonomike lokale por dhe atyre nacionale.

Në një anë është shumë evidente se ekonomitë lokale do të duhej të bazohen në resurse lokale, me shfrytëzim racional dhe qasje të favorshme. Shpejtë do ti afrohem ditës kur qytetet në Kosovë do të garojnë me njëra tjetrën me resurset e veta për atraktivitet të tyre karshi qytetarëve dhe vizitorëve, sikurse dhe është rasti në gjithë Evropën.

Njëri ndër resurset është ai i trashëgimisë natyrore dhe kulturore, resurs i cili bashkëjeton me zhvillimet e reja. Fryma konkurruese stimulon zhvillimet e reja, porse në anën tjetër kërkon dhe bashkëpunime me qytete fqinje, bashkëpunime ndër-urbane dhe për më tepër, bashkëpunime regjionale, ndërkufitare dhe ndërkombëtare.

Nevoja e bashkëpunimit sjell deri tek kërkesa e partnerëve strategjikë në vazhdimësi për të arritur qëllimin e mbrojtjes, ruajtjes dhe avancimit të vlerave të Trashëgimisë Kulturore në qytet/komunë/regjion.

Konteksti kosovar

Trashëgimia kulturore në Kosovë, është në rrezik! – ky konstatim është emëruesi i përbashkët i shumë debateve, analizave dhe raporteve të fundit, të dala nga struktura të ndryshme, që përfaqësojnë nivele të ndryshme të shoqërisë në Kosovë. Janë shumë raste dhe dëshmi që e vërtetojnë një situatë të tillë, dhe padyshim se kjo është një dukuri ndaj të cilës duhet të reagohej në mënyrë të duhur.

Duke ju referuar situatës në terren, shumë ndërtesa, tërësi ndërtesash dhe objekte të ndryshme të dëshmuara të trashëgimisë kulturore, për çdo ditë e më shumë po e humbin vlerën e tyre. Në disa qytete të Kosovës nuk mund të flitet më për qendrat e vjetra të qyteteve. Këto zona dhe objekte, janë lënë në mëshirën e zhvillimeve të pakontrolluara, pa ndonjë kriter dhe plan paraprak, të shtyra prej interesave të ndryshme, që tregohen si shkaktarët kryesor të një gjendje të tillë. Situata rreth këtyre përmbajtjeve është alarmante, një pjesë e madhe e tyre i janë nënshtruar rrezikut nga zhdukja e tërësishtme. Vetëm disa iniciativa të pakta të ndërmarra nga bashkëpunimi privat-publik dhe aktivitetet e disa organizatave jo-qeveritare, ngjallin ndjenjën se diçka po ndodhë në drejtim të trajtimit adekuat të tyre. Nga vala e madhe e ndërtimeve të pakontrolluara janë zhdukur dhe janë në proces të zhdukjes tërësi dhe objekte me vlera të mëdha.

INTRODUCTION

Broader context

Development policies of the cities in transition often are not synchronized with the thematic development areas or development challenges; if their historical origins and values of cultural heritage, maybe even determining the identity, are not taken into account.

Rapid developments of the cities, often in the name of economic development, bear an apparent risk of negligence and loss of diverse and abundant millennial cultural heritage, taking into account the age of the cities in the Balkans.

According to the "Lisbon Agenda", under which the cities play a crucial role in generating economic growth, along with the trend of development of cities in the world, the cities in Kosovo should also be perceived as generators of both local and national economic development.

In a way it is very evident that local economies should be footed on local resources, but with a rational use and favorable access. Soon shall the day approach when the cities in Kosovo will race one another with their own resources for attracting citizens and visitors, as it is the case throughout Europe.

One of such resources is the cultural and natural heritage, a resource which coexists with the latest expansion. Competitive spirit stimulates new developments but on the other hand requires cooperation with neighboring cities, inter-urban mutual aid, and for more, regional, border and international cooperation.

The need of cooperation leads to ongoing demand of strategic partners in achieving the goal of protection, preservation and promotion of values of cultural heritage in the city/municipality/region.

Kosovan context

Cultural heritage in Kosovo is in danger! – This conclusion is a common designation of many debates, analysis and latest reports, emerging from different structures that represent different levels of Kosovo's society. There are many cases and evidence to confirm such a situation, and obviously it is an observable fact to which must react appropriately.

Referring to the situation on the ground, many facilities, ensembles and buildings proven for their cultural heritage, by day are losing more of their value. In some cities in Kosovo there is nothing left from the old traditional city centers. These areas and facilities are left at the pity of uncontrolled developments, without prior criteria and planning, deferred from various interests, which are the main causes of such a condition. Situation over these contents is disturbing; some of them are subject to the risk of a total disappearance. Only few initiatives undertaken by private-public cooperation and activities of some non-governmental organizations incur a feeling that something is occurring towards their adequate treatment. Many objects of great value are in process of extinction or completely lost due to the wave of unrestrained building constructions.

Ky trend po vazhdon edhe sot, dhe shumë shpejtë do të përballemi me situatën kur do të na vije keq për veprimet dhe mosveprimet e bëra, pjesë e të cilave jemi të gjithë. Përgjegjësia bien së pari te autoritetet qendrore, të cilat duhet të insistojnë në përforcimin e infrastrukturës ligjore dhe përcaktimin e qartë të pozicionit të të gjitha institucioneve përgjegjëse. Përgjegjës janë edhe autoritetet komunale të cilat nuk janë treguar të gatshme t'i përgjigjen kërkesave për ndërtim, të cilat në pjesën më të madhe të rasteve kanë qenë të ndërlidhura me qendrat dhe zonat e vjetra të qyteteve. Deri më tash janë punuar një mori planesh të niveleve të ndryshme, në të cilat çështja e trashëgimisë kulturore ka mbetur e patrajtuar në mënyrën/nivelin e duhur. Një përgjegjësi e madhe i takon edhe profesionistëve, të cilët me ose pa vetëdije, shkelin rregullat e ndërtimit në zonat historike në dobi të arkitekturës moderne. Përgjegjës janë edhe qytetarët një pjesë e të cilëve, të ndodhur në situatë të vështirë ekonomike në një rën anë dhe para presionit të ndërmarrësve nga ana tjetër, me lehtësi po heqin dorë nga e kaluara historike e familjes.

Krahas gjithë kësaj rrëmuje, një shkaktar tjetër i rëndësishëm paraqitet dhe "diskriminimi kulturor" që po ndodhë me shpalljen e listës së zonave të veçanta të mbrojtura. Në fakt, lista e prezantuar është pjesë përbërëse e trashëgimisë kulturore të Kosovës dhe trajtimi i tyre me ligj të posaçëm është duke krijuar bindjen se zonat tjera që nuk janë pjesë e kësaj liste janë më pak të vlefshme. Kjo situatë në mënyrë të drejtpërdrejt po ndikon në krijimin e pikëpamjes se ndaj tyre dhe përreth tyre mund të sillemi pa ndonjë kriter dhe procedurë të caktuar.

Fig.2. - Rrënimi i një pjese të vjetër të qytetit të Prishtinës

Fig.2. – Pulling down an old part of Prishtina/Priština

Such trend continues even nowadays and soon we shall face the situation when we'll lament for such acts and omissions made, for which the guilt lies on each of us. Responsibility falls firstly to central authorities, which must insist on strengthening legal infrastructure and clearly defining the position of all relevant institutions. However municipal authorities are to blame also, for failing to show readiness in responding to requests for constructions that in most cases were associated to the city centers and the old areas of the cities. So far, a variety of plans of different levels have been accomplished in which the issue of cultural heritage has been left untreated in the right way or level. A major responsibility remains to the professionals, who consciously or not, infringe the construction rules in the historic areas in favor of modern architecture. Citizens bear an amount of responsibility, who being in a difficult financial situation on one side, and facing pressure by entrepreneurs on the other, easily give up the history of their family.

Next to this entire muddle, other key issue is the “cultural discrimination” that is taking place with the promulgation of the list of special protective zones. In fact, the presented list is part of the cultural heritage of Kosovo, but their treatment by special law generates the belief that other areas, that are not part of that list, are considered less valuable. This situation is directly affecting the general opinion that toward and around these areas we could act without any criteria and certain procedure.

Fig.3 - Rrënimi i një pjese të vjetër të qytetit të Prishtinës

Fig.3 - Destroying an old part of Prishtina/Priština

PËRFSHIRJA E TRASHËGIMISË KULTURORE NË PLANIFIKIMIN HAPËSINOR QENDROR

Plani Hapësinor i Kosovës (PHK)⁷

Plani Hapësinor i Kosovës është dokumenti kryesor i sektorit të planifikimit hapësinor i cili është ndërtuar në bashkëpunim me të gjithë sektorët e rëndësishëm të Qeverisë së Kosovës. Në hartimin e tij kanë marrë pjesë edhe profesionistë të dalluar të fushës, institucionet e ndryshme shkencore, universiteti, organizata të ndryshme jo-qeveritare, përfaqësues të shoqërisë civile, zyrtarë të nivelit lokal dhe organizata të ndryshme ndërkombëtare, ndihma dhe përkrahja e te cilave ka qene pa dyshim shumë e rëndësishme.

Në mesin e sfidave të identifikuar dhe çështjeve të trajtuara në këtë dokument, është edhe trashëgimia kulturore dhe natyrore. Përkundër përpjekjeve, krijohet përshtypja se gjendja e trashëgimisë kulturore nuk është prezantuar në masë të kënaqshme. Të dhënat që disponojmë janë të mangëta dhe nuk shprehin gjendjen reale të shtrirjes hapësinore. Mungon valorizimi dhe gjendja e objekteve, monumenteve dhe zonave që për momentin janë vetëm emra të një liste të dyshimtë.

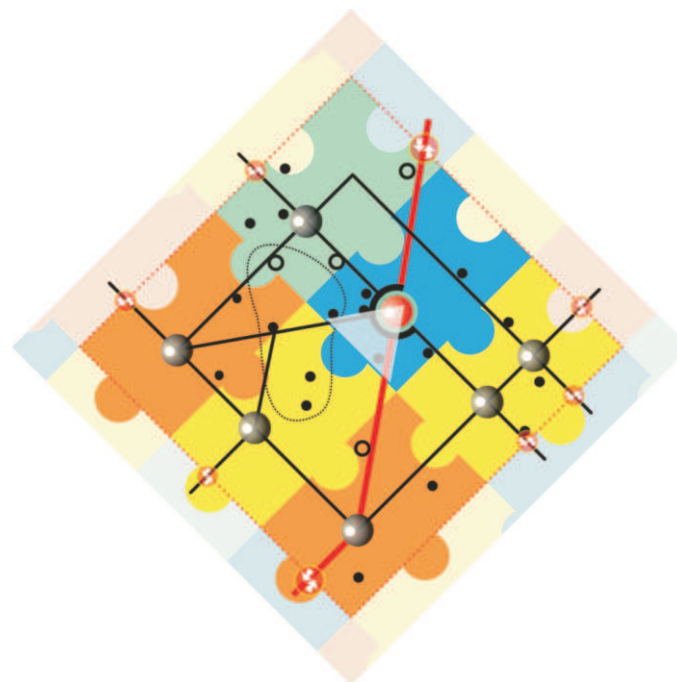

Fig.4 - PHK – Strategjia e përgjithshme
Fig.4 - SPK – The overall strategy

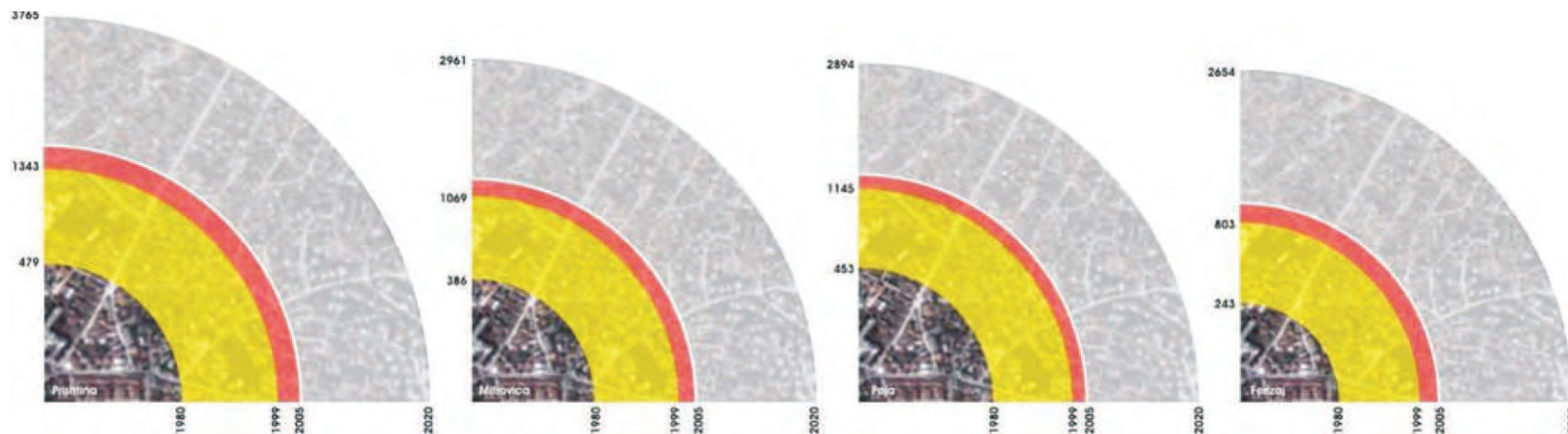
⁷ Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020+ është aprovuar në Kuvendin e Kosovës me 16 Qershor 2011.

Dokumenti me të drejtë i referohet rastit të Prishtinës⁹ për të cilin konstatohet se numri i objekteve që dëshmojnë të kaluarën e qytetit është i vogël. Edhe ato pak objekte të mbetura janë ngulfatur nga ndërtimet dhe zhvillimet që po ndodhin përreth tyre.

Në bazë të një hulumtimi që është zhvilluar gjatë hartimit të Planit Hapësinor i cili për temë ka pasur zhvillimin urban në vite, zonat urbane janë rritur në sipërfaqe për afër tri herë. Analiza është bërë për shtatë qendrat e mëdha urbane, të cilat në fakt paraqesin pikat drejt të cilave, në vitet e fundit është ndjerë lëvizja më e madhe e popullatës.

Fig. 6 - Rritja e qendrave kryesore urbane 1980 – 1999
Fig. 6 – Growth of the main urban centers 1980 - 1999

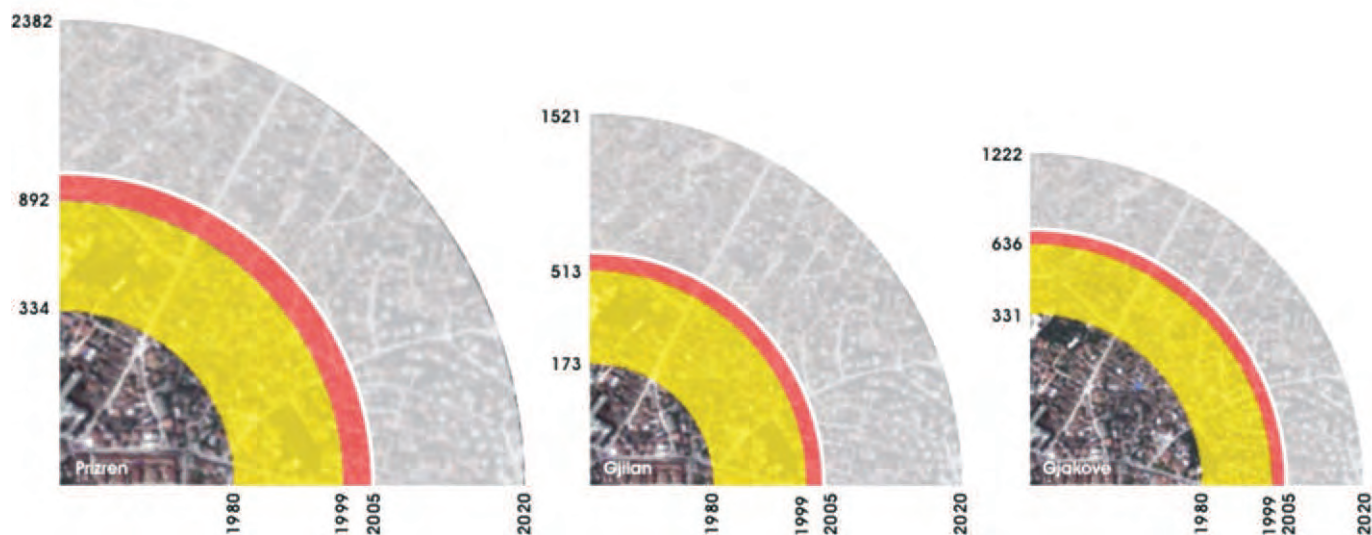

⁹ PHK – Kaptina e profilit, f.51

The document accurately refers the case of Prishtina/Priština¹⁰ for which it was concluded that the number of objects witnessing the past of the city is minute. Yet, those few remaining objects are swallowed up by buildings and ongoing constructions around them.

According to a survey conducted during the drafting of the Spatial Plan whose subject was the urban development in years - urban areas have enlarged approximately by three times in surface. The analysis is conducted for seven large urban centers, which in fact represent points towards which, in recent years were impacted with greater movement of population.

Fig. 7 - Rritja e qendrave kryesore urbane 1980 - 1999
 Fig. 7 - Growth of the main urban centers 1980 - 1999

¹⁰ SPK – Chapter profile, p. 51

Natyrisht se kjo ka ndikuar në rritjen e numrit të banorëve në zonat urbane, që në mënyrë direkte ka ndikuar edhe në rritjen e sipërfaqes së vet zonës. Në skemën e mëposhtme paraqitet rritja hapësinore e disa qendrave të mëdha urbane të Kosovës në periudhën 1980 – 1999.

Nga këto lëvizje ndikimet më të mëdha vërehen në qytetin e Prishtinës, i cili në bazë të vlerësimeve dhe asaj që po ndodhë në aspektin urban – “nuk ka qenë i përgatitur” për këtë. Fluksi i madh i ardhjes dhe më këtë i kërkesave për sigurimin e një vendi për banim në njërën anë, dhe në anën tjetër mosgatishmëria e autoriteteve komunale që të ofrojnë hapësira legale për ndërtim, janë faktorët kryesorë që kanë ndikuar dhe vazhdojnë të ndikojnë në parregullsinë urbane të Prishtinës.

Në figurën e mëposhtme tregohet rasti i Prishtinës dhe rritja e saj në vite, tregohet raporti në mes zonës së vjetër dhe pjesës tjetër urbane. Në mënyrë të qartë tregohet trendi i zhvillimit të deritashëm dhe tendenca në vazhdim.

Pa dyshim se në gjithë këtë parregullsi, presioni më i shprehur është bërë dhe po i bëhet qendrës, në zonën me numrin më të madh të objekteve të klasifikuara si vlera të trashëgimisë kulturore.

Shumë nga këto objekte nuk ekzistojnë më – në të shumtën e rasteve ato janë zëvendësuar me objekte të “arkitekturës moderne” që në fakt, në mënyrë serioze po ndikojnë në humbjen e identitetit të zonës së vjetër të qytetit.

E njëjta gjë po ndodh edhe në qytetet tjera. Zhdukja e së “vjetrës” po vazhdon në mënyrë sistematike dhe janë vetëm përpjekjet e rralla të individëve entuziastë, dhe të ndonjë organizate joqeveritare, ato që deri në një masë ndihmojnë në ruajtjen e këtyre përmbytjeve. Gjendjen ekzistuese të trashëgimisë kulturore e rëndojnë pasojat katastrofale të konfliktit të fundit që ndodhi në Kosovë. Një pjesë e madhe e objekteve dhe tërësive të dëshmuara u dogjën, ose u dëmtuan në masë të madhe. Në anën tjetër, pamundësia financiare për rehabilitimin e tyre krijon kushte që edhe ato pak vlera të mbetura, nën ndikimin e kushteve atmosferike dhe vet njeriut, të zhduken fare.

Fig.8 - Rritja e zonës urbane të Prishtinës në vite
Fig.8 – Expansion of urban area of Prishtina/Priština in years`

Clearly, this has increased the number of residents in urban areas that directly affected in the increase of its surface area. The scheme below shows the spatial growth of some large urban centers of Kosovo in the period 1980 to 1999.

The largest impacts of these movements were observed in the city of Prishtina/Priština, which according to assessments and what is happening in urban context – “was not prepared” for this. Massive influx of arrivals and the requirements for providing a place for housing in one hand, and on the other the unwillingness of local authorities to provide legal spaces for construction are major causes that have influenced and continue to affect in the irregularity of the urban area of Prishtina/Priština. The following figure shows the case of Prishtina/Priština and its growth in years, indicating the ratio between the oldest area and the rest urban areas. Clearly shows the trend of development so far and the ongoing trends.

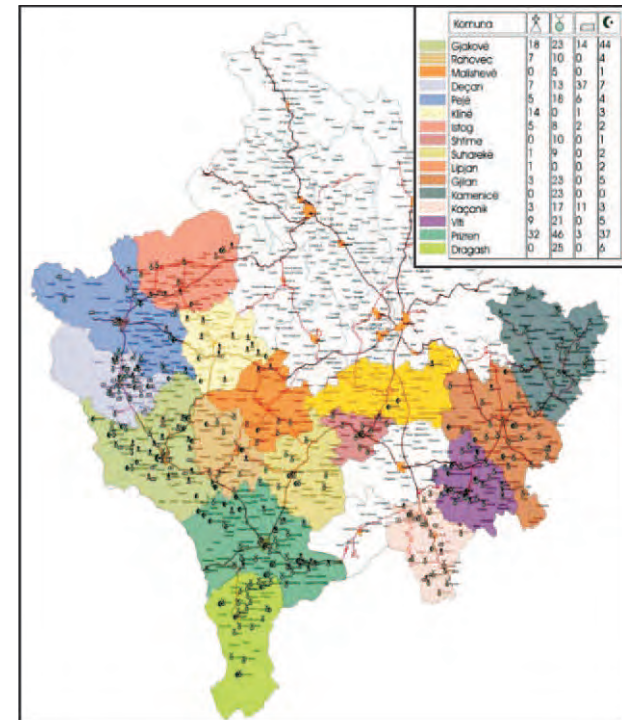
No doubt that in all this disarray, the direct pressure was centered and boiling in the city center, the area with the largest number of objects classified as values of cultural heritage. Many of these buildings no longer exist, in most cases those are replaced with objects of “modern architecture”, in fact, seriously affecting in the loss of the identity of the old town area.

Same occurrence is happening in other cities, too. The disappearance of an “old” is continuing systematically and only rare efforts of enthusiastic individuals and few non-governmental organizations that at some extent are helping maintaining these contents. Existing state of cultural heritage plagues from the catastrophic consequences of the recent conflict that occurred in Kosovo.

A large part of the facilities and proven sites were burned down or severely damaged. On the other hand, financial inability to revitalize them are bringing to situation when those few remaining values affected by the atmospheric conditions and people would completely disappear.

Fig.9 - Objektet sakrale¹¹

Fig.9 – Oobjects of worship¹²

¹¹ Harta e prezantuar dëshmonë mungesën e shënimeve për të gjithë territorin e Kosovës.

¹² Presented map shows the lack of data for the entire territory of Kosovo.

Dokumenti, në pjesën e parë të tij, me të drejtë vë në pah rëndësinë e trashëgimisë kulturore dhe përfshirjen e saj si njërin ndër faktorët kryesor të zhvillimit në përgjithësi. Njëri nga parimet kryesore është: "Përparimi i trashëgimisë kulturore si faktor për zhvillim, mbrojtja e trashëgimisë kulturore si pjesë integrale e zhvillimit të shoqërisë, pasuritë kulturore trajtohen si potencial i zhvillimit të zonës në të cilën gjenden, në aspektin e zhvillimit ekonomik"¹³.

Pjesë e rëndësishme e dokumentit është deklarata e vizionit¹⁴ të zhvillimit të ardhshëm hapësinor të Kosovës. Në bazë të kësaj deklarate çështja e trashëgimisë kulturore prezantohet si njëra nga çështjet më të rëndësishme mbi të cilën, në mënyrë të qartë, janë dhënë synimet, objektivat dhe aktivitetet që ndikojnë në trajtimin e duhur të çështjes.

Një përfshirje dhe një analizë më përmbajtësore është bërë lidhur me zonat e veçanta të mbrojtura¹⁵. Duke ju referuar Ligjit për këto zona, është bërë identifikimi dhe është prezantuar shtrirja e tyre hapësinore sipas kriterëve të përcaktuara në këtë ligj. Ligji në fjalë është pjesë përbërëse e Pakos së Ahtisarit¹⁶ të aprovuar nga Kuvendi i Kosovës në qershor të vitit 2008. Sipas këtij Ligji, në territorin e Kosovës janë identifikuar 45 zona të tilla, që kryesisht i përkasin trashëgimisë kulturore ortodokse.

Fig.10 - Shtrirja e zonave të veçanta të mbrojtura në Kosovë¹⁷
 Fig.10 – The extent of special protective zones in Kosovo¹⁸

¹³ PHK – Kaptina e Profil, f.51

¹⁴ PHK – Kaptina e Vizionit, Deklarata e Vizionit, f. 117

¹⁵ Plani Hapësinor i Kosovës 2010 – 2020+, f. 130

¹⁶ Propozim gjithëpërfshirës për marrëveshjen për Statusin e Kosovës.

¹⁷ Shtresa (layeri) e sipërfaqes së Zonave të veçanta të mbrojtura është marrë nga UNOSEK-u.

¹⁸ The layer of the surface of special protective zones taken from UNOSEK

The document, in the first part of it justly points out the importance of cultural heritage and its inclusion as one of the main factors of development, in general. One of the key principles is: "Promotion of cultural heritage as a part of development, protection of cultural heritage as an integral component of social development, cultural assets are treated as a potential for the development of area in which are setted, in terms of economic growth".

An important part of the document is a mission statement of a vision of the future spatial development of Kosovo. According to this statement the issue of cultural heritage is presented as one of the most important virtue of which, clearly are given goals, objectives and activities effecting the proper handling of the case.

A substantive analysis and an involvement have been conducted in regard to Special Protective Zones . Referring to the Law on these zones the spatial extension has been identified and presented according to criterias specified in this Law. The Law in question is part of the Ahtisaari package approved by the Assembly in June 2008. Under this Act, 45 such sites were identified in the territory of Kosovo, which mainly belong to the Orthodox cultural heritage.

Fig.11 - Zonat e Veçanta të Mbrojtura për rajonin e Mitrovicës
 Fig.11 – Special Protective Zones for Mitrovica region

¹⁹ SPK – Profile Chapter, p.51

²⁰ SPK – Vision Chapter, Vision Statement, p. 117

²¹ Spatial Plan of Kosovo 2010 – 2020+, p. 130

²² Comprehensive Proposal for Kosovo Status Agreement.

Këto zona janë të ndara në tri grupe të cilat janë me karakteristika të ndryshme. Në grupin I-rë bëjnë pjesë zonat kufiri i të cilave është caktuar me anë të hartave. Në grupin II-të bëjnë pjesë zonat të cilat kanë një bufer zonë prej 100m' nga perimetri i "oborrit" të tyre dhe në grupin III-të bëjnë pjesë zonat të cilat kanë një bufer zonë prej 50m' nga perimetri i "oborrit" të tyre.

Për zonat në fjalë, janë të caktuara kriteret sipas të cilave përcaktohen aktivitetet e ndaluara brenda tyre që kanë të bëjnë kryesisht me: ndërtimet e objekteve industriale, digave (pendave), centraleve elektrike, furrave, fabrikave, rrugëve tranzite në zonat rurale dhe ndërtimeve që bëjnë shpyllëzimin apo ndotjen e mjedisit të asaj zone. Sipas të njëjtave kriteret janë përcaktuar edhe aktivitetet e kufizuara që kanë të bëjnë kryesisht me ndërtimet e objekteve eventuale me etazhitet më të lartë se monumenti që duhet mbrojtur, ndërtimet e rrugëve, punëtorive, restoranteve, hoteleve, klubeve të natës, pompave me karburante të naftës, riparimet e automjeteve, vetëshërbimet, tubimet publike dhe urbanizim të tokës bujqësore.

Kapitulli i parafundit dhe i fundit i Planit Hapësinor paraqet veprimet dhe dispozitat për zbatim, që në mënyrë përmbytësore rekomandojnë ruajtjen dhe trajtimin e duhur të trashëgimisë kulturore në Kosovë, duke potencuar se planifikimi urban/hapësinor duhet të shfrytëzohet si instrument për kontrollin e zhvillimeve në zona me vlera kulturo-historike.

Dokumenti konkretisht rekomandon²³:

Duke e ndjerë shkallën e lartë të rrezikut nga degradimi i vazhdueshëm i tërësive urbane, arkitektonike, mjedisore dhe monumenteve të trashëgimisë së qyteteve dhe zonave specifike, duhet përcaktuar ruajtja dhe mbrojtja e trashëgimisë kulturore si qëllim kryesor i parimit për zhvillim të qëndrueshëm.

Në kontekstin e mbrojtjes nga degradimi i vazhdueshëm i trashëgimisë kulturore janë listuar synimet dhe veprimet që duhet të ndermirren:

- Inventarizimi (data baza) i objekteve dhe tërësive në tërë territorin e Kosovës

- Duhet të bëhet inventarizimi i objekteve dhe tërësive sipas kriterëve nga MKRS;
- Të bëhet vlerësimi i objekteve dhe tërësive të inventarizuara dhe të propozohet lista për monumente të reja, që do ta kenë statusin e mbrojtjes në nivel të Kosovës;
- Kontrollimi i gjendjes së monumenteve me status të mbrojtjes, në periudha të caktuara, që do të realizohen nga organet përgjegjëse të përcaktuara nga MKRS;
- Të bëhet digjitalizimi i të gjitha monumenteve me status të mbrojtjes.
- Mbrojtja, ruajtja dhe restaurimi i detajeve origjinale arkitektonike të objekteve të rëndësishme, që kontribuojnë në ngritjen e vlerave të trashëgimisë.

²³ PHK – Kaptina e Strategjisë dhe veprimeve për zbatim, f.176

These areas are divided into three groups by different specific features. Group I consists the areas borders of which are assigned by the maps. Group II includes areas that contain an area of 100 m of “buffer zone” from the perimeter of their yard; group III includes areas that have an area of 50 m of “buffer zone” from the perimeter of their yard.

For the areas in question there are certain criterias defining prohibited activities within such zones dealing mainly with: construction of industrial facilities, dams, power plants, bakeries, factories, transit roads in rural areas and construction related to deforestation or pollution of the environment of that area. According to same criterias there are limited activities defined, related mainly to the eventual construction of buildings higher than the monument to be protected, construction of roads, workshops, restaurants, hotels, nightclubs, fuel pumps, vehicle repair shops, supermarkets, public meetings and urbanization of agricultural land.

Penultimate and final chapter of the Spatial Plan presents actions and enforcement provisions that substantially recommend conservation and proper treatment of cultural heritage in Kosovo, stressing that urban/spatial planning should be utilized as an instrument for controlling developments in areas with cultural and historical value.

The document specifically recommends²⁴:

Having perceiving the high degree of the risk from the continued degradation of urban sites, architectural, environmental and heritage monuments of the cities and specific areas, should determine the conservation and protection of cultural heritage as the main purpose of the principles for sustainable development.

In the perspective of continuous protection from degradation of cultural heritage enlisted are targets and actions to be undertaken:

- Inventory (database) of facilities and sites throughout the territory of Kosovo

- Inventory of facilities and sites should be undertaken by the criterias set by MCYS;
- Evaluation of the inventorized objects and sites and propose a list of new monuments, which shall coat them with the protection status in Kosovo level;
- Inspection of the protected monuments, in certain periods, that shall be implemented by the responsible bodies set by MCYS;
- Digitalization of all protected monuments;
- Protection, preservation and restoration of original architectural details of the important buildings, which contribute to the increase of heritage values.

---

²⁴ SPK – Chapter on the Strategy and actions for implementation, p.176

- Definimi i zonave historike me trashëgimi kulturore (TK)
  - Hartimi i planeve rregulluese për zonat me TK, planeve për konservim dhe menaxhim të zonave me trashëgimi kulturore;
  - Kontrollimi i zhvillimeve do të bëhet me anë të planeve rregulluese.
  - Ndërtimet moderne nuk duhet të kenë ndikime përçarëse, komerciale dhe uniforme, por ato duhet të inkorporohen, harmonizohen me të vjetrën dhe t'a pasurojnë edhe më shumë trashëgiminë kulturore;
- Vetëdijesimi dhe informimi mbi rolin dhe rëndësinë e trashëgimisë kulturore (TK)
  - Inkorporimi i TK dhe TN në planprogramet shkollorë;
  - Specializimi i kuadrove në sfera të caktuara për trashëgimi kulturore;
  - Aftësimi i ciceronëve për TK dhe TN në nivel lokal dhe qendror;
  - Shenjzërimi i të gjitha monumenteve dhe tërësive të mbrojtura të TK dhe TN;
  - Përgatitja e hartave, broshurave, fletëpalosjeve etj. për monumente dhe tërësi të TK dhe TN;
- Bashkëpunimi ndërshtetëror në sferën mbrojtjes së TK
  - Konkurrimi në fonde ndërkombëtare me projekte që mundësojnë zhvillim të qëndrueshëm në aspekt të mbrojtjes së TK;

- Ratifikimi i konventave ndërkombëtare (Konventa Evropiane mbi Peizazhet, Konventa për mbrojtjen e trashëgimisë arkeologjike të Evropës – Konventa e Granadës 1985, Konventa Evropiane për Mbrojtjen e Trashëgimisë Arkeologjike – Valletta 1992, etj.)
- Bashkëpunimi ndër-institucional i nivelit qendror dhe lokal
  - Mbështetje nga ana e nivelit shtetëror mbi rëndësinë dhe rolin e TK, përmes politikave zhvillimore, që do të jenë bazë për arritjen e qëllimit tonë që është mbrojtja e TK nga degradimi i vazhdueshëm.
  - Realizimi i projekteve të përbashkëta duke i harmonizuar detyrat dhe obligimet që dalin nga institucionet e veçanta;
  - Respektimi i hierarkisë ndër-institucionale, gjithmonë me përmbushjen e kërkesave me qëllim të zhvillimit të planifikuar dhe të qëndrueshëm.
- Turizmi kulturor si faktor i zhvillimit ekonomik të vendit
  - Të bëhet përfshirja funksionale e këtyre zonave, mundësimi i qasjes së lirë të vizitorëve, preferohet të bëhet jetësimi i tyre, përmes ndërrim destinimit p.sh. restoran, shitore me punime artizanale, muze, galeri, ekspozita etj. pra, në funksion të zhvillimit të turizmit;
  - Ofrim i lehtësimeve të pronarëve të objekteve me TK, përmes stimulimeve në kontekst të mbrojtjes së TK dhe TN;

- Setup of historic areas of cultural heritage (CH)

- Development of regulatory plans for areas of CH, plans for conservation and administration of cultural heritage sites;
- Examination of developments shall be conducted by the regulatory plans.
- Modern buildings should not be of divisive, commercial and uniform in nature, but should be incorporated, matched with an old and enriching cultural heritage;

- Awareness and information on the role and importance of cultural heritage (CH)

- Incorporation of CH and NH in the school curricula;
- Staff specialty in certain areas of cultural heritage;
- Training of curators on CH and NH in both central and local level;
- Marking of all the protected monuments and sites of CH and NH;
- Preparation of maps, brochures, leaflets, etc, for monuments and sites of CH and NH;

- Interstate cooperation in the area of CH protection

- Competing for international funds with projects that enable sustainable development in terms of protection of CH;

- Ratification of international conventions (European Landscape Convention, Convention for the protection of the Archaeological Heritage of Europe-Granada Convention 1985, European Convention on Protection of the Archaeological Heritage – Valletta 1992, etj.)

- Interagency cooperation in central and local level

- Support from the central level on the importance and role of CH through policy development, which will be the basis for achieving our goal that is the protection of CH from continuous degradation.
- Implementation of joint projects by balancing the duties and obligations arising from specific institutions;
- Compliance of inter-institutional hierarchy, always meeting the requirements in order of a planned and sustainable development.

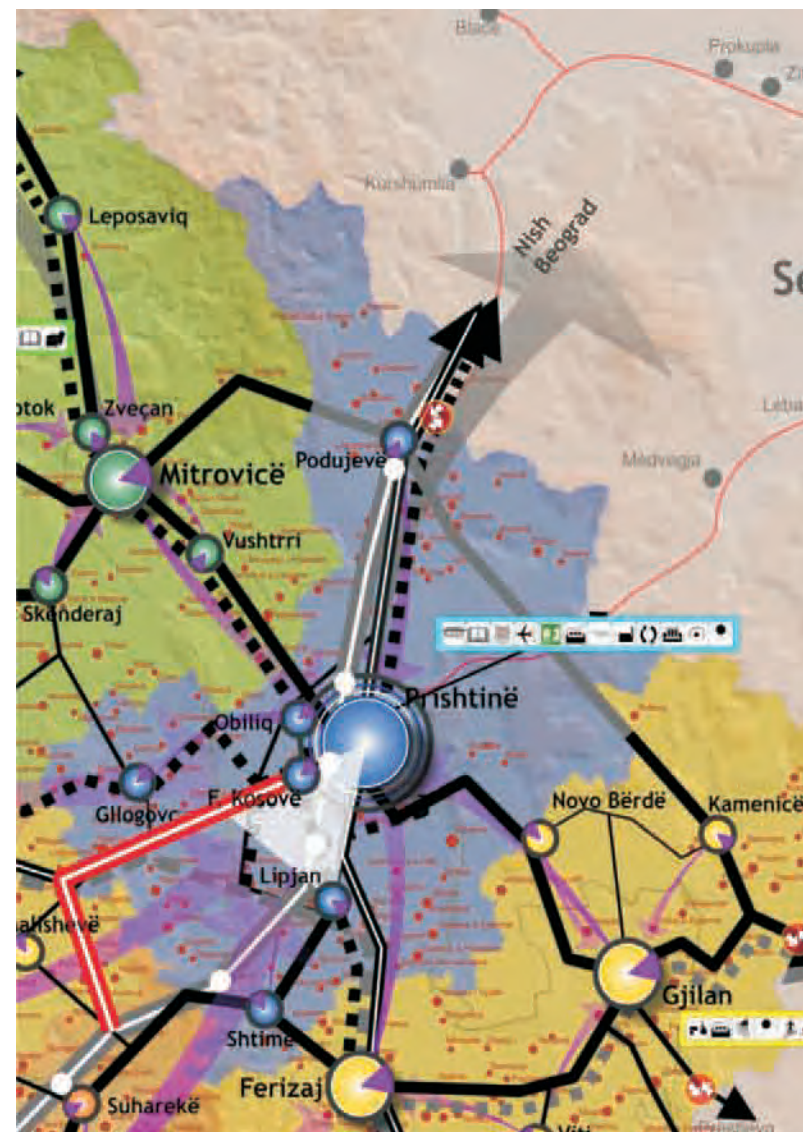
- Cultural tourism as part of economic development

- Setting a functional inclusion of these areas, enabling free access to visitors, preferably by vitalising those, for example, through shift on the purpose e.g. restaurant, craftwork shops, museums, galleries, exhibitions, etc, in view of the growth of tourism;
- Provide incentives to owners of buildings of CH, through encouragement in the context of protection of CH and NH;

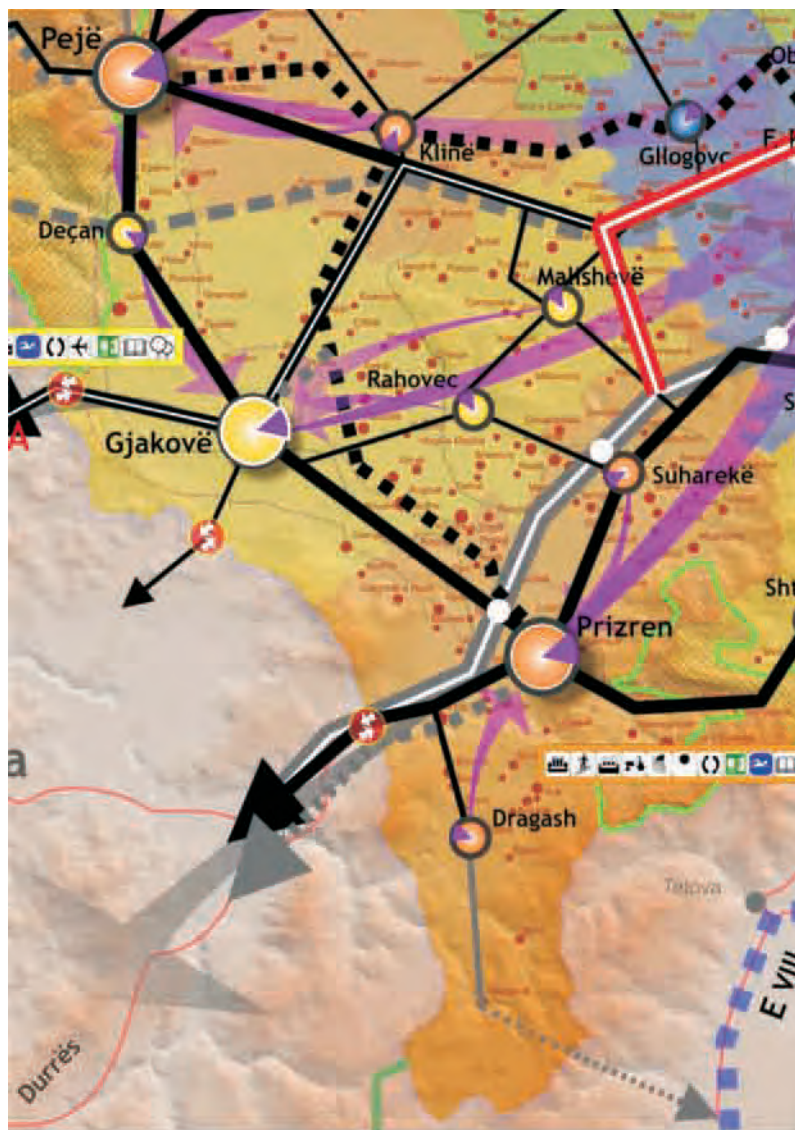
Plani Hapësinor i Kosovës përfundon me kapitullin e dispozitave për zbatim²⁵, që në fakt paraqesin rregullat dhe përgjegjësitë që duhet të ndikojnë në ruajtjen dhe trajtimin e duhur të trashëgimisë kulturore në Kosovë. Sipas këtyre rregullave duhet:

- Planifikimi urban/hapësinor duhet të shfrytëzohet si instrument për kontrollin e zhvillimeve në zona me vlera kulturo-historike;
- Duhet të bëhet trajtimi i zonave të definuara në të gjitha nivelet e planifikimit;
- Zbatimi i Ligjit për Planifikim Hapësinor dhe ligjeve tjera si: Ligji për Trashëgiminë Kulturore, Ligji për Zonat e Veçanta të Mbrojtura, Ligji për Parkun Nacional "Mali Sharr", Ligji për Mbrojtjen e Mjedisit, Ligji për Mbrojtjen e Natyrës etj;
- Në zonat me lokalitete arkeologjike, ndalohet çfarëdo ndërtimi;
- Në zonat historike të qyteteve duhet të kërkohet leje (edhe nga niveli qendror) për ndonjë ndryshim apo ndërtim në zona;
- Aplikimi i mekanizmave ligjorë, të koordinuar, me bashkëpunim dhe pjesëmarrje të koordinuar nga niveli qendror, përmes nivelit lokal të qeverisjes deri te qytetari i thjeshtë. Të bëhet kompletimi i inventarizimit (bazës së të dhënave) i të gjitha objekteve dhe tërësive me vlera në fushën e trashëgimisë kulturore, sipas standardeve europiane me qëllim të sigurimit të bazës për mbrojtje të TK;

Fig.12- Detaj nga harta kryesore e PHK-së
Fig.12- A detail from the focal map of SPK

²⁵ PHK – Kaptina e dispozitave për zbatim, f.187

Spatial Plan of Kosovo ends with a chapter of provisions for enforcement²⁶, which in fact speaks for the rules and responsibilities that should effect the conservation and proper treatment of cultural heritage in Kosovo. According to these rules should:

- Use urban/spatial planning as an instrument for inspection of developments in the areas of cultural and historical values;
- Administer defined areas at all planning levels;
- Implementation of the Law on Spatial Planning and other laws: the Law on Cultural Heritage, the Law on Special Protective Zones, Law on National Park "Sharr Mountain", the Law on Protection of Environment, Law on Nature Protection, etc.
- In areas with archeological sites any construction is prohibited;
- In historic zones of cities permits should be sought (from the central level, too) for any alteration or construction in such zones;
- Application of coordinated legal mechanisms, with centrally-coordinated cooperation and participation, from the local government level down to the citizen. Completion of the inventory (database) of all facilities and sites with cultural heritage values, according to European standards, in order to provide a basis for the protection of CH;

Fig.13 - Detaj nga harta kryesore e PHK-së
 Fig.13 – A detail from the focal map of SPK

²⁶ SPK – Chapter of the Provisions for Implementation, p.187

- Të bëhet rivlerësimi i monumenteve të cilat kanë status të mbrojtjes dhe të kemi një raport mbi gjendjen e tyre sot;
- Të bëhet vlerësimi i objekteve dhe tërësive të TK të inventarizuara dhe plotësimi me monumente tjera me status të mbrojtjes për Kosovën;
- Restaurimi, rikonstruimi dhe revitalizimi i objekteve dhe monumenteve të Kosovës duhet të kryhet nga persona të kualifikuar në fusha të caktuara.
- Të definohen kjo të aktivitetet e lejuara të zonave të mbrojtura të TK;

Duke pasur parasysh nivelin e planit në aspektin e përmbajtjes dhe në aspektin e hierarkisë së planeve, mund të konstatojmë se, çështja e trashëgimisë kulturore në aspektin statistikor nuk është e trajtuar sa duhet. Arsye për këtë janë mungesa e të dhënave, kapacitetet e pamjaftueshme humane dhe vullneti politik për të trajtuar çështjen në mënyrën e duhur. Ndërsa sa i përket strategjisë dhe hapave për veprim konstatojmë se dokumenti ofron rekomandime të mjaftueshme për trajtimin të duhur të çështjes së trashëgimisë kulturore në Kosovë.

- Revaluation of the monuments which hold the protective status thus obtain a report on their condition today;
- To assess the facilities and sites of inventoried CH and providing with other protected monuments of Kosovo;
- Restoration, reconstruction and revitalization of buildings and monuments in Kosovo should be performed by persons qualified in certain areas of specialties.
- Clearly define the activities allowed in protected areas of CH;

Given the level of the plan in terms of content and in terms of the hierarchy of plans, we can conclude that the issue of cultural heritage in statistical terms is not addressed sufficiently. Reasons for this include the lack of data, inadequate human capacities and political will to address the issue properly. As for the strategy and steps for taking we could deduce that the document offers sufficient recommendations to properly handling the issue of cultural heritage in Kosovo.

PËRFSHIRJA E TRASHËGIMISË KULTURORE NË PLANIFIKIM HAPËSINOR KOMUNAL

KOMUNA E MITROVICËS

Historiku i shkurtër

Mitrovica është një prej vendbanimeve më të vjetra në Kosovë. Pozita strategjike dhe gjeografike në mes dy lumenjve të rëndësishëm, Ibrit e Sitnicës, si dhe motivet ekonomike kanë bërë që territori i Mitrovicës të popullohet qysh në parahistori. Prej kohës antike deri në mesjetë njihet si Albanik (*Monte Argentarum*), vend i pasur me argjend e plumb. Zhvillim të hovshëm Mitrovica përjetoi në shekullin e 19-të, pasi u zbuluan burime të mineraleve dhe xeheve, përderisa më vonë u shndërrua në qytetin më të zhvilluar industrial në Kosovë. Komuna e Mitrovicës gjendet në veri të Kosovës në një distancë afërsisht 40 km nga Prishtina, me një sipërfaqe prej 326 km katrorë dhe paraqet rreth 3.25 për qind të territorit të Kosovës. Komuna e Mitrovicës numëron 46 vendbanime. Shtrihet në shkallën 42. 53 shkallë të gjerësisë gjeografike veriore dhe në 25.52 shkallë të gjatësisë lindore. Lartësia mbidetare e Mitrovicës është 508 - 510 metra. Nga të dhënat që bazohen në regjistrimin e fundit zyrtar që është bërë në vitin 1981, mandej të dhënat nga Zyra Statistikore e Kosovës, regjistrimin e vitit 1991, 1998 etj, del se Komuna e Mitrovicës ka rreth 126,000 banorë, prej të cilëve 110,000 mijë jetojnë në jug të qytetit, ku pos shqiptarëve përfshihen edhe minoritetet tjera si boshnjakë, turq, romë dhe ashkali.

Fig.14 - Foto e vjetër e qytetit të Mitrovicës
Fig.14 – Early photo of the town of Mitrovica

Në territorin e sotëm të trevës së Mitrovicës janë zbuluar disa gjurmë ndërtesash, një nekropol ilir, statuja të ndryshme prej balte e prej plumbi, një sarkofag, figura e Terpsikorës (Muzës së vallëzimit) etj. Me ardhjen e sllavëve në këto treva, harta toponomastike ndryshoi fytyrën rrënjësisht. Shumë emërtime të vjetra ilire-shqiptare u zëvendësuan me emërtime të reja sllave²⁷.

²⁷ Teksti i shkëputur nga web faqja e Komunës së Mitrovicës

INCLUSION OF CULTURAL HERITAGE IN MUNICIPAL SPATIAL PLANNING

MUNICIPALITY OF MITROVICA

A brief history

Mitrovica is one of the earliest settlements in Kosovo. Strategic and geographic position between two major Ibrë and Sitnica rivers, and economic reasons have made the territory of Mitrovica populated since prehistoric ages. From ancient times until the Mediaeval was known as Albanik (*Monte Argentarum*), rich in silver and lead. Mitrovica experienced rapid development in 19th century, after being discovered the sources of minerals and ores, and later turned into the most developed industrial city in Kosovo. Municipality of Mitrovica is located in northern Kosovo at a distance approximately 40km from Prishtina, with an area of 326 square km and represents about 3.25 percent of the territory of Kosovo. Municipality of Mitrovica numbers 46 settlements. It lies on the 42.53 of north degree latitude and 25.52 degrees eastern of longitude. Altitude of Mitrovica is 508 to 510 meters. According the data extracted from the latest official census conducted in 1981, then the data from the Statistical Office of Kosovo, the census of 1991, 1998 etc. appears that Municipality of Mitrovica has about 126,000 inhabitants, of which 110,000 live in south of town, where among Albanians live other communities as Bosniaks, Turks, Roma and Ashkali.

Fig.14a - Foto e vjetër e qytetit të Mitrovicës
Fig.14a – Early photo of the town of Mitrovica

In today's territory of Mitrovica some traces of buildings were found – an Illyrian necropolis, various clay and lead statuettes, a sarcophagus, the figure of Terpsikhore (Muse of dance), etc. With the arrival of Slavs in these regions, the toponomy map radically changed the appearance. Many old Illyrian-Albanian names were replaced with new Slavic designations²⁸.

²⁸ Extract from the official website of Municipality of Mitrovica

Lista e objekteve të TK-së nën mbrojtje²⁹

Momentalisht ka një paqartësi lidhur me listën definitive të objekteve të TK nën mbrojtje. Informatat që i disponojmë rrjedhin prej disa burimeve, nga të cilat më të besueshmet janë listat që janë marrë nga MKRS (lista e pranuar më 11.04.2006), PZHK (2009) dhe dokumenti i punuar nga Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS, Dhjetor 2009), i cili është shfrytëzuar për prezantimin e mëposhtëm të detajuar të objekteve nga kjo listë.

Edhe pse historikisht në Mitrovicë kanë jetuar kultura të ndryshme të lashta, Mitrovica e sotme shpreh shumë pak nga kjo trashëgimi. Vetëm nëntë monumente janë marrë në mbrojtje që prej një gjysmë shekulli. Asnjë monument nuk ka fituar statusin e monumentit të mbrojtur që nga viti 1980. Monumentet e mbrojtura kanë filluar të rrënohen, ndërsa monumentet e inventarizuara, apo ato të pidentifikuara, së shpejti mund të humben tërësisht. Trashëgimia kulturore e Mitrovicës mbetet një çështje me gjemba, që mban mbi supë barrën e viteve të neglizhencës³⁰.

Mitrovica ka nëntë monumente të mbrojtura:

1. Hamami i qytetit (Hamami i vjetër)
2. Kisha katolike Shën Pjetri (Kisha katolike e Sasve)
3. Xhamia me varre
4. Rrënojat e qytetit mesjetar të Trepçës
5. Gjyteti i Trepçës
6. Rrënojat e kompleksit mesjetar në sipërfaqen e Trepçës së vjetër
7. Shtëpia në rrugën Ilia Bircani (Shtëpia e Ehat Köroğlu)
8. Shtëpia e Bllagoje Gjorgjeviqit
9. Shtëpia në rrugën Zelengora (Konsullata Ruse)

²⁹ Të gjitha të dhënat lidhur me listën, fotot dhe historikun e objekteve janë shkëputur nga dokumenti i punuar nga IKS – Iniciativa Kosovare për Stabilitet e përkrahur nga Iniciativa për Reforma në Qeverisje Lokale dhe Shërbime Publike (LGI) – Dhjetor 2009. Burim i të dhënave është edhe MKRS dhe Plani Zhvillimor Komunal 2009-2025+ (harta e trashëgimisë kulturore).

³⁰ Nga dokumenti i punuar nga IKS – Iniciativa Kosovare për Stabilitet e përkrahur nga Iniciativa për Reforma në Qeverisje Lokale dhe Shërbime Publike (LGI) – Dhjetor 2009

Kjo listë e shkurtër në asnjë mënyrë nuk e përfaqëson denjësisht trashëgiminë e pasur të njerit nga vendbanimeve më të vjetra të Kosovës.

Në vjeshtën e vitit 2009, Iniciativa Kosovare për Stabilitet (IKS) është përpjekur të përcaktojë vendndodhjen e nëntë monumenteve të mbrojtura të Mitrovicës, për të parë nga afër gjendjen aktuale të tyre. Ky udhëtim nëpër Mitrovicë, përfshiu përpjekjet për të gjetur adresat e përcaktuara në listën zyrtare, të cilat nuk përkonin më me emrat e rrugëve. Ndërkohë që një nga monumentet e mbrojtura u gjet i shkatërruar tërësisht, të tjerat ishin në gjendje të mjerë, që dëshmohet nga materialet paraqitura në vijim.

List of protected objects of CH³¹

Currently there is uncertainty regarding the definitive inventory of protected objects of CH. Information available derive from several sources of which the most reliable lists are those received from MCYS (the list received on 11/04/2006), MDP (2009) and from the document prepared from Kosovar Stability Initiative (IKS, December 2009) that is used for the following detailed presentation of the objects from this list. Although historically the home of various ancient cultures, today's Mitrovica divulges very little of its heritage. Only nine monuments received protective status in the last half century. Any other monuments have been granted protective status since 1980. The already protected monuments are falling apart and the other inventoried or unidentified monuments may soon be lost. Mitrovica's cultural heritage remains a thorny issue, carrying on its shoulders the weight of years of the neglect³².

There are nine protected monuments in Mitrovica:

1. The City Hammam (Old Hammam);
2. Catholic Church St. Peter (Shën Pjetri or Sasve);
3. The Mosque and Graves;
4. The Ruins of the medieval town of Trepça/Trepča;
5. Trepça City (Gjytet);
6. The Ruins of the Medieval Complex on the area of Old Trepça;
7. The House on Ilia Bircani Street (Ehat Köroğlu's house);
8. The House of Blagoje Djordjević;
9. The House on Zelengora Street (Russian Consulate);

This undersized list in no way represents the rich heritage of one of Kosovo's oldest settlements.

In fall of 2009, the Kosovar Stability Initiative (IKS) tried to locate nine protected monuments in Mitrovica in order to assess their condition. The journey through Mitrovica involved searching for addresses on the official list that no longer corresponded with the street names. Meanwhile it was found that one of the protected monuments had been completely destroyed. The others were in dreadful condition, as the following sections discuss.

---

³¹ All information regarding the list, photos and history of the objects are extracted from a paper drafted from IKS - Kosovar Stability Initiative supported by the Initiative for Local Governance Reform and Public Utilities (LGI) - December 2009. Data source is also the MCYS and the Municipal Development Plan 2009-2025 + (map of cultural heritage).

³² From a paper drafted from IKS - Kosovar Stability Initiative supported by the Initiative for Local Governance Reform and Public Utilities (LGI) - December 2009.

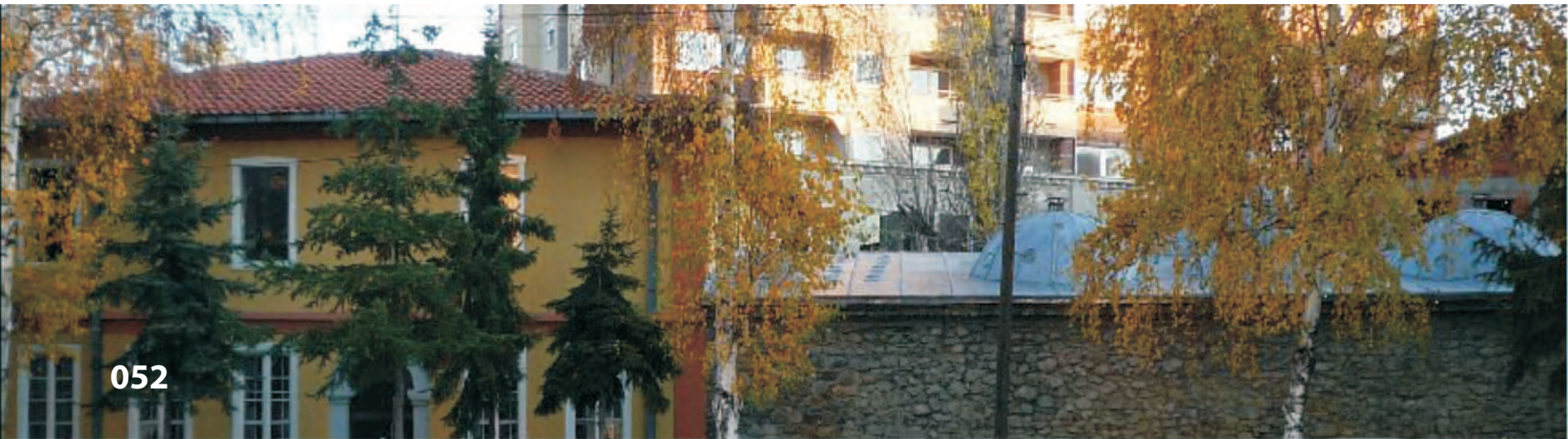
Hamami i qytetit (në mbrojtje në vitin 1957)

Hamami i Mitrovicës daton nga shekulli XVIII. Dikur përbënte një pjesë esenciale të qendrës së qytetit të vjetër otoman. Sipas pronarëve të tij, hamami ishte ndërtuar nga Sulejman Pashë Berisha dhe nipi i tij Zejnullah Beg Berisha. Ndërtimi i kësaj banje me stil tipik oriental zgjati dy vite. Hamami ishte funksional deri në maj të vitit 1959. Disa muaj më pas, Muzeu dhe Arkivat e qytetit u vendosën brenda premisave të hamamit. Për gjysmë shekulli, Muzeu i Mitrovicës i vendosur në të ofronte një ekspozitë interesante të veglave nga epoka neolitike brenda kësaj banje të vjetër otomane. Kulmi i hamamit është riparuar kohëve të fundit, në maj të vitit 2009, nga UNESCO. Përveç problemeve me sistem të drenazhit, hamami është në përgjithësi në gjendje të mirë.

Kisha katolike Shën Pjetri (në mbrojtje në vitin 1958)

Kisha katolike Shën Pjetri, e njohur gjithashtu si kisha Sase, daton nga shekulli XIII. Ajo ishte ndërtuar për minatorët saksonë dhe tregtarët katolikë që tregtonin në qytetin e Trepçës. Sot, rrënojat e saj gjenden në qytetin e vjetër të Stari Tërgut, i njohur gjithashtu si "Trepça Turke" për shkak të vendosjes së kolonëve turq nga shekulli XIV. Sot kësaj kisha i ka mbetur vetëm një mur. Themelet e kishës aludojnë për bukurinë dhe arkitekturën e dikurshme. Rreziku i degradimit të mëtejshëm të strukturës ekzistuese vlerësohet si lartë.

Fig.14b - Pamje nga Hamami i qytetit
Fig.14b – Image of the city Hammam

The City Hammam (listed since 1957)

The Hammam of Mitrovica dates back to the 18th century. It once formed an essential part of the old Ottoman city centre. According to the owners, the hammam was built by Sulejman Pashë Berisha and his nephew Zejnullah Beg Berisha. The construction of this typical oriental style public bathhouse lasted two years. The hammam operated until May 1959. A few months later the Museum and City Archives were situated inside the hammam. For half a century Museum of Mitrovica was located there, presenting an interesting exhibit of Neolithic era tools inside the old Ottoman bathhouse. The hammam's roof was restored in May 2009 by UNESCO. Except for problems with the drainage system, the hammam generally is in good condition.

Catholic Church St. Peter/Shën Pjetri (listed since 1958)

The Roman Catholic Church Shën Pjetri (St. Peter), also known as Sase Church, dates back to 13th century. It was built for Saxon miners and catholic merchants trading in the city of Trepça. Today, its ruins are located in the town of Stari Tërg/Stari Trg, also referred to as the “Turkish Trepça” due to the settlement of the Turkish colony in the late 14th century. Only a single wall of the church remains. The foundations of the church allude to its once sizable architecture and beauty. Its existing structure is at risk of further degradation.

Fig.14c - Pamje nga Kisha katolike Shën Pjetri
Fig.14c – Image of St. Peter Catholic Church

Fig.14d - Pamje nga rrënojat e Xhamisë në Mazhiq
 Fig.14d –Ruins of the Mosque in Mazhiq

Xhamia me varre (në mbrojtje në vitin 1966)

Xhamia me varre me vendndodhje në fshatin Mazhiq është ndërtuar në shekullin XIV për komunitetin mysliman. Përreth saj gjenden shumë pak dëshmi të mbetura nga ndërtesat e tjera publike të kësaj periudhë, si hamami, premiset për karavane, shitoret, hanet dhe rrënojat e varrezave myslimane. Në xhami vërehen efektet e kohës; nuk ka mbetur asgjë përveç mureve gjysmë të rëna. Nuk ka asnjë gjurmë të minares apo kupolës së saj.

Rrënojat e qytetit mesjetar të Trepçës (në mbrojtje në vitin 1966)

Qyteti mesjetar i Trepçës daton nga shekujt XIII dhe XIV. Rrënojat e qytetit gjenden në vendndodhjen që sot njihet si fshati Vidishiq. Qyteti është zhvilluar me shpejtësi gjatë mesjetës nën pushtetin e Serbisë, me shfrytëzimin e minierave dhe me përpunimin e xeheve të argjendit, arit dhe çelikut. Kjo qendër e rëndësishme minerare dhe komerciale e Ballkanit zhvillonte marrëdhënie aktive tregtare me qytetet bregdetare përgjatë tërë Detit.

Rrënojat e kompleksit mesjetar të Trepçës së vjetër (marrë në mbrojtje në vitin 1967)

Kompleksi mesjetar i Trepçës së vjetër daton nga shekujt XIV-XVI. Besohet se Trepça është themeluar nga minatorët saksonë. Banjska Karta (1313–1316) dëshmon praninë e saksonëve në Trepçë. Në mesin e shekullit XIV, në Trepçë gjithashtu jetonin banorë sllavë dhe latinë.

“Gjyteti i Trepçës” (në mbrojtje në vitin 1966)

“Gjyteti i Trepçës” daton nga shekujt XIII dhe XIV. “Gjyteti” ishte ndërtuar pranë minierave, sipër lumit të Sremkovnicës. Ai shërbente si fortifikatë krahas atij të Zveçanit, duke mbrojtur kësaj vendbanimit pranë minierës në kohë të trazirave. “Gjyteti” nuk dihet të ketë pasur vendbanim. Fortifikata modeste duket të ketë luajtur ekskluzivisht rol strategjik. Një pjesë e vogël e kësaj fortifikate ndodhet pranë fshatit malor Rashan.

The Mosque with Graves (listed since 1966)

The Mosque with Graves, located in the village of Mazhiq, was built in the 14th century for the local Muslim community. Very few evidences of other public buildings from that period surrounding it have remained, such as the foundations of the hammam, caravansary, shops, inns, and the ruins of Muslim graves. The mosque shows the signs of time; little remains but its half-standing walls. There is no trace of a minaret or cupola.

The Ruins of the Medieval City of Trepça (listed since 1966)

The medieval city of Trepça dates back to the 13th and 14th century. The ruins of the city are located in what is known today as the village of Vidishiq/Vidišić. The city developed quickly during the Mediaeval under the state of Serbia due to mining and the processing of silver, gold, and lead ores. The important Balkan mining and commercial center entertained active trade relations with coastal towns along the Sea.

The Ruins of the Medieval Complex on Old Trepça (listed since 1967)

The medieval complex of the Old Trepça dates back to the 14th to 16th centuries. It is believed that Trepça was founded by Saxon miners. The *Banjska Karta* (1313-1316) proves the presence of Saxons in Trepça. In the mid of 14th century Trepça was also home to Slavic and Latin inhabitants.

The City of Trepça (*Gjytet*) (listed since 1966)

"Gjytet" dates back to the 13th and 14th centuries. *Gjytet* was built near the mines above the Sremkovnica river. It served as a fortification together with Zvečan/Zvečan fort, protecting the settlements near the mines in times of trouble. *Gjytet* was found to have no traces of any settlement. The modest fortification appears to have played exclusively a strategic role. Little remains of this fortification located near the mountainous village of Rashan.

Fig.14e - Pamje nga rrënojat e Xhamisë në Mazhiq
Fig.14e – Image of the Mosque ruins in Mazhiq

Shtëpia e Köroğlu në rrugën Ilia Bircani (në mbrojtje vitin 1978)

Shtëpia tradicionale e familjes Köroglu daton nga mesi i shekullit XIX. Ajo ndodhet pranë qendrës së qytetit të vjetër otoman në lagjen që tani njihet si "Kaçamak Mahalla". Kjo shtëpi tipike otomane është ndërtuar nga familja Köroglu para afro 200 vitesh. Për shkak të gjendjes jo të mirë, kjo shtëpi nuk përdoret më nga familja. Ergin Köroglu, ish-Zëvendësministër për Kulturë, Rini dhe Sport, është pronar i shtëpisë, ndërsa familja e tij jeton në ndërtesën fqinje. Shtëpia ka ruajtur strukturën origjinale por mund të mos mbijetojë edhe gjatë nëse nuk riparohet. Adresa e dhënë në listën e monumenteve të mbrojtura nuk korrespondon me emrin e ri të rrugës, i ndryshuar në Rruga Ferat Dragaj në vitet 1999 dhe 2000.

Shtëpia e Bllagoje Gjorgjeviqit (në mbrojtje në vitin 1980)

Në vjeshtë të vitit 1941, në shtëpinë e Bllagoje Gjorgjeviqit u themelua Këshilli i Fondit Rajonal Nacionalçlirimtar, një institucion që grumbulloi mjete financiare dhe materiale për Lëvizjen Nacionalçlirimtare. Bllagoje Gjorgjeviq, pronar i shtëpisë, udhëhiqte me këtë këshill. Bodrumi i shtëpisë shërbente si vendstrehim gjatë luftës nacionalçlirimtare. Gjorgjeviqi dhe i biri i tij u arrestuan nga Gestapo në vitin 1944. Pas luftës, kjo shtëpi u shndërrua në muze. Shtëpia është e vendosur në Mitrovicën e veriut.

Shtëpia në rrugën Zelengora (nën mbrojtje në vitin 1980)

Ndërtesa e ish-Konsullatës Ruse në Mitrovicë daton nga fillimi i shekullit XX. Grigori Stepanovich Shcherbin, konsulli rus është vrarë në atë ndërtesë gjatë një revolte të më se 2.000 protestuesve shqiptarë që sulmuan garnizonin otoman. Shtëpisë i është vënë zjarri në vitin 1999. Është rrafshuar me tokë në vitin 2003. Kjo ndërtesë është dëmtuar përtej çdo mundësie për riparim.

Fig.14f – Pamje nga shtëpi tradicionale në Komunën e Mitrovicës
Fig.14f – Traditional house in Mitrovica municipality

The Köroğlu House on Ilia Bircani Street (listed since 1978)

The traditional house of the Köroglu family dates back to mid-19th century. It is located near the old Ottoman city center in what is locally known as the “Kaçamak Mahalla.” This typical Ottoman house was built by the Köroglu family approximately 200 years ago. Due to its poor conditions, the house is no longer used by the family. Ergin Köroglu, former Deputy Minister of Culture, Youth and Sports, owns the house and his family lives next door. The house still has its original structure, but may not survive much longer if not restored. The address on the List of Protected Sites does not correspond with the new street name, changed to Ferat Dragaj Street in 1999-2000.

The House of Blagoje Djordjević (listed since 1980)

In the fall of 1941, the house of Blagoje Đorđević hosted the establishment of the Council of the Regional National Liberation Fund, an institution that collected financial and material means for the National Liberation Movement of Yugoslavia. Blagoje Đorđević, the owner of the house, headed this council. The basement of the house served as a shelter for activists during the national liberation war. Đorđević and his son were arrested by the Gestapo in 1944. After the war, the house became a museum. The house is located in north Mitrovica.

The House on Zelengora Street (listed since 1980)

The building of the former Russian Consulate in Mitrovica dates back to the early 20th century. Grigori Stepanovich Shcherbin, the Russian Consul in Mitrovica, was shot there in 1903 during a revolt of more than 2,000 Albanian marchers who attacked the Ottoman garrison. The house was set afire in 1999 and any remains were razed in 2003. The building has been destroyed beyond repair.

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planet komunale

Dokumenti i parë që merret me planifikim urban dhe hapësinor është “Plani Gjeneral Urbanistik i Mitrovicës së Kosovës” i vitit 1960, në të cilin sipas hulumtimeve të bëra – trashëgimia kulturore është anashkaluar tërësisht.

Aktualisht ky duhet të jetë edhe fillimi i keqtrajtimit dhe i zhdukjes graduale të të gjithë asaj që është e vjetër – në emër të rindërtimit të vendit. Sipas asaj që shihet në terren dhe në bazë të diskutimeve me qytetarët që janë dëshmitarë të kohës, një veprim i tillë ka ndodhë në të gjitha qendrat urbane të Kosovës. Dëshmi për këtë është, foto e mëposhtme që paraqet procesin e rrënimit të kompleksit të dyqaneve në Qytetin e Prishtinës.

Më tutje, në vitin 1988 është hartuar “Plani Hapësinor për Komunë e Mitrovicës së Titos” në të cilin vërehen hapat e parë në trajtimin e duhur të Trashëgimisë Kulturore. Duke nxjerrë si konstatim angazhimin e pamjaftueshëm për vite me radhë, dokumenti ofron rekomandime që kanë për qëllim përmirësimin e situatës sa i përket trashëgimisë kulturore në Komunë.

Sipas këtij dokumenti rekomandohet: themelimi i institucioneve komunale përkatëse që do të merren me TK; vazhdimi i punës në “rekognosimin” dhe hulumtimin sistematik të tyre; hartimi i dokumentacioneve teknike; vazhdimi i punës në konservimin dhe restaurimin e pasurisë monumentale; prezantimi i objekteve dhe gjendja e tyre teknike etj. Për arritjen e këtyre rekomandimeve propozohet që: njësisia e Entit Krahinor për Mbrojtjen e Monumenteve, të avancohet në Ent Regional për Mbrojtjen e Monumenteve Kulturore-Historike.

Ky institucion do të merrej kryesisht me ndalimin e keqtrajtimit të trashëgimisë kulturore siç janë: dëmtimi i zonave arkeologjike; rrënimi i objekteve të vjetra të banimit duke i përfshirë kullat dhe objektet tjera. E gjithë kjo sipas rekomandimeve në dokument, nuk mund të bëhet pa mbështetje të rregullt financiare.

Në Maj të vitit 1993, nga Enti Urbanistik i Vojvodinës është hartuar dokumenti: “Plani Hapësinor për Komunën e Mitrovicës së Kosovës”.

Fig.15 – Rrënimi i një pjese të vjetër të Qytetit të Prishtinës

Fig.15 – Pulling down of an old part of the city of Prishtina/Priština

Inclusion of cultural heritage in respective municipal plans

The first document that deals with urban and spatial planning is “Urban General Plan of Mitrovica of Kosovo” of 1960, which according to research conducted - cultural heritage has been overlooked entirely.

Actually, this should be the beginning of the abuse and the gradual disappearance of all that is old - in the name of rebuilding the country. According to what is seen on the ground and based on discussions with people witnessing the time, such action is taking place in all urban areas of Kosovo. Evidence for this is the following picture showing the process of demolition of the complex of shops in the city of Prishtina.

Furthermore, in 1988 “Spatial Plan for the Municipality of Mitrovica e Titos” had been drafted, which set the first visible steps in the proper handling of cultural heritage. By concluding out insufficient commitment for years, the document offers recommendations aimed at improving the situation in terms of cultural heritage in the municipality.

According to this document it was recommended: the establishment of relevant municipal institutions that deal with CH; continuation of work on “recognising” and their systematic research; drafting of technical documentation; continuation of work on conservation and restoration of monumental resources, introduction of objects and their technical condition; etc. In achieving these recommendations it was proposed that: a unit of the Provincial Office for the Protection of Monuments be established as a Regional Office for Protection of Cultural-Historic Monuments.

This institution would deal mainly with the prevention of abuse of cultural heritage such as: damage to archaeological sites, demolition of old buildings including traditional towers (kulla) and other facilities. All this, according to the recommendations in the document, can not be accomplished without regular financial support.

In May of 1993, the Urban Institute of Vojvodina had drafted a document: “Spatial Plan for the Municipality of Mitrovica e Kosovës/Kosovska Mitrovica”.

Fig.16 - Plani Gjeneral Urbanistik, 1960.

Fig.16 – Urban General Plan, 1960.

Nga harta e prezantuar më sipër, edhe në këtë dokument vërehet përpjekja për trajtimin e duhur të trashëgimisë kulturore, edhe pse për nga aspekti i trajtimit të saj, dallon nga ai paraparak. Në dokumentin e ri (në “Librin e Parë”) përshkrimi i situatës përcillet edhe me rekomandime përkatëse të formës më tepër teknike.

Për “Qytetin e Trepçës” i njohur si lokalitet me emër “Gjyteti” – shkruhet se “i tërë kompleksi është i ndërtuar nga guri i thyer me suva të kualitetit shumë të dobët. Lokaliteti nuk është i hulumtuar prandaj është e domosdoshme të realizohen hulumtime arkeologjike-arkitektonike dhe të fillohet me punët e restaurimit³³”. Në të njëjtën mënyrë vazhdohet edhe me objektet tjera nga lista e objekteve me status të mbrojtjes.

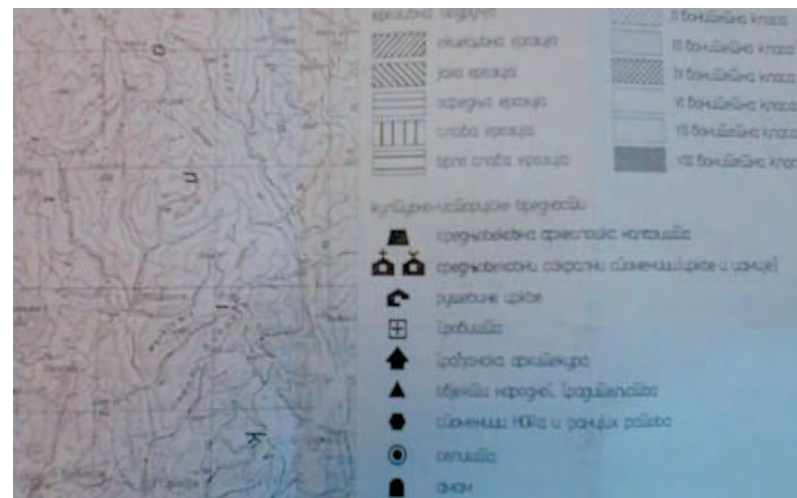
Në “Librin e Dytë” nga po i njëjti dokument, shihet një tendencë e shtuar në trajtimin e trashëgimisë kulturore. Sipas kësaj pjese të dokumentit, trashëgimia kulturore paraqitet si njëri nga problemet më komplekse, me të cilin duhet të merret institucioni përkatës për mbrojtjen e monumenteve të kulturës në Kosovë. Thelbi i problemit është shkatërrimi i vazhdueshëm i shumë objekteve, pa marrë parasysh nëse ato janë objekte të arkitekturës profane apo asaj sakrale. Sipas informatave të kohës, në komunë e Mitrovicës janë 16 monumente kulturore, që e kanë statusin e mbrojtjes dhe të cilat fatkeqësisht janë duke u shikuar si objekte të izoluara. Vihet në pah se deri atëherë, në shumë pak raste janë trajtuar vetëm vlerat e tyre arkitektonike, duke e përjashtuar në mënyrë sistematike trajtimin e këtyre vlerave në aspektin hapësinor.

³³ Plani Hapësinor për Komunën e Mitrovicës së Kosovës – 1993, Libri I parë

Duke ju referuar materialeve në këtë dokument, “rekognosimi” i fundit i kësaj zone është kryer në mesin e viteve të 70-ta, nga Enti i atëhershëm Krahinor për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës. Më tutje dokumenti i referohet rekomandimeve që dalin nga Plani i atëhershëm Hapësinor i Republikës së Serbisë sipas të cilit, vihet në dukje “nevoja për mbrojtjen e monumenteve kulturore, duke rekomanduar që mbrojtja të fillojë nga monumenti më i vjetër dhe më me vlerë, për të vazhduar me monumentet e kohës më të re”.

Fig.16a - Foto të shkëputura nga dokumenti i vitit 1993.

Fig.16a –Photos extracted from the document of 1993

From the map presented above, this document attempts to observe proper handling of new cultural heritage, albeit in terms of its treatment, differs from the previous. In the new document (Book One) description of the situation is followed-up by appropriate recommendations on highly technical form.

For the City of Trepça known as the site named “Gjyteti” - states that “the entire multiplex is built from rugged stone with a plaster of a very poor quality. The site is not explored, so it is necessary to carry architectural-archaeological research and restoration works begin³⁴.” In the same manner to continue with other objects enlisted in protective status.

Fig.16b – Photos extracted from the document of 1993.
Fig.16b - Foto të shkëputura nga dokumenti i vitit 1993.

In the *Book Two* of the same document, it is noticeable an added tendency towards the administration of cultural heritage. According to this part of the document, cultural heritage is presented as one of the thorniest problems, which should be dealt by relevant institution for the protection of cultural monuments in Kosovo. The crux of the problem is constant destruction of many buildings, whether of being objects of profane or of sacral architecture. According to the information of the time, there are 16 cultural monuments in the Municipality of Mitrovica, which have the protected status and which, unfortunately, are being considered as isolated objects. It is noted that by then, in very few cases, those were treated only in their architectural values, systematically excluding addressing these values in spatial terms. Referring to the material of this document, the last “recognition” of this area was conducted in the mid-70s, by then Regional Office for the Protection of Cultural Monuments. Further, document refers to recommendations arising from the Spatial Plan of the Republic of Serbia where is emphasized “the need for protection of cultural monuments, recommending the start of the protection of oldest and most valuable monuments to continue with the monuments of the latter.”

³⁴ Spatial Plan for Municipality of Mitrovica e Kosovës – 1993, Book One

Theks i veçantë në këtë drejtim, duhet ti kushtohet mbrojtjes së trashëgimisë urbane dhe rurale, që përfaqësojnë qendrat e këtyre vendbanimeve³⁵. Është me interes të theksohet se sipas rekomandimeve në dokument, mbrojtja nuk duhet ti dedikohet vetëm monumentit por edhe rrethit në të cilën ndodhet monumenti përkatës, në mënyrë që sa më shumë të jetë e mundur të ruhet autenticiteti i gjithë zonës. Për këtë, duhet të ekzistojnë mekanizma të qartë në mënyrë që pronat private të mund të zhvillohen në mënyrë të kontrolluar. Kjo nënkupton shërbime të organizuara, mjete të konsiderueshme financiare dhe dokumentacion të nevojshëm teknik. Një veprim i tillë, do të mundësonte ruajtjen e qëndrueshme të vlerave kulturore në Komunën e Mitrovicës, e cila mund të shërbejë edhe si model për komunat tjera në Kosovë.

Cilat janë masat e propozuara në këtë dokument:

Duke e theksuar rëndësinë e trashëgimisë kulturore dhe ruajtjen e sajë, dokumenti ofron këto masa mbrojtëse:

- Plani hapësinor i komunës duhet të jetë bazë për paracaktimin e veprimeve themelore në drejtim të ruajtjes së trashëgimisë kulturore.
- Programi i mbrojtjes së trashëgimisë kulturore i Entit Krahinor për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës, duhet të jetë në harmoni me planet urbanistike dhe planet tjera që rrjedhin nga Plani Hapësinor I Komunës;

- Në territorin e komunës, sipas planit hapësinor, ekziston lista prej 16 monumenteve nën mbrojtje ligjore, për të cilat janë bërë hulumtimet e nevojshme.
- Është i domosdoshëm valorizimi dhe kategorizimi i të gjithë monumenteve të rëndësishme të trashëgimisë kulturore-historike, lokaliteteve të tyre dhe zonave të rëndësishme urbane dhe rurale;
- Të përshpejtohen dhe të përcaktohen veprimet për mbrojtjen e tyre ligjore;
- Të gjitha vlerat kulturore duhet të ruhen në formën e tyre burimore;

Më tutje, dokumenti vazhdon (duke potencuar mbrojtjen) me prezantimin e listave të monumenteve nga arkitektura sakrale, arkitekturës profane, monumentet etnologjike, monumentet turko-islame dhe monumentet e LNÇ-së.

Mirëpo, duke ju referuar gjendjes ekzistuese në terren, mund të konstatohet se përkundër përcaktimit të masave specifike për trajtimin e duhur të trashëgimisë kulturore të përshkruara më sipër, nuk ka pasur veprime konkrete për zbatim të tyre.

³⁵ Plani Hapësinor për Komunën e Mitrovicës së Kosovës – 1993, Libri I parë

Special emphasis in this regard should be given to protection of areas of urban and rural heritage, representing the centres of these settlements³⁶. It is worth noting that under recommendations of the document; this protection must not only address the monument, but also the environment revolving the relevant monument, so to preserve as much as possible the authenticity of the entire area. As for this, there should be set clear mechanisms, so that private property can be developed in a controlled manner. This means, the organized services, substantial financial resources and necessary technical documentation. Such action would facilitate the sustainable preservation of cultural values in the Municipality of Mitrovica, which can be sought as a model for other municipalities in Kosovo.

Course of actions proposed in this document:

Stressing the importance of cultural heritage and its preservation, the document provides the following safeguards:

- Municipal spatial planning shall be the basis for the prearrangement of core actions for the preservation of cultural heritage.
- Program of cultural heritage protection of Provincial Office for the Protection of Monuments of Culture, should be in accord with urban plannings and other plans derived from the Municipal Spatial Plan (according to me, it is supposed to be the opposite);

- In the territory of the municipality, according to spatial planning, there is a list of 16 monuments under legal protection, for which the necessary researches were done.
- It is necessary to bring the assessment and classification of all important monuments of historical and cultural heritage, their locations and important urban and rural areas;
- To accelerate and determine actions for their legal protection;
- All the cultural values must be preserved in their original form;

In addition, the document continues (emphasizing protection) with the presentation of lists of monuments of sacral architecture, profane architecture, ethnological monuments, the Turkish-Islamic monuments and monuments of NLM.

However, referring to the existing situation on the ground it can be stated that, despite the specific measures for setting the appropriate treatment of cultural heritage described above, there were no concrete actions in implementing of many of them.

---

³⁶ Spatial Plan for Municipality of Mitrovica e Kosovës – 1993, Book Two

Plani Zhvillimor Komunal (PZHK) – Mitrovica 2009 – 2025+

Më 04.05.2009, me vendim të Kuvendit Komunal të Mitrovicës është miratuar Planin Zhvillimor Komunal dhe Urban për Komunën e Mitrovicës. Për herë të parë Komuna e Mitrovicës aplikon metodën e re të planifikimit të bazuar në proces dhe veprim, e cila për nga përmbajtja por edhe metoda e hartimit dallon nga planet e vjetra, të orientuara vetëm në produkt. Plani është hartuar në bazë të Ligjit për Planifikim Hapësinor, sipas të cilit duhet të respektohen të gjitha parimet që do të ndikojnë në veçanti në: rregullimin dhe shfrytëzim racional të hapësirës; në ruajtjen dhe mbrojtja e të mirave natyrore, kulturore, historike, arkeologjike; në mbrojtjen e mjedisit dhe sigurimin e kushteve për zhvillim dhe ngritjen e kualitetit të jetës; dhe në zhvillim të qëndrueshëm në përgjithësi. Sipas shqyrtimeve dhe analizave që disponojmë në sektorin i planifikimit hapësinor në MMPH, procesi i hartimit të Planit Zhvillimor për Komunën e Mitrovicës, klasifikohet si njëri ndër proceset më të konsoliduar, i cili në përgjithësi në mënyrë të kënaqshme i ka përmbushur kërkesat që dalin nga rregullativa ligjore në fuqi dhe draft Plani Hapësinor i Kosovës. Edhe përkundër këtij fakti, sa i përket trashëgimisë kulturore, në raport me dokumentet paraprake komunale, ky dokument shkon një hap prapa. Në pjesën e parë të dokumentit në fjalë, bëhet një përshkrim i shkurtër i trashëgimisë kulturore dhe natyrore në komunë, për të vazhduar me një konstatim të përgjithshëm sipas të cilit: "Në situatën e nderë politike, kultivimi dhe zhvillimi i mëtejshëm trashëgimisë kulturore paraqet një sfidë të madhe ...". E kemi përshtypjen se një konstatim i tillë, që nga fillimi i dokumentit përcakton jo-gatishmërinë dhe pasigurinë për tu ballafaquar me çështjen e TK në dokument.

Në vazhdim të dokumentit prezantohet lista e objekteve të inventarizuara për Komunën e Mitrovicës³⁷. Sipas kësaj liste, në komunë ekzistojnë 89 objekte të inventarizuara, nga të cilat vetëm pesë (5) prej tyre e kanë statusin e mbrojtjes. Kjo e dhënë dallon nga harta e trashëgimisë kulturore e prezantuar në dokumentin e PZHK-së (e paraqitur më poshtë), sipas të cilës në komunë ekzistojnë nëntë (9) objekte me status të mbrojtjes. Këto informata dhe kjo paqartësi përcillet edhe në dokumentin e Planit Zhvillimor Urban (PZHU), i cili për nga niveli hierarkik i planifikimit nuk ofron synim, objektiva dhe rekomandime të qarta për trajtimin e trashëgimisë kulturore. Duke i pasur parasysh informatat e më sipërme dhe duke u bazuar në hulumtimin lidhur me përfshirjen dhe trajtimin e trashëgimisë kulturore në PZHK dhe PZHU të Komunës së Mitrovicës, konstatojmë se:

- përshkrimi i trashëgimisë kulturore është shumë i varfër dhe krijon huti në aspektin statistikor dhe përmbajtësor;
- nuk ka një kategorizim bazik të TK;
- nuk ka synim, objektiva dhe rekomandime të qarta për TK;
- ngritja e vetëdijes për TK dhe themelimin e muzeut historik, janë të vetmet kërkesa të parashtruara në pjesën e tretë të dokumentit (Korniza e Zhvillimit Hapësinor Komunal);
- dokumenti përfundon me Dispozitat për Zbatim, dhe me të vetmen masë shumë të përgjithësuar sipas të cilës – "masat për mbrojtjen e ... trashëgimisë kulturore – historike nënkuptojnë veprimet e duhura dhe me kohë të institucioneve relevante ndaj zhvillimeve të cilat mund të afektojnë ... tërësitë kulturore – historike".

³⁷ Informatë e marrë nga Qendra për Trashëgimi Kulturor - Mitrovicë

Municipal Development Plan (MDP) – Mitrovica 2009 – 2025+

On 04.05.2009, the Municipal Assembly of Mitrovica approved with a decision a Municipal Development and Urban Plan for the Municipality of Mitrovica. For the first time Municipality of Mitrovica applies new method-based planning and action process, which in its content but also the newly adopted method of differs from the old, solely product-oriented plans. The plan is drafted according to the Law on Spatial Planning, under which must respect all the principles that will affect in particular: regulation and rational use of space; the preservation and protection of natural, cultural, historical and archaeological assets; protection of environment and providing conditions for development and improvement of the quality of life; and a sustainable development in general. According to the review and analysis available, in the MESP's division of spatial planning, the process of drafting the Development Plan for the Municipality of Mitrovica is classified as one of most consolidated processes, which generally has satisfactorily met the requirements arising from regulations in force and the draft Spatial Plan for Kosovo. Despite this fact, in terms of cultural heritage in relation to municipal previous documents, this paper goes a step back.

First part of the document in question contains a brief description of cultural and natural heritage in the municipality to continue with a general statement according to which: "In the tense political situation, nurture and further development of cultural heritage represents a challenge..." We have the impression that such conclusion, since the beginning of the document defines the non readiness and uncertainty in dealing with the issue of CH in the document.

Further the document envisages a list of inventoried facilities for the Municipality of Mitrovica³⁸. According to the list, there are 89 objects inventoried in the municipality, of which only five (5) have been given protective status. This data differs from the map of cultural heritage presented in the MDP (described below), under which there are nine (9) objects with protective status in the municipality. This information and this ambiguity in the document forwarded to the Urban Development Plan (UDP), which as for the hierarchical level of planning does not provide goals, objectives and clear recommendations for the administration of cultural heritage. Given the information above and based on research related to inclusion and treatment of cultural heritage within MDP and UDP of the Municipality of Mitrovica, we find that:

- description of cultural heritage is very poor and creates confusion in statistical and substantial terms;
- there is no elementary categorization of CH;
- no goals, no objectives and clear recommendations for the administration of CH;
- awareness building for CH and establishing a history museum are the only requirements set out in the third part of the document (Municipal Spatial Development Framework);
- document concludes with Provisions for Implementation, and with just general provision under which – "actions for the protection of... cultural-historical heritage mean the appropriate and timely actions of relevant institutions towards developments that may affect... cultural – historical ensembles."

---

³⁸ Information taken from the Cultural Heritage Centre - Mitrovica

Konkluzion

Rasti i Komunës së Mitrovicës paraqet një rast tipik ku pasqyrohet qartë kronologjia e zhvillimit të vetëdijes dhe qasjes ndaj trajtimit të trashëgimisë kulturore, si një çështje shumë të ndjeshme dhe me rëndësi jo vetëm për komunën e Mitrovicës, por edhe të shoqërisë kosovare në përgjithësi. Varësisht nga faza e zhvillimit politik dhe socio-ekonomik të vendit dhe komunës, ka ndryshuar dhe qasja dhe përkushtimi ndaj trajtimit të TK. Në planin e parë hapësinor të evidentuar (1960) për Komunën e Mitrovicës, tema e trashëgimisë kulturore nuk trajtohet fare. Sipas hulumtimeve³⁹ konstatojmë se, ky duhet të jetë edhe fillimi i shkatërrimit të trashëgimisë kulturore. Në emër të rindërtimit të vendit, janë rrënuar objekte dhe komplekse të tëra të trashëgimisë tonë kulturore.

Pas kësaj periudhe më të gjatë se njëzet vjeçare, fillon një etapë e re e planifikimit dhe zhvillimit komunal, në të cilën vërehet një tendencë pozitive në drejtim të ruajtjes dhe trajtimit adekuat të TK.

Në planin hapësinor komunal të vitit 1988, çështjes së trashëgimisë kulturore i është dhënë një hapësirë e konsiderueshme. Në veçanti, vërehet një përpjekje për prezantimin korrekt të të gjitha kategorive të trashëgimisë kulturore, për të cilat me të drejtë ofrohen rekomandime dhe masa për trajtim adekuat të cilave fatkeqësisht u mungon realizimi. Dhe së fundi, pas luftës së vitit 1999 autoritetet komunale fillojnë procesin e hartimit të dokumentit Plani Zhvillimor Komunal, i cili me pëlqim të MMPH-së aprovohet në vitin 2009. Për nga aspekti i trajtimit të trashëgimisë kulturore, fatkeqësisht ky dokument paraqet një hap prapa. Në dokument nuk ka një prezantim të qartë të gjendjes momentale të TK, nuk ka një synim të qartë dhe nuk ka as objektiva të matshme që do të duhej të mbështeteshin nga masa, rekomandime, projekte ose edhe aktivitete specifike, në drejtim të ruajtjes së TK në komunë. Një konstatim i tillë pa dyshim se është rezultat i shumë faktorëve, nga të cilët më me ndikim mund të jenë:

- mospërfshirja e ekspertëve të fushës në proces të planifikimit;
- mungesa e përgjithshme e ekspertëve të fushës së TK;
- mospërfillja dhe pasiguria për tu ballafaquar me TK;
- problemet e shumta zhvillimore komunale;
- prioritizimi i çështjeve;
- vullneti i pamjaftueshëm politik;
- mungesa e të dhënave;
- mosnjohja e problematikës;
- buxheti i pamjaftueshëm;
- paqartësia në vendimmarrje e sektorit të TK në përgjithësi;

³⁹ Konstatimi është rezultat i diskutimit me ekspertë të fushës si dhe përjetimit të qytetarëve të kohës.

Conclusion

The case of Mitrovica represents a typical case where clearly is reflected the chronology of the increase of awareness and access to treatment of cultural heritage as a very sensitive and important issue not only for Mitrovica, but also for the Kosovar society. Depending on the stage of political and socio-economic development of the country and the municipality itself, also the approach and commitment to the treatment of CH has changed. In the first recorded spatial planning (1960) for the Municipality of Mitrovica, the topic of cultural heritage has not been treated at all. According to the research conducted⁴⁰ we could note that this is to be the beginning of the destruction of cultural heritage. On behalf of rebuilding the country entire objects and set of buildings of our cultural heritage were ruined.

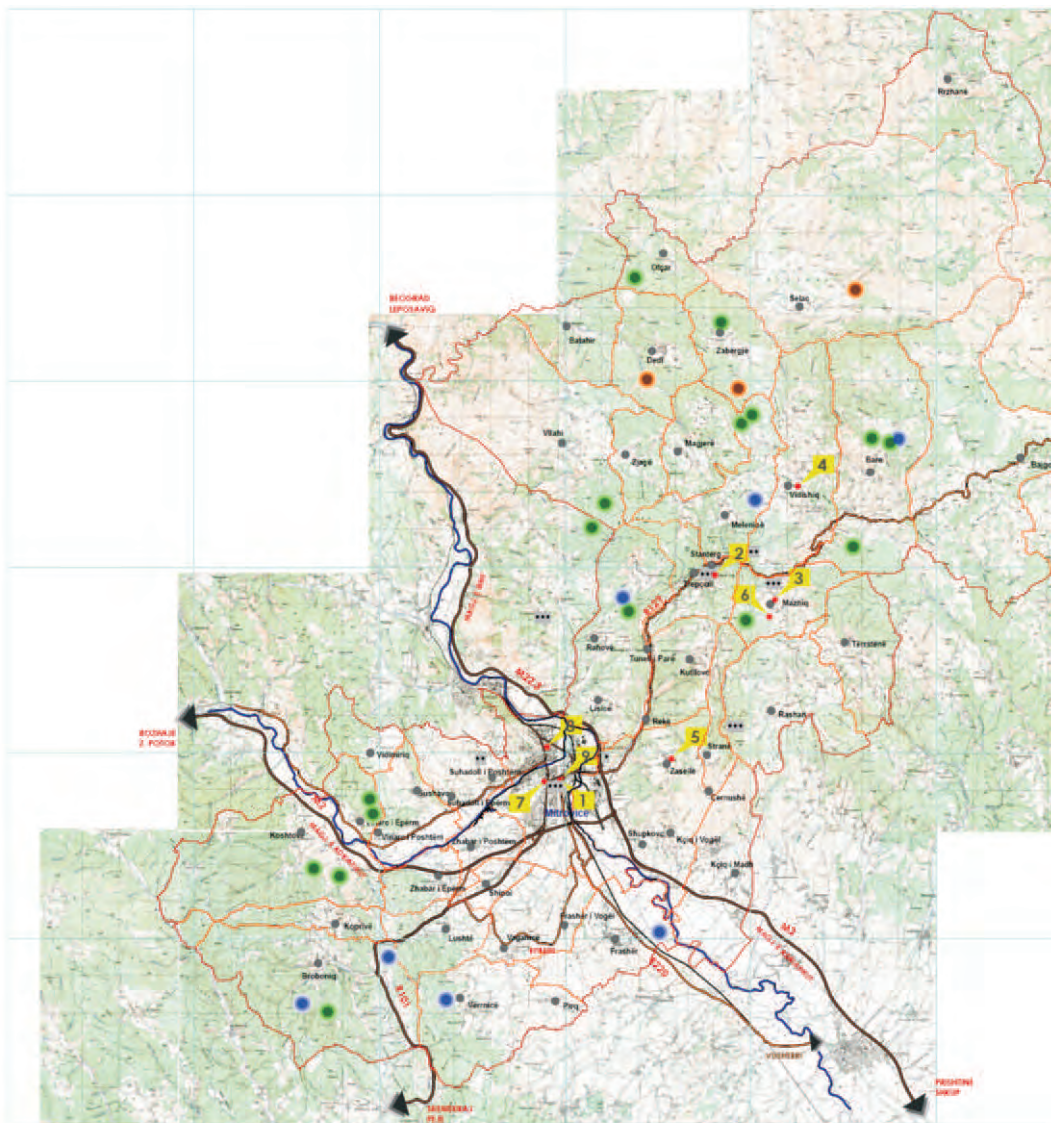
After this period of more than twenty years, begins a new stage of planning and municipal development, within which there is a positive trend in terms of conservation and proper treatment of CH. In the municipal spatial plan of 1988, a considerable place was given to the issue of cultural heritage. In particular, there is an attempt of accurate presentation of all categories of cultural heritage, for which there were offered fair recommendations and measures for adequate treatment but, sadly, lacking the implementation.

And finally, after the war of 1999, municipal authorities began the process of drafting the document Municipal Development Plan, which having the consent of MESP, was approved in 2009. In terms of treatment of cultural heritage, unfortunately, this document represents a step backwards. In the document there is no clear presentation of the current situation of CH; there is no clear intention and has no measurable targets that should be supported by actions, recommendations, projects or even specific activities towards the preservation of CH of the municipality. Such a finding is undoubtedly the result of many factors, of which with the most impact would be:

- exclusion of experts from the planning process;
- overall lack of experts in the field of CH;
- disregard and uncertainty to deal with the issue of CH;
- numerous municipal development issues;
- the prioritization of issues;
- Insufficient political will;
- lack of data;
- unfamiliarity with the issue;
- insufficient budget;
- ambiguity in decision making in the field of CH, in general;

---

⁴⁰ Conclusion is the result of discussion with experts of the field and experience of the people at the time.

PLANI ZHVILLIMOR KOMUNAL PLANI ZHVILLIMOR URBAN MITROVICË

MONUMENTET KULTURORE TE MBROJTURA ME LIGJ

1927	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1928	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1929	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1930	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1931	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1932	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1933	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1934	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1935	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1936	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1937	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1938	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1939	MITROVICË	KISHA E VARGJIT
1940	MITROVICË	KISHA E VARGJIT

- ** KARAHISTORIA
- *** KANTIKA
- **** SHEKULLI I NESEMI (MESJETA)

EVIDENTIMET E VLERAVE NATYRORE

- ZONA TE EVIDENTUARA
- BURIME UJORE
- TRUNGJET

Fig.17 - Harta e trashëgimisë kulturore në Komunën e Mitrovicës – shtrirja hapësinore e objekteve nën mbrojtje.
Fig.17 - Map of cultural heritage in the municipality of Mitrovica – spatial layout of facilities under protection.

KOMUNA EVUSHTRRISË

Trashëgimia Kulturore në Komunën e Vushtrrisë

Historiku i shkurtër

Territori i komunës së Vushtrrisë gjendet në pjesën veriore të Kosovës, në mes të këtyre koordinatave gjeografike: X1 : 200 50' 09" dhe X2 : 210 07' 05", Y1 : 420 42' 20" dhe Y2 : 420 55' 12". Ai shtrihet në një sipërfaqe prej 345 km² dhe zë afër 3.2% të territorit të Republikës së Kosovës.

Vushtrria ose Vicianumi siç është quajtur përpara sipas emrit të vjetër ilir, është lokalitet antik, që daton qysh para Perandorisë Romake, përkatësisht që nga koha e dardanëve. Viciania në fund të shekullit I para epokës së re pushtohet nga Perandoria Romake. Pas shkatërrimit të Perandorisë Romake, Viciania mbeti në kuadër të Bizantit. Në shekullin XIV Perandoria Osmane filloi ta pushtojë Ballkanin. Në Vushtrri prezenca e osmanëve së pari shënohet në vitin 1439. Deri në fillim të shekullit XX Vushtrria ishte nën Perandorinë Osmane. Gjatë Luftës së Parë Botërore, përkatësisht gjatë viteve 1915 – 1918, Vushtrria u pushtua nga Austro-Hungaria. Në Luftën II Botërore (1941-1945) Vushtrria me rrethinë i takonte zonës së pushtuar nga gjermanët. Në nëntor 1944, në Vushtrri u vendos administrata komuniste jugosllave. Në qershor të vitit 1999 forcat serbe u dëbuan nga Kosova dhe aty u vendos administrata e OKB. Më 17 shkurt 2008 Kuvendi i Kosovës e shpallë Kosovën shtet të pavarur.

Sipas regjistrimit të popullsisë më 1981 në territorin e komunës së Vushtrrisë jetonin 65419 banorë (vetëm në qytet 20176), kurse tani vlerësohet se jetojnë përafërsisht 105000 banorë në 67 vendbanime. Prej këtyre 92% janë shqiptarë, 4% serb, 3% malazez dhe 1% turq, ashkalinj etj.

Monumentet e trashëgimisë arkitekturale dhe mbetjet arkeologjike

Në komunën e Vushtrrisë monumentet kulturo-historike janë të shumta dhe të llojllojshme. Ato e argumentojnë lashtësinë e këtij qyteti. Vushtrria konsiderohet ndër qytetet më të vjetra në Kosovë, por edhe në Ballkan. Është lokacion antik, mesjetar dhe bashkëkohor që gjatë historisë së tij ka luajtur rol me rëndësi të madhe në pikëpamje ekonomike, kulturore dhe qytetëruese. Popullsia e tij ka kaluar nëpër kultura të ndryshme, si pasojë e sundimeve nga romakët, turqit, sllavët etj. Gjatë periudhave të ndryshme kohore sunduesit kanë lënë vulën kulturore të tyre, përveç tjerash edhe duke ndërtuar objekte të ndryshme (xhami, kisha, kulla, ura, hamame etj.). Pra, përveç lashtësisë, Vushtrria është e njohur për trashëgiminë e begatshme kulturore dhe historike. Objektet e lashta kulturore dhe historike gjenden kryesisht në qytetin e Vushtrrisë dhe në disa fshatra afër tij. Këto objekte kanë rëndësi të madhe sepse tregojnë të kaluarën e këtyre vendbanimeve, duke përfshirë: mënyrën e jetesës, kulturën, besimet fetare, sundimet e huaja etj.

MUNICIPALITY OF VUSHTRRI/VUČITRN

Cultural Heritage in the Municipality of Vushtrri/Vučitrn

A brief history

The territory of the Municipality of Vushtrri/Vučitrn is located in the northern part of Kosovo, between the geographical coordinates: X1: 200 50' 09" and X2: 210 07' 05", Y1: 420 42' 20" and Y2: 420 55' 12". It expands in an area of 345 km² and occupies close to 3.2% of the territory of the Republic of Kosovo.

Vushtrri/Vučitrn or *Vicianum*, as called before by its old Illyrian name, is the ancient location dating since before the Roman Empire, from the time of Dardania. Viciania, at the end of century I BC was occupied by the Roman Empire. After the fall of the Roman Empire, Viciania remained under Byzantium. In XIV century the Ottoman Empire began conquering the Balkans. The presence of the Ottomans in Vushtrri/Vučitrn is first recorded in 1439. By the early of XX century Vushtrri was under the Ottoman rule. During World War I, respectively during 1915 - 1918, Vushtrri/Vučitrn was administered by Austro-Hungary. In World War II (1941-1945) Vushtrri/Vučitrn with the surrounding came under German occupation. In November 1944, the Yugoslav Communist administration was established in Vushtrri/Vučitrn. In June 1999, Serb forces were driven out from Kosovo and then the UN administration steps in. On February 17, 2008, Assembly of Kosovo declares Kosovo an independent state.

According to the census of 1981, in the territory of the Vushtrri/Vučitrn Municipality were 65,419 inhabitants (20,176 only in town), while with today's estimation there are approximately 105,000 inhabitants living in 67 settlements. Of these 92% are Albanians, 4% of Serbian, 3% Montenegrins and 1% Turks, Ashkali, etc.

Monuments of architectural heritage and archaeological remnants

In the municipality of Vushtrri/Vučitrn historic and cultural monuments are numerous and kind-diverse. Those point out the antiquity of this city. Vushtrri/Vučitrn is considered among the oldest cities in Kosovo, but also in the Balkans. It is an ancient, medieval and contemporary location that in its history has played a role of great importance in economic, cultural and civilizational viewpoint. Its population has gone through different cultures, as a result of occupation by Romans, Turks, Slavs, etc. During different periods of time rulers have left their cultural stamp, among other also by building various facilities (mosques, churches, house towers, bridges, hammams etc.). So, in addition to that, except the ancientness, Vushtrri/Vučitrn is known for rich cultural heritage, historical and archeological sites. Ancient cultural and historical sites are mostly located in Vushtrri/Vučitrn and several villages close to it. These items have great importance because they document the past of these settlements, including: lifestyle, culture, religious beliefs, foreign reigns, etc.

Tab.1 - Lista e monumenteve me status të mbrojtjes

KOMUNA E VUSHTRRIË - Monumentet me status të mbrojtjes				
	Nr.	Objekti / tërësia	Vendbani mi	Viti i shpalljes
Monumente arkeologjike	1	Muret e quajtura "Kalaja e vjetër", shek.XIV	Vushtrri	1949
	2	Mbeturinat mesjetare të Kompleksit në kodrën Çeçan, shek.V-VI	Budisalc	1970
	3	Mbeturinat e lokalitetit antik në potezin "Ligata" shek.III-IV	Stanovc i Poshtëm	1971
	4	Lokalitet arkeologjik "Selishte - Çerminiç", Parahistori dhe antikë	Banjicë	
	5	Lokalitet arkeologjik "Gornji Jorgovan", shek.X-XV	Novosellë	
	6	"Qyteza", shek.II-XIV,	Samadrexhë	
	7	"Qytezë", Parahistori antike dhe mesjetë	Strovc	1988
	8	Lokalitet arkeologjik në potezin "Selishte" - te shtëpia, shek.II-VI	Vërnice	
Mon. kulti ortodokse dhe katolike	9	Kisha Samadrexhë - Kisha e Shën Llazarit, hek.XIV, e renovuar 1932	Samadrexhë	1964
	10	Mbeturinat e kishës së Shën e Premtes, shek.XVI	Gojbulë	1965
M. kulti mus-lim.	11	Xhamia e Gazi Ali Begut, 1444	Vushtrri	1966
Ndërtime popullore banimi	12	Shtëpia e Badivukut, rr.B.Kidric nr.62-64, shek.XIX	Vushtrri	
	13	Shtëpia. rr.B.Kidric nr.46. shek.XIX	Vushtrri	
	14	Shtëpia e Qamilit, rr.Maçvës nr.33, shek.XIX	Vushtrri	
Nd. popullore shoqërore	15	Ura e vjetër e gurit, shek.XIV-XVI,	Vushtrri	
	16	Ndërtesa e Hamamit të vjetër, shek.XV	Vushtrri	1968

Tab.1 – The list of protected monuments

MUNICIPALITY OF VUSHTRRI/VUÇITRN – Protected monuments				
	No.	Object / ensemble	Settlement	Year of announcement
Archaeological monuments	1	Ruins of "Kalaja e vjetër" (Old Castle), XIV century	Vushtrri	1949
	2	Ruins of Medieval Complex in the hill of Çeçan, V-VI century	Budisalc	1970
	3	The ruins of ancient site in "Ligata" III-IV century	Stanovc i Poshtëm	1971
	4	Archaeological location "Selishte - Çerminiç", prehistoric and ancient	Banjica	
	5	Archaeological location "Gornji Jorgovan", X-XV century	Novosella	
	6	"Qyteza" (settlement), II-XIV century	Samadrexha	
	7	"Qytezë", (settlement) Prehistoric, ancient and medieval	Strovc	1988
	8	Archaeological location in "Selishte" - te shtëpia, II-VI century	Vërnica	
Orthodox and Catholic mons.	9	Samadrexha Church – The Church of St. Lazarus, XIV century, reconstructed in 1932	Samadrexha	1964
	10	Remains of the St. Friday's Church, XVI century	Gojbula	1965
Muslim Monuments	11	Gazi Ali-Bey's Mosque, 1444	Vushtrri	1966
Vernacular dwelling buildings	12	House of Badivuku, B.Kidric Str. nr.62-64, XIX century	Vushtrri	
	13	Shtëpia (House). B.Kidric Str. nr.46. XIX century	Vushtrri	
	14	Qamil's House, Maçva Str. nr.33, XIX century	Vushtrri	
Vernacular social buildings	15	Old Stone bridge, XIV-XVI century	Vushtrri	
	16	The building of old Hammam, XV century	Vushtrri	1968

Kalaja e Vjetër

Objekti gjendet në qendër të qytetit të Vushtrrisë. Historianët shqiptarë si Dr. Skënder Riza, Dr. Jahja Drançolli dhe të tjerë thonë se kalaja është ndërtuar në kohën antike iliro-dardane. Mr. Izet Miftari thekson në mënyrë eksplicite se kalaja është ndërtuar në shekullin e shtatë (VII) nga perandori bizantin me prejardhje faraoni, Justinijani i parë (I). Konstatimin e tyre e mbështet sidomos ekzistenca e themeleve të vjetra mbi të cilët është rindërtuar kalaja. Ismet Bylykëmini, një ekspert i njohur i trashëgimisë historike nga Vushtrria, me vendbanim në Turqi tregon se themelet e vjetra ishin zbuluar në vitin 1981 kur po punohej për restaurimin e kalasë. Atë vit z. Bylykëmini ishte anëtar i ekspeditës hulumtuese. Siç pohohet në një shkrim të profesor Hilmi Saraçi me titull „Lashtësia, emërtimi dhe trashëgimia kulturore, historike, arkeologjike e qytetit të Vushtrrisë”, dëshmi tjetër për autorësinë ilirodardane të kalasë, deri vonë ka qenë ekzistenca e disa gurëve çift piramidale me mbishkrime të kohës së ilirëve, por fatkeqësisht këta gurë nuk janë më. Kalaja ishte shkatërruar dhe rindërtuar në mesjetë. Udhëpërshkruesi i njohur turk Evlia Çelebia që ka jetuar në shekullin e XVII, kur e kishte përmendur Vushtrrinë kishte thënë: „Pasi e kishte pushtuar Vushtrrinë, sulltan Murati i parë e kishte shkatërruar kalanë, mirëpo ajo u rindërtua disa herë dhe ka mbijetuar deri më sot...”

Në kohën antike kalaja kishte shërbyer si strehimore për pushimin e karvaneve tregtare. Gjatë sundimit osman, një kohë kishte shërbyer edhe si burg, pastaj depo armësh e sipas nevojës ishte përdorur edhe për qëllime të tjera.

Fig.17a – Kalaja në të shkuarën

Fig.17a – Fortress before

Old Fortress

The facility is located in the center of Vushtrri/Vučitrn. Albanian historians like Dr. Skender Riza, Dr. Jahja Drançolli and others say the fortress was built during the early illyro-dardanian period. Mr. Izet Miftari explicitly states that the fortress was built in the seventh century (VII) by a Byzantine emperor, pharaoh descendant, *Justinijan I*. Their findings are supported on the existence of old foundations on which the fortress was rebuilt. Ismet Bylykemi, a prominent expert of historic heritage of Vushtrri/Vučitrn, living in Turkey, explains that the old foundations were discovered in 1981 when conducting works for restoration of the fortress. That year Mr. Bylykemi was a member of the research expedition. As stated in a paper of Professor Hilmi Saraçi titled "Ancientness, designation and cultural, historical and archaeological heritage of city of Vushtrri", further evidence for the illyro-dardanian authorship of the fort, until recently has been the existence of some cone-shaped twin stones, with inscriptions from the Illyrian era, but unfortunately these stones are not there anymore. The Fortress was destroyed and rebuilt again in Medieval. Turkish traveller Evliya Çelebia, who lived in the XVII century, when mentioning Vushtrri, noted: "Once he had conquered Vushtrri, Sultan Murad the First had destroyed the fortress, but it was rebuilt several times and has survived until today..."

In ancient times fortress had been served as a shelter for the rest of trading caravans. During Ottoman rule, for a time it also served as a prison, then as an arms depot, and due to necessity was also used for other purposes.

Fig.17b – Kalaja sot

Fig.17b – Fortres today

Kalaja e Vjetër është ndërtuar nga gurët e lidhur me gëlqere të shuar. Sipërfaqja e kalasë është 1.100 metra katrorë. Ajo e ka përgun me sipërfaqe afër 100 metra katrorë. Muret e kalasë janë të larta 10- 12 metra, kurse trashësia e tyre është 3 - 4 metra. Dikur kalaja kishte gypat e kanalizimit. Gjatë gërmimit janë gjetur gypa me diametër afër 40 cm. Brenda kalasë gjendet një zgafellë që sipas legjendës në rast rreziku do të shërbente për të dalur në lumin Sitnicë.

Ura e Vjetër e Gurit

Ura e Vjetër e Gurit gjendet në pjesën veriperëndimore të qytetit të Vushtrrisë, në rrugën e vjetër Prishtinë-Mitrovicë. Kjo urë është një ndër urat më të vjetra të ndërtuara në Kosovë. Një grup i autorëve serb në librin „Kosova, dikur dhe sot” të botuar në Beograd më 1973 thonë se urën e ndërtuar në shekullin XIV feudalët Vujanoviq duke pretenduar kështu se kjo urë i përket trashëgimisë kulturore të serbëve, mirëpo njëkohësisht autorët e pranojnë se janë mbështetur vetëm në gojëdhënat e popullit. Në librin tjetër „Historia e popujve të Jugosllavisë” („Istorija Naroda Jugosllavije”) të shkruar nga autorë serb, kjo urë paraqitet si urë turke pra e ndërtuar nga turqit menjëherë pas ardhjes së tyre si pushtues në Vushtrri. Sipas Bedri Xhemës, drejtor i Muzeut Historik dhe Etnografik të Vushtrrisë, disa studiues serb e pranojnë se pesë harqet e Urës së Vjetër të Gurit janë ndërtuar shumë përpara shekullit XIV. Kjo lë të kuptohet se ura origjinale pra nuk është ndërtuar as nga turqit. Bedri Xhema thotë poashtu se në bazamentin e urës ka qenë një pllakë me mbishkrim me shkronja latine, të cilën e kishin gdhendur (fshirë) disa studiues serbë nga Beogradi, në kohën e ish-Jugosllavisë gjatë një vizite të bërë nga ata me qëllim që t’ia humbin urës identitetin e saj të vërtetë.

Fig.17c – Ura e Vjetër e Gurit në të shkuarën
Fig.17c – The Old Stone Bridge before

The Old Fortress was built from the stones joint with slaked lime. The fortress area is 1,100 square meters. It has a tower in an area about 100 square meters. Walls of fortress arise from 10 to 12 meters and 3 to 4 meters thick. Once, the fortress had sewage pipes. During excavations pipes of about 40 cm in diameter were found. Inside the fort is a vault, which, according to legend, in case of danger would serve to walk out to the Sitnica River.

The Old Stone Bridge

The Old Stone Bridge is located in north-western part of Vushtrri, along Prishtina-Mitrovica old route. This bridge is one of the oldest bridges built in Kosovo. A group of Serbian authors in the book "Kosovo, the Past and Present", published in Belgrade in 1973, say the bridge was built in XIV century by noble Vujanović family thus claiming the bridge belongs to Serbian cultural heritage, but both authors acknowledge that they've supported claims only on the legends told. In another book of Serbian authors "The History of People of Yugoslavia" ("Istorija Naroda Jugoslavije"), this bridge is acknowledged as Turkish bridge built by the Turks just after their seizure of Vushtrri/Vučitrn. According to Bedri Xhema, head of History and Ethnography Museum in Vushtrri/Vučitrn, some Serb scholars acknowledge that the five arches of the old Stone Bridge were built long before the fourteenth century. This implies, therefore, that the original bridge was not built either by the Turks. Bedri Xhema also says that on the foundations of the bridge there was a Latin inscription plaque, which was sculpted (erased) by researchers of Serbian nationality from Belgrade, at the time of former Yugoslavia during a visit made in order to wipe away the bridge's true identity.

Fig.17d – Ura e Vjetëre Gurit sot
Fig.17d – The old Stone Bridge today

Në dokumentin e vitit 2009 të planit zhvillimor komunal të komunës së Vushtrrisë thuhet se pesë harqet e mesme të urës janë iliro-romake, ndërsa ato anësore janë të kohës osmane, të punuara nga mjeshtrit shqiptarë. Sipas Mr. Izet Miftarit kjo urë i takon periudhës së antikitetit, përkatësisht periudhës romake dhe është ndërtuar në shekullin e dytë (II), në kohën kur është ndërtuar rruga – Mintiminicium (Mitrovicë). Në shkrimin me titull „Lashtësia, emërtimi dhe trashëgimia kulturore, historike, arkeologjike e qytetit të Vushtrrisë” të profesor Hilmi Saraçit thuhet se ura është ndërtuar në shekullin e V p.e.r. në kohën e zhvillimit shoqëror, ekonomik dhe përforsimit të shteteve të atëhershme ilire, si Lidhja e Mollosëve, Mbretëria Taulante dhe në pjesën kontinentale Mbretëria Dardane ku edhe gjendet ura.

Ura e Vjetër e Gurit i ka 9 harqe, është e gjatë 135 m dhe e gjerë 6 m. Teknika e ndërtimit të kësaj ure ishte e përsosur. Qemerët ishin të ndërtuar me blloqe gurësh dy ngjyrësh kuq e bardh, fugat ndërmjet gurëve janë të lidhura me plumb të shkrirë. Gurët e urës janë të gjatë një meter dhe të trashë 40 cm. Janë të gdhendur mirë dhe të murosur në rende paralele. Parapeti i urës është i lartë 90cm dhe i gjerë 60cm dhe është realizuar me blloqe guri që fiksohen në taban me kunjja metalike, ngulur në plumb të shkrirë.

Hamami i Vushtrrisë

Për hamamin e vjetër të Vushtrrisë, nga disa studjues serb thuhet se ka qenë kishë ortodokse, kurse Branisllav Nushiq në veprën e tij “Kosovo” e kishte pranuar se hamami nuk ka qenë kurrë kishë ortodokse. Ai pohon se edhe nëse ka qenë kishë, ajo ka qenë kishë katolike.

Fig.17e – Hamami i Vushtrrisë në të shkuarën
Fig.17e – Hammam of Vushtrri/Vučitrn before

In the 2009 document of the Municipal Development Plan of Vushtrri/Vučitrn Municipality it is mentioned that five waist arches of the bridge are Illyrian-Roman, while those on the fringe belong to Ottoman-era built by the Albanian craftsmen. According to Mr. Izet Miftari, this bridge belongs to the period of antiquity, namely the Roman period, and it was built in the II century, during the pavement of Mintiminicium (Mitrovica) route. In the article titled "Ancientness, designation, cultural, historical and archaeological heritage of the city of Vushtrri" of Professor Hilmi Saraçi, this bridge was built in V century AD at the time of social and economic growth and the strengthening of the Illyrian states at the time, as the Molos League, Kingdom of Taulantii and in the mainland of Dardanii Kingdom where the bridge is located.

Old Stone Bridge has nine arches, over 135 m long and 6 m wide. The technique of building of this bridge was considered perfect. Arches were constructed from shaped stones, red and white in colour, merged with molten lead. The stones on the bridge are over a meter long and 40cm thick. Those are well carved and parallelly immured. Bridge's parapet is 90 cm in height and 60 cm wide and constructed with stone blocks fixed in the pan with metal pins, inserted in molten lead.

Hammam of Vushtrri/Vučitrn

As for the old Hammam of Vushtrri, some Serbian nationality scholars claimed it as Orthodox Church, while Branislav Nušić in his book "Kosovo" had admitted that Hammam has never been an Orthodox Church. He argues that even if being a church, it definitely was a Catholic Church.

Fig.17f – Hamami i Vushtrrisë sot

Fig.17f – Hammam of Vushtrri/Vučitrn today

Sipas Nesim Ispahiut poet dhe fotografist i njohur në Vushtrri, Hamami i Vushtrrisë është ndërtuar nga turqit (shekulli XIV-XV), pra i takon periudhes osmane. Hamami sipas traditës është ndërtuar edhe me toalet të veçantë brenda tij, ndërsa kishat nuk posedojnë një gjë të tillë brenda tyre. Kjo, sipas Ispahiut, e demanton pohimet se hamami dikur ka qenë kishë katolike apo ortodokse. Duke iu referuar, siç thotë ai, burimeve të literaturës historike, Hilmi Saraçi në shkrimin e tij „Lashtësia, emërtimi dhe trashëgimia kulturore, historike, arkeologjike e qytetit të Vushtrrisë” thot se hamami është ndërtuar në shekullin e XV në kohën kur është ndërtuar edhe Xhamia e Gazi Ali Beut. Gazi Ali Beu në atë kohë ishte sundimtar dhe kishte urdhëruar të ndërtohet kjo banjo publike.

Banjoja publike (hamami) është e ndërtuar me gurë të butë e të bardhë. Pullazi është me formë të kupollës. Pjesa më e hershme e hamamit është përdhësë me tri kupolla të ulëta. Këtu ndodhen hapësira e ndërmjetme, dy hapësira të larjes dhe depozita e ujit. Në pjesën lindore të banjës është tertorja për tharjen e rrobave dhe tualeti. Dyshemeja është shtruar me gurë mermeri të bardhë. Kazani për nxjerrjen e ujit gjendet në pjesën lindore të banjës. Ky vend quhet “qullan”. Uji nxehet me dru. Në kupollat sipër hamamit gjenden vrima të vogla në formë të rrethit, të mbuluara me qelq, të cilat kanë shërbyer për ndriçimin e lokaleve të brendshme me anë të rrezeve të diellit.

Xhamia e Gazi Ali Beut

Xhamia e Gazi Ali Beut u ndërtua në vitin 1444. Në luftën e fundit (1999), një granatë e forcave serbe e hodhi në ajër minaren e saj. Në vitin 2002 minarja u rindërtua dhe xhamia u renovua, por fatkeqësisht nuk u kthye në gjendjen siq ka qenë më parë. U ndërtua një minare krejtësisht tjetër nga ajo e para, pastaj aneksi në hyrje dhe u larguan disa gurë të varrezave nga oborri, pra u shtrembërua pamja origjinale e xhamisë.

Xhamia e Çarshisë

Xhamia e Çarshisë u ndërtua në vitin 1761. Më 27 mars 1999, xhamia u dogj tërësisht nga forcat serbe. Sot ajo është e rindërtuar. Duke u bazuar në fototekën e arkivuar shihet se etazhiteti i xhamisë ka qenë p+1, me planimetri katërkëndore dhe e mbuluar me kulm katërfaqësor. Në anën e majtë dhe të djathtë të derës hyrëse të xhamisë ishin shkallët njëkrahëshe të cilat kishin pikë takimi doksatin që ishte i dalur jashtë në katin e sipërm.

According to Nesim Ispahiu, known poet and photographer in Vushtrri/Vučitrn, the hamam in Vushtrri/Vučitrn was built by the Turks (XIV-XV century), thus belongs to the Ottoman period. According to the tradition hamam was built with separate toilet in it, while churches do not retain such thing within its structure. This, according Ispahiu, dispute the claims that hamam was either Catholic or Orthodox Church. Referring to, as he says, historical literature sources of Hilmi Saraçi in his paper "Antiquity, denomination and cultural, historical, and archaeological heritage of city of Vushtrri" says the hamam was built in XV century the time when Gazi Ali Bey's Mosque was built. At his time Gazi Ali Bey was the ruler and ordered to build this public bath.

Public bath (hammam) is built from soft white stones. The ceiling is dome-shaped. The earliest hammam's structure had a groundfloor with three low cupolas. There are separated spaces, two spaces of bathing and the water deposit. In the eastern part of hammam are a drying compartment and the toilet. The floor is paved with white marble stones. The water tank is situated at the eastern part of hammam. This place is called "qullan". Water is heated with firewood. The domes on the top of hammam have circle-shaped small holes covered with glass which served to insolate the interior of the premises.

Gazi Ali-Bey's Mosque –Gazi Ali Bey's Mosque was built in 1444. In the last war (1999), a Serbian army grenade blew its minaret down. In 2002 the minaret got rebuilt and the mosque was renewed, but unfortunately did not return to the structure before. Totally different minaret from that of before was built, then the carrel at the entrance and some grave-stones were removed completely from the yard, thus the original appearance of the mosque was defaced.

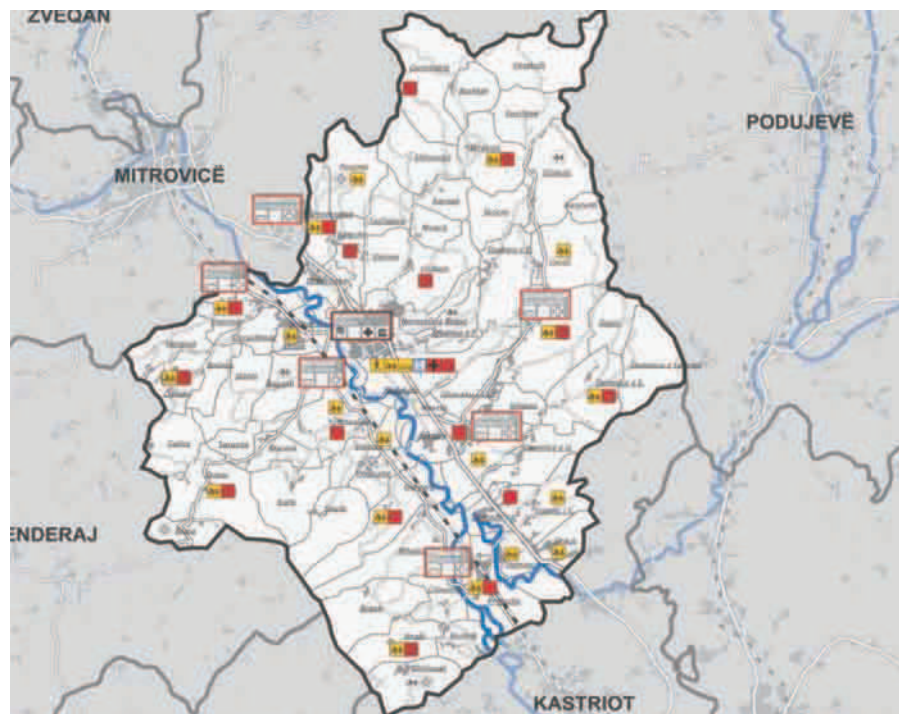
Çarshia's Mosque (Bazaar's Mosque) – Bazaar's Mosque was built in 1761. On March 27, 1999, the mosque was completely burnt down by Serb forces. Today stands reconstructed. Based on the archived phototeque the mosque had a p+1 and tetragonal level, covered with four-sided roof. On the left and the right of the entrance door there were two one-sided staircases joining up to a cantilevered porch on the upper storey.

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planet përkatëse komunale Plani Zhvillimor i Komunës (PZHK)

Profili i zhvillimit hapësinor dhe analiza e gjendjes – Në pjesën e profilit në planin zhvillimor komunal të Vushtrrisë është dhënë lista e monumenteve kulturo-historike dhe e lokaliteteve arkeologjike që gjenden në territorin e komunës. Mungon grupimi i këtyre monumenteve sipas destinimit dhe të dhënat për statusin e tyre të mbrojtjes. Vetëm për Urën e Vjetër të Gurit thuhet se mbrohet me Ligjin mbi Zonat me Mbrojtje të Veçantë Nr.03/L-039, kurse për monumentet tjera nuk thuhet asgjë kur dihet se ka edhe monumente tjera në Vushtri që janë nën mbrojtje. Ekziston një përshkrim shumë i shkurtër për 4 nga këto monumente, por mungon historiku i tyre prandaj dhe nuk është e qartë se nga cila periudhë kohore datojnë ato, përveç për Xhaminë e Çarshisë që është treguar kur është ndërtuar. Në dokument janë dhënë aktivitetet e ndaluara dhe ato të kufizuara brenda zonave të veçanta të mbrojtura sipas ligjit Nr. 03/L-039, gjë që nuk e ka vendin tek pjesa e profilit por tek pjesa e pestë e PZHK ku jepen dispozitat për zbatim. Nuk ka informacion për gjendjen fizike të monumenteve të TK dhe nëse shfrytëzohen nga publiku. Poashtu nuk thuhet asgjë nëse është ndërmarrë diç për sanimin e dëmeve që u janë shkaktuar monumenteve të TK në luftën e fundit dhe nëse po - a është ruajtur autenticiteti i monumenteve. PZHK nuk jep informacion për buxhetin që do të thotë për përqindjen nga buxheti komunal dhe nga BKK që ndahet për TK. Në këtë pjesë nuk flitet fare për trashëgiminë shpirtërore, që do të thotë për traditat dhe zakonet popullore, ritet, vallet, muzikën, këngën, prozën, poezinë etj.

Sa i përket hartave, PZHK ka një hartë që paraqet kufijtë e komunës, brenda të cilëve janë dhënë vendbanimet me monumente kulturore-historike dhe lokalitete arkeologjike. Dokumenti i planit i ka poashtu edhe dy harta ortofoto të qytetit të Vushtrrisë ku janë nënvizuar disa nga monumentet e trashëgimisë kulturore. PZHK në këtë pjesë nuk ka ndonjë hartë tjetër më të detalizuar ku do të paraqiteshin hapësirat të kufizuara si zona historike me monumente kulturore-historike brenda tyre.

Fig.18 - Hartat për trashëgiminë kulturore në PZHK të Vushtrrisë
Fig.18 – Maps of cultural heritage of Vushtrri/Vučitrn MDP

Inclusion of cultural heritage in respective municipal plans Municipal Development Program (MDP)

Profile of spatial development and the analysis of the situation –

In the part of the Profile of the Municipal Development Plan of Vushtrri/Vučitrn is an inventory of cultural-historical monuments and archaeological sites located in the municipality. The categorization of these monuments and the data on their protection status is absent. Only the Old Stone Bridge has a protective status by the Law on Special Protective Zones No.03/L-039, but not other monuments knowing that there are other monuments in Vushtrri/Vučitrn being under protection. There is a very brief description on 4 of these monuments, but their history is missing, and therefore it is not clear from which period those date, except for the Çarshia Mosque (Bazaar Mosque) ascertained for its construction date. The document describes prohibited and restricted activities within special protective zones by Law no. 03/L-039, which should not be in the first chapter of the Profile but on the fifth chapter of MDP, in the Provisions for Implementation. No information about the physical condition of the monuments of CH, and whether are used by the public. It also says nothing about whether the repairment of the damages caused to the monuments of CH during the last war were undertaken, and if so, whether the authenticity of monuments had been preserved. MDP does not provide information on the budget which means the allocations for CH from municipal budget and KCB. In this section nothing is mentioned about spiritual heritage such are the traditional customs, rites, dances, music, songs, prose, poetry, etc.

As for the maps, the MDP contains a map that shows the boundaries of the municipality within which the settlements with cultural and historical monuments and archaeological sites were given. This document also has two orthographic maps of the town of Vushtrri/Vučitrn which highlight some of the monuments of cultural heritage. MDP, in this part, has no additional detailed map that would introduce restricted areas as historical sites and the historic-cultural monuments within them.

Fig.19 - Modeli i përvetsuar i zhvillimit (PZHK)

Fig.19 – Attained development pattern (MDP)

Fig.20 - Pozita e disa monumenteve kulturore-historike (PZHK)
 Fig.20 - Setup of some historical monuments (JDP)

Fig.21 - Pozita e Urës së Vjetër të Gurit - ortofoto (AKK)
 Fig.21 - Position of Old Stone Bridge -ortophoto(KCA)

Vizioni, parimet dhe caqet – Në këtë pjesë të PZHK-së si pjesë e vizionit për të ardhmen e komunës së Vushtrrisë është edhe mbrojtja dhe ruajtja e trashëgimisë kulturore. Kjo trashëgimi konsiderohet si bazë për zhvillimin e turizmit kulturor. Synimet që janë listuar këtu janë ndarë në synime për zonën rurale dhe synime për zonën urbane. Sa i përket TK-së, si synim për zonën rurale është „Mbrojtja e mjedisit, trashëgimia natyrore dhe kulturore” dhe si objektiv për këtë synim është „Zhvillimi i konceptit komunal për mbrojtjen e trashëgimisë natyrore dhe kulturore”, kurse synim për zonën urbane është „Vushtrria, qytet modern me rrënjë të lashta” dhe njëri prej objektivave është ai i lartpërmenduri dhe tjetri është „Ngritja e vetëdijesimit në popullsi për trashëgiminë kulturore”. Objektivimi për zhvillimin e konceptit komunal për mbrojtjen e trashëgimisë natyrore dhe kulturore madje është futur në listën e prioriteteve strategjike.

Korniza e zhvillimit hapësinor - Në pjesën e tretë është thënë se trashëgimia kulturore duhet të ruhet si një potencial për zhvillimin e turizmit kulturor dhe një zonë me këtë potencial është paraqitur në hartë. Në këtë pjesë, me tri fjali përpiluesit e planit thirren në objektivat për trashëgiminë kulturore që i ka përcaktuar Plani Hapësinor i Kosovës pa treguar se cilat janë ato. Pra nuk ka objektiva për TK në këtë pjesë të planit, por janë listuar disa veprime për të cilat është menduar se duhet t'i kryejnë organet komunale me qëllim të mbrojtjes dhe ruajtjes së TK. Ato janë: aprovimi i masave për ruajtjen dhe përmirësimin e objekteve të trashëgimisë kulturore, aplikimi i mekanizmave ligjorë në bashkëpunim me autoritetet lokale dhe qendrore dhe me qytetarët lokalë, si dhe kompletimi i listës së objekteve të vlefshme që duhet të përkujdesen edhe më tej. Pra PZHK-ja nuk i cakton vet masat por ia lë Komunës që ajo t'i përcaktojë ato. Këto veprime nuk është dashur të jepen në këtë pjesë por në pjesën e katërt të PZHK-së.

Vision, principles and targets - in this part of the MDP as part of the vision for the future of municipality of Vushtrri/Vučitrn is the protection and preservation of cultural heritage. This heritage is considered as the basis for the development of cultural tourism. Goals listed here are divided into goals for rural areas and goals for urban areas. As for CH, the goal intended for rural areas is "Protecting the environment, natural and cultural heritage" and the objective for this goal is "Municipal development concept for the protection of natural and cultural heritage", while target for the urban area is "Vushtrri, modern town with ancient roots" and one is the above mentioned objective while the second is "Awareness of the population on the cultural heritage." The objective for developing the municipal pattern for the protection of natural and cultural heritage has been inserted in the strategic priorities list.

Spatial Development Framework – The third part notes that cultural heritage should be preserved as a potential for development of cultural tourism and the area of such potential is shown on the map. In this section, with three sentences, the drafters of this plan waive on the objectives for cultural heritage defined in Spatial Plan of Kosovo, without introducing which they are. So, there are no targets for CH in this part of the plan, but only some actions listed for which it is thought that local authorities should develop for the protection and preservation of CH. Those are: the adoption of measures for preservation and improvement of cultural heritage sites, application of legal mechanisms in cooperation with local and central authorities and local citizens, as well as completing the list of valuable facilities that should be taken care further. Subsequently, MDP does not appoint the measures but leaves those to the municipal authority for assigning. These actions should not have been given in this section but in the fourth chapter of MDP.

Fig.22 – Xhamia e Carshisë
Fig.22 – Çarshia Mosque

Strategjitë dhe veprimet për zbatim – Sa i përket përfshirjes së TK-së në pjesën e katërt ku paraqitet strategjia që përmban veprimet e nevojshme për arritjen e objektivave është dhënë synimi i përgjithshëm „Mbrojtja e objekteve dhe e zonave të trashëgimisë kulturore dhe historike“. Në këtë pjesë të planit nuk shihet ndonjë strategji e qartë me të cilën do të arriheshin synimet dhe objektivat për TK të cilat janë dhënë në pjesën e dytë të PZHK. Këtu përveç që thuhet se duhet përpiluar planet rregullative, dhe një koncept për revitalizimin e qendrës së Vushtrrisë, mungojnë veprimet tjera konkrete dhe projektet me realizimin e të cilëve do të arriheshin objektivat, e pikërisht këto do të duhej të ishin prezente në këtë pjesë të planit. PZHK-ja e Vushtrrisë i ka caktuar vendbanimet e komunës dhe zonat e qytetit brenda të cilave ka edhe monumente të trashëgimisë kulturore e për të cilat duhet të përpilohen planet rregullative. Kjo do të thotë se përpiluesit e këtij plani ua kanë lënë planeve rregullative trajtimin e zonave historike dhe monumenteve kulturore-historike brenda tyre. Pra plani nuk i trajton ato në mënyrë të drejtpërdrejtë dhe hollësisht por tërthorazi.

Dispozitat për zbatim – Këtu, tek Dispozitat për Zbatim, tek dispozita 5.2.2. “Kushtet për rregullimin e hapësirës” thuhet se kushtet e lokacionit duhet të përcaktojnë përveç tjerash edhe „Masat për mbrojtjen mjedisore dhe mbrojtjen e tërësive të trashëgimisë natyrore dhe kulturore“. Tek dispozita 5.2.2.a “Zonat ndërtimore për vendbanime” thuhet se zhvillimi i vendbanimeve duhet të kontrollohet, përveç tjerave, edhe në „Zonat me trashëgimi të pasur kulturore dhe natyrore“. „...Duhet bërë përzgjedhjen e elementeve të trashëgimisë kulturore të cilat duhet mbrojtur dhe duhet miratuar rregullore përkatëse për to“, thuhet midis tjerash tek dispozita 5.2.8 “Masat për mbrojtjen e peizazheve, vlerave natyrore dhe tërësive kulturo-historike”. Në fund tek dispozita për zbatim 5.6 “Elementet dhe udhëzimet për hulumtim të mëtutjeshëm” thuhet se duhet të hartohen plane dhe politika, përveç tjerave edhe për zonat arkeologjike.

Plani Zhvillimor Urban (PZHU)

Sa i përket përfshirjes në PZHU-së së Vushtrrisë, gjatë përshkrimit të destinimit të sipërfaqeve të qytetit të Vushtrrisë në mënyrë të përgjithësuar janë përmendur ndërtesat kulturore fetare në kuptim të përfshirjes së tyre në hapësira të caktuara të qytetit. Destinimi i sipërfaqeve është dhënë në mënyrë skematike, në modelin e zhvillimit hapësinor të qytetit, dhe është treguar se në hapësira me destinime të caktuara brenda kësaj skeme ndodhen përveç tjerash edhe ndërtesat kulturore historike. Kjo është e tëra sa i përket trashëgimisë kulturore në këtë plan, me fjalë të tjera trashëgimia kulturore shumë pak, gati se fare nuk është trajtuar në PZHU të Vushtrrisë.

Strategies and actions for implementation - Regarding the inclusion of CH in the fourth chapter where the strategy containing the actions necessary in achieving the objectives are introduced, the general goal stands "Protection of buildings and sites of cultural and historic heritage." In this section of the plan it is not foreseen any comprehensible strategy by which the goals and objectives for cultural heritage would be achieved, which are noted in the second part of MDP. In this part, except that should develop regulatory plans and a concept for the revitalization of the centre of Vushtrri/Vučitrn, there are absent further tangible actions and projects whose implementation would achieve the goals; namely these should be introduced in this part of the plan. Vushtrri/Vučitrn MDP has designated settlements of the municipality and areas of the town within which there are cultural heritage monuments and for which should develop regulatory plans. This means, the drafters of this plan have left the administration of historical sites and cultural-historical monuments to regulatory plans. As a result, the plan does not treat them directly and thoroughly, but only indirectly.

Provisions for implementation – In the provisions for implementation, provision 5.2.2. "Requirements for the regulation of the area" says that condition of the locations should determine, *inter alia*, the "Measures for environmental protection and protection of natural sites and cultural heritage." In the section 5.2.2.a "Areas of Residential Construction" brings that the development of settlements should be inspected, among others in "Areas with rich cultural and natural heritage." "...Should select the elements of cultural heritage which there are to be protected and should adopt appropriate regulations for those" is stated among other in the provision 5.2.8 "Measures for the protection of landscapes, natural values and cultural and historical sites." At the end of the provisions for implementation 5.6 "Basics and guidelines for further research" it is said that, among other, should draft plans and policies for archaeological sites.

Urban Development Plan (UDP)

Regarding the inclusion of UDP of Vushtrri/Vučitrn, during description of the surfaces of the town of Vushtrri/Vučitrn, religious cultural buildings were mentioned in a vague manner, in terms of their inclusion in certain areas of the town. End-targets of the surfaces are given in schematic, on the pattern of spatial development of town, and only pointing out that in certain areas within the scheme, among others, are cultural-historical buildings. This is all in terms of cultural heritage in this plan; in other words very little of cultural heritage, almost nothing is addressed in Vushtrri/Vučitrn UDP.

Konkluzion

Nga analiza që i është bërë përfshirjes së TK në planin zhvillimor komunal dhe planin zhvillimor urban të Vushtrisë ka rezultuar se kjo përfshirje nuk është e kënaqshme. Kjo sidomos vlen për PZHU-në ku TK është përfshirë nën minimumin e dëshiruar. Sa i përket PZHK-së, edhe këtu në çdo kapitull të këtij dokumenti ka mangësi të përfshirjes por kjo është më e shprehur tek pjesët (kapitujt) ku duhet të ipen objektivat për TK dhe strategjia me veprimet për arritjen e këtyre objektivave.

Cilët do të mund të ishin shkaktarët e një përfshirje jo të kënaqshme të TK në këto dy dokumente? Shkaktarë të kësaj do të mund të ishin:

- mospërfshirja ose angazhimi i pamjaftueshëm i ekspertëve të TK në procesin e përpilimit të PZHK;
- mungesa e të kuptuarit nga përpiluesit rëndësinë e vërtetë që ka përfshirja e gjithanshme e TK në dokumentet e planifikimit hapësinor;
- fakti që TK nuk është prioritet i qeverisë qendrore dhe atyre komunale
- mungesa e të dhënave.

Conclusion

From the analysis conducted to the inclusion of cultural heritage in Municipal Development Plan and Urban Development Plan of Vushtrri/Vučitrn, it has resulted that this inclusion is not satisfactory. This does especially apply to UDP, where cultural heritage is included below the minimum desired. As for the MDP, in also every chapter of this document we could observe deficiency in inclusion but it is lightly expressed in parts (chapters) which should contain goals for cultural heritage and the strategy with actions in achieving these goals.

What could be the parent of an unsatisfactory inclusion of CH in these two documents? Grounds of this would be:

- exclusion or inadequate involvement of experts of CH in the process of drafting the MDP;
- the drafters' lack of understanding of the plan's real significance on the overall inclusion of CH in spatial planning documents;
- the fact that CH is not a priority for the central and municipal authorities
- the lack of data.

KOMUNA E GJAKOVËS

Trashëgimia kulturore në komunën e Gjakovës

Historiku I shkurtër

Qyteti i Gjakovës, me atitudat gjeografike prej 42.24° të gjerësisë veriore (N) dhe 20.26° të gjatësisë lindore (E)⁴¹, shtrihet në pjesën Perëndimore të Republikës së Kosovës. Pozita e saj qendrore në tërësinë e madhe të luginës gjeografike-natyrore të Rrafshit të Dukagjinit, me maja të pakta që kalojnë kuotën prej 400 m.l.m, luan rol të rëndësishëm në lidhjen e qytetit të Pejës në veri me Prizrenin në jug si dhe për të gjitha vendbanimet e Kosovës është urë lidhëse me Shqipërinë.

Zona e komunës së Gjakovës, me territor prej 587 km², ka qenë e banuar që nga koha antike dhe parahistorike. Kjo mund të dëshmohet me ekzistencën e vendbanimeve, fortifikimeve, tumave dhe varrezave llire, që janë shumë afër qytetit të sotëm. Më vonë, është zhvilluar qyteti i tregut të Gabuleos, si pjesë e strukturës së vendbanimit, në udhëkryqin e rrugëve llire – Romake *Via de Zenta* (Trieshtë – Shkodër - Stamboll) dhe *Lajsus Lajsus* (Lezhë – Nish – Sofje).

Gjakova, me emrin e saj të sotëm (**Jakova** – që d.m.th **livadhet e Jakut**) i cili rrjedh nga emri i një tregtari të pasur Jak Vula, ishte themeluar gjatë shekullit të XVI-të, kurse për herë të parë në literatura të ndryshme është përmendur në vitin 1574.

Fig. 23 - Ura e Islam Begut dhe Çarshia e Madhe (MKRS).
Fig. 23 - Islam Begu's Bridge and Grand Bazaar (MCYS).

Fig.24 - Foto Ura e Tabakëve (IPH).
Fig.24 – Image of Tabakëve Bridge (ISP).

⁴¹ Instituti për Arkitekturë, Urbanizëm dhe Planifikim Hapësinor i Fakultetit të Arkitekturës. *Plani Gjeneral Urbanistik i Qytetit Gjakovës (1988 faqe 5)*, Sarajevë, Janar, 1988.

MUNICIPALITY OF GJAKOVA/DJAKOVICA

Cultural Heritage in Gjakova/Djakovica Municipality

A brief history

The town of Gjakova/Djakovica, with the geographical latitude 42.24° north (N) and 20.26 ° eastern length (E)⁴², lies in the western part of Kosovo. Its geographic position in the totality of the great central valley of Dukagjini Plain, with few peaks exceeding 400 m, plays an important role in linking the town of Peja/Peć in north, of Prizren in the south, and bridging all settlements of Kosovo with Albania.

The area of the municipality of Gjakova which is 587 km² has been inhabited since prehistoric and ancient times. It may be proven by the existence of settlements, fortifications, Illyrian tumuli and cemeteries, which are very close to the actual city. Later, Gabuleos city market developed as part of the settlement, at the junction of Illyrian – Roman *Via de Zenta* (Trieste – Shkodra – Istanbul), and “*Lissus Lissus*” (Lezhë – Nish - Sofia).

Gjakova, original name ***Jakova*** meaning ***Jaku's meadows*** and deriving from the name of a rich merchant Jak Vula, was founded during the XVI century, and for the first time mentioned in some literature in 1574.

⁴² Institute of Architecture, Urbanism and Spatial Planning of the Faculty of Architecture. *Urban General Plan of the town of Gjakova* (1988, page 5), Sarajevo, January, 1988.

Fig.24a – Çarshia sot

Fig.24a – Bazaar today (Çarshia)

Zanafilla dhe bërthama e qytetit ishte ndërtuar ndërmjet lumit Krena në lindje dhe kodrës së Çabratit në perëndim, ku lagjja më e vjetër me emrin “Mëhalla e Hadumit” është vendosur përreth Xhamisë së Hadum Agës të ndërtuar në vitin 1592/93.

Ndërtimi i urave të ndryshme mbi lumin Krena në qytet dhe mbi lumin Ereniku përreth qytetit, ka lehtësuar rrugëtimin e karvanëve tregtarë të kohës.

Më vonë qyteti vazhdon të zgjerohet dhe të shtrihet në pjesën lindore. Në vitin 1662, kur përfaqësuesi tregtar Otoman kaloi nëpër Gjakovë, kishte regjistruar 2,000 banorë, ndërsa në vitin 1838, qyteti numëronte më shumë se 20,000 banorë.

Fig.24b – Pamje nga Çarshia natën

Fig.24b – Image of Bazaar/Çarshia at night

Qendra më e madhe e pazarit - zona e tregtisë, zhvillimin ekonomik e kishte të bazuar në tregtinë e lëkurës, prodhimeve bujqësore, të rrobaqepësisë, etj, kurse nga viti 1900 kjo qendër tregtare, Çarshia e Madhe, kishte mbi 1.000 ndërmarrje të ndryshme.

Aktualisht, duke u bazuar në zyrën e regjistrimit të UNMIK-ut, në komunën e Gjakovës, llogaritet të jetojnë rreth 150,000 banorë, prej nga 90,000 në qytet dhe 60,000 në fshatra. Pasi që nuk ka të dhëna të sigurt, pasi regjistrimi i fundit zyrtar ishte më 1981, numri i banorëve mund të jetë më i lartë.

OSBE në “Profilin e Komunës së Gjakovës”, shkurt 2005, vlerëson numrin e popullsisë për Komunën e Gjakovës prej 153,000 banorëve. Shumica dërmuese janë shqiptarë të Kosovës – 143,300 ose 95,5 %, 6.000 (ose 4%) banorë i përkasin komuniteteve tjera etnike si egjiptian/ashkali dhe 700 janë romë (ose 0,4%). Kurse, sipas regjistrimit të përgjithshëm të vitit 1991, me rreth 3,000 banorë (ose 2%) ishin të popullsisë serbe në këtë komunë, shumica banorë të qytetit të Gjakovës.

Trashëgimia kulturo-historike në Komunën e Gjakovës

Dihet se shtrirja e trashëgimisë kulturo-historike ka gjurmë gjithandej Kosovës, sidomos në Rrafshin e Dukagjinit, e cila me luginat e shumta lumore ka mundësuar vendosjen e vendbanimeve dhe të civilizimeve gjatë shekujve. Bashkëveprimi i tokës bujqësore me trashëgiminë kulturo-historike dhe trashëgiminë natyrore, në këtë zonë (si në hartën e mëposhtme nga PHK 2009-2020+, faqe 165), është potencial i çmuar për zhvillimin e turizmit të kësaj ane në veçanti dhe për zhvillimin ekonomik të vendit në përgjithësi, duke prirë me Alpet Shqiptare (Bjeshkët e Nemuna) në Veri dhe duke përfunduar në Jug me Malet e Sharrit (pjesë e të cilave është edhe Parku Nacional).

The birth and the nucleus of the town developed between Krena river in the east and Çabrati height to the west, where the old neighborhood named *Hadum Mahalla* is set around Hadum Aga Mosque, built in 1592/93.

The construction of different bridges on Krena river in town and on Erenik river, in the verge of the town, has facilitated the journey of trade caravans at the time.

Later the city continued to expand and extend to the east. In 1662, when Ottoman trader went through Gjakova/Djakovica, he had recorded 2.000 inhabitants, while in 1838, the city counted more than 20.000 inhabitants. The larger center of the bazaar - the trade area has seen its economic development mainly on skin trade, agricultural products, tailoring, etc. and since 1900 this marketplace Grand Bazaar (*Çarshia e Madhe*) had over 1,000 different enterprises.

Currently, according to UNMIK's registration office, the population is estimated about 150,000 inhabitants in Gjakova/Djakovica municipality, from which 90,000 in the city and 60,000 villages. As there is no reliable data, because the last official census was in 1981, the number of residents may be higher.

According to OSCE's "Profile of the Municipality of Gjakova/Djakovica" - February 2005, the population estimations for the municipality were for 153.000 residents. Kosovo Albanians are most dominant 143.300 or 95.5%, 6.000 (or 4%) residents belong to other ethnic communities as Egyptian/Ashkali and 700 are Roma (or 0.4%). But, according to the census of 1991, about 3.000 inhabitants in the municipality (or 2%) were Serb, mostly living in town.

Cultural-historic heritage in Municipality of Gjakova/Djakovica

It is known that the expansion of cultural and historical heritage has its traces throughout Kosovo, especially in the Dukagjini Plain, which in many river valleys has enabled the establishment of settlements and civilizations over the centuries. Interaction of agricultural land with cultural and historical heritage and natural heritage in this area is valuable potential for tourism development in this area in particular and economic development of the country north and ending at the South Mountains (part of which is the National Park).

Fig.24c – Pamje nga Çarshia në të shkuarën
Fig.24c – Image of Bazaar/Çarshia before

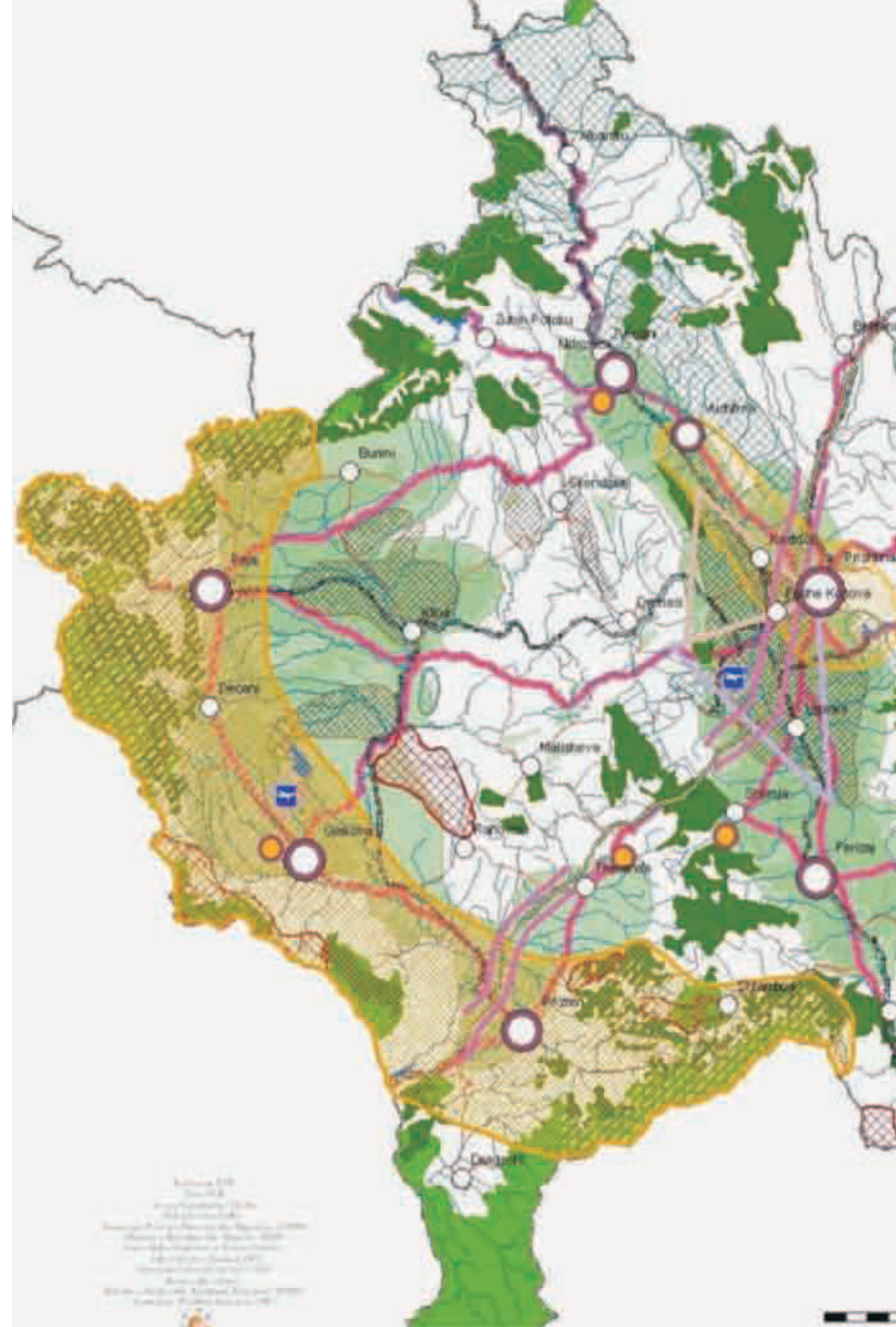

Gjakova gjithashtu, e cila gjendet në mesin e kësaj zone, është mjaft e pasur me objekte dhe tërësi të trashëgimisë natyrore dhe veçmas asaj kulturo-historike, siç tregojnë edhe të dhënat nga MKRS dhe IMMK për rajonin e Gjakovës.

Trashëgimia kulturo-historike në Komunën e Gjakovës ka shumë më shumë monumente me vlera karakteristike, që janë evidentuar gjatë procesit të inventarizimit 2003–2010, prej Institutit Rajonal (IMMK) – Gjakovë, se sa që janë të prezantuara në PZHK / PZHU 2008, në listën e mëposhtme të monumenteve të mbrojtura me ligj.

Fig.25 - Harta e PHK 2009 – 2020+ (IPH)

Fig.25 – Map of SPK 2009 – 2020+ (ISP)

Konfliktet dhe sinergjitë me tokën bujqësore

Legjenda

- Sinergjitë me trashëgimin nat. dhe kult.
- Konflikti me TZHEK
- Konflikti me mihjen sip.
- Konflikti me autoudhë
- Zgjerimi i Rrugëve rajonale
- Akumulimet e parapara
- 1125
- 1126 - 2961
- 2962 - 3765
- Zgjerimi
7 qendrave
sip. në Ha**
- Zgjerimi i Aeroporteve
- 22 Qendrat tjera Komunale
- Zona me tokë kualitative bujqësore
- Liqenet
- Kullosat
- Pyjet
- Bazenet e llogjtit
- Hekurudhat
- Traseja e autoudhës
- Rruget magjistrale
- Zonat me Cr
- Zonat me Ni, Pb, Zn, Ag.

Gjakova/Djakovica, which is located in the heart of this area, is very rich in artefacts and natural heritage as a whole, and specifically in field of cultural-historic heritage, as shown by data from the MCYS and IPM of Gjakova/Djakovica.

Cultural and historical heritage in the municipality of Gjakova has more monuments with characteristic values that were identified, during the 2003-2010 inventories, from the Regional Institute (IPMK) – Gjakova/Djakovica, than those presented in the MDP / UDP 2008, in the following list of monuments protected by law.

Tab.2 - Lista e monumenteve⁴³ të mbrojtura me Ligj në komunën e Gjakovës.

	nr.	Objekti / tërësia/viti i shpalljes nen mbrojtje	Vendbanimi
Monumente Arkeologjike	1	Lokalitet arkeologjik, shek.II - IV./67	Doblibare
	2	Nekropola Ilire me tuma (shek.VIII-III p.e.sonë)/67	Qerim
	3	Tumë Ilire te Ura e Shejtë (shek.VIII-III p.e.sonë)/67	Uizë
	4	Kompleksi i Sukës së Crmjanit (shek.V p.e.sonë)/67	Cërmjan
M. kulti ortod. & katolike	5	Kisha e të Ngjiturit e Zoniës në Qiell (shek.XVI e rindnë'23)/67	Gjakovë
	6	Mbeturinat e objektit në vendin e quajtur "Kisha katolike" (shek.II-IV)/68	Raçë
Monumente kulti muslimane	7	Xhamia e Hadumit (shek.XVI, ose 1001 sipas hixhrit)/55	Gjakovë
	8	Teqja e Sheh Eminit me ceshme dhe tyrbe, rr.B.Kidric 52 dhe 54(shek.XIX)/58	Gjakovë
	9	Xhamia e Hasan Agës(shek.XVI)/70	Rogovë
	10	Teqja e Sheh Deniollit (shek.XIX)/78	Gjakovë
Ndërtime popullore banimi	11	Shtëpia e Selim Bakijes/50	Gjakovë
	12	Ndërtesa banesore, rr.M. Tito nr.442 (shek.XIX)	Gjakovë
	13	Ndërtesa banesore, rr.M. Tito nr.378 /348-350/ (shek.XIX)/55	Gjakovë
	14	Ndërtesa banesore, rr.M. Tito nr.380 /346/ (shek.XIX) /55	Gjakovë
	15	Shtëpia e Dragutin Gjorgjeviqit, rr.E.Duraku 111 /64/ (LNÇ)/58	Gjakovë
	16	Shtëpia e vjetër e Jelena Jakicit, rr. E.Duraku nr.67 (XIX)/58	Gjakovë
	17	Shtëpia e Naim Zajmit (LNÇ)/71	Gjakovë
	18	Kulla e Zenun Ahmetit (shek.XIX)/80	Brovinë
	19	Kulla e Adem Ademit (shek.XIX)/80	Batushë
	20	Kulla e Ibish Alies (shek.XIX)/80	Brovinë
	21	Kulla e Musë Lushit (shek.XIX)/80	Brovinë
	22	Kulla e Hysni Koshit (shek.XIX)/80	Gjakovë
	23	Shtëpia e Sylejman Vokshit, rr. F.Noli nr.1 (shek.XIX)/80	Gjakovë
Ndërtime popullore shoqërore	24	Tërësia Urbanistike "Carshia e Vjetër" (shek.XVI-XX)/55	Gjakovë
	25	Ura e Terzive (shek.XVIII)/58	Bistrazhin
	26	Ura e Tabakëve (shek.XVIII) /62	Gjakovë
	27	Ura e Taliqve (shek.XVIII) /62	Gjakovë

⁴³ Lista e monumenteve të mbrojtura me ligj në Kosovë, DTK – MKRS, Në listë mungon Libri "Kodeksi i Ungjillit të Shenjtë" pjesa I dhe II, të Dr. Pjetër Bogdanit – që është trashëgimi e luajtshme.

Tab.2-The list of protected Monuments in Gjakova/Djakovica⁴⁴

	n.r.	Object / ensemble/year of declaring under protection	Settlement
Archaeological monuments	1	Archaeological locality, II – IV c. - IV./67	Doblibare
	2	Illyrian necropolis tombs (VIII-III BC)/67	Qerim
	3	Illyrian tumuli Shejtë bridge (VIII-III BC)/67	Uizë
	4	Suka Cermjani complex (V BC)/67	Cërmjan
Orthdx. & Catholic Mnmts.	5	Church of the Assumption in Heaven (XVI, rebuilt in 1823)/67	Gjakova
	6	Ruins at the place called "Catholic church" (.II-IV)/68	Raçë
Muslim Mnmts.	7	Hadumi Mosque (XVI, or 1001 according lunar calend.)/55	Gjakova
	8	Sheikh Emin's Tekke with fountain and tomb, B.Kidric 52 dhe 54(XIX)/58	Gjakova
	9	Hasan Aga's Mosque(XVI)/70	Rogova
	10	Teke Sheh Denjollit (XIX)/78	Gjakova
Vernacular residential buildings	11	Selim Bakija's House /50	Gjakova
	12	Residential building, M.Tito nr.442 (XIX)	Gjakova
	13	Residential building, M.Tito nr.378 /348-350/ (Cent.XIX) /55	Gjakova
	14	Residential building, M.Tito nr.380 /346/ (Cent.XIX) /55	Gjakova
	15	Dragutin Djordjević's House, E. Duraku 111 /64/ (NLM)/58	Gjakova
	16	Jelena Jakić's Old house, E.Duraku nr.67 (XIX)/58	Gjakova
	17	Naim Zajmi's house(NLM)/71	Gjakova
	18	Zenun Ahmeti's Kulla (XIX)/80	Brovina
	19	Adem Adem's Kulla (XIX)/80	Batusha
	20	Ibish Alia's Kulla (XIX)/80	Brovina
	21	Musë Lushi's Kulla (Cent.XIX)/80	Brovina
	22	Hysni Koshi's Kulla (Cent.XIX)/80	Gjakova
	23	Sylejman Vokshi House, F.Noli Str no.1 (Cent.XIX)/80	Gjakova
Popular social buildings	24	Urban ensemble Grand Bazaar (.XVI-XX) /55	Gjakova
	25	Terzive bridge(XVIII)/58	Bistrazhin
	26	Tabakët Bridge(XVIII) /62	Gjakova
	27	Taliqet Bridge (Cent.XVIII) /62	Gjakova

⁴⁴ The list of monuments protected by law in Kosovo, DTK - MCYS. The list lacks the book "Code of the Holy Gospel" Part I and II, of Dr. Peter Bogdani – movable heritage.

Prandaj, nga evidentimi i kërkuar për inventarizimin e objekteve dhe tërësive të trashëgimisë kulturo – historike në komunën e Gjakovës, janë regjistruar edhe shumë elemente (artikuj) të saj të reja përveç atyre nën mbrojtje. Nga ky proces i gjithmbarshëm i kryer gjatë viteve 2003 - 2010, mes tjerash, kanë dalë edhe objekte dhe tërësi nga trashëgimia e paluajtshme që propozohen të shpallen për “monumente” dhe të mbrohen me ligj për vlerat e dalluara që kanë.

Monumentet Arkeologjike - Përveç, monumenteve të mbrojtura me ligj, që gjenden në listën e mësipërme janë të identifikuar edhe disa lokalitete nga të cilat më të rëndësishme janë:

- Lokaliteti Arkeologjik i shekullit II – IV, Doblbare;
- Nekropola Ilire me Tumë, shek. VII – III P.E. Sonë, Qerim;
- Tuma Ilire te Ura e Fshejtë, shek. VIII – III P.E. Sonë, Ujzi;
- Kompleksi i Sukës së Cërmjanit, shek. V P. E. Sonë deri shek. V, Cërmjan, dhe
- Gërmadhat e objektit në vendin e quajtur “Kisha Katolike”, shek. IV – VI, Raçë,

Në listën e propozimeve për monumente të mbrojtura me ligj janë dhe **23 objekte dhe tërësi arkeologjike**, që dalin nga evidentimi i trashëgimisë kulturore sipas procesit të inventarizimit⁴⁵ prej vitit 2003 deri më 2010.

Monumentet arkitektonike, varrezat dhe përmendoret - Përveç monumenteve të listuar më lartë në listën e monumenteve të mbrojtura me ligj, janë edhe **71 objekte apo komplekse tjera** arkitektonike, në listën e propozimeve për monumente që duhet mbrojtur me ligj, nga evidentimi i trashëgimisë kulturore gjatë këtij procesit të inventarizimit, me shtrirjen e tyre hapësinore në komunë (dhe qytet) të Gjakovës.

Në vazhdim, prezantimi i monumenteve me vlera të trashëgimisë kulturore dhe historike do të shoqërohet me përshkrim dhe historik të shkurtër të tyre. Analiza e monumenteve të përzgjedhura në këtë pjesë është ndarë në grupe me karakteristika të ngjashme të trashëgimisë natyrore dhe kulturore:

Kompleksi Çarshia e Madhe – Është nën mbrojtje të ligjit që nga viti 1955 dhe paraqet njërin nga komplekset monumentale urbanistike më të mëdha jo vetëm në Kosovë por edhe jashtë saj. Shtrirja e saj nga veriu në jug arrin në afër 1000 m', ndërsa sipërfaqja e gjithmbarshme e saj është 34.000 m². Ajo, për rajonin e Gjakovës, ishte vatër e zhvillimit ekonomik shoqëror dhe kulturor, sepse në të u zhvilluan të gjitha llojet e zejeve të mundshme.

Në pikëpamje urbanistike Çarshia e Madhe paraqet një shembull të gjallë të planit urbanistik oriental, me elemente të pasura arkitektonike, që frymëzojnë sot çdo arkitekt. Ky kompleks paraqet, një muze të vërtetë të veshur me mozaikun e vërtetë të larmishëm të zejeve me arkitekturën specifike të enterierëve të pasur. Është një laborator i madh shkollor me modele të panumërta të krijimtarisë popullore në të cilën pasqyrohet kreativiteti i pashoq i ndërtuesit si dhe përpunuesit e latuesit të përsosur të drurit.

⁴⁵ IMMK Gjakovë. *Lista e Objekteve dhe Tërësive Arkeologjike të Propozuara për Monumente të Mbrojtura me Ligj, nga procesi "Evidentimi i monumenteve të kulturës sipas Inventarizimit" 2003 – 2010.*

Therefore, from the evidence required for the inventory of facilities and sites of cultural and historic heritage in Gjakova/Djakovica municipality, were also recorded many elements (items) in addition to those under protection. From this overall process carried out during the years 2003 - 2010, among others, have emerged totalities and objects from immovable heritage which are proposed to be proclaimed as "monuments" and protected by law for the distinct values they carry.

Archaeological Monuments - In addition to the monuments protected by law, contained in the above list are also identified several locations of which the most important are:

- Archaeological site of century II-IV, Doblibare;
- Illyrian necropolis with tumulus, VII - III century BC, Qerim;
- Illyrian Tumulus at the Fshejtë Bridge, VIII - III century BC, Ujzi;
- Suka e Cërmjanit complex, V century BC, Cërmjan
- Ruins of a building at the place called "Catholic Church", IV - VI century, Raçë

In the list of proposals for monuments to be protected by law, there are **23 objects and archaeological ensembles** arising from the identification of cultural heritage under the inventory⁴⁶ process from 2003 to 2010.

Architectural monuments, cemeteries and memorials - Besides monuments listed above for the monuments protected by law, there are *71 buildings or other architectural ensembles*, the list of proposals to monuments that should be protected by law, the identification of heritage cultural events during the inventory process, with their spatial extent in the municipality (and town) of Gjakova/Djakovica.

In addition, the introduction of monuments of cultural and historic heritage will be accompanied by short description and their history. Analysis of selected monuments in this part is divided into groups with similar characteristics of natural and cultural heritage:

Ensemble of Grand Bazaar (Çarshia e Madhe) - is under protection since 1955 and represents one of the larger urban monumental ensembles not only in Kosovo but also abroad. Its scope reaches from north to south at near 1.000 m, while its overall area is 34.000 m². For the region of Gjakova/Djakovica, it was the source of social and cultural economic development, because it helped develop all the types of craftsmanship.

From urbanistic point of view, Grand Bazaar presents a vivid example of oriental urban plan with rich architectural elements that inspire today's architects. This complex represents a true museum dressed with a true mosaic of diversified crafts of a rich architectural interior. It's a great educational lab with countless patterns of creativity in which is reflected the unmatched vernacular building and creativity in wood ornamentation.

---

⁴⁶ IPM of Gjakova/Djakovica, *List of Archaeological Objects and Sites Proposed for Law Protection*, the process of "Identification of cultural monuments according the Inventory" from 2003 to 2010.

Në pikëpamje të arkitekturës, Çarshia paraqet një shkollë të modeleve më të bukura të arkitekturës popullore dhe të shkathtësisë ndërtimore duke filluar nga detajet më të imëta e deri tek tërësitë, prej objekteve deri në ambiente, prej ambientit deri në urbanizëm, duke mos humbur në asnjë rast masën e vërtetë, të cilën mjeshtri gjenial anonim dhe me përvojë të gjatë e ka gjetur në jetën dhe në shprehjet e zejtarëve, në hapësirën e nevojshme të domosdoshme në dimensionet njerëzore.

Çarshia e Madhe ka vlera shumë të mëdha kulturore dhe historike por edhe shkencore. Është rast i rrallë për një tërësi urbane, prej 525 objekteve, që ruhet plotësisht dhe jeton gati e paprekur nga jeta moderne dhe si e tillë është edhe shembull i rrallë i bashkëjetesës së harmonishme të së vjetrës me të renë në një vend. Më 1999, prej tyre u dogjën 431 objekte, me të gjitha përmendoret kulturore historike tjera në të. Pjesa më e madhe e saj u ringjall pas lufte falë investimeve private dhe ndihmës së organizatave ndërkombëtare USAID, CORDAID, etj, përderisa edhe 59 objekte tjera, akoma të pa rindërtuara, janë në pritje të vullnetit dhe ndihmës - donacioneve. Për momentin, edhe përkundër investimeve jo të vogla në rindërtimin e objekteve të kompleksit, një pjesë e madhe e tyre janë jashtë funksionit adekuat. Deri më tash janë marrë disa iniciativa për ngjalljen e kësaj zone, të cilat kanë përfunduar pa ndonjë rezultat. Në bazë të informatave dhe diskutimeve me përgjegjësit e komunës u dakordua se kjo zonë ka nevojë për një studim dhe analizë më serioze e cila pa dyshim se do të sjellë edhe rezultatet e pritura.

Kompleksi Xhamia e Hadum Agës – Kompleksi i Xhamisë së Hadumit, është i mbrojtur me ligji që nga viti 1955 dhe paraqet simbolin e qytetit të Gjakovës me të cilën, sipas traditës, lidhej edhe fillimi i jetës qytetare, paraqet qendrën kulturore, arsimore dhe fetare të këtij vendbanimi. Pranë saj gjendej biblioteka, më e madhe se vetë xhamia, si dhe përbri saj shkolla.

Sulejman Hadum Aga, pos këtij kompleksi, ndërtoi në afërsi një muvaki-hane, një han, një hamam dhe disa dyqane që përbëjnë bërthamën e Çarshisë së Madhe. Të huajt e konsideronin "Monument i kulturës shqiptare... monument unik në të gjitha trojet shqiptare..." (*Ridelmajer*), dhe që "...mund të bënte gara lirshëm me xhamitë në Stamboll". (*Myller*)

Planimetria e saj përbëhet nga salla e lutjeve, hajati dhe minarja. Salla është e mbuluar me kube të konstruuar drejtpërdrejtë mbi trompe në këndet e mureve konstruktive. Ky konstruksion specifik guri paraqet të vetmen zgjidhje të këtyllë ndërtimore në Kosovë. Me themele katrore me kupolë mbi trompe dhe triemin me tri kupola mbi shtylla masive, për nga mënyra e ndërtimit dhe madhështia e saj, paraqet përmendore të rëndësishme të arkitekturës mesjetare islame.

Enterierët janë të zbukuruar me arabeska, me pikturë murale, me peizazhe të stilizuara, me motive të arkitekturës popullore, natyra të qeta, ornamente bimore, fig. gjeometrike, citate te Kuranit, etj.

From the architectural viewpoint the Bazaar is a school of architecture presenting popular construction skills, ranging from minute details of up to ensembles, from objects to settings, from facilities up to urbanism, not losing in any case the real measure, which the nameless genius artisan, with his abundant experience, has found in the life and habits of artisans, in the space necessary and required for the human dimensions.

Big Bazaar (Çarshia) has great cultural, historic and scientific values. It is a rare case of for an urban ensemble with 525 facilities to stand fully preserved which lives almost untouched by modern life and as such is the rare example of tuneful coexistence of the old with the new in one place. In 1999 the bazaar was burnt down with 431 objects, with all the historical cultural monuments in it. Much of it revived after the war due to private investments, international aid organizations, USAID, CORDAID, etc. Remaining 59 objects, not yet rebuilt, are waiting for the will and aid - donations. Currently, in spite large investments for the reconstruction of the ensemble, a large portion of them are out of their function. So far, several initiatives were taken for the wake of this ensemble, ending with any result. According to the information and discussions with the municipal officials we agreed that this area needs a more serious study and analysis which will undoubtedly bring the expected results.

Hadum Aga's Mosque ensemble – Hadum Mosque ensemble is under the law protection since 1955 and represents the symbol of the town of Gjakova/Djakovica in which, according to tradition, plugged the beginning of civic life, presents the cultural, educational and religious center of this settlement. Nearby it's found a library bigger than the mosque and the adjacent school.

Hadum Suleiman Aga, besides this complex built a *muvakkithane* (timing room), an inn, a hammam and some stores that constitute the core of the Big Bazaar. Foreigners considered it "a monument of Albanian culture ... a unique monument in all Albanian lands" (*Riedlmayer*), which "could freely defy mosques of Istanbul" (*Mueller*).

Its layout consists of a prayer hall, a minaret and the porch. Its hall is covered with constructed cubes directly put in the corners of the constructive walls. This specific stone structure represents the only solution to such construction in Kosovo, with the dome on square foundations and covered porch with three domes on massive pillars, is an important pillar of Islamic medieval architecture.

The interior is decorated with arabesque, mural painting, stylized landscapes, popular architecture motifs, peaceful nature, ornament plants, geometric figures, verses from the Qur'an, etc.

Në arsyetimin e vendimit mbi mbrojtjen e këtij kompleksi, që përfshinte xhaminë, bibliotekën, shkollën, shatërvanin dhe varrezat. Më 1999, ky kompleks u dogj, nga i cili kishte shpëtuar vetëm xhamia me minaren e granatuar, me derën e hyrjes të djegur dhe me arabeskat e dëmtuara.

Fig. 26 - Xhamia e Hadum Agës (IPH)

Fig. 26 – Hadum Aga's Mosque (ISP)

Ura e Taliqit – Është e ndërtuar mbi lumin Krena dhe lidhë pjesën më të vjetër të qytetit të Gjakovës, që shtrihet në anën perëndimore me pjesën më të re në anën lindore të tij. Ura është e gjatë 21.50 m, me gjerësi 4.05 m dhe ka lartësi prej 5.0 m. Kishte tre qemer me kurriz me dy dritare shkarkuese, ndërsa më vonë kishte dy harqe të mëdha dhe dy shtylla. Në gjatësi prej 7.0 m shte konstruksion prej druri. Në vendimin e vitit 1962 mbi mbrojtjen e saj thuhet se ka vlera historike, sociologjike, artistike, urbanistike dhe kulturore.

Ura e Tabakëve – Ura e tabakëve mbi lumin Erenik, e ndërtuar nga Esnafi i Tabakëve të Gjakovës, më 1771, lidhte Gjakovën me Shkodrën. Është e gjatë 127 m dhe ka 14 qemerë me dritare shkarkuese. Në të janë të gdhendura shumë reliefë. Në njërin nga qemerët e urës është e gdhendur një pëllëmbë dore me gishta, një rozetë e Vogël me një sferë në mes dhe me rreze në mes të saj, me një figurë në trajtë gërshëre, vegël pune e esnafit që e ndërtoi urën. Në vendimin mbi mbrojtjen e urës me ligj të vitit 1962 thuhet se ka vlera historike, sociologjike, artistike, urbanistike dhe kulturore.

In the reasoning of the decision on the protection of this complex, which included the mosque, the library, the school, the fountain and the cemetery. In 1999, complex was burned, from which only the mosque survived with its shelled minaret and with the entrance door burned and the damaged arabesque.

Taliqi Bridge - is built on the river Krena and connects the older part, stretching on the west side, with the newest, on the eastern side of it. The bridge is over 21.50 m long, 4.05 m wide and with a height of 5.0 m. There were three backed vaults with two discharging windows, and later had two large arches and two columns. It had on 7.0 m of length a wooden construction. The decision of 1962 on its defence reports that it has historical, sociological, artistic, urban and cultural values.

Tabak Bridge - It was built on the River Erenik by the Esnaf of Gjakova in 1771, linking Gjakova to Shkodra. It is 127m long and has 14 lintel windows with discharge. Reliefs are carved on them too. In one of the archway of the bridge a hand palm with fingers is carved, a rosette with a small sphere and radius within, a scissors-like figure, the working tool of the esnaf (craftsman) who built the bridge. In the decision on the protection of the bridge by the law of 1962 it is said to have historical, sociological, artistic, urban and cultural values.

Fig. 27 - Ura e Taliqit (MKRS)
Fig. 27 – Taliqi Bridge (MCYS)

Fig. 28 - Ura e Tabakëve (MKRS)
Fig. 28 – Tabakëve Bridge (MCYS)

Kulla e Koshit – E ndërtuar në shek. XIX në Krye të Pazarit është nën mbrojtje prej vitit 1980. Paraqet një banesë kullë trekatëshe prej guri. Më herët Quhej kulla e Batushave, sepse ishte pronë e agëve të Batushës, një familje e njohur, pjestarët e së cilës morën pjesë në disa luftëra gjatë Rilindjes Kombëtare Shqiptare. Është ndër shembujt e rrallë të kullës së gurit, të ruajtur në qytet.

Më 1927, Hysni Koshi nga kjo kullë i pengoi xhandarët e “kralit” që kishin filluar ta rrënonin varrin e Maxhar Pashës me pushkën e fshehur me mjeshtri nga i zoti.

Në arsyetimin e cekët të vendimit mbi mbrojtjen e këtij monumenti shquhet si kullë fortifikuese e Rrafshit të Dukagjinit e ndërtuar nga mjeshtrë shqiptar.

Teqja e Shejh Eminit – Teqja i takon Tarikatit Sadi. Është ndërtuar nga vet Shejh Emini (arkitekt i njohur i Gjakovës që projektoi shumë objekte dhe komplekse të ndryshme arkitekturore) më 1730 dhe e rindërtuar më 1856, ndërsa nën mbrojtje me ligj qëndron nga viti 1956. Në konceptin arkitekturor objekti i takon arkitekturës popullore qytetare. Paraqet një kompleks objektesh me teqen, tyrben, samahanen, krojet, shtëpi dhe objekte të tjera përcjellëse. Si në enterier ashtu edhe në eksterier është e pasur me elemente dekorative druri të gëdhendur. Ky element shquhet për dhomën e mysafirëve në kat që e ka formën e tetkëndëshit.

Në vendimin për mbrojtjen e këtij objekti thuhet se ky monument është shumë interesant në pikpamje arkitekturore, se paraqet ekzemplar të rrallë të arkitekturës sakrale që do të shërbej për studimin e përmendoreve të këtij lloji.

Fig. 29 - Kulla e Koshit (IPH)

Fig. 29 – Koshi's Kulla (ISP)

Koshi's Kulla – Built in XIX century, at the top of the bazaar, is under law protection since 1980. It presents a three-story dwelling kulla of stone. Earlier it was known as Batushas' kulla because it was owned by the Aghas of Batusha, a known family, whose members participated in several wars during the Albanian National Renaissance. It is among the rare examples of the stone tower, preserved in the city.

In 1927, from this Kulla Hysni Koshi prevented with his rifle the King's gendarmes that had begun to break the tomb of Maxhar Pasha.

In the reasoning of the decision on its protection it stands out as a typical fortified tower of Dukagjini plain built by Albanian masters.

Tekke of Sheikh Emini – belongs to Sad Tariqa (Sufi order). It was built by Sheikh Emini own (famous architect who designed many premises in Gjakova and various architectural complexes), in 1730 and reconstructed in 1856, while it is enlisted since 1956.

The architectural concept belongs to the vernacular civic architecture. It presents an ensemble of different objects such as tekke, tomb, samahane, springs, homes and other associated facilities. As in the interior, the exterior is rich in elements carved in decorative wood. This element is known for the guestroom in the floor that has an octacular form. In the reasoning of the decision on its protection, the tekke stands out as very important for the architectural values as it presents rare samples of sacral architecture, useful for the analyse of this type of monuments.

Fig. 30 - Muzeu Etnografik (MKRS)

Fig. 30 – Ethnographic Museum (MCYS)

Shtëpitë e vjetra qytetare (Muzeu Etnografik)

Është ndërtuar rreth vitit 1810 dhe nën mbrojtjen e ligjit është që nga viti 1955. Paraqet një arritje kulmore të banesës qytetare me “qyshk” në Kosovë. Ka dy kate dhe dy qoshqe interesante me sitem edhe më interesant të ngrohjes. Tavanet janë të zbukuruara me drugdhendje.

Në arsyetimin e varfër të vendimit mbi mbrojtjen e këtij objekti, thuhet se është objekt shumë interesant arkitekturor, i cili përmban të gjitha karakteristikat e arkitekturës banesore qytetare. Në këtë ndërtesë është i vendosur Muzeu Rajonal. Këtu, në këtë zonë janë edhe Hani i Haraqisë, Kulla e Sahatit, Lapidari i Lidhjes së Prizrenit dhe Kompleksi i Sylejman Vokshit e të tjera.

Ura e Terezive në Bishtazhin. Ura më 11 harqe në formë gjysmë harku dhe me 10 dritare shkarkuese midis tyre, është ndërtuar me material guri, më 1730 dhe që nga viti 1962 është nën mbrojtje me ligj. Ndërtimi i saj me gjatësi prej 192.8 m dhe gjerësi prej 5.1 m, u bë mbi lumin Erenik, që lidhte Gjakovën me Prizrenin, nga *Esnafet – Terzi* të Gjakovës. Në vendimin mbi mbrojtjen e saj thuhet se përmban vlerë historike, sociologjike, artistike, urbanistike dhe kulturore.

Fig. 31 - Ura e Terezive në Bishtazhin (MKRS)

Fig. 31 – Terezive Bridge in Bishtazhin (MCYS)

Vernacular dwelling house (Ethnographic Museum) - was built around the year 1810 and protected by law since 1955. It represents an achievement of the flat roof vernacular dwelling with 'qyshk' in Kosovo. There are two floors and two corners ('qoshqe') with the most interesting operating heating systems. Ceilings are decorated with carved wood. In the poor reasoning of the decision on the protection of this building, it is mentioned as a very interesting architectural object, which contains all the characteristics of urban residential architecture. In this building is situated Regional Museum which contains also Haraqija Inn, the Clock Tower, the monolith of the League of Prizren and Sylejman Vokshi's Complex, etc.

Terzive Bridge in Bishtazhin – The Bridge has 11 arches in half-arch shapes and 10 discharging windows between them. It is built with stone material, around the 1730 and since 1962 is protected by law. It is a construction with a length of 192.8 meters and a width of 5.1 m, on Erenik River, which linked Gjakova and Prizren by Gjakova's esnafs/terzis (artisans). The decision on its protection reports that it has historical, sociological, artistic, urban and cultural values.

Fig. 32 - Ura e Fshajt (IPH)

Fig. 32 – Fshajt Bridge (ISP)

Fig. 33 – Kanjoni i Drinit (IPH)
Fig. 33 – The Canyon of Drin (ISP)

Xhamia e Hasan Agës

Është nën mbrojtjen e ligjit që nga viti 1970. Në vendimin mbi mbrojtjen e këtij objekti thuhet se xhamia me minaren janë të mbuluara me llamarinë plumbi dhe se në pjesën e brendshme të mureve ekzistojnë tetë pilastra të fortë, që bartin trompet dhe kupolën. Sipas sistemit të ndërtimit, konsiderohet i dytë i këtij lloji në vend. Mënyra e ndërtimit e kësaj xhamie ka ngjashmëri me Xhamin e Hadumit në Gjakovë dhe xhamin e Sinan pashës në Prizren. Në të ishin të ruajtura lokalet e shkollës, në të cilën edukoheshin dhe arsimoheshin fëmijët e shumë familjeve provinciale, që ishte gjë e rrallë në shek. XVII e XVIII. Zbukurimet e mbrëndshme pasqyrojnë artin provincial. Përreth saj ekzistonin varrezat me nishane dhe mbishkrime, të periudhës më të hershme, deri më 1932, kur aty u ndërtua shkolla.

Kanjoni i Drinit Bardhë dhe Ura e Fshajtë në Ujëz

Në këtë zonë, përveç monumenteve të shumta kulturo-historike, gjenden edhe fenomenet e trashëgimisë natyrore Kanjoni Gryka e Drinit Bardhë në Ujëz dhe Druri Unik në Evropë "Brosha" në Rugovë. Ardhja e vizitorëve në zonë, mund të joshet edhe nga shumë opsione tjera që ofrohen në zonë për kënaqësinë e tyre turistike, sikur: Larja dhe noti në të hapur, Kërcimi dhe Zhytja në ujë, Shikimi i Garave Tradicionale "Kërcimi nga Ura e Fshajtë", Peshkimi garues dhe ai rekreativ gjatë gjithë vitit, Lundrimi me barka, Kampingu, etj. Në këtë zonë, gjenden edhe Fortifikimi i shek. IV – VI në Gexhë; Tuma Ilire te Ura e Fshajtë, shek. VIII – III P.E. Sonë në Ujëz si dhe Tuma parahistorike, Ura dhe Vendbanimi i shek. I – IV, Varreza mesjetare, Ura e Hijes së Metës dhe Kulla e Ymer Pogës (e vetmja me kupolë) të gjitha në Rogovë.

Hasan Aga's Mosque - It is under law protection law since 1970. In the decision on the protection of this facility it is reported that the mosque with minaret is covered with lead sheet and that on the inside of the walls there are eight stron pilastras, and trompe-bearing dome. It is considered the second of its kind in the country. The method of construction of this mosque has similarities with the Hadum Mosque in Gjakova and Sinan Pasha Mosque in Prizren. There were preserved classrooms, which educated many children of many provincial families were educated that was a rare thing in XVII and XVIII century. Interior decorations reflect provincial art. There existed around marked graves of the earlier period until 1932, when a school was built there.

The canyon of White Drin and the Fshajtë Bridge in Ujëz - In addition to numerous monuments of cultural and historical heritage in this area there are also two natural phenomena, the canyon of the White Drin in Ujëz and a unique wood in Europe "Brosha" in Rugova. The arrival of visitors in the area may be tempted by many other options offered for touristic pleasure, like sunbathing and swimming in the open, diving and the water jump, traditional spectacle of the "Fshajt Bridge Jump" competition, fishing, recreational run around the year, boat navigation, camping, etc. This area is a home to a Fortification of the IV - VI century in Gexhë; the Illyrian tumulus in Fshajtë Bridge, c. VIII – B.C. in Ujëz and prehistoric tumulus, the bridge and the settlement from I – IV centuries, the medieval cemetery, the bridge of Hija e Metës and Ymer Poga's kulla (the only one with the dome), all in Rogova.

Fig. 34 - Xhamia e Hasan Agës në Rogovë (MKRS)
Fig. 34 – Hasan Agha's Mosque in Rogova (MCYS)

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planet përkatëse komunale

Planifikimi dhe zhvillimi urban i komunës së Gjakovës

Qyteti dhe komuna e Gjakovës është ndër të parat nga zonat dhe qendrat e mëdha urbane të Kosovës që është zhvilluar duke u bazuar në Plane si: Plani Hapësinor për Komunën e Gjakovës (1988), Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban (2006), Plani Gjeneral Urban (1968 dhe 1973) dhe Plani Gjeneral Urban (1988), Planet e Përgjithshme Urbanistike për 23 Fshatra, 6 Planet Detale Urbane si dhe 6 Zgjidhjes Urbanistike për zonat e veçanta, e tjera.

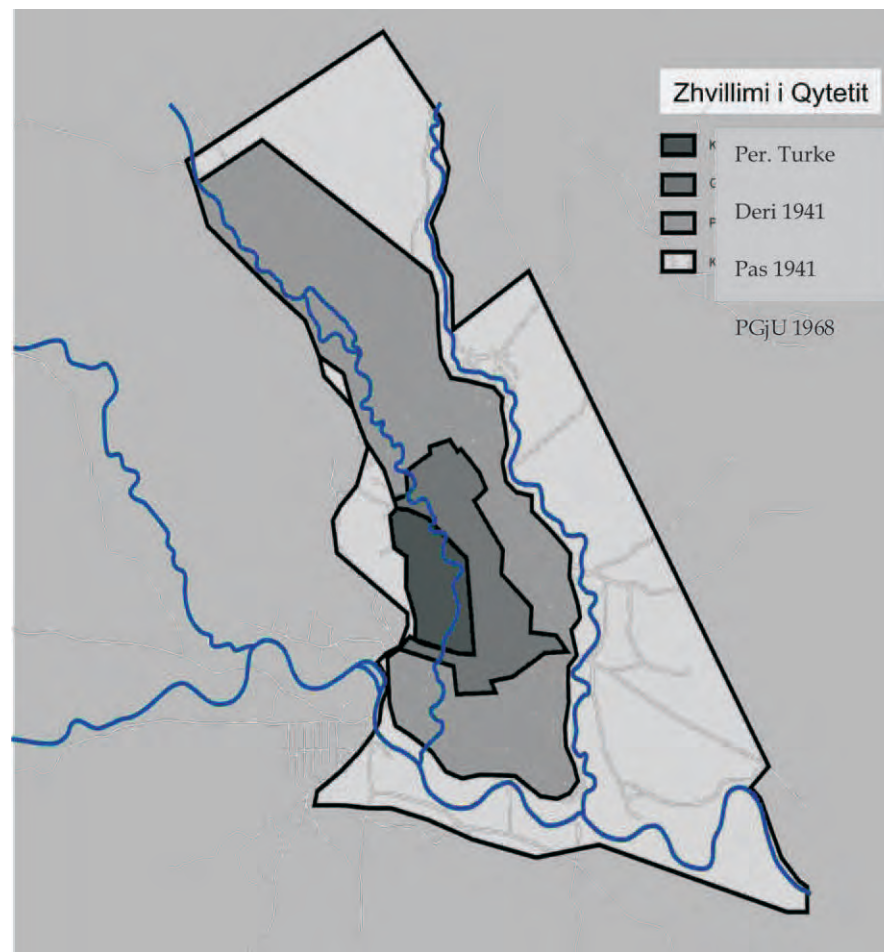
Duhet theksuar se Planet Hapësinore Komunale dhe ato Gjenerale Urbanistike të Gjakovës, prej viteve të '60-ta e deri para konfliktit të armatosur të 1999-ës, janë përgatitur në harmoni me sistemin dhe sipas kërkesave të kohës, kur edhe janë dizajnuar. Dihet se atë botë, akoma nuk ishin ngritur kapacitetet njerëzore dhe institucionale Kosovare (vendore), si në grumbullimin e të dhënave ashtu edhe në hartimin e planeve hapësinore dhe urbane. Përderisa, hartuesit e këtyre planeve ishin nga trevat tjera të ish Jugosllavisë, atëherë edhe mënyra e përfshirjes dhe trajtimit të trashëgimisë kulturore dhe historike varej nga dëshira, vullneti por edhe angazhimi i tyre profesional për sigurimin e informatave të nevojshme dhe bashkëpunimin me ekspertë vendor (sado që në numër të vogël ekzistonin) rreth çështjes së trashëgimisë kulturo-historike.

Përfshirja e trashëgimisë kulturore dhe historike në planet e deritanishme hapësinore, zhvillimore dhe urbane është analizuar në disa plane që i përkasin periudhave të ndryshme të zhvillimit hapësinor të komunës.

Plani Gjeneral Urban i Gjakovës - Viti 1968 dhe 1973

Fig.35 - Kufiri i zonës urbane sipas PGJU 1968 (PZHK, 2006).

Fig.35 - Boundary of urban zone according to GUP 1968 (MDP, 2006)

Inclusion of cultural heritage in the respective municipal plans

Spatial and urban development in Gjakova/Djakovica

The city and municipality of Gjakova/Djakovica is among the first of the areas and large urban centers of Kosovo that was developed based on the plans as Spatial Plan for the Municipality of Gjakova/Djakovica (1988), Municipal and Urban Development Plan (2006), Urban General Plan (1968 and 1973) and General Urban Plan (1988), the General Urban Plan for the 23 villages, 6 Detailed Urban Plans and Urban Settlement for 6 separate zones, etc.

Should be noted that General Municipal Plans and Urban Plans for Gjakova, from the 60-sto the armed conflict in 1999 have been prepared in accordance with the system and the needs of the time. It is known that during that time human and institutional capacities of Kosovo (local) were not set up neither for data collection nor for the design of spatial and urban plans. While the compilers of these plans were from other regions of former Yugoslavia, the method of inclusion and treatment of cultural and historical heritage depended on their will, and also on their professional commitment to provide the necessary information and cooperation with local experts (that existed however in small numbers) on the issue of cultural and historical heritage.

The inclusion of cultural and historical heritage issues in the past spatial, urban and development plans has been separated into two phases:

Urban General Plan of Gjakova - 1968 and 1973

Fig.36 - Planin Hapësinor për Komunën e Gjakovës, (1988).

Fig.36 – Gjakova/Djakovica Municipality Spatial Plan, (1988).

Plane të mëhershme hapësinore për tërë komunën e Gjakovës nuk ka pasur. Mirëpo, ishte Plani Gjeneral Urban (PGJU) i vitit 1968 si dhe PGJU i vitit 1973, të cilët zhvillimin dhe shtrirjen e qytetit të Gjakovës e shihnin në drejtimin Veri – Jug (përgjatë rrugës Pejë – Prizren) deri për rreth lumit Erenik.

Trashëgimia kulturore dhe historike nuk është përfshirë dhe trajtuar sa dhe si duhet. Nuk mund të pritej një gjë e tillë të ndodhte në këtë kohë sepse, aso kohe, ishte trend tjetër, lëvizja kah modernizimi dhe shkatërrimi i së kaluarës. Mungonin apo ishin të rrallë, ekspertët vendor për themelimin dhe udhëheqjen e Institucioneve përkatëse për planifikim dhe për hulumtimin dhe grumbullimin e të dhënave të reja mbi trashëgiminë kulturore dhe historike si dhe përkujdesjen ndaj asaj të njohur.

Hartimi i këtyre Planeve bëhej nga ekspertët nga institucionet jashtë Kosovës (nga ish RSFJ/Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë), të prirë nga politika e kohës, duke mos përfshirë ekspertët e rrallë Kosovar të trashëgimisë dhe të planifikimit në ekipet punuese, si dhe duke mos i angazhuar fare për bashkëpunim.

Trashëgimia kulturo-historike në këto plane, është shprehur si shumë e varfër dhe atë përmes disa fotove të vjetra të rrugëve dhe objekteve të qytetit, pa ndonjë shtrirje dhe trajtim tekstual dhe hartografik adekuat. Ngelet të supozohet se ajo ekzistonte vetëm në bërthamën (zonën) e vjetër të qytetit të Gjakovës. Me përfshirjen e tillë të trashëgimisë kulturo-historike në këto plane, lë përshtypjen e mungesës së të dhënave por edhe të shtynë të dyshohet në profesionalizmin dhe vullnetin e hartuesit të huaj të dokumentit.

Fig.37 – Detaj nga Plani Gjeneral Urbanistik (1980)
Fig.37 – A detail from the General Urban Plan (1980)

Spatial plans for the municipality of Gjakova/Djakovica as a whole never existed, but it was the Urban General Plan (GUP) of the 1968 and GUP of 1973, which regulated the development and the expansion of the town in a north - south axis (along the Peja – Prizren road) to the river Erenik.

Cultural and historical heritage was not included and treated as it should, which we also cannot expect such thing to happen at the time. At that time, there was another trend, the movement toward modernization and the destruction of the past. Local experts for the establishment and management of relevant institutions for planning and for research, investigation and collection of new data on cultural and historical heritage were absent or very rare.

The development of these plans was done by experts from institutions abroad (from the former SFRY), led by political agendas of that time, not including the rare kosovar experts in regard to heritage and planning in the working teams or not offering them cooperation.

Cultural and historical heritage in these plans is poorly expressed through some old pictures of streets and buildings of the city, without any stretch of textual and cartographic treatment and adequate information. It has to be assumed that it existed only in the nucleus (area) of the old town of Gjakova. By such a bad inclusion of cultural and historical heritage in these plans, the impression is the lack of data but also is pushed to doubt the professionalism and willingness of foreign compilers of the document.

Fig.38 - Harta e Planit Gjeneral Urbanistik (1988)
Fig.38 – The map of General Urban Plan (1988)

Plani Hapësinor për Komunën e Gjakovës - Vitit 1988⁴⁷

Në pjesën e I-rë **“Gjendja dhe Vlerësimi i rregullimit hapësinor”**, të Planit Hapësinor për Komunën e Gjakovës (Dhjetor 1988), trashëgimia kulturore-historike është përfshirë dhe trajtuar së bashku me atë natyrore në mënyrë të varfër nga sa pritej nga Instituti i Sarajevës. E gjithë përfshirja dhe paraqitja e saj, si pjesë tekstuale si dhe shtrirja e saj hapësinore në hartën e territorit komunal të Gjakovës, haset vetëm në këto dy faqe, siç shihet edhe në foton e mësipërme. Këtu, në listën e atëhershme të monumenteve të mbrojtura me ligj, përmenden objektet dhe tërësitë nga:

Trashëgimia natyrore / Parkut Nacional “Alpet Shqiptare (apo Bjeshkët e Nemuna)”, Rariteti natyror “Gryka e Drinit” dhe Parku Memorial “Qabrati” / si dhe

Trashëgimia kulturore e historike, e listuar ndaras, sipas vlerave dhe kohëve të ndryshme /Koha e metalit (Ujz, Rogovë dhe Qerim), Antika (Doblibare dhe Bishtazhin), Mesjeta (Urat e Terezive, Tabakëve dhe Taliqëve), Arkitektura e qytetit (Xhamia e Hadumit, Teqja e Sheh Eminut dhe katër shtëpi banimi në ish rrugën M. Tito), Ansambli arkitektonik në Cërmjan, Zona e Urbanizimit historik “Çarshia e Madhe në Gjakovë” dhe Tetë Përmendoret të cituara nga Lufta Nacional Çlirimtare (LNÇ-ja ku janë: Shtëpi, Pllaka Përkujtimore dhe Përmendore nëpër rrugë me emra të ndryshëm).

Në pjesën e II-të, **“Interesi i Përbashkët dhe Caqet e Rregullimit Hapësinor”**, nuk e gjejmë të përmendet ndonjë cak (synim) i veçantë për trashëgiminë kulturo-historike, por mund të përfshihet disi në, atë synim të rreshtuar si i fundit faqe 58, citoj: “Të sigurohet ruajtja dhe mbrojtja e vlerave të krijuara natyrore, në bashkërendim të interesit mbrojtës ndaj zhvillimit të aktiviteteve tjera, kur njëkohësisht rigjallërimi dhe rregullimi i këtyre vlerave vihet në funksion të plotësimi të nevojave shpirtërore dhe fizike”.

⁴⁷ Instituti për Arkitekturë, Urbanizëm dhe Planifikim Hapësinor i Fakultetit të Arkitekturës në Sarajevë, **Plani Hapësinor për Komunën e Gjakovës (1988)**, Janar 1989 Sarajevë.

Në pjesën e III-të, **“Projeksionet e Rregullimit Hapësinor”** faqe 103, një ndër politikat e zhvillimit Ekonomik ceket edhe: “Aktivizimi i Çarshisë së Madhe dhe Hotelit Ri do të nxisin zhvillimin e turizmit tranzitor e me të edhe funksionimin e zanateve dhe punës dorës”.

Në pjesën e IV-të, **“Korniza e Masave dhe Orientimet për Zbatimin e Zhvillimit Hapësinor”**, nuk e gjejmë asnjë masë që tregon për përfshirje apo trajtim të trashëgimisë kulturore dhe historike.

Këtu mund të vërehet se, Fazat e këtij Plani janë të ngjashme me fazat e Planit Hapësinor, që kërkohen edhe me Ligjin për PH 2003.

Plani Gjeneral Urbanistik i Qytetit të Gjakovës 1988⁴⁸

Ky Plan, siç shihet edhe në fig. 25, zhvillimin e qytetit të Gjakovës e orientonin kah zgjerimi i tij në drejtimin Lindje – Perëndim, për dallim nga planet e mëparshme, që ishte në drejtimin Veri - Jug.

Në këtë Plan, trashëgimia kulturo-historike është përfshirë pak më shumë dhe brenda mundësive dhe informatave në dispozicion hartuesit e Planit. Duhet theksuar këtu, se nuk ka munguar edhe aq shumë dëshira dhe vullneti i hartuesit, përderisa i është dhënë hapësirë më e madhe sa i përket përfshirjes dhe trajtimit të trashëgimisë kulturore dhe historike. Kjo tregohet edhe në pjesën hyrëse, në kaptinën II faqe 17, kur theksohet se në qytet dhe në afërsinë e tij janë gjetur gërmadha të rastësishme nga epokat e ndryshme, që nga Iliria dhe Roma, mirëpo pa ndonjë shënim më të saktë dhe shtrirje të caktuar të saj. Vlen të theksohet këtu, se në fund të kësaj pjese mbi gjendjen ekzistuese (të faqes 28), jepet vërejtje e nënvizuar, që thotë: “Bazuar në të dhënat gojore, që dispononim ne, ky qytet ka material të bollshëm mbi thesarin e shumë të trashëgimisë kulturore dhe historike, por akoma të pa publikuar. Prandaj, me keqardhje konstatojmë se nuk patëm mundësinë e trajtimit të saj në këtë Plan, porse nga këtu kërkohet që hulumtimet e bëra të përpunohen në hollësi dhe në veçanti, sepse trashëgimia kulturo – historike e Gjakovës e meriton këtë”.

⁴⁸ Instituti për Arkitekturë, Urbanizëm dhe Planifikim Hapësinor i Fakultetit të Arkitekturës në Sarajevë, **Planin Gjeneral Urbanistik të Qytetit Gjakovës (1988)**, Janar 1988 Sarajevë.

Spatial Plan for the Municipality of Gjakova/Djakovica of 1988

In the Part I of **“The Situation and Evaluation of spatial regulation”** of the Spatial Plan for the Municipality of Gjakova/Djakovica (December 1988), cultural, historical and natural heritage is included and treated very poorly from the Institute of Sarajevo. Its entire inclusion and presentation, text and the spatial stretch of the territory of Municipality of Gjakova/Djakovica is limited to only two pages, as seen in the picture above. Here, in the list of monuments protected by law are mentioned the buildings and sites of:

Natural Heritage / National Park “Albanian Alps (or Accursed Mountains)”
Natural Rarity “Drini Canyon” and Memorial Park “Qabrati”, and
Cultural and historical heritage, listed separately, under different values and recent / the Iron Age (Ujz, Rogova and Qerim), Antique (Doblibare and Bishtazhin), Middle Ages (Terezive bridges, Tabakeve and Taliqëve)
city architecture (The Hadum Mosque, Tekke Sheikh Emini and the four houses in the former M. Tito street), the architectural ensemble in Cërmjan, the historic urban area of the Grand Bazaar in Gjakova, and the cited eight monuments from NLM (Houses, commemorative plaques and Monuments) in the street with different names.

In Part II, **“Common Interest and Spatial objectives”**, no objective is found concerning cultural and historical heritage, but could be included somehow the page 58, which quotes: “The preservation and protection of natural values must be ensured in harmony and in coordination with protective interests and the development of other activities, when both revival and regulation of these values is put in place to meet the spiritual and physical needs.”

In Part III, **“Projections of Urban Space”**, page 103, one economic development policy also noted, “Start of the Big Bazaar will stimulate tourism development and along with it the functioning of crafts and hand-working.”

---

⁴⁹ Institute of Architecture, Urbanism and Spatial Planning of the Faculty of Architecture in Sarajevo, the Spatial Plan for the Municipality of Gjakova (1988), January 1989, Sarajevo.

In Part IV, **“Framework for Action and guidelines for the implementation of Spatial Development”**, we don't find any measure of involvement or treatment concerning historical and cultural heritage. Phases of this plan are similar to the stages of the Spatial Plan required by Law for SP 2003.

Urban General Plan for the City of Gjakova 1988⁵⁰

This plan, as seen in figure 25, oriented the development of the city of Gjakova towards its expansion in the direction east - west, unlike previous plans where the expansion of the city was oriented in the direction North - South.

In this Plan, the historical and cultural heritage is a bit more and included within the information available for the drafters of the Plan. It should be noted that here, there has been so much desire and will of the drafters, as has been given greater space in terms of inclusion and treatment of cultural and historical heritage. This is shown in the introductory section, in Chapter II page 17, where the emphasis is on the Roman and Illyrian relics found in random areas of the city and its vicinity.

It is worth mentioning here, that at the end of this section (at page 28), was given the following remark:

“Based on oral information that we have, this city has abundant material on the treasures of cultural and historical heritage, but still unpublished. Therefore, with regret we did not conclude the treatment of this treasure in this Plan, but we ask for research to be done in detail and in particular for cultural and historical heritage – because Gjakova deserves it.”

---

⁵⁰ Institute of Architecture, Urbanism and Spatial Planning of the Faculty of Architecture in Sarajevo, **the Spatial Plan for the Municipality of Gjakova (1988)**, January 1989 Sarajevo.

Prandaj, në këtë Plan⁵¹, jepen përshkrime të shkurtra, për tërësinë monumentale të Çarshisë së Madhe në Gjakovë, të ilustruara edhe me skica si në figurën më poshtë, ashtu edhe për monumentet më vete nga lista e tyre nën mbrojtje e atëhershme.

Në fund, nga aspekti strategjik, nga ky Plan dalin kërkesat për hartimin e disa planeve, si të:

- planeve të përgjithshme urbanistike për disa fshatra (vendbanime rurale)
- planeve detale urbanistike për disa zona të qytetit dhe zgjidhjeve urbanistike për disa zonave me interes të veçantë, me kërkesën e mëparshme të përmendur, për hulumtimin më të hollësishëm të të dhënave dhe trajtim më të kujdesshëm të trashëgimisë kulturore dhe historike gjatë hartimit të planeve të përmendura.

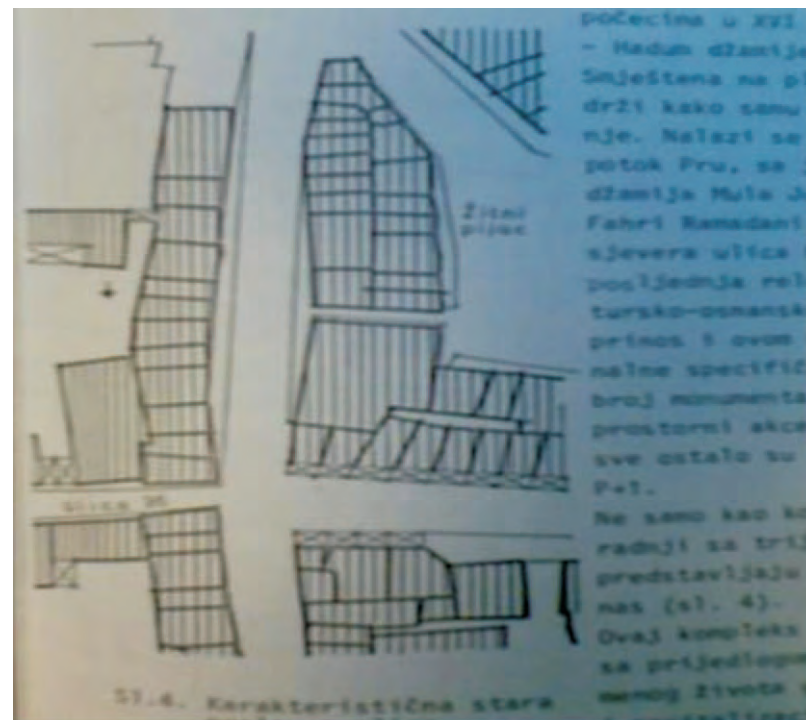

Fig.39 - Skica nga pjesë të Çarshisë së Madhe në PGJ (1988).

Fig.39 – A sketch from the parts of the Bazaar/Çarshia e Madhe in GUP (1988).

⁵¹ Në kaptinën III, faqe 25 deri në 28

Therefore, in this Plan⁵², are provided brief descriptions, for the Grand Bazaar in Gjakova, illustrated with sketches as in the figure below, as well as informations on monuments other than those contained in the protection list of that time.

Finally, from strategic point of view, this plan gave birth to requirements for certain plans, such as:

- general urban plans for some villages (rural areas)
- detailed urban plans for some areas of the city, and urban solutions for several areas of particular interest, with the previous requirement for more detailed research of data and careful treatment of historic and cultural heritage during the drafting of general and detailed plans and future urban solutions.

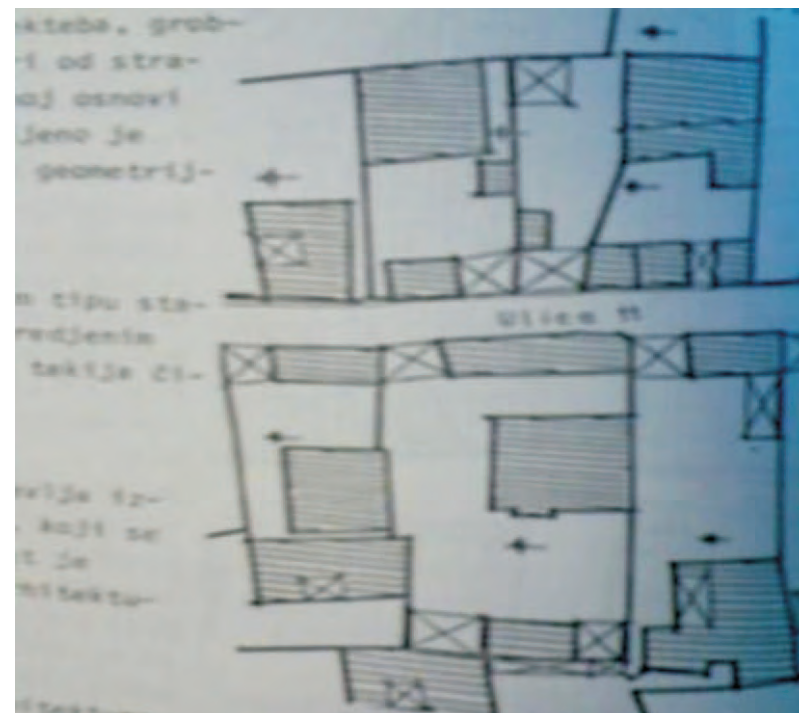

Fig.39a - Skica nga pjesë të Çarshisë së Madhe në PGJU (1988).

Fig.39a – A sketch from the part of the Çarshia e Madhe in GUP (1988).

⁵² Chapter III, page 25 to 28

Plani Zhvillimor Komunal dhe Zhvillimor Urban i Gjakovës (PZHK / PZHU 2008)⁵³

Trashëgimia kulturo-historike dhe natyrore, në kuadër të Planit Zhvillimor Komunal dhe Planit Zhvillimor Urban, të hartuara nga kompania "InTECH" dhe nën menaxhim të Drejtorisë për Urbanizëm, janë trajtuar paksa më shumë nga planet e mëparshme. Këtu nuk ka munguar bashkëpunimi i hartuesit me institucionet dhe ekspertët për planifikim dhe trashëgimi kulturo-historike dhe natyrore. Mirëpo, punimet, publikimet dhe sugjerimet e tyre nuk janë përfillur gjitha.

Falë bashkëpunimit të ndërsjellë, të kapaciteteve të ngritura njerëzore dhe institucionale si në nivelin lokal në Gjakovë ashtu edhe në atë qendror në Kosovë, niveli i trajtimit dhe i shtrirjes hapësinore të trashëgimisë kulturore e historike dhe asaj natyrore është ngritur.

Nga analiza për vlerësim të përfshirjes së trashëgimisë kulturo-historike në PZHK dhe PZHU, që në rastin e Gjakovës janë të bashkërenditura në një kornizë vëllimore, bazuar në Ligjin për Planifikim Hapësinor (LPH 2003), përfundimet e dala krahas hartës si ilustrim, janë dhënë si në vijim.

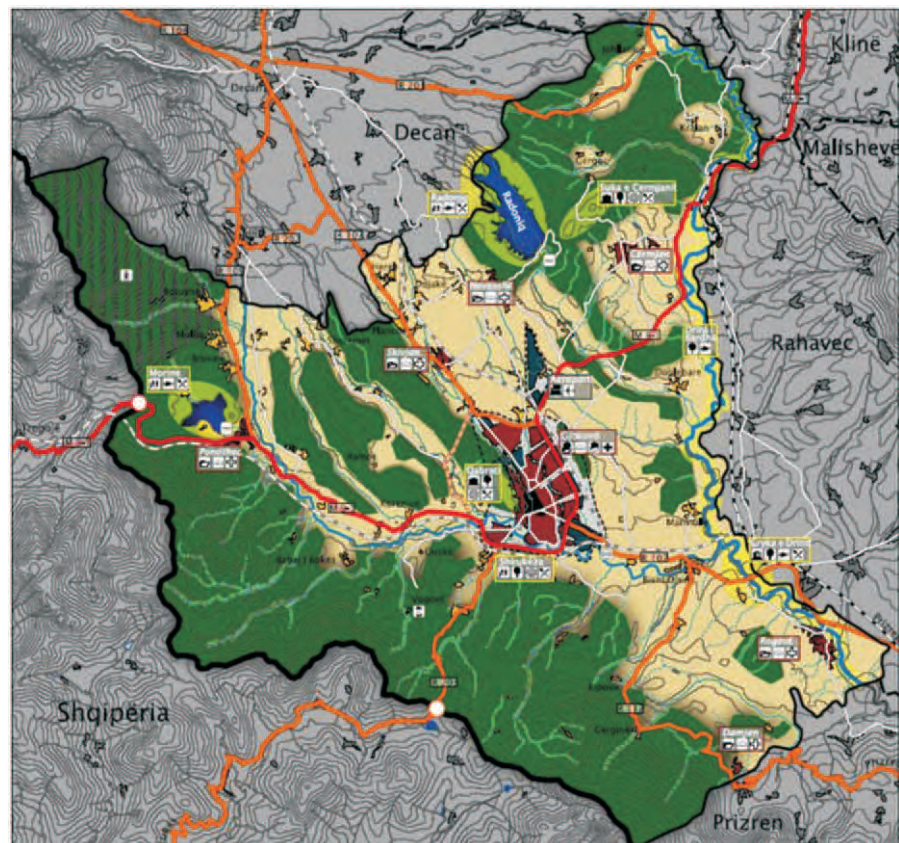
Në këto plane të nivelit komunal, vendndodhjen e zonave me peizazhe dhe trashëgimi natyrore: të liqenit ekzistues të Radoniqit dhe atij të ardhshëm të Morinës, kodrës së Çabratit dhe të Sukës së Cërmanit si dhe grykën e Drinit të Bardhë, e gjejmë të trajtuar dhe të shtrirë në hapësirën komunale të Gjakovës (si në hartën ilustruese). E njëjta, nuk mund të thuhet edhe për zonat e objekteve dhe tërësive me trashëgimi kulturo-historike.

Për dallim nga planet e mëparshme, këtu trashëgimia kulturo-historike, është përfshirë dhe trajtuar më tepër. Është pasuruar "Lista e monumenteve të mbrojtura me Ligj" dhe paralajmërohet për një spektër më të gjerë të monumenteve nga inventarizimi në proces e sipër prej vitit 2003 në trevat e komunë së Gjakovës.

⁵³ Kuvendi Komunal i Gjakovës dhe Konsorciumi në krye me Institutin e Shkencës dhe Teknologjisë "InTECH", *Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban i Gjakovës (2006)*, Gjakovë, Mars 2008.

Fig.40 - Hartat nga Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban, 2008.

Fig.40 - Maps from Municipal Urban and Development Plan, 2008.

Municipal Development Plan and Urban Development of Gjakova/Djakovica (MDP / UDP 2008)⁵⁴

Cultural, historical and natural heritage, within the Municipal Development Plan and Urban Development Plan, designed by the company "InTECH" and under the management of the Department of Urbanism, is treated to some extent than in earlier plans. Here there has been cooperation with institutions and experts for planning and cultural, historical and natural heritage. However, works, publications and suggestions are equally neglected.

Thanks to mutual cooperation, the drafting company of the plans and human and institutional capacity set up at the local level in Gjakova and in central Kosovo, the level of treatment of cultural, historical and natural heritage is more important than previous plans.

From the analysis for the assessment of the inclusion of cultural-historical heritage in the MDP and UDP, which in the case of Gjakova forms part of the same framework based on the Law on Spatial Planning (LSP 2003), conclusions along with the resulting map as an illustration, are given as follows.

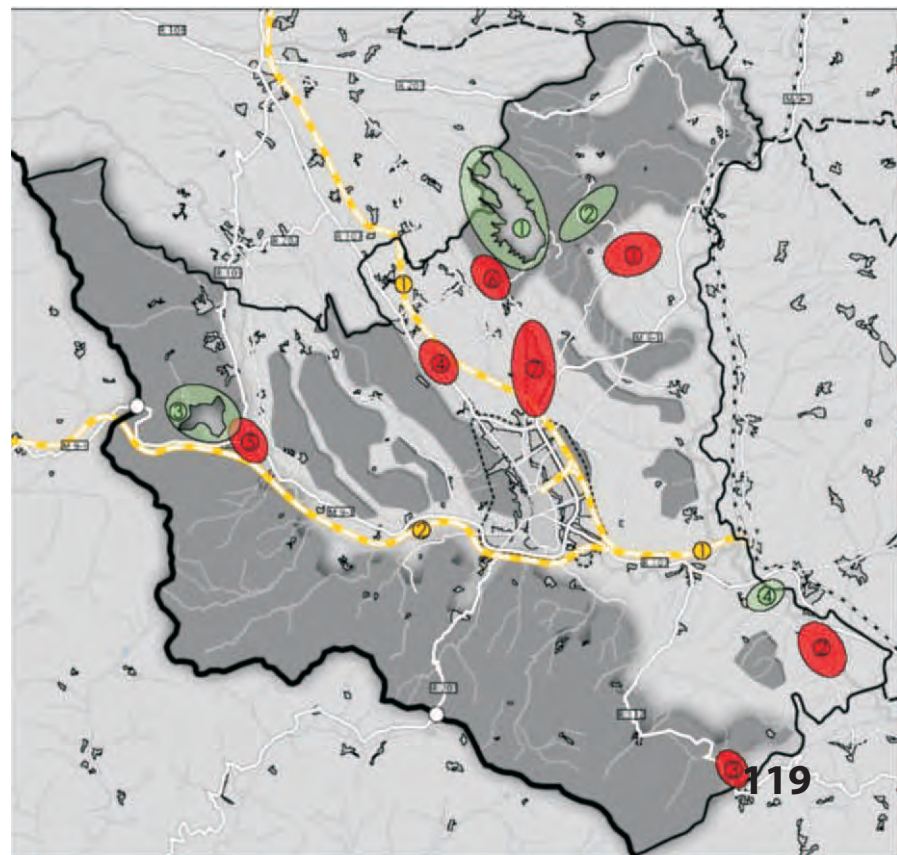
In these plans at the municipal level, the location of areas with landscapes and natural heritage, of the existing lake of Radoniq and the future Morina Lake, Çabрати hill and the Cërmjanit Sukës and the White Drin gorge, are found to be elaborated and extended within the municipal area of Gjakova/Djakovica (as in the illustrative map), the same can not be said for areas of monuments and sites of cultural and historical heritage.

Unlike earlier plans, cultural and historical heritage here, is included and handled better. The list of monuments protected by law is enriched and will continue to grow in a wider range with monuments from the ongoing inventory (since 2003) in the lands of the municipality of Gjakova/Djakovica.

⁵⁴ Municipal Assembly of Gjakova and Consortium led by the Institute of Science and Technology "InTECH", *Municipal and Urban Development Plan of Gjakova (2006)*, Gjakova, March 2008.

Fig.41 - Hartat nga Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban, 2008.

Fig.41 – Maps from Municipal Urban and Development Plan, 2008.

Në **Profilin e gjendjes ekzistuese**, kjo trashëgimi është trajtuar si thesar dhe potencial për joshjen e vizitorëve dhe zhvillimin e turizmit, janë evidentuar monumentet dhe tërësitë me trashëgimi dhe vendndodhja e tyre, mirëpo pa ndonjë shtrirje në hapësirë apo zonë të përcaktuar me kufij të definuar. Kështuqë, këtu është paraqitur në mënyrë simbolike, vendndodhja “e mundshme” e objekteve dhe tërësive nga “Lista e monumenteve të mbrojtura me Ligj”, si në hartën e mësipërme- majtas. Përderisa, shtjellimi tekstual i çështjes së trashëgimisë, edhe pse pjesë të shumta janë përshkruar nga PHK 2009 – 2020+, nuk sjell diçka të re në informata, përveç disa rekomandimeve, të cilat janë dhënë si Objektiva, se si duhet vetëdijesuar popullin dhe trajnuar rininë për ruajtjen e trashëgimisë, tek analiza SWOT. Tek **Vizioni**, trashëgiminë kulturore dhe historike e hasim që në fillim të skemës zhvillimore dhe të Deklaratës së Vizionit. Mirëpo, edhe pse atë e gjejmë të jetë potencial për joshje të vizitorëve të huaj, nuk e gjejmë të inkuorporuar drejtpërdrejtë në asnjërin nga Parimet e Përgjithshme, përderisa në Caqet dhe Potencialet Zhvillimore Afatgjate e hasim si të pësuar në luftën e fundit (të vitit 1999). Më tej, në **Kornizën e Zhvillimit Hapësinor Komunal dhe Urban**, tek “Perspektiva e Mbrojtjes dhe Zhvillimit të Trashëgimisë Kulturore dhe Natyrore”, nën Objektivat e përgjithshme për mbrojtjen dhe zhvillimin e trashëgimisë kulturore dhe natyrore me veprimet që duhet ndërmarrë organet komunale, i gjejmë ato të jenë marrë dhe cituar nga PHK 2005 – 20015 (tani i rishikuar 2010 – 2020+). Përderisa në **Strategjinë dhe Veprimet për Zbatim**, trajtohen në formën e “ruajtjes për peizazhet e luginave lumore dhe gjelbërimi i Çabratit dhe zonave të degraduara”, nuk hasim në asnjë veprim të ardhshëm t'i jetë kushtuar trashëgimisë kulturore dhe historike. Nuk është kërkuar as edhe trajtim i veçantë i trashëgimisë kulturore dhe historike gjatë “hartimit të planeve rregulluese për zonat ekzistuese dhe të reja, planeve ri-zhvilluese të zonave industriale, planeve zhvillimore urbane për vendbanimet rurale të caktuara për qendra sekondare”, që kërkohen me këtë Plan.

Atëherë, në paragrafin e parë tek **“Dispozitat për Zbatim”**, e hasim vetëm të përmendet kjo kërkesë, citoj: *Për çdo zonë në zona urbane dhe qendra sekondare duhet të hartohen plane rregulluese. Të gjitha hulumtimet e nevojshmes psh. Studime mjedisore, studime për zona të veçanta arkeologjike si dhe studime rreth rregullimit të trafikut janë të nevojshme dhe duhet zbatuar.*

Tjetër, në pjesën 5.2.2. Kushtet për rregullimin e hapësirës, kemi dispozitën e fundit (të katërt) me gjithsej 6 masat që përcaktojnë kushtet e lokacionit faqe 248, që thotë: *5) Masat për mbrojtjen mjedisore dhe mbrojtjen e tërësive të trashëgimisë natyrore dhe kulturore. Po ashtu, nën 5.2.8. Masat për mbrojtjen e peizazheve, vlerave natyrore dhe tërësive kulturo – historike, pika e parë (nga gjithsej 3) thekson, citoj: Duhet bërë përzgjedhjen e elementeve të trashëgimisë kulturore të cilat duhet mbrojtur, dhe duhet miratuar rregullore përkatëse.*

Dhe në fund, nën 5.5. Elementet dhe Udhëzimet për Hulumtim të mëtejshëm, ndër shtatë Planet dhe politikat që duhet hartuar, i pesti me radhë është hulumtimi për Zonat arkeologjike.

Si në PZHK ashtu edhe në PZHU, përveç përfshirjes më të shtuar në numër të monumenteve nga lista e inventarizimit, prapë mungon shtrirja hapësinore e objekteve, komplekseve dhe tërësive apo e zonave të tyre. Për dallim nga qendra apo bërthama historike më e theksuara të qytetit (zona me ngjyrë të zezë) dhe ajo e Parkut Memorial “Çabratit” dhe Parkut Natyror “Shkukëza” (zona me ngjyrë të gjelbër të qelë), si në figurën 42, nuk ka ndonjë theksim dhe përkufizim tjetër të veçantë të shtrirjes së objekteve apo të zonave me trashëgimi të rëndësishme kulturore historike për zhvillimin e turizmit të Gjakovës.

In the **Profile of the existing situation**, this legacy is treated as a treasure and a potential for attracting visitors and for tourism development and are also identified other heritage monuments and their location, but without any extension in space or area defined by boundaries. That is why, here is presented in a symbolic way, the possible location of Monuments (objects and sites) from the list of monuments protected by law, as in the above-left map.

While textual adjustment of the matter of heritage, although many parts are described by SPK 2009 - 2020+, do not bring new information, except for some recommendations on how to train people and raise youth awareness for heritage conservation which are given as objectives in the SWOT analysis. In the **Vision**, we encounter cultural/historic heritage at the beginning of the development scheme and the vision statement. However, although it is found to be potential to attract foreign visitors we don't find either objective incorporated directly into the General Principles while in the Long-term Objectives and Development Potentials we find them as undergone during the last war (of 1999).

Furthermore, in the **Municipal Urbane Spatial Development Framework**, in "Prospect of Protection and Development of Cultural and Natural Heritage", under the overall objectives for the protection and development of cultural and natural heritage with actions to be taken municipal bodies, we find them as they're quoted by KSP 2005 to 2015 (now revised from 2009 to 2020 +).

While in the **strategy and actions for implementation**, those are mentioned as *"protecting the river landscapes and greening of Çabratı and the degraded areas"*, we do not encounter in any future action on cultural and historical heritage. It didn't even required special treatment of historical and cultural heritage during the development of regulatory plans for existing and new areas, re-development plans for industrial zones, urban development plans for rural areas designated for secondary centres, required by the Plan.

Then, in the first paragraph in "**Provisions for Implementation**" we encounter the following request: *"For each urban area and secondary centres regulatory plans should be implemented. All required researches such as Environmental studies, studies on specific archaeological sites and studies on traffic regulation are necessary and should be implemented."*

Next, in section 5.2.2. of Conditions of spatial regulation, we find the last provision (fourth) with a total of six measures that determine the conditions of the site page 248, which states: 5) Measures for environmental protection and protection of natural and cultural heritage sites. Also, under 5.2.8. Measures for the protection of landscapes, natural values and cultural and historical sites - first point (from a total of 3) states, *"The selection of elements of cultural heritage to be protected should be made, and the relevant regulations should be adopted."* As in the MDP as well as in the UDP, in addition to incorporating more monuments from the list of inventory, still lacks the extension of facilities, sites or their areas. Unlike the historical centre or core of the city on the highlighted areas (black areas) and the Çabratı Memorial Park and the Shkukëza Natural Park (pale green areas) as in Figure 42, there is no highlighted area or other special definition of the scope of monuments or areas with cultural and historical heritage important for tourism development in Gjakova.

Fig.42 - Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban, 2008.
 Fig.42 – Municipal Urban and Development Plan, 2008.

Në fund, duhet potencuar bashkëpunimin e mirë të Drejtorisë së Urbanizmit në Gjakovë me Qendrën Rajonale për Trashëgimi Kulturorë në Gjakovë, me theks të veçantë për konsultimin, lëshimin e pëlqimit dhe dhënien e kushteve urbane për çdo kërkesë ndërtimi nga qytetarët. Po ashtu, ky bashkëpunim vazhdon të jetë edhe me rastin e hartimit të planeve detale/rregulluese për zonat e caktuara, me kujdes të veçantë në pikat arkeologjike, e jo si në periudhën 1990 – '99, kur Instituti Qendror i Kosovës kishte dhënë kushte të dyshimta pa pëlqimin e IMMK-së në Gjakovë.

Konkluzion

Historikisht, gjatë hartimit të këtyre planeve, vërehet ngritje graduale e mundësive, dëshirës dhe vullnetit pak sa më të shtuar për bashkëpunim me ekspertë dhe opinionin më të gjerë vendor e po ashtu edhe e përpjekjes për përfshirje, trajtim dhe shtrirje hapësinore të trashëgimisë kulturore dhe historike në komunën dhe qytetin e Gjakovës.

Megjithëse, nuk ka ndonjë mekanizëm, instrument apo vegël që mund të tregojë dhe të vlerësojë se sa është apo sa duhet të përfshihet, trajtohet apo shprehet trashëgimia kulturore dhe historike në planet hapësinore, zhvillimore dhe urbane. Prandaj, është vështirë edhe të përfundohet se sa jemi apo nuk jemi të kënaqur, me numrin e vogël dhe të pamjaftueshëm të monumenteve dhe tërësive të identifikuara, të trajtuar dhe të shprehura në hapësirë, qofshin ato si pika apo zona të paraqitura si dhe me udhëzimet për qasjen dhe shfrytëzimin e tyre në të ardhmen.

Në bazë të diskutimeve me përgjegjës të fushës së TK në komunë, u dakorduam se duhet të bëhet përzgjedhja e disa objekteve dhe tërësive të trashëgimisë Kulturore – Historike në komunën e Gjakovës, me qëllim të trajtimit të mëtutjeshëm të tyre në formë të zonave me karakteristika të ngjashme të trashëgimisë natyrore dhe kulturore. Sipas analizave të para një ndarje e mundshme e zonave në komunë mund të duket si në figurën 46.

In the end, it has to be mentioned the good cooperation of the Directorate of Urbanism in Gjakova/Djakovica and Regional Cultural Heritage Center in Gjakova, with particular emphasis on consultation, the issue of consent and the providing of urban conditions by the Institute for any construction request from citizens. Additionally, this collaboration continues in the occasion of the drafting of detailed plans / adjustment for certain areas, with special attention to archaeological items, unlike the period 1990 - 1999, when the Kosovo Central Institute had given suspect conditions without the consent of IPM in Gjakova/Djakovica.

Conclusion

Historically, during the drafting of these plans, we notice the gradual increase of opportunity, desire and will for more cooperation with experts and local public opinion as well as the struggle for inclusion, treatment and spatial extent of cultural and historical heritage in the municipality and the city of Gjakova/Djakovica.

Although there is no mechanism, instrument or tool that can demonstrate and evaluate how or how much should be included, treated or express cultural and historical heritage into spatial planning, and urban development. It is therefore difficult to conclude that even as we are or are not satisfied with the small number of monuments and sites identified, treated and expressed in space, either as points or areas with the instructions to access and use them in the future.

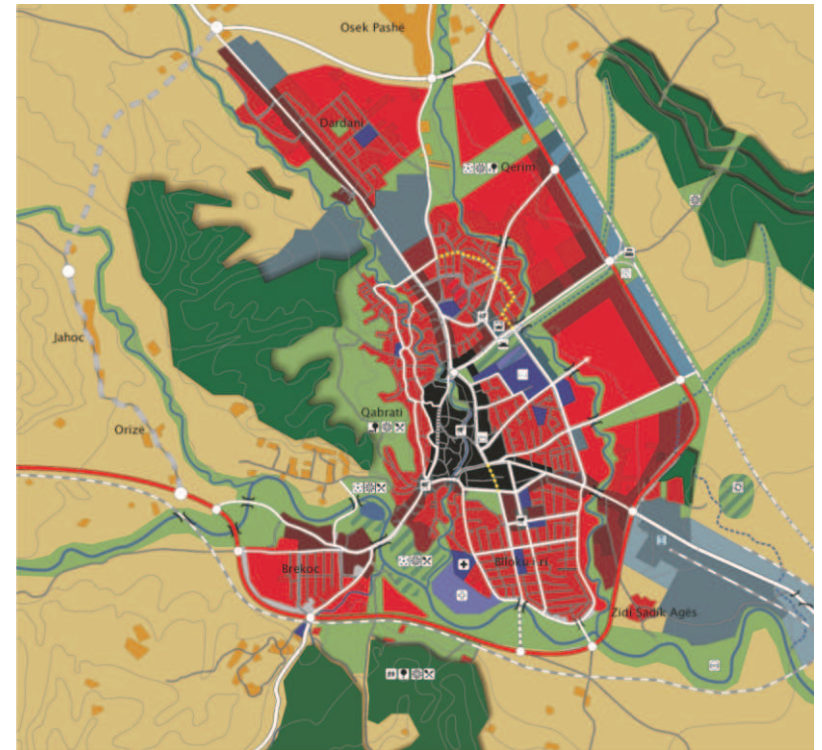

Fig.43 - Plani i zhvillimit hapësinor të qytetit (PZHK, 2008).
Fig.43 – Spatial development plan of the city (MDP, 2008).

Ndërsa sa i përket qasjes, mënyrës së përfshirjes, trajtimit, paraqitjes në hapësirë dhe e shfrytëzimit të trashëgimisë kulturo-historike, mund të përfundohet se:

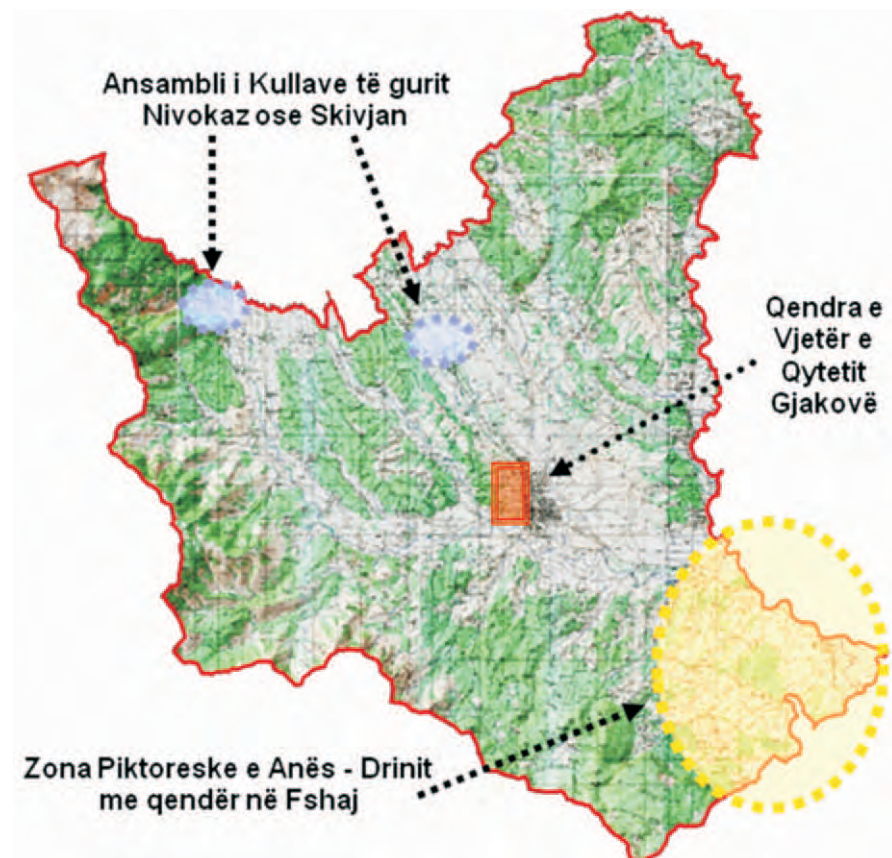
Në planet e kohës së mëhershme, duhet të kenë munguar,

- Trendi për përfshirje, trajtim dhe shtrirje hapësinore të trashëgimisë kulturore dhe historike,
- Interesimi institucional dhe individual për përkujdesje dhe ruajtjen e së vjetrës (trashëgimisë) ndaj zhvillimit "modern" të kohës,
- Kapacitetet e ekspertizës njerëzore dhe institucionale për trashëgimikulturore dhe historike.
- Kapacitetet e mjaftueshme buxhetore të investimeve individuale dhe shoqërore,
- Kapacitetet lokale profesionale, njerëzore dhe institucion-nale, për hartimin e Planeve,
- Kapacitetet lokale profesionale, njerëzore dhe institucion-nale, për hartimin e Planeve,
- Dëshira, vullneti dhe profesionalizmi i ekspertizës hartuese të Planit, nga trevat jo kosovare dhe në harmoni (lojale) me sistemin e atëhershëm, në grumbullimin e të dhënave dhe (mos)paraqitjen e trashëgimisë në mënyrë korrekte,
- Të dhënat dhe informatat e nevojshme për objekte dhe tërësi të trashëgimisë kulturore dhe historike,
- Besimi dhe bashkëpunimi i ndërsjellë me ekspertët profesional vendor dhe lokal,
- Leja dhe investimet nga organet më të larta qeverisëse për kërkime dhe hulumtime të lashtësisë së trevave kosovare,
- Promovimi i literaturës së huaj (jashtë Kosovës) për hulumtimet arkeologjike në Kosovë, etj.

Fotoja e mëposhtme paraqet një formë të mirë të promovimit kulturor në komunë e cila do të duhej të aplikohet edhe në komunat tjera.

Fig 44 - Zonimi i mundshëm i TKN-së në komunë.

Fig 44 – Possible zoning of CH in municipality.

According to discussions with the in charges of the CH scope in the municipality we've agreed that should make the selection of objects and sites of cultural and historic in Gjakova/Djakovica municipality, with the aim of their further treatment in the form of areas with similar features of natural and cultural heritage. According to first analysis a possible division of areas in the municipality may appear as in Figure 46.

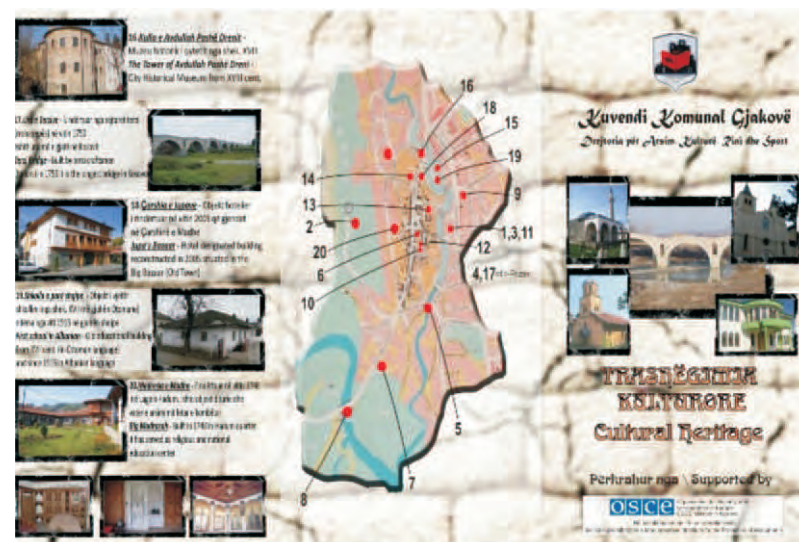
However, as per the approach, the ways of involvement, the treatment, the presentation in space and the exploitation of cultural and historical heritage, it can be concluded that:

The earlier plans lacked of:

- Trend of involvement, treatment and spatial extent of the cultural and historical heritage
- Institutional interest and individual care and preservation of the old (legacy), sacrificed in the name of development, of "modern" era
- The capacity of human and institutional expertise for cultural and historical heritage
- Sufficient budget capacity of individual and social investment
- Local professional capacities for plans, human and institutional
- Desire, will, expertise and professionalism in the drafting the Plan, in data collection and (non) presentation of heritage in the correct order, by non-kosovar teams, in harmony (loyal) to the past system
- Data and information needed for cultural and historical monuments (buildings and whole)
- Trust and mutual cooperation with professional experts in Kosovo
- Permission and investment by higher governing bodies for research and research in the ancient regions of Kosovo
- Promoting foreign literature for archaeological research in Kosovo, etc.

Photo below shows a good outline of cultural promotion in the municipality which should be applied in other municipalities.

Fig.45 - Promovimit të trashëgimisë kulturore në Gjakovë
Fig.45 – Promotion of cultural heritage in Gjakovë/Djakovica

Kurse, në planet e kohës më të vonshme, duhet të ketë munguar,

- Doracaku (instrumenti apo vegla për vlerësim) me kritere të caktuara mbi përfshirjen, trajtimin dhe shtrirjen hapësinore të trashëgimisë kulturore dhe historike,
- Njohuria, interesimi dhe të kuptuarit adekuat për ruajtjen e së vjetrës (trashëgimisë) dhe ndërlidhjen e saj në “zhvillimin e qëndrueshëm” dhe “konservimin e integruar”,
- Interesimi i popullsisë për kujdes dhe investim në objektet e të së kaluarës,
- Kapacitetet investimeve qeveritare për hulumtime dhe konservim të integruar në këtë fushë,
- Hulumtimet për të dhëna të reja të nevojshme për objektet dhe tërësitë e propozuara të trashëgimisë kulturore,
- Kapacitetet potenciale, profesionale njerëzore dhe institucionale për hartimin e Planeve nga ekspertët lokal,
- Dëshira, vullneti, profesionalizmi dhe kapaciteti buxhetor i hartuesve tender-fitues të Planit për hulumtimin, grumbullimin, procedimin e të dhënave deri në paraqitjen gjeografike të tyre,
- Bashkëpunimi i sinqertë dhe i ndërsjellë me ekspertët profesional lokal,
- Etj.

Meanwhile, the recent plans lacked of:

- Manual (instrument or tool for evaluation) with the inclusion of certain criteria, treatment and spatial extent of the cultural and historical heritage
- Knowledge, interest and adequate understanding by in drafting the plans to preserve the old (legacy) in harmony with “sustainable development” and “integrated conservation”
- Willingness of the population for care and investment in facilities of the past
- Government investment capacity to integrate research and conservation in this area
- Research for new data necessary for the proposed heritage monuments and ensembles
- Professional human and institutional capacities and in developing plans by local experts
- Desire, willpower, professionalism and capacity of external budget makers to plan for the research, collection, data processing to their geographical layout
- Sincere and mutual cooperation with local professional experts
- Etc.

KOMUNA E PEJËS

Trashëgimia kulturore në Komunën e Pejës⁵⁵ Historiku I shkurtër

Komuna e Pejës shtrihet në pjesën perëndimore të Kosovës, ka një sipërfaqe prej 603 km², me ~180.000 banorë. Lartësia mbidetare e qytetit të Pejës sillet nga 520-550 ndërsa pika më e lartë është 2522m' (Maja e Gurit të Kuq). Ajo kufizohet me komunën e Istogut, Klinës dhe Deçanit dhe po ashtu me shtetin e Malit të Zi. Peja si vendbanim daton që nga kohërat më të hershme Ilire, dhe ishte qyteti më i rëndësishëm i Dardanisë Antike, me një numër lokalitetesh arkeologjike që na bëjnë edhe më bindës se këtu duhet të ketë qenë një qendër administrative komunale e tërë rrafshit të Dukagjinit dhe shtrirja e saj fillon që nga arat e quajtura „Gradinë” (ku janë gërmadhat e Pejës antike - nga tyrbja e „Sari Salltëkut”) ku në kohët tona është ndërtuar fabrika e baterive e deri te stacioni hekurudhor më saktë deri te kalaja. Peja në kohën antike, Iliro-Romake është quajtur Siparantum, kurse gjatë mesjetës quhej Pech (Pekë, P(j)ekë), Peka, Pentza dhe Furno. Peja si Siparant Dardan përmendet në hartën: „Gjeografia” e Ptolemeut në shekullin III-IV (nën sundimin e romakëve) civilizimi i të cilit arrin shkallën më të lartë të lulëzimit, ka pasur statusin e Municipiumit, në atë periudhë historike bëhet një nga qytetet kryesore të Dardanisë pas Ulpianës.

Peja me rrethinë pas betejës së Kosovës (1389) e deri më 1462 administrohej njëherë nga Balshajt (1378) e pastaj nga Dukagjinasit (familja Dukagjinase, Leka dhe Pali të cilët e kanë qeverisë Vendin).

Në kohën e luftës të Gjergj Kastriotit kundër perandorisë Osmane (deri me 1462) kur u pushtua definitivisht Peja, me këtë qytet sundonte Lekë Dukagjini III.

Fig.45a – Pamje nga qyteti në të shkuarën
Fig.45a – Image of the city before

⁵⁵ Pjesa dërmuese e materialit është marrë nga dokumenti i PZHK-së, 2007.

MUNICIPALITY OF PEJA

Cultural heritage in the Municipality of Peja⁵⁶ A Brief history

The Municipality of Pejë/Peć is located in the western part of Kosovo, and has a territory of 603 km², with around 180,000 inhabitants. The city of Peja/Peć is at an estimated altitude of 520 – 550 m, while the highest point is 2,522 m (The Guri i Kuq peak). This municipality borders with the municipalities of Istog/Istok, Klina and Deçan/Dečane, and the Republic of Montenegro. Peja was an inhabited area since the early Illyrian times, and was the most important city of Ancient Dardania, with a number of archaeological sites which convince us even more that a municipal administrative centre was located here for the whole of Dukagjini flatlands and the extension of its territory begins from the so-called fields of “Gradina” (where the ruins of ancient Peja are found – from the shrine of “Sari Salltek”), where in our times the battery factory was built up to the train station, specifically up to the castle area. Peja in the ancient Illyrian and Roman times was called Siparantum, while during medieval times it was called Pech (Peke, P(j)eke), Peka, Pentza and Forno. Peja as the Dardan Siparant is mentioned in the map: “Geography” of Ptolemy in the III-IV century (under the roman rule), the civilization which reached its highest peak, and had the status of a Municipium, and is made one of the most important cities of the time after Ulpiana.

Peja and its suburbs after the Battle of Kosovo (1389) and until 1462, was administered by the Balshaj (1378) and later on by the Dukagjini. (The Dukagjini family, Leka and Pali who governed the Country).

In the time of the war of Gergj Kastrioti against the Ottoman Empire (until 1462) when Peja was finally occupied, this city was ruled by Leke Dukagjini III.

Fig.45b – Image of the city today
Fig.45b – Pamje nga qyteti sot

⁵⁶The majority of the material was taken from the MDP document of 2007.

Që islamizimi i popullsisë së krishtere ishte i shpejtë e dëshmojnë edhe Defteri i viti 1582 sipas të cilit Peja ndahej në 18 mëhallë, 13 myslimane dhe 5 të krishtera.

Peja gjatë shekujve ishte qendër ekonomike – kulturore, e në mbarim të shek XIX u bë edhe qendër e Rilindjes Kombëtare në krye me **Haxhi Zekën**, në luftë kundër pushtuesit turk, për të fituar pavarësinë më 29 Tetor 1912. Pastaj sundohet nga populli malazet dhe më 1915, u pushtua nga Austro-Hungarezët. Me 1919 ra nën okupimin e mbretërisë Serbe – Kroate – Sllovene, në vitin 1941 ra nën sundimin Italian dhe pas dy viteve në vitin 1943 ishte nën administrimin e regjimit të nazi-fashizmit gjerman. Në vitin 1945 ishte nën sundimin e ish Jugosllavisë ndërsa pas intervenimit të NATO-s në vitin 1999, të përkrahura nga populli i Kosovës arrin të çlirohet, me 16. Qershor 1999. Tani komuna e Pejës është njësi territoriale administrative, në të cilën qytetarët realizojnë vetëqeverisjen e tyre, në pajtim me dispozitat e Rregullores për Vetëqeverisje Lokale të Kosovës nr. 2007/30.

Lista e disa monumenteve të rëndësishme për Komunën e Pejës⁵⁷

Numri i objekteve të inventarizuara për komunën e Pejës është diku mbi **250**, dhe pritjet që nga organet kompetente të bëhet valorizimi dhe përcaktohet statusi i tyre përfundimtar.

Ekzistojnë 57 monumente në komunën e Pejës që kanë status të mbrojtjes dhe 12 nga to nuk ekzistojnë më apo janë të shkatërruara tërësisht.

Lokaliteti Arkeologjik "Qyteza" – daton kryesisht nga fundi i shk. IV dhe nga fillimi i shk. III p.e.s. Vendbanimet e këtilla para-romake janë karakteristike edhe për territoret e Rrafshit të Dukagjinit. Vendbanimi në Pejë (Siperantum) daton që nga periudha para-qytetare e qytetare ilire, romake, bizantine dhe osmane, me një qytetërim të lartë dhe shtrihet në fushën e Pejës në të dy anët e lumit Lumëbardhit, me sipërfaqe prej 30ha. Është njëri ndër qytetet më të mëdha dhe më të rëndësishme antike. Sot mbi gërmadhat e këtij lokaliteti gjendet fabrika e baterive, e cila është ndërtuar në vitet e 80-ta.

Çarshia – si nevojë për kryerjen e shërbimeve të ndryshme tregtare lindi shumë herët. Definohet si qendër e shtrirë afër lumit në mes të zonave paralele të banimit. Sipas të dhënave, Çarshia e Pejës për herë të parë përmendet kah fundi i shek. XV-të. Në fillim Çarshia e Pejës shtrihet nga Ura e Zallit gjër të Ura e Gurit (Çarshia e Madhe). Në pjesën perëndimore ishin objektet e marangozëve-zdrukthëtarëve. Në pjesën lindore hasim në dyqanet e mbathtarëve, kurse në pjesën qendrore të Çarshisë ishte pjesa ma atraktive ku ishte Xhamia dhe shumë dyqane përreth saj. Më 1835, Çarshia e Pejës kishte 550 dyqane. Kjo zonë e ruajti epitetin e qendrës tregtare deri më 1943, ku nga forcat italiane u dogjën të gjitha dyqanet dhe Bajrakli Xhamia. Edhe sot kjo pjesë e qytetit trajtohet si qendër e ngushtë me frekuencë kryesore dhe pjesa e mbetur e Çarshisë përreth xhamisë sot quhet Çarshia e ngushtë dhe ka 158 dyqane zejtare.

Bajrakli Xhamia - është ndërtuar më 1471, gjendet në qendër të çarshisë dhe ka vlera të larta historike dhe kulturore. Përveç këtyre veçorive xhamia është me kube (kupollë) më të lartë dhe më të vjetër në Pejë. Xhamia është karakteristike tipike e arkitekturës osmane.

Hamami i vjetër - u ndërtua në kohën kur Peja ishte nën sundimin osman dhe i takonte Sanxhakut të Dukagjinit (1462-1485). Objekti është hamam asimetrik "çift", përbëhet nga ambienti i hyrjes, zhveshjes, ambienti ndërmjetës, izolues, ambienti i djersitjes, masazhit, larjes, ambienti i depos së ujit me furrë. Hamami ka bazë katërkëndëshe dhe materiali që është përdorur është guri dhe tulla të realizuar me teknikë "Opus mixtum".

⁵⁷ Informatat lidhur me listën e monumenteve të kulturës për Komunën e Pejës janë marrë nga IMMK – Pejë.

That the conversion to Islam of the Christian population was swift is something proven by the Register of 1582, according to which Peja was divided into 18 neighbourhoods, 13 Muslim and 5 Christian.

Peja during the centuries was an economic and cultural centre, and at the end of the XIX century became the centre of the National Renaissance led by Haxhi Zeka, fighting against the Turkish occupation in order to gain independence on the 29th of October 1912. It was afterwards ruled by the Montenegrin people and in 1915 was occupied by Austro-Hungarians.

In 1919 it fell under the occupation of the Serb-Croat-Slovenian Kingdom, and in 1941 it fell under Italian rule, while two years later in 1943 it was put under the administration of Nazi-Fascist Germany. In 1945 it was under the rule of former Yugoslavia, while after the intervention of NATO in 1999, supported by the people of Kosovo it achieves liberation on the 16th of June 1999. Now the municipality of Peja is an administrative territorial unit, throughout which its citizen implement self-governance in accordance to the Regulation on Local Self-Government in Kosovo no. 2007/30.

The list of some important monuments for the Municipality of Peja/Peć⁵⁸

The number of building put in the inventory for the municipality of Peja is around **250**, and it is expected that the authorities in charge conduct their valorisation and determine their final status. There are 57 monuments in the municipality of Peja which have the status of protected buildings and 12 of these no longer exist or have been completely destroyed.

The Archaeological Area “Qyteza” - dates back from mainly the IV century and the beginning of the III century B.C. Such pre-roman settlements are characteristic also for the territory of the Dukagjini Flatland. The settlement in Peja (Siparantum) dates back from the pre-urban and urban Illyrian, Roman, Byzantine and Ottoman periods, with a high level of civilisation and stretches in the Peja field in both sides of the Lumbardhi river, with a surface area of 30 ha. It is one of the largest and most important ancient cities. Today, on the ruins of this settlement stands the battery factory, built during the 80s.

Peja market – seen as a necessity for various trade services was established very early. It is defined as a centre located near the river between parallel residence zones. According to the data, the Peja Market is mentioned for the first time around the end of the XV century. Initially the Peja Market stretched from the Sand Bridge up to the Stone Bridge (the Big Market). The buildings of the woodworkers – carpenters were located in the western part. In the eastern part we find blacksmith shops, while the central part of the Market was the most attractive, where the mosque was located, surrounded by many shops. In 1835 the Peja Market had 550 shops. This zone preserved the reputation of a trade centre until 1943, when the Italian forces burned down all the shops and the Bajrakli Mosque also. Even today this part of the city is treated as a narrow centre with the highest rate of clients, and the remaining part of the Market around the mosque is called the Narrow Market and has 158 handicraft shops.

Bajrakli Mosque – was built in 1471 and is located in the centre of the market, and has important historical and cultural values. Besides these attributes, the mosque has the highest and oldest dome in Peja. The mosque has typical characteristics of ottoman architecture.

The Old Bath (Hamam) - was built at the time when Peja was under the ottoman rule and belonged to the Dukagjini Sandzak (1462-1485). The building is an asymmetric “double” bath, and is comprised of the entrance area, wardrobe, separation and insulation chambers, perspiration-massage-bathing area, and the water storage and furnace chamber. The Hamam has a quadrangular foundation and the material that was used to build it was stone and bricks produced with the “Opus mixtum” technique.

---

⁵⁸Information of the list of cultural buildings for the Municipality of Peja was taken from the IPCM – Peja.

Patriarkana e Pejës – gjendet në rrugën që shpie në Grykën e Rugovës. Është ndër monumentet më të rëndësishme të periudhës së vonshme Bizantine në Evropë. Të katër ndërtesat e objektit reflektojnë pika të larta të kulturës Bizantino - Romake e cila është zhvilluar në Ballkan (XIII-XVII), me një stil të veçantë të pikturave murale. Sipas disa burimeve historike Patrikana e Pejës në shek. XIII - të është ndërtuar në themelet e tri kishave katolike - romake, të cilat i ka shfrytëzuar popullata shqiptare.

Varri i Haxhi Zekës – gjendet në oborrin e Bajrakli xhamisë së bashku me 52 varre tjera. Haxhi Zeka si rilindës i dalluar i kombit shqiptar u lind më 1832 në Pejë. Mësimet e para i mori te hoxha i qytetit, ku edhe u emërua mësues në Pejë. Ai si i ri iu kushtua çlirimit të popullit shqiptar, së bashku me emrat tjerë si Ali Pashë Gucia, Jakup Ferri, Kadri Bajri etj. Ishte pjesëmarrës në Lidhjen e Prizrenit dhe pas kësaj organizoi Lidhjen shqiptare në Pejë 1899, që ishte vazhdimësi e Lidhjes së Prizrenit. Për rolin dhe kontributin e madh kombëtar të Haxhi Zekës, Konsulli anglez në Shkup shkruan: “Mulla Haxhi Zeka është i vetmi njeri të cilit i shkoi për dore t’i bashkoi më se 30 fise shqiptare të tri besimeve fetare, në një politikë të vetme për bashkimin e Shqipërisë dhe pavarësisë së saj”. Qeveria e Sulltan Hamidit me pëlqim dhe bashkëpunim të Beogradit dhe Cetinjës e përgatitën likuidimin fizik të Haxhi Zekës dhe më 20 Shkurt 1902, Adem Zajmi pas një zënke në Bashkinë e Pejës i zuri pritën Haxhiut dhe me disa shokë të tij të paguar prej Serbisë vrau rilindësin e dalluar të kombit shqiptar Haxhi Zekën.

Fig.46 - Çarshia e Pejës

Fig.46 – Peja market

The Patriarchate of Peja/Peć – is located along the road that leads to Rogova Gorge. It is one of the most important monuments of the late Byzantine period in Europe. The four buildings of this structure reflect the high points of Byzantine and Roman culture, which developed in the Balkans (XIII-XVII) with a unique style of mural paintings. According to some historical sources the Peja Patriarchate was built in the XIII century on the foundations of three Roman Catholic churches, which were used by the Albanian population.

The Tomb of Haxhi Zeka – is located in the grounds of the Bajrakli mosque together with another 52 other graves and tombs. Haxhi Zeka as the distinguished member of the Albanian national renaissance was born in 1832 in Peja. He received his first teachings from the imam of the city, and was later appointed as a teacher. In his youth he was committed to the liberation of the Albanian nation together with other well known names like Ali Pashe Gucia, Jakup Ferri, Kadri Bajri etc. He was a member of the Prizren League and after this he organised the Albanian League in Peja in 1899, which was a continuation of the Prizren League. On the role and great national contribution of Haxhi Zeka, the English consul in Skopje writes: "Mulla Haxhi Zeka is the only man who was able to bring together more than 30 Albanian tribes of all three faiths, into a single policy for the unification of Albania and its independence". The government of Sultan Hamid with the consent of Belgrade and Cetinje prepared the assassination of Haxhi Zeka, and on the 20th of February 1902, Adem Zajmi after an argument in the Municipality of Peja organised an ambush together with some friends who were paid by Serbia and murdered the distinguished renaissance member of the Albanian nation, Haxhi Zeka.

Fig.47 - Hamami i vjetër në Pejë
Fig.47 – The Old Hammam in Pejë/Peć
Fig.48 - Patriarkana e Pejës
Fig.48 – The Patriarchate of Peja/Peć

Objekti i **Shkollës së Pare Shqipe** "Haxhi Zeka", u ndërtua në gjysmën e dytë të shekullit XIX - të dhe gjendet në afërsi të kompleksit të Hamamit të vjetër. Nga kjo shkollë dolën luftëtarët e kulturës kombëtare dhe pishtarët e arsimit shqiptar. Objekti i Shkollës së pare shqipe së bashku me Hamamin e vjetër dhe Hamam Xhaminë, përbejnë një kompleks arkitektonik të ndërtuar në periudha të ndryshme historike.

Kulla e Shaban Guskës - bën pjesë në kullat si banesa qytetare të Rrafshit të Dukagjinit, e ndërtuar në dekadën e fundit të shekullit XIX. Në objektin e kullës tani është i vendosur Qendra Rajonale për Trashëgimi Kulturor në Pejë.

Konaku i Tahir Beut - është ndërtuar më 1800. Deri në vitin 1960 ishte në qendër të qytetit , pastaj u zhvendos në sheshin e Haxhi Zekës, ku sot është Muzeu Regjional Etnografik.

Shtëpia e Pilingjurkajve - ka një vjetërsi prej 135 vjetësh. Është objekt banimi dy katesh dhe konstruksion nga druri. Shtëpi tipike qytetare familjare, me etazhitet P+1, e ndërtuar nga qerpiçët, druri dhe guri. Kjo shtëpi ka karakteristikë konzollën shumë shkallore dhe me arkitekturë tipike qytetare.

Harta e Shtegut Kulturor⁵⁹ - Një përpjekje për të dëshmuar dhe prezantuar trashëgiminë kulturore në Qytetin e Pejës është edhe Harta e Shtegut Kulturor. Sipas hartuesve kjo formë e prezantimit është një mundësi dhe një instrument i mirë me ndikim në zhvillimin e turizmit në komunë.

⁵⁹Harta është punuar nga Instituti Rajonal për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës në Pejë. Qëllimi i hartës ka karakter informues turistik

Fig.49 - Shkolla e parë shqipe
Fig.49 – The first school in Albanian

Fig.50 - Konaku i Tahir Beut
Fig.50 - Tahir Beu's lodgings

The building of the **First School in Albanian** “Haxhi Zeka” was built in the second half of the XIX century and is located near the old Hamam area. This school produced fighters for the national culture and the torchbearers of Albanian education. The building of the First School in Albanian together with the old Hamam and the Hamam Mosque, constitute an architectural complex constructed in different historical periods.

The Kulla of Shaban Goska – is past of kulla's considered as urban housing units of the Dukagjini Flatlands, build in the last decade of the XIX century. The building now hosts the Regional Centre for Cultural Heritage in Peja.

Tahir Beu's Lodgings – was built in 1800. Until 1960 it was located in the centre of the city and was then relocated to the Haxhi Zeka square, where it now hosts the Regional Ethnographic Museum.

The House of the Pilingjurka family – is 135 years old. It is a housing facility with two floors and a wooden construct. It represents a typical urban family house with a Ground + 1 floor structure, built out of mud bricks, wood and stones. This house is characterised by the cantilever with the staircase and a typical urban architecture.

The Cultural Trail Map⁶⁰ - An attempt to evidence and present the cultural heritage in the City of Peja is represented by the Cultural Trail Map. According to the developers, this form of presentation provides a good opportunity and an effective instrument for the development of tourism in the municipality.

⁶⁰The map was prepared by the Regional Institute for the Protection of Cultural Monuments in Peja. The objective of the map is for tourist information

Fig.51 - Konaku i Tahir Beut
Fig.51 - Tahir Beu's lodgings

Fig.52 - Shtëpia e Pilingjurkajve
Fig.52 – The house of Pilingjurkaj family

Fig.53 - Detaj nga harta e shtegut kulturor të zonës urbane
Fig.53 - A detail from the cultural trail map of urban zone

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planet komunale

Plani Gjeneral Urbanistik i qytetit të Pejës, i vitit 1956, është njëri ndër dokumentet e para të kësaj natyre. Në këtë plan janë të paraqitura objektet me trashëgimi kulturore të cilat janë të përshkruara me historiate për secilin objekt dhe me incizime detaje të disa nga objektet e propozuara.

Në hartë janë të paraqitura objektet me rëndësi për atë kohë me vendndodhjen e tyre (lokacionin) dhe ndarjen në disa kategori (Ndërtesa të përfshira në studim, kulla, xhamia dhe objekte tjera) të përcaktuara me këtë plan.

Nga ky plan vërejmë një interesim për çështjen e trashëgimisë kulturore, për gjendjen ekzistuese, për rolin dhe rëndësinë historike që kanë pas për atë kohë si dhe mundësinë e ruajtjes dhe mbrojtjes së mëtutjeshme të tyre.

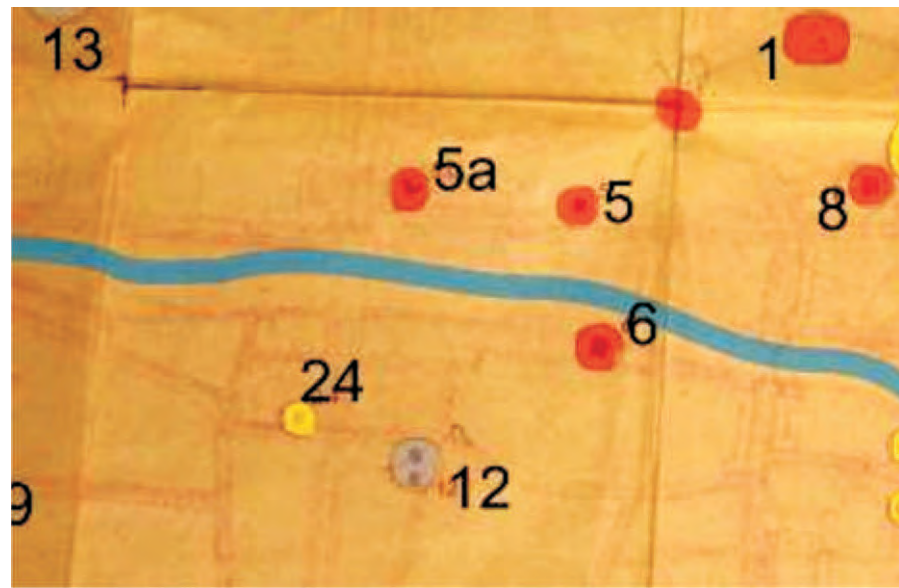
Plani i përgjithshëm komunal i vitit 1983⁶¹ – Aspektet kryesore të këtij plani ishin zgjerimi i mundësive për transport si dhe ballafaqimi me migrim nga pjesët rurale në qytet. Në mënyre konsekuente është paralogaritur dhe paraparë një rritje e banorëve në qytetin e Pejës si dhe rritja e kapacitetit industrial. Shërbimet për banorët sikur gjelbërimi, shkollat, spitalet ishin gjithashtu elemente me rëndësi në këtë plan. Plani është marrë më pak me vlerat kulturore në këtë rajon duke i dhënë prioritet çështjeve tjera që për kohën ishin më me rëndësi. Nga ky plan përafërsisht gjysma parashikimeve është realizuar, i cili në këtë moment paraqet plan të vjetërsuar, me ndryshime drastike në demografinë e këtij rajoni dhe si i tillë duhet ti nënshtrohet revidimit të nevojshëm.

⁶¹ Kjo pjesë është shkoqitur nga dokumenti i Planit Zhvillimor Komunal – 2007, nga pjesa Planet aktuale hapësinore, f.70.

Në dokument theksohen problemet e paraqitura në sferën e planifikimit hapësinor dhe urban, të cilat përputhen edhe me problemet e komunave tjera të Kosovës, që janë:

- Mungesa e përfshirjes së ekspertëve vendorë në procesin e hartimit dhe miratimit të planeve në periudhën '89 – '99;
- Stagnimi i ngritjes profesionale të ekspertëve vendorë;
- Planet e periudhës '89 – '99, kanë qenë plane që kanë shërbyer si instrument i çrrënjësjes totale në këtë rast të identitetit të qytetit të Pejës dhe cenimi i të drejtave elementare në aspektin e sigurimit të hapësirës së mjaftueshme për banim dhe shërbime tjera përcjellëse.

Fig.54 – Detaj nga harta e objekteve historike – 1956

The inclusion of cultural heritage in the municipal plans

The General Urban Plan of the city of Peja of 1956⁶² is one of the first documents of this nature. This plan includes buildings of cultural heritage which are provided with a historical description and detail assessments of the proposed buildings.

The map includes buildings of importance for that time and information of their locations and their separation into categories (buildings undergoing study, kullas, mosques and other buildings), determined by this plan.

From this plan we notice an interest in the issue of cultural heritage, for the existing situation, for the role and historical importance that they had for that period and the possibility of their continued preservation and protection.

Fig.54 – A detail from the map of historic ensembles – 1956

The General Municipal Plan of 1983⁶³ – is the last spatial plan approved by the Municipal Assembly. The main aspects of this plan were the enlargement of transportation capabilities and the dealing with migration from the rural areas to the city. The population growth was calculated and foreseen to occur in a consecutive manner in the city of Peja, along with industrial capacity growth. Services for citizens like maintenance of parks, schools, hospitals were also important elements of this plan. The plan dealt very little with cultural values of this region and gave priority to other issues that were important for that time. Of this plan, approximately half of its predications have been fulfilled, and which for the moment represents an outdated plan, with significant changes in the demographics of this region and as such needs to undergo a necessary revision.

The document emphasises the problems encountered in the field of spatial and urban planning, which are identical to the problems of other municipalities in Kosovo, and which are:

- The lack of inclusion of local experts in the process of preparation and approval of plans in the period of '89 – '99;
- The stagnation of professional development of local experts;
- The plans of the '89 – '99 period were plans that served as instruments to totally uproot the identity of the city of Peja, and for the deprivation of basic rights in the aspect of ensuring the necessary living space and other associated services.

⁶²Information from the IPCM - Pejë

⁶³This part is an excerpt from the Municipal Development Plan – 2007, from the Current spatial plans part, p.70.

Plani i Përgjithshëm Urban i vitit 1993-1996⁶⁴, është përpiluar në vitin '93-'96, mirëpo nuk është aprovuar nga Asambleja komunale dhe dyshohet se ka humbur gjatë apo pas luftës së vitit '99.

Plani Zhvillimor Komunal i vitit 2007⁶⁵, është dokumenti i fundit i zhvillimit hapësinor komunal, në të cilin përshihet edhe Plani Zhvillimor Urban, të aprovuar nga Asambleja komunale në vitin 2007. PZHK përcakton shfrytëzimin e hapësirës dhe planifikon zhvillimet e sipërfaqes për një periudhë të caktuar. Ai i aplikon funksionet, veprimet dhe restriksionet në sipërfaqet brenda komunës dhe në këtë mënyrë lejon apo nuk lejon zhvillimin e disa aktiviteteve.

Krahas planeve të kaluara që u përmendën më lartë dhe që kryesisht kanë qenë plane konvencionale apo statike, Plani Zhvillimor Komunal është një plan gjithpërfshirës, dinamik që në vete përfshin komponentin e planifikimit strategjik.

Duke i'u referuar në vazhdim dokumentit të PZHK-së, lidhur me atë se sa është përfshirë çështja e trashëgimisë kulturore, vërehet një gjithpërfshirje e objekteve me vlerë kulturo-historike të të gjitha kohërave, ku përcaktohen disa mundësi, propozime, rregulla, kushte dhe masa gjithmonë në kontekst të mbrojtjes, ruajtjes dhe promovimit të trashëgimisë kulturore të Komunës së Pejës. Në dokument thuhet: Sot këto monumente kulturore gjithnjë e më tepër po u ekspozohen ndikimeve që i rrezikojnë vlerat burimore të tyre, të manifestuara si rrënim i pjesërishëm ose i tërësishëm, mbindërtim, ndryshim destinimi, shkatërrim të mjedisit dhe ndërhyrje tjetër degraduese. Prandaj, këto duhet të ruhen me fanatizëm, sepse dëshmojnë një histori të bujshme të këtyre anëve.

Në pjesën e Profilit të dokumentit përshkruhet qyteti i Pejës në aspektin e zhvillimit historik, arkitektonik, religjioz, edukativo-arsimor dhe etno-kulturor nëpër periudha, duke filluar nga parahistoria e qytetit e deri në fillim të shek. XXI. Janë përshkruar vlerat, roli dhe rëndësia kulturore, historike dhe popullore të këtyre anëve, me theks të veçantë për shtëpitë popullore qytetare të Pejës, kullat (lloji, stili dhe ndërtimi i tyre), pastaj sarajet, xhamitë, kishat, teqetë, mesxhidet, varrezat, tyrbet, mullinjte, hanet, urat, krojet, hamamet, medreset etj.

Është dhënë lista e monumenteve kulturo-historike të klasifikuara me tipologji dhe numër për komunën e Pejës. Po ashtu janë listuar disa objekte më me rëndësi dhe vlerë në kuadër të "Kompleksit të trashëgimisë kulturore" (Çarshia e Pejës, Mulliri i Haxhi Zekës, Konaku i Jashar Pashës, Hamamit të Haxhi Beut dhe Kompleksi i Kullave).

Në hartat e mëposhtme janë paraqitur shuma e investimeve dhe shkalla e dëmtimit të kategorive të caktuara të objekteve me trashëgimi kulturore. Një element shumë i rëndësishëm në dokument është integrimi i trashëgimisë kulturore dhe asaj natyrore në kontekst të mbrojtjes dhe zhvillimit ekonomik të qytetit, komunës dhe më gjerë, duke stimuluar zhvillimin e turizmit kulturor, malor, fshatar, shëndetësor, tranzit etj.

⁶⁴ Teksti i shkëputur nga PZHK – Pejë 2007

⁶⁵ Nga dokumenti i PZHK – Komuna e Pejës, i aprovuar në asamble komunale më 2007, pjesa e trashëgimisë kulturore.

The General Urban Plan of 1993-1996⁶⁶, was prepared during the years of '93 – '96 but was never approved by the Municipal Assembly and is believed to have been lost during or just after the war of '99.

The Municipal Development Plan of 2007⁶⁷ is the last document on the municipal spatial development which also includes the Urban Development Plan, approved by the Municipal Assembly in 2007. The MDP determines the utilisation purposes of spaces and plans for the development of areas for a certain period of time. It applies the functions, actions and restrictions to different areas within the municipality and in this manner allows or prevents the development of certain activities.

In addition to previously mentioned plans which were mainly conventional or static plans, the Municipal Development Plan is a comprehensive and dynamic plan which includes components of strategic planning.

By referring in the following to the MDP document, in relation to how much the issue of cultural heritage was incorporated into it, we can notice a comprehensive inclusion of buildings with a cultural and historical value of all the periods, and where a number possibilities, proposals, rules, conditions and measures are determined in the context of protection and promotion of cultural heritage in the Municipality of Peja. The document indicates: Today the cultural monuments are increasingly exposed to effects that jeopardise their original value, manifested in the form of partial or total destruction, adjacent construction, change in utilisation, destruction of their environment and degrading interventions. Therefore, these building should be fanatically protected, because they give testimony to glorious past of this region.

In the Profile part of the document, the city of Peja is described from the aspect of historical, architectural, religious, educational and ethno-cultural development through different periods, beginning from the pre-historic times of the city and up to the XXI century. The values, role and the cultural, historical and population importance of this region has been described, with a special emphasis on the urban family houses, the kullas (type, style, and their constructions), serais, mosques, churches, tekkes, masjids, tombs, shrines, mills, inns, bridges, fountains, hammams, madrasahs, etc.

The list of cultural and historical monuments has been provided, classified with typology and numbers for the municipality of Peja. Additionally, a list has been made of buildings of importance and value within the "Cultural Heritage Complex" (Peja Market, Haxhi Zeka's Mill, Jashar Pasha's Lodgings, Hammam of Haxhi Beu and the Complex of Kullas).

The following maps represent the invested sums and the level of destruction of certain categories of the cultural heritage buildings.

An important element in the document is the integration of the cultural heritage with the natural resources in the context of protection and economic development of the city, municipality and so on, by stimulating the development of cultural, mountain, rural, health, and transit tourism.

---

⁶⁶Text taken from the MDP of Peja 2007

⁶⁷From the document of MDP – Municipality of Peja/Peć approved by the Municipal Assembly in 2007 - the cultural heritage part.

Komponentët më atraktive turistike në këtë rast të qytetit të Pejës dhe Bjeshkëve të Nemuna janë:

- Trashëgimia e pasur dhe e shumëllojshme e monumenteve kulturore (kisha, xhami, hamame, ura, hane etj.)
- Pasuria etnografike dhe folklorike (veshja rugovase, vallet dhe këngët folklorike, zakonet tradicionale etj.)
- Motivet interesante të mjedisit dhe peisazhet kulturore dhe natyrore (Çarshia e Pejës, vendbanimet fshatare, kullat, stanet në bjeshkë etj.)
- Veçoritë tjera kulturo-historike të traditës.

Më tutje në dokument vërehet qasja strategjike për të filluar zgjidhjen në parim të çështjes së trashëgimisë kulturore në Komunë – “Degradimi i trashëgimisë kulturore është në konflikt, dhe mbrojtja e trashëgimisë kulturore dhe natyrore është në sinergji me zhvillimin e turizmit”.

Njëra ndër sfidat e identifikuar në dokument, është Trashëgimia dhe zhvillimi i qëndrueshëm, sipas të cilës: Trashëgimia natyrore dhe kulturore e komunës është në rrezik të shkatërrimit dhe nevoja e një zhvillimi të qëndrueshëm duke i shfrytëzuar dhe mbrojtur vlerat për të ardhmen e fëmijëve tanë.

Çështja e trashëgimisë kulturore është pjesë përbërëse edhe e Deklaratës së vizionit⁶⁸ e cila përcakton qëllimet kryesore të zhvillimit komunal. Një veprim i tillë tregon se trashëgimisë kulturore për komunën e Pejës është njëra nga çështjet më të rëndësishme. Përmes qëllimit - Ruajtja, mbrojtja dhe rehabilitimi i monumenteve të trashëgimisë kulturore, historike dhe resurseve natyrore, fillohet me shtjellimin dhe trajtimin gradual të çështjes, e cila më tutje zërthehet në synim (Ruajtjen dhe ripërtëritjen e trashëgimisë kulturore), për të vazhduar me prioritetet strategjike që ndërlihet me çështjen e trashëgimisë.

⁶⁸ Deklarata e Vizionit, - “Peja qendër moderne turistike, agro-industriale, arsimore dhe shëndetësore, me synime pro evropiane të fuqizuara me lidhje të mira rrugore me rajonin, me mjedis të përshtatshëm për biznese private, zhvillim të vullshëm ekonomik përmes zonave industriale dhe parqeve të biznesit duke

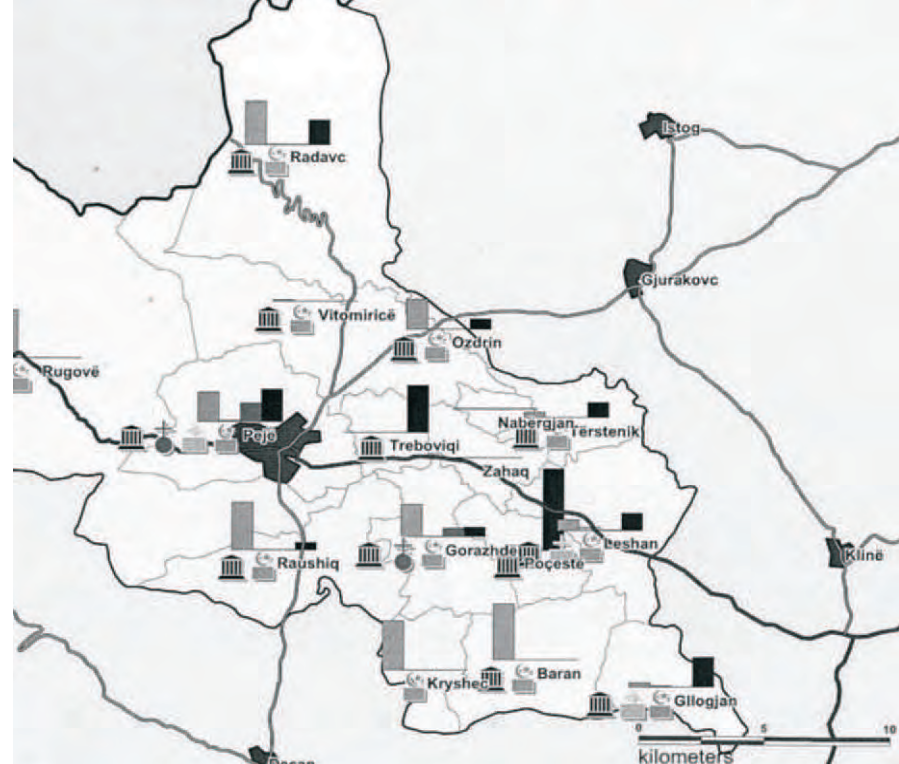

Fig.55 – Trashegimia kulturore – niveli i dëmtimit (PZHK)
Fig.55 – Cultural heritage – level of damage (MDP)

ndikuar në rritjen e punësimin dhe jetës më të mirë për të gjithë qytetarët ku qyteti do të karakterizohet me mjedis të pastër dhe të këndshëm, me ruajtjen dhe ripërtëritjen e monumenteve kulturo-historike dhe traditave të civilizimit të lashtë.” - PZHK Pejë, f.63.

The most attractive tourism components in this case, for the city of Peja and the Cursed Mountains are:

- The rich and diverse heritage in cultural buildings (churches, mosques, hamams, bridges, inns, etc.)
- The ethnographic and folkloric wealth (Rugova traditional dress, folkloric song and dance, traditional customs, etc.)
- Interesting environmental motifs and cultural and natural landscapes (Peja Market, rural settlements, kullas, mountain huts, etc.)
- Other cultural and historical elements of tradition

Further on in the document the strategic approach is apparent on the initiation in principal of the issue of cultural heritage in the Municipality – “The degradation of the cultural heritage is in conflict, and the protection of cultural and natural heritage is in synergy, with the development of tourism”.

One of the challenges identified in the document, is Heritage and sustainable development, according to which: The natural and cultural heritage of the municipality is in danger of destruction and the need for a sustainable development by utilising and protecting these values for the future of our children.

The issue of cultural heritage is an integral part of the Declaration of the Vision⁶⁹ which determines the main objectives of municipal development. Such an action indicates that cultural heritage for the municipality of Peja is one of the most important issues.

Through the objective of – Preservation, protection and rehabilitation of cultural and historical heritage monuments and of natural resources, the consideration and gradual treatment of the issue is initiated, which continues to be further elaborated in the goal (Preservation and rejuvenation of cultural heritage), and continues with strategic priorities which are related to the issue of heritage.

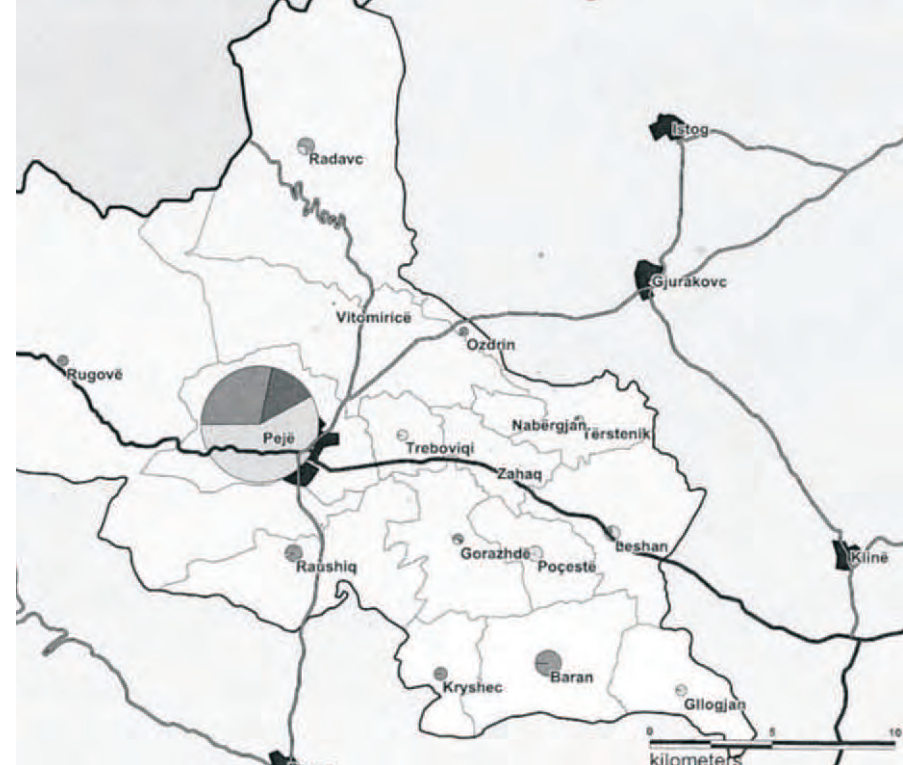

Fig.56 – Trashëgimia kulturore – kosto e rehabilitimit (PZHk)
Fig.56 – Cultural heritage – remedy costs (MDP)

⁶⁹ Declaration of Vision, -“Peja a modern centre for tourism, agro-industry, education and healthcare, with pro European objectives strengthened by good road connections with the region, with a suitable private business environment, swift economic development through industrial zones and business parks, which affect the employment rate and improvement of living conditions for all the citizens of the city, where the city will be characterised with a clean and pleasant environment, with the preservation and renovation of cultural and historical monuments and the traditions of an ancient civilisation.” – MDP of Peja, p.63.

Në pjesën e strategjisë flitet për rëndësinë dhe mbrojtën e trashëgimia kulturore, me theks të veçantë pjesën e vjetër të qytetit dhe Patriarkanën e Pejës. Një paqartësi ekziston kur thuhet në vazhdim se objektet tjera që duhet mbrojtur do të integrohen në Sistemin Informativ Gjeografik.

Në dokument më tutje kemi një ndarje me rajone, në të cilën përshkruhet funksioni i tyre, veprimet dhe restriksionet e mundshme.

Në Rajonin Urban përshkruhen funksionet dhe propozimet për mundësinë e lidhjes së bjeshkëve të Rugovës me qytetin e Pejës, përmes:

- mbrojtjes së Bjeshkëve të Nemuna në kuptim të resurseve natyrore që posedon,
- ndalimit të ndërtimit të lartë në pjesën qendrore të Pejës, për arsye të ruajtjes së vizurave si nga bjeshka në qytet ashtu edhe nga qyteti në bjeshkë;

Element tjetër i propozuar është edhe mundësia e zhvillimit të turizmit me ofrimin e produkteve vendore në dyqanet e qendrës së qytetit, gjegjësisht Çarshisë së Pejës.

Po ashtu është propozuar, rilokimi i pjesës industriale që i takon zonës urbane të qytetit dhe ndalimi i ndërtimit në pjesën arkeologjike që sot në këtë pjesë gjendet fabrika e baterive.

Disa nga veprimet e propozuara janë: dislokimi i vendbanimeve joformale nga lokacionet padëshirueshme; dhe mbrojtja e zonave të gjelbra të qytetit.

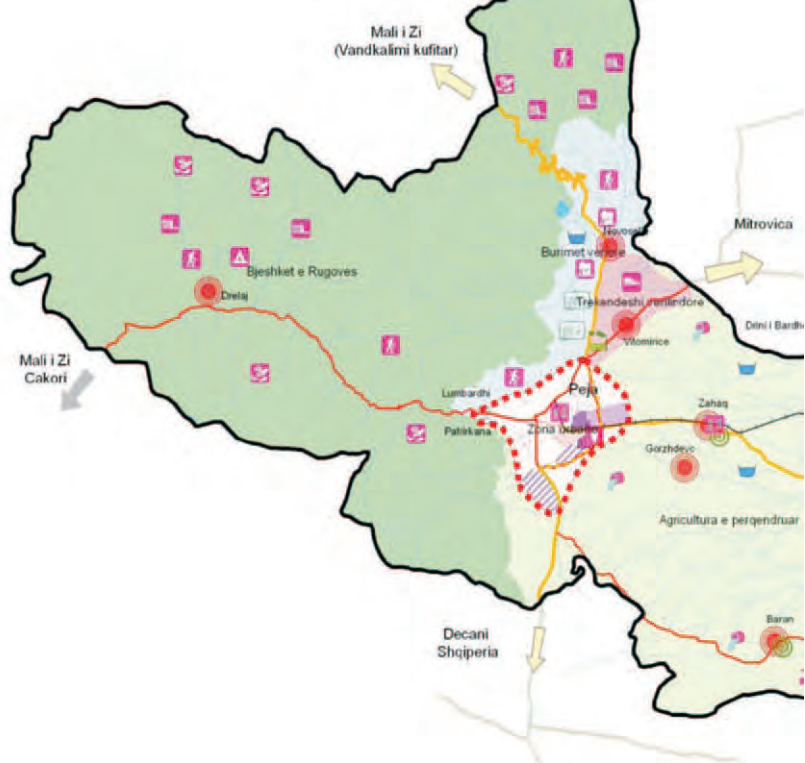

Fig.57 – Detaj nga harta e Strategjisë së komunës
Fig.57 – A detail from the Strategy map of municipality

This part of the strategy discusses the importance and the protection of cultural heritage, with a special onus on the old part of the city and the Patriarchate of Peja. It is unclear what is meant by the following conclusion which indicates that other buildings that need to be protected will be integrated into the GIS.

The document continues by determining a separation of regions, in which their functions are described, actions and possible restrictions.

In the Urban region the functions and proposals are described on the possibility of linking the mountains of Rugova with the city of Peja, through:

- Protection of the Cursed Mountains, meaning the natural resources it possesses
- Prevention of high-rise constructions in the central part of Peja, for the purpose of preserving the view from mountains to the city and from the city to the mountains;

Another proposed element is the possibility of tourism development with the provision of local products in the shops of the city centre, specifically the Peja Market.

The relocation of the industrial zone was proposed, which falls within the urban zone of the city, and the prohibition of construction in the archaeological areas, in which the battery factory currently stands.

Some of the proposed actions are: the relocation of informal settlements from inappropriate locations; and protection of the city green areas.

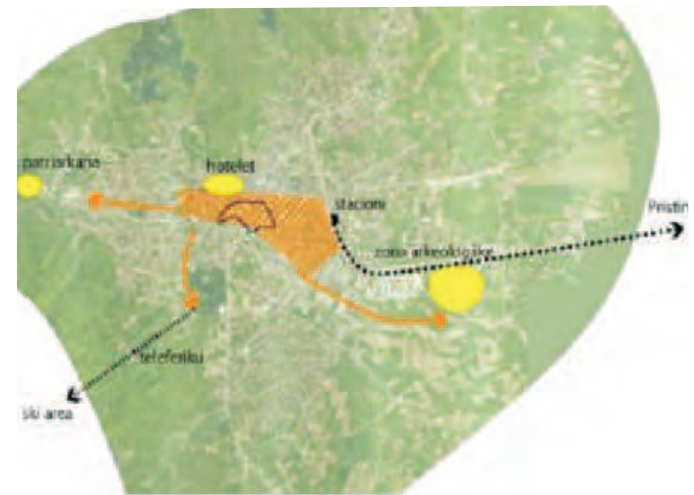

Fig.58 - Infrastruktura kulturore dhe turistike
Fig.58 – Cultural and touristic infrastructure

Disa nga Restriksionet e propozuara për ndërtim dhe shfrytëzimin e tokës:

- Dendësia maksimale e vendbanimeve ekzistuese duhet të jetë 40 shtëpi/ha;
- Etazhiteti i objekteve të jetë P+2, përveç në zonat e përcaktuara me PZHU;
- Nuk do të lejohet industria që ndot ajrin dhe prodhon zhurmë përveç në zonën industriale të caktuar me PZHU;
- Nuk do të ketë ndërtesa në zonat e rezervuara për gjelbërim.

Një aktivitet me rëndësi në dokument është rekomandimi dhe kërkesa për autoritetet komunale që të vendosin kufijtë e saktë për zonat me interes të veçantë për Kosovën të cilat në Komunën e Pejës janë: Patriarkana e Pejës, kullat karakteristike, zona e Bjeshkëve të Nemuna etj. Në pjesën e fundit të dokumentit - Dispozitave për zbatim⁷⁰, janë dhënë Kushtet dhe masat për rregullimin e zonave dhe tërësive me vlerë të veçantë:

- Kërkesa për hartimin e PH për zona të veçanta të propozuara nga niveli komunal (Për zonën e Patrikanës së Pejës)
- Hartim të PRrU për zonat e përcaktuara me PZHU, dhe
- Studim i fizibilitetit të lokaliteteve arkeologjike

Masat për mbrojtjen e peizazheve, vlerave natyrore dhe tërësive kulturo-historike;

- Përzgjedhja e elementeve të trashëgimisë kulturore të cilat duhet mbrojtur
- Miratimi i rregulloreve përkatëse

Plani Zhvillimor Urban⁷¹ 2007 (PZHU) – është plan i nivelit të dytë për nga rëndësia e zhvillimit hapësinor komunal, në të cilin në mënyrë më të detajuar janë trajtuar të gjitha qështjet e parapara në Planin Zhvillimor Komunal. PZHU përpunon principet e përmendura në PZHK për hapësinën urbane. Në dokument është elaboruar vetëm Kornizës dhe strategjia e zhvillimit urban të komunës së Pejës, sepse është konsideruar se pjesët tjera janë të ngjashme, prandaj nuk janë trajtuar në dokument. Në bazë të strukturave me karakteristika të ndryshme hapësinore të zonës urbane të Pejës është bërë ndarja në disa rajone me karakteristike, me përshkrim të principeve për struktura të caktuara. Propozimet, aktivitetet dhe rekomandimet për zonat e trajtuara, vlerësohen si hap pozitiv në drejtim të ruajtjes dhe trajtimit adekuat të trashëgimisë kulturore të përfshirë në këtë plan.

Në Zonën qendrore të qytetit dhe ngritje të atraktivitetit të saj, propozohet jetësimi i dyqaneve, kafeterive, restoranteve, shtëpive, shesheve, rrugëve, ndriçimit dhe komunikacionit dhe lumit që kalon në këtë pjesë të qytetit.

Në Zonën arkeologjike të qytetit, propozohet Zhvendosja e industrisë ekzistuese; Mundësia e gërmimeve arkeologjike; dhe Ndërtimi i parkingjeve, dyqaneve, një hoteli në afërsi të lokalitetit dhe mundësinë e qasjes së vizitorëve në lokalitet.

Në Zonën e Sahat kullës, propozohet kufizimi i etazhitetit në kontekst të mbrojtjes së peizazhit.

Në Zonën e Patriarkanës së Pejës propozohet, ndalimi i ndërtimit në këtë zonë duke i përjashtuar nevojat e Patriarkanës, dhe gjetja e zgjidhjes për lidhjen e Patriarkanës me bukuritë që e rrethon dhe me vet zonën urbane të Pejës.

⁷⁰Plani Zhvillimor Komunal 2007, Dispozitat për zbatim, faqe 102

⁷¹Nga dokumenti i PZHU-së Pejë, i aprovuar më 14.05.2007

Some of the proposed Restrictions on constructions and land use are:

- Maximum population density in existing settlements should be 40 houses/ha;
- The height of building should be Ground + 2 upper floors, except for zones determined otherwise by the UDP;
- No industry that pollutes the air and produces noise will be allowed except for in the industrial zone, as determined by the UDP;
- There will be no buildings in the zones reserved for green areas.

An important activity foreseen in the document is the recommendation and request to the municipal authorities to determine the boundaries of special interest zones in Kosovo, which in the Municipality of Peja envisage: The Peja Patriarchate, Characteristic Kullas, The Cursed Mountains Zone (Bjeshkët e Nemuna), etc.

In the last part of the document – Implementation provisions⁷², the Conditions and Measures for the regulation of zones and areas of special value are determined:

- The need to develop the SP for special zones proposed by the municipal level (for Peja Patriarchate zone)
- Development of the RUPs for the zones determined by the UDP, and
- The feasibility study for archaeological sites

Measures for the protection of landscapes, natural values and cultural and historical areas:

- Selection of cultural heritage elements that need to be protected
- Adoption of appropriate regulations

The Urban Development Plan⁷³ of 2007 (UDP) – is a plan of a second level of importance in relation to municipal spatial development, in which all the issues foreseen in the Municipal Development plan are treated in a more detailed manner. The UDP processes the principles mentioned in the MDP related to urban areas. The document elaborates only on the Framework and urban development strategy for the municipality of Peja, because other parts were considered to be similar, and therefore, not treated in this documented.

Based on structures with different spatial characteristics of the urban zone of Peja, the separation in a number of regions with given characteristics has been made, with a description of principles for the given structures. All the proposals, activities and recommendations for the zones treated, are considered as a positive step in the direction of preservation and proper treatment of cultural heritage that is included in this plan.

In the central zone of the city and in order to make it more attractive, the revival of shops, cafeterias, restaurants, squares, streets, public lighting and traffic, and the river that crosses through this part of the city is proposed.

In the archaeological zone of the city, the relocation of the existing industry is proposed; the possibility of archaeological digging; development of parking areas, shops, a hotel near the site and provision of access for visitor to the site.

In the Sahat Kulla zone, the limitation on the height of buildings is proposed in the context of protecting the landscape.

In the Peja Patriarchate zone, the prevention of constructions in this area is proposed, excluding those for the need of the Patriarchate, and identifying the solution to linking the Patriarchate to the natural beauty that surrounds it, and with the urban zone of Peja itself.

---

⁷²Municipal Development Plan 2007, Implementation provisions, page 102

---

⁷³From the UDP document of Peja, approved on 140507

Konkluzion

Në bazë të analizës së mësipërme të planeve të hartuara me vite dhe së fundi PZHK-së dhe PZHU-së, si dhe në bazë të përvojës së fituar gjatë vlerësimit të planeve zhvillimore komunale, në përgjithësi trajtimi i çështjes së trashëgimisë kulturore për rastin e Pejës është i nivelit të kënaqshëm.

Ndryshimet në sistemin politik, shoqëror dhe ekonomik të Kosovës, gjatë periudhave sa janë hartuar planet, kanë ndikuar në sistemin e planifikimit hapësinor, si dhe në përfshirjen dhe trajtimin e trashëgimisë kulturore të saj. Ky ndikim vërehet edhe në rastin e Komunës së Pejës.

Në dokumentin e parë të vitit 1956 – Plani Gjeneral Urbanistik i qytetit të Pejës, në mënyrë të detajuar përshkruhet çështja e trashëgimisë kulturore si dhe mundësitë e ruajtjes dhe mbrojtjes së tyre.

Më tutje në Planin e Përgjithshëm Urban të vitit 1983, vërehet një rënie e dukshme për përfshirje të objekteve me vlerë të TK, e në disa raste edhe përpjekje për zhvlerësim deri në zhdukje të monumenteve jo ortodokse në tërësi.

Sipas informatave në periudhën prej 1993-1996 është hartuar Plani i Përgjithshëm Urban, i cili nuk është aprovuar në Asamble komunale dhe si të tillë komuna e Pejës nuk e posedon ndonjë kopje të tij.

Së fundi në PZHK dhe PZHU për komunën e Pejës, të vitit 2007, vërehet një qasje re në fushën e planifikimit, gjegjësisht trajtimit të trashëgimisë kulturore. Me Planifikim Strategjik të përvetësuar në këto dokumente, orientohen zgjidhjet e çështjeve të identifikuara dhe propozohen zhvillimet e ardhshme hapësinore, duke respektuar parimet si: gjithpërfshirja, transparenca, efikasiteti etj, që do të rezultojë me zhvillim më dinamik dhe me mundësi konkrete për zbatimin e tij. Kjo qasje është aplikuar edhe për çështjen e trashëgimisë kulturore si njëra ndër çështjet më të rëndësishme të komunës.

Conclusion

Based on the analyses made above on the plans developed over the years and lastly the MDP and UDP, and based on the experience gained from the evaluation of municipal development plans, in general the treatment of the cultural heritage issue, in the case of Peja reaches a satisfactory level.

Changes to the political, social and economic system in Kosovo, during the different periods when these plans were developed, have had an effect on the system of spatial planning, and in the inclusion and treatment of cultural heritage in them. This effect is apparent also in the case of Peja Municipality.

In the initial documents of 1956 – the General Urban Plan of the city of Peja, a detail description is given to the issue of cultural heritage and the possibilities of its preservation and protection.

Further on, in the General Urban Plan of 1983, a considerable decline is noticed in the inclusion of buildings of value to CH, and in some instances attempts to devalue to the point of destroying Non-Christian Orthodox monuments in their entirety, is noticed.

According to information for the period of 1993-1996 a General Urban Plan was developed, but which was not approved by the Municipal Assembly and as such the municipality of Peja does not possess a copy of this document.

Lastly, in the MDP and UDP of 2007 for the municipality of Peja, a new approach is noticed in the field of planning, specifically the treatment of cultural heritage. With the Strategic Planning adopted in these documents, guidance is given on the resolution of identified issues and future spatial developments are proposed, by respecting principles like: comprehensiveness, transparency, efficiency, etc. which will result in a more dynamic development with concrete opportunities for its implementation. This approach was applied even in the issue of cultural heritage as one of the most important issues of the municipality.

KOMUNA E HANIT ELEZIT

Trashëgimia kulturore në komunën e Hanit Elezit

Historiku i shkurtër

Kosova ka një të kaluar të rëndësishme që përfaqëson periudha të ndryshme historike, dhe me të dhe të Elez Hanit, e cila karakterizohet me gjetje arkeologjike nga epokat parahistorike, duke përfshirë periudhën neolitike, romake, dhe periudhën e hershme dhe të vonshme mesjetare. Ashtu si edhe në pjesën tjetër të Kosovës, Hani Elezit është i pasur me mbetje arkeologjike dhe monumente kulturore që datojnë nga periudha të ndryshme.

Hani i Elezit, dikur pjesë e Komunës së Kaçanikut, është njëra ndër tri komunitat e reja, të cilat janë formuar më 2005. Si komunë në vete Hani i Elezit është themeluar me Urdhëresën Administrative 2005/11 me datë 27 shtator 2005. Neni 2 i kësaj urdhërese kërkon themelimin e pesë pilot-njësive të komunave Brenda komunave pjesë e së cilave kanë qenë. Kësisoj në bazë të kësaj urdhërese është formuar komuna e Junikut, Parteshit, Hanit të Elezit, Mamushës dhe Graçanicës.

Hani i Elezit përbëhet nga 10 fshatra dhe një njësi urbane. Kjo komunë ka një shtrirje gjeografike të veçantë, ku vendbanimi urban gjenden në mes të një grope gjeografike, kurse fshatrat gjenden përreth në 400 deri 800 metra lartësi mbidetare. Gryka e Kaçanikut ka qenë e banuar qysh në kohën e sundimit romak. Në këtë lokalitet është gjetur mbishkrimi latin i kohës romake, perandori e cila kishte pushtuar viset Ilir-Dardane: "Imp(eratori) Ceasari/divi Traiani Parthici f(ilio)/divi Nervae nepoti/Traiano Hadriano/Aug(usto) pr (o)pr (aetore) col (onia) Scupin (orum) m (ilia) p (assuum) VIII; (Ae)lia (ose ngjashëm diqka) / Clau-/dia/ coniu-gi (bene) m (erenti) p (osuit)."

Aty ka ekzistuar edhe një fortifikatë Romako-Bizantine. Në Fushëgropën e Hanit të Elezit të sotëm, vendbanimet ilire kanë qenë të ndërtuara në afërsi të grykës, aty ku kanë qenë edhe rrugët e lashta, të cilat lidhnin Kosovën me Shkupin. Praninë e vendbanimeve të tilla e dokumentojnë materialet e gjetura arkeologjike të kohës antike. Përveç mbetjeve të kështjellës, në këtë trevë janë zbuluar edhe materiale të rëndësishme kulturore arkeologjike, që flasin për praninë e popullatës iliro-dardane në këtë anë.

Emërtimi i parë i këtij vendbanimi daton nga shek. XVI. Të dhënat e shkruara historike dëshmojnë se rrëzë malit Sharr deri vonë figuron vendbanimi me emërtimin Sharr i cili ka të bëjë me Hanin e Elezit të sotëm (1564, 1589, 1689, 1690, 1730, 1775, 1788, 1812, 1822)

Më vonë vendbanimi Sharr përmendet me emërtimin e Hanit të Elezit, kësaj radhe në kuptim të komunikacionit transportues të mallrave me karvane kuajsh e qeresh. Ngaqë nëpër grykën e Kaçanikut, udhëtimi natën ka qenë i vështirë dhe i pa sigurt, karvanet e qerreve dhe udhëtarët ndaleshin pa hyrë në grykë për a kaluar natën. Në gjysmën e parë të shekullit XIX në këtë vendbanim ndërtohet një han⁷⁴/bujtinë.

---

⁷⁴Hanin, sipas të dhënave e ndërtoi një fshatar i quajtur Elez nga fshati Dimce, sipas të cilit dhe u emërtua vendbanimi. Pas këtij Hani, edhe Bajram Daci nga Pusat e Nikës, gjatë kohës së sundimit Osman e hap një han/bujtinë tjetër.

MUNICIPALITY OF HANI I ELEZIT

Cultural heritage in the Municipality of Hani i Elezit

A Brief history

Kosovo has an notable past representing various historical periods, including Hani i Elezit, which is characterized by archaeological findings from prehistoric eras including Neolithic period, Roman period, and the period of early and later medieval. As in the rest of Kosovo, Hani i Elezit is rich in archaeological and cultural remnants dating from different periods of times.

Hani i Elezit, once part of Municipality of Kaçanik, is one of three new municipalities, which were established in 2005. As its own municipality Hani i Elezit was formed by Administrative Order 2005/11 dated September 27, 2005. Section 2 of this order requires the establishment of five pilot municipalities within the municipalities parts of which have been. Therefore according to this order were established municipalities of Junik, Partesh/Parteš, Hani i Elezit, Mamusha/Mamuša and Gračanica/Gračanica.

Hani i Elezit consists of 10 villages and one urban unit. This municipality has a specific geographic stretch, where the urban settlement is found among a geographic cavity while the surrounding villages are at 400 to 800 meters of altitude. Kacanik Gorge has been inhabited since the times of Roman rule. In this locality is found latin inscription of the Roman time, Empire which had conquered Illyrian-Dardani areas: "Imp(eratori) Ceasari/divi Traiani Parthici f(ilio)/divi Nervae nepoti / Traiano Hadriano / Aug(usto) pr(o)pr(aetore) col(onia) Scupin(orum) m(ilia) p(assuum) VIII; (Ae)lia (ose ngjashëm diqka) / Clau-/dia/ coniu-gi (bene) m(erenti) p(osuit)."

There also existed a Roman-Byzantine fortification. In the valley of today's Hani i Elezit, there have been Illyrian settlements built near the gorge, where the ancient routes tied Kosovo with Shkup/Skopje. Presence of such settlements is documented with the findings of archaeological materials of an ancient era. Besides the Castle remains, there were significant cultural and archaeological materials found in this part proving the presence of Illyrian-Dardan population in this area.

Initial toponym of this settlement dates from XVI century. Written historical records indicate that, until recently, at the slopes of Sharr Mountain a settlement named Sharr appears, which has to do with today's Hani i Elezit (1564, 1589, 1689, 1690, 1730, 1775, 1788, 1812, 1822).

Later, Sharr settlement is mentioned by the name Hani i Elezit, this time in terms of transport of goods with horse caravans and carts. Since travelling during the night through Kaçanik Gorge was difficult and unsafe, caravans of carts and travelers stopped for passing a night. In the first half of XIX century in this township was built an Inn (*Han*)⁷⁵.

---

⁷⁵ According to data the Inn (Han) was built by villager named Elez from Dimce village, according to which the settlement was named. Following this Inn, Bajram Daci from the Pusat e Nikës, during Ottoman rule, opens another inn.

Në gjysmën e dytë të shekullit XIX, saktësisht në vitin 1873, afër Hanit ndërtohet stacioni i hekurudhës, i cili ekziston dhe sot. Pas pushtimit të kësaj treve nga pushteti serb, për qëllime të caktuara ndërrohet toponimi prej Hanit të Elezit në Gjeneral Jankoviç, sipas gjeneralit famëkeq serb i cili me ushtrinë e vetë e pushtoi dhe bëri vrasje mbi këtë trevë në vitin 1913.

Në të dhënat statistikore të vitit 1914, Hani i Elezit nuk ishte regjistruar si vendbanim, porse kishte vetëm dy kafene dhe një dyqan ushqimor/bakallhane si dhe vend ushqim të karvaneve që shkonin në drejtim veri-jug dhe anasjelltas.

Që nga viti 1920 vendbanimin e Hanit të Elezit, filluan ta banojnë familjet shqiptare të fshatrave përreth. Këtu u vendosën familja Topojani dhe Vila nga fshati Demiraj (Neshaci), Imishtët nga Kaçaniku, Dacët, Bushët nga Pusat e Nikës, Vilat nga Paldoniku dhe pastaj shumë të tjerë, pothuaj nga të gjitha fshatrat përreth kësaj treve, si nga Dimca, Burimi (Seqishta), Paldoniku, Pusat e Nikës, Goranca, Rezhanca e shumë të tjerë. Në këtë kohë, ndoshta më parë ishin vendosur edhe disa familje rome. Fabrika e Çimentos e vitit 1936 ishte një mundësi e mirë për zhvillimin dhe punësimin e punëtorëve të kësaj ane⁷⁶.

Fig.59- Pamje e përgjithshme e qytetit
Fig.59 – Overview on the town

Në Han të Elezit, përveç trashëgimisë kulturore, kemi dhe trashëgiminë natyrore, shkak i konfiguracionit të terrenit, lumit Lepenc dhe pejzazheve natyrore të kombinuara me ndërtesa tradicionale të banimit të cilat përfaqësojnë vlerë të madhe që duhet trajtuar dhe mbrojtur. Inventari i monumenteve kulturore të Kosovës (1999) nuk përfshin monumentet e mbrojtura me ligj nga komuna e Hanit të Elezit. Qendra për trashëgiminë kulturore në Gjilan, e themeluar në vitin 2005 ka krijuar një listë të re të propozuar për rajonin jug lindor të Kosovës dhe në bashkëpunim me MKRS, krijoi një bazë të dhënash të inventarit. Lista e propozuar do të nënshtrohet vlerësimit të vlerave kulturore nga ekspertë

⁷⁶ Draft PZHK–Hani i Elezit 2010-2020

In the second half of the XIX century, precisely in 1873, by Hani i Elezit a railway station was built, which exists till today. After the conquest of this area by the Serbian authorities, for certain purposes the toponym Hani i Elezit was changed to Djeneral Jankovic, the ill-famed Serb general who, with his troops, took over this territory committing murders in 1913.

In the statistical data of 1914 Hani i Elezit was not registered as a settlement, but had only two cafes and a grocery store and food-place for convoys travelling north-south and vice-versa.

Beginning of 1920 Hani i Elezit start being populated with Albanian families from nearby villages. Here were settled Topojani and Vila families moved from the village Demiraj (Neshaci) Imishta from Kaçanik, Daci family, Bushi from Pusat e Nikës, Vila from Paldonik, and many others then, almost from all the villages around this area, such Dimca, Burim (Seqishta) Paldonik, Pusat e Nikës, Goranca, Rezhanca, and many others. At this time, perhaps earlier, the place also sheltered several Roma families. Cement Factory of 1936 was a good opportunity for the development and employment of workers of this area⁷⁷.

In Hani i Elezit, besides cultural heritage there is also a natural heritage because of terrain configuration, Lepenci River and natural landscapes combined with traditional residential buildings which represent great value to be administered and protected. The inventory of cultural monuments of Kosovo (1999) does not include monuments protected by law in the Municipality of Hani i Elezit. Cultural Heritage Center in Gjilan, founded in 2005, has created a new proposed list for southeastern region of Kosovo and in close cooperation with MCYS, created an inventory database. The proposed list shall be subject of assessment of cultural values by experts.

Fig.60- Pamje e përgjithshme e qytetit
Fig.60 - Overview on the town

---

⁷⁷Draft MDP – Hani i Elezit 2010-2020

Zbulimet arkeologjike dëshmojnë se vendndodhja e Hanit të Elezit ka qenë e banuar gjatë periudhave të ndryshme. Për shkak të vendndodhjes së saj, komuna e Hanit të Elezit është përdorur për lidhjet me rajonin e Scupit (Shkupit), si një vendbanim i rëndësishëm në Greqinë e lashtë. Mbetjet nga monumentet fetare të gjetura në fshatrat Gorancë, Dermjak, monedhat e gjetura në Paldenicë, Dimcë, Secishtë, Necafo, Krivenik dhe Pustenic, dëshmojnë për rëndësinë strategjike të territorit të Hanit të Elezit.

Linja e trenit Akropolis ishte e përdorë deri në vitin 1990. Vendbanimet e Hanit të Elezit u përmendën edhe në arkivat osmane nga shekujt XV-XIX.

Zona rurale karakterizohet me objekte individuale të banimit, dhe me pejzazhe të mrekullueshme të jetës dhe punës në ato zona malore.

Elementet arkitektonike të ndërtimeve u ndikuan nga periudha osmane, të ndërtuara dhe përdorura nga vendasit. Trashëgimia jo materiale e zonës përfshin një trashëgimi të pasur me tradita lokale. Veç riteve fetare, njerëzit kanë mbajtur edhe ritet tradicionale pagane.

Lista e objekteve të trashëgimisë kulturore në komunën e Hanit të Elezit⁷⁹

Trashëgimia kulturore në qytetin e Hanit Elezit

Objekti i Hanit – shek XIX. - Supozohet se hani i parë – bujtinë për kalimtarët ishte në vend të objektit të sotëm në qendër të qytetit të Hanit të Elezit. Në shekullin XIX komunikacioni transportues i mallrave bëhej ende dhe me karvane kuajsh e qeresh. Ngaqë nëpër Grykën e Kaçanikut udhëtimi natën ka qenë i vështirë dhe i pa sigurt, karvanet e qerreve dhe udhëtarët ndaleshin pa hyrë në grykë për ta kaluar natën. Meqë në gjysmën e parë të shekullit XIX në këtë vendbanim ndërtohet një Han-bujtinë e ndërtuar nga një fshatar i quajtur Elez nga fshati Dimcë.

Tab.4 - Lista e trashëgimisë kulturore sipas PZHK-së të HE

Tab.4 – The list of cultural heritage according HE MDP

No	Përshkrimi objektit Description of objects	Hani i Elezit	Gorance	Pustenic	Dermjak	Krivenik	Seçishtë	Paldenicë
1	Zona arkeologjike Archaeological sites							1
2	Xhami Mosques	1		1		1	1	
3	Mbetje kishash Church remains		1		1			
4	Vlera tradicionale-popullore Vernacular values			3	5	1	1	
5	Komplekse ndërtesash Building compounds			2				
6	Ndërtesë për shfryt. Publik Buildings of public use						1	
7	Monument epigraf Epigraph monument							2
8	Monolit Monolith			1				
9	Strehimore Shelter			1				
10	Obelisk Obelisque					1		

⁷⁹ Lista e trashëgimisë kulturore sipas PZHK të Hanit të Elezit

Archaeological discoveries show that the location of Hani i Elezit has been inhabited during different periods. Because of its location, the municipality of Hani i Elezit is used for connections with the region of Scupi (Shkup/Skopje) as an important habitat in ancient Greece. The remains of religious monuments found in villages Gorancë and Dermjak, coins found in Paldenica, Dimce, Secishtë, Necafo, Krivenik and Pustenik attest the strategic importance of the territory of Hani i Elezit.

Acropolis railway was used until 1990. Settlements of Hani i Elezit were mentioned in the Ottoman archives from XV-XIX centuries.

Rural area is characterized by individual residential buildings, and wonderful landscapes for life and work in those mountainous areas.

Architectural elements of buildings were influenced by the Ottoman period, built and used by locals. Intangible heritage of the area includes rich local customs. Besides religious rituals, people have kept the traditional pagan rites.

The list of cultural heritage in the Municipality of Hani i Elezit⁷⁹

The object of Inn (Han) - XIX century – It is supposed that the first inn (Han) for travellers was in the place of today's building in the downtown of Hani i Elezit. In XIX century transportation of goods was still done by horses and carts caravans. Since travelling during the night through Kaçanik Gorge was difficult and unsafe, caravans of carts and travelers stopped for passing a night. In the first half of XIX century the inn was built in this settlement by a villager named Elez from village Dimce

---

⁷⁹ The list of cultural heritage in Hani i Elezit MDP

Fig.61 - Fabrika e çimentos

Fig.61 – Cement Plant

Sipas pronarit të Hanit të Elezit, dhe vendi filloi të quhet Hani i Elezit, pas së cilës fillojnë të ndërtohet dhe tjetri han si psh ai i Bajram Dacit nga Pusat e Nikës. Duhet theksuar se tokat e këtij vendbanimi ishin prona të fshatrave përreth, Paldenicë, Burimit apo Seçishtë, Dërmjak, Dimcë etj.

Objekti i fabrikës së çimentos – 1936. - Në foto shihen pjesë të vjetra të fabrikës së çimentos dhe lidhja e tyre me linjën hekurudhore të transportit. Ekziston mundësia që një pjesë e vjetër e fabrikës të shndërrohet në muze industrial⁸⁰.

Trashëgimia kulturore në Paldenicë - Paldonik

Fshati Paldenicë gjendet në një terracë të gjerë, në anën e majtë të lumit Lepenc, 3km në veri të qytetit të Hanit të Elezit, më një sipërfaqe prej 404 ha. Lagjet e fshatit janë të ndara dhe emruara sipas familjeve ndërsa ka dhe mikrotoponime karakteristike.

Është vendbanim i vjetër iliro-dardan. Në të është zbuluar nekropoli (shek II - III), në bregun e majtë të lumit Lepenc, kah Hani Elezit. Në vendin Livadhet e kishës janë zbuluar varreza të vjetra. Gjithashtu në këtë vendbanim është gjetur një stellë e vjetër në themelet e një muri prej gurit. Nga pllaka shihet (në mbishkrim) se ajo i përket Genticilit, perandorakut Julius, të cilat në koloninë Scupi janë mjaft të gjetura, kurse ne Municipium Ulpianum më pak. Në atë pllakë shihet figura e reliefit të njeriut dhe mbishkrim në gjuhën latine. Kjo pllakë i është ngritur të birit 40 vjeçar Klensit (shek. III e.s.) Gjithashtu janë gjetur dy monedha me diametër 1,5 cm ku shihet fytyra e sundimtarit me diademë në kokë dhe figura e luftëtarit në anën e kundërt i cili në dorën e majtë mban gjahun dhe heshtë. Kjo monedhë bronzi është gjetur te ara me emrin Te Zabeli të lagjes Jasharaj mbi rrugën për Paldenicë.

⁸⁰ Është punuar projekt diplome në arkitekturë, për muze industrial (Ajeti V., 2009)

⁸¹ Dërnjani, Çupi, Ramukaj, Krasniqi, Bela, Asotiçi, Axhami, Vila, Curri, Loku, Thaçi, etj ndërsa ka dhe mikrotoponime karakteristike si: Prroni i Binollit, Kepi i Markit, Mulosajt, Buktevec, Livadhi i kishës,

Fig. 62 - Stella⁸² në oborrin e shkollës “Kështjella e Diturisë”⁸³)

Fig. 62 – The Stella in⁸⁴ the “Kështjella e Diturisë” schoolyard⁸⁵)

⁸² Stella e cila u gjet në vitin 1995

⁸³ Stella si dhe dy bazamentet e shtyllave janë ngjyrosur nga persona të papërgjegjshëm

⁸⁴ Stella e cila u gjet në vitin 1995

XIX century an Inn/guesthouse (Han) was built in this settlement by a villager named ELEZ from village Dimce. Hani i Elezit started being called by the owner's name. After, another guesthouse (Han) was built such as that of Bajram Daci from Pusat e Nikës. It should note that the lands of this settlement were the property of surrounding villages, Paldenica, Burim or Seçisht, Dërmjak, Dimce etc.

The building of the Cement factory – 1936. - Picture tells parts of the old cement factory and its connection to the transport railway. There is a possibility that an old part of the plant become industrial museum .

Cultural heritage in Paldenica - Paldonik

Paldenica village is located on a wide terrace, on the left side of the river Lepenc, 3km north of the town of Hani i Elezit, with an area of 404 ha. Village neighborhoods are divided and named according to families but there are and some characteristic microtoponyms.

It's an old Illyrian-dardanii settlement. There was discovered a Necropolis (c. II-III), on the left bank of Lepenc river, towards Hani i Elezit. At the place Livadhet e kishës (church's meadows) there were discovered ancient cemeteries. Also, in this settlement an ancient stela was found, in foundations of a stone wall. From the plaque it is discovered (the inscription) that it belongs to Genticili, Emperor Julius, which in Scupi colony many were found, while in Municipium Ulpianum those are less. At the plaque is engraved the relief of human figure and the inscription in Latin. This stele was erected to his 40-years old son Klensi (III century AD). There were found also two coins with a diameter of 1.5 cm having the face of the ruler with diadem on his head and the figure of the warrior on the opposite side which in his left hand holds prey and a lance. This bronze coin was found in the field called *Te Zabeli* of Jasharaj neighborhood, on the route to Paldenica.

Fig.63 - Bazamentet e gjetura të shtyllave Paldenicë

Fig.63 – Basements of pillars found in Paldenica

⁸⁵ Stella si dhe dy bazamentet e shtyllave janë ngjyrosur nga persona të papërgjegjshëm

⁸⁶ A Draft of a graduation work was prepared for industrial museum (Ajeti V., 2009)

⁸⁷ Dërnjani, Çupi, Ramukaj, Krasniqi, Bela, Asotiçi, Axhami, Vila, Curri, Loku, Thaçi, etc, while there are microtoponyms such: Binolli' Stream, Mark's Cape, Mulosajt, Buktevec, Church's meadow, Kodovush (Livadhista/meadow), Fujzë, Hurdhë, Qamur's Meadow, Gjolltë e Selmanit, Kolorashë, mites' Stream, Stockyard, Frashën, Rabbit's field, etc.

Monedha e dytë me diametër 2,7 cm është gjetur të shkolla e fshatit. Na vers është fytyra e sundimtarit e kthyer në të djathtë me mbishkrimin: IMP (orator) MIVLPN... ndërsa në revers PROVIN A...DACIA, një figurë femre që në dorën e djathtë mban një lule, kurse në dorën e majtë nuk vërehet. Sipas mbishkrimit monedha është prodhuar në provincën e Dakisë - Rumaninë e sotme.

Sipas dokumenteve të shkruara osmane, pronarë të tokave ishin Shkupjani, Isa-beg-Ishaku, i cili në vitin 1452 kishte 30 shtëpi, në vitin 1468 kishte 33 shtëpi, në vitin 1544 kishte 11 shtëpi ndërsa në vitin 1568 kishte 10 shtëpi. Në librin e kujtimeve të Manastirit të Shën Trinisë që ka filluar të mbahet prej vitit 1465 janë shënuar disa banorë dhurues të manastirit. Udhëpërshkruesi i misionit Venedikas Jakopo Soranca në shek. XVI (1575) përmend fshatin Palevorenza, që sipas të gjitha gjasave ka të bëjë me këtë vendbanim. Në hartat austriake të vitit 1689 është i shënuar si vendbanim. Gjithashtu si vendbanim ishte shënuar edhe në sallnamet e Vilajetit të Kosovës të vitit 1893 (1311 h), të vitit 1896 (1314 h) me emrin *Yalbodinçe (?)*, ndërsa më vonë me disa ndryshime. Pas vitit 1912 deri në vitin 1960 shumë banorë janë shpërngulur për në Turqi, Maqedoni, e vise të tjera.

Fig. 64 - Shtëpia e Menduh Faik Dernjanit – Paldenicë

Fig. 64 – The House of Menduh Faik Dernjani – Paldenica

The second coin in diameter of 2.7 cm was found at the village school. In verso is the face of the ruler's right profile with the inscription: IMP (orator) MIVLPN... while in the reverse PROVIN A...DACIA, a female figure that in her right hand holds a flower and in her left nothing is noticed. According to the inscription the currency is produced in the province of Dachia – todays Romania.

According to written Turkish documents written landowners were Shkupjani, Isa-beg-Ishaku, who in 1452 owned 30 houses, in 1468 had 33 houses, in 1544 had 11 houses and in 1568 had 10 houses. In the book of memoirs of the Monastery of the Holy Trinity that started to be recorded since 1465, there are some inhabitants as donors of the monastery. The traveller of Venetian mission Jakopo Soranca in XVI century (1575) mentions the village *Palevorenza*, which most probably has to do with this settlement. In Austrian maps of 1689 it is marked as settlement. Also, it was noted as a settlement in the 'salnams' (registers) of Vilayet of Kosovo of 1893 (1311 h), the year 1896 (1314 h) with the name *Yalbodinçe (?)*, and later with some changes. After the year 1912 until 1960 many residents have moved to Turkey, Macedonia, and other areas.

Fig. 65 - Shtëpia e Ramadan Isuf Çupit

Fig. 65 - Ramadan Isuf Çupi's House

Shtëpitë tradicionale të banimit – Paldenicë – Shtëpitë e fshatit Paldenicë sipas rrëfimeve thuhet se i takojnë familjeve të pasura, shtëpi karakteristike me çardak dhe divanhane, odë, ahër, dy hyrje (mysafir dhe familjarë). Materialet ndërtimore kanë qenë guri dhe druri. Trashësia e mureve deri në 1m, dritare dhe dritare qorre (dimensioneve më të vogla), kulme me traje druri. Tavanet e brendshme të mveshura nga druri qershisë me stil të ashtuquajtur “shishetavan”. Katet përdhese janë përdorur për bagëti, kurse katet e sipërme për banim. Dhomat e fjetjes me hamamxhik.

Në fshatin Paldenicë kanë mbijetuar dy shtëpi të këtij tipi : Shtëpia e Menduh Faik Dernjanit dhe Ramadan Isuf Çupit.

Trashëgimia kulturore në Pustenic – PUSËT E NIKËS – Ky vendbanim shtrihet rreth 8 km në jug të Kaçanikut – vendbanim i ndarë në lagje. Sipërfaqja 1.087 ha. Lagjet e fshatit janë të ndara dhe emëruara sipas familjeve ndërsa ka dhe mikrotoponime karakteristike

Për lokalitetin Selika, thuhet se është vendbanim i vjetër, ndoshta edhe kala ilire, në të cilën jetonte popullata krishtere shqiptare. Mbetjet e kishës së dikurshme në fshatin Pustenic të vjetër, mendohet se daton nga shek. X apo XI, por nuk përjashtohet mundësia të jetë edhe më e hershme. Thuhet se ne mëhallën Laci, ekzistojnë gjurmët e kishës së periudhës romake, përderisa në vendin e quajtur Katunishtë (Selishtë) – Ureq, janë gjetur varreza të vjetra me skelete të mëdha. Selishta është në lagjen e Bravëve, në veriperëndim të fshatit. Aty është një gurë i madh që quhet Kepi i Selishtës.

Sipas dokumenteve të shkruara të regjistrit turk të Vilajetit të Shkupit të vitit 1452, ishin 50 shtëpi, 1455 po ashtu 50 shtëpi me emrin Bustenic, më 1468 kishte 58 shtëpi ndërsa si vendbanim është shënuar në hartën austriake të vitit 1689.

⁸⁸ Lagjet e fshatit: Bushtë e epërm, Bushtë e Poshtëm, Dacët, Bravët, Baballazhët, Laçët etj.

Mikroponimet: Sumreka, Broboshtina, Sllatina, Kepi i Selishtës, Prroi i Nikobllavës, Gropat e Epra, Kodra e Xhiqevet'Reqit, Rrushi i Thacët, Prroi i Bibinollit, Te kisha, Likona, Dadraha e Demës, te Lamat, Padina , Në Rrafshë, Udha e Dinës, Lugini i Kopnishtës, Lugi i Madh, Te Krojna, Te Muret e selishtës, Lisevë, Rana e Laçit, Ureq, etj

Fshati ishte regjistruar me emrin Postanik ne sallamet e Vilajetit të Kosovës të vitit 1893 (1311 h), të vitit 1896 (1314 h) dhe 1900 (1318 h). Në vitet 1920 fillon shpërngulja e popullsisë për shkak të gjendjes politike dhe ekonomike, e pastaj shpërngulja vazhdon edhe pas viteve 1936.

Fig. 66 - Shtëpi e Nazif Bushit

Fig. 66 - Nazif Bushi's House

Traditional residential homes – Paldenica – According to tales houses of village Paldenica allegedly belong to wealthy families, homes characteristic with timber-terrace and settee, odas (traditional room of males), stable, two entrances (guest and family). Construction materials were stone and wood, while the thickness of walls up to 1 m, windows and blind windows (small dimensions), roofs with wooden beams. Interior of ceilings coated with cherry wood, style called “shishetavan.” Ground floors are used for cattle, while the upper floors for housing. Sleeping rooms with toilets (“hamaxhik”).

There are only two houses of that type survived in the village Paldenica: Menduh Faik Dernjani's house and Ramadan Isuf Çupi's house.

Cultural Heritage in Pustenik – Puset e Nikës (*Wells*) - This settlement lies about 8 km south of Kaçanik - settlement divided by neighborhoods. Area 1,087 ha. Quarters of the village are named after families while there are characteristic microtoponyms⁸⁹.

For Selika settlement is reported to be the oldest settlement, perhaps Illyrian castle, a habitat of Albanian Christian population. Remnants of the then church in the village Pustenik i Vjetër (Old Pustenik), thought that dates back X or XI centuries, but it is not ruled out to exist even earlier. It is said that in Laci neighborhood there are traces of a Church of the Roman period, whilst at a place called Katunishtë (Selishtë) - Ureq, some old cemeteries with big skeletons were discovered. Selishta is in Brava neighborhood, northwest of the village. There is a large stone called Cape of Selishta.

---

⁸⁹ *Quarters of the village:* Bushtë i epërm, Bushtë i Poshtëm, Dac, Brava's, Baballazhi, Laçi, etc.
Microtoponyms: Sumreka, Broboshtina, Sllatina, Cape of Selishta, Nikobllava Stream, Upper Holes, Xhiqevet Reqi Hill, Thacë Grapes, Bibinolli' stream, Church, Likona, Dadraha e Demës, te Lamat, Padina, Në Rrafshë, Dina's Path, Lugji i Kopnishtës, Big Valley, Te Krojna, Selishta Walls, Lisevë, Rana e Laçit, Oreq, etc.

According to written documents of Turkish registry of Vilayet of Shkupi/Skopje of the year 1452, there were 50 houses, in 1455 also 50 houses named *Bustenik*, in 1468 had 58 houses while as a settlement was listed in the Austrian map of 1689.

The village was recorded as *Postanik* in the registers of Vilayet of Kosovo of 1893 (1311 h), year 1896 (1314 h) and 1900 (1318 h). In the 1920s the population starts migrating due to political and economic situation, and this migration continues even after the year 1936.

Fig.67 - Shtëpia te Dacët

Fig.67 – The House of Daca family

Trashëgimia kulturore në Dremnjak

Vendbanimi⁹⁰ shtrihet rreth 7-8 km në jug të Kaçanikut me sipërfaqe prej 615 ha. Vendbanimi i vjetër është shtrirë më poshtë se vendbanimi i sotëm, tek vendi i quajtur Zidina, ku janë të ruajtura gjurmë të shtëpive dhe tani së voni është gjetur një statujë gruaje me madhësi 2m, që dëshmon për vendbanim të vjetër të periudhës romake.

Sipas regjistrimit turk të vitit 1452, fshati ishte i ndarë në dy pjesë, 18 dhe 19 shtëpi; më 1455- 37 shtëpi; më 1468 -16 shtëpi dhe në pjesën tjetër 17 shtëpi, ndërsa më 1568 janë të shënuar 32 shtëpi të fesë se krishterë dhe një myslimane. Në hartën austriake të vitit 1689 shënohet me emrin Tronjak.

Jetonte popullata shqiptare autoktone. Në vitin 1878, pas dëbimit të shqiptarëve nga Sanxhaku i Nishit, ata vendosen në këtë vendbanim. Në vitin 1912, pas masakrës serbe te Mulliri i Ilaz Currit (ku edhe sot ekzistojnë gjurmët e varreve), popullata migroi. Me emrin Dermjak ishte e regjistruar në sallnamet e vilajetit të Kosovës të vitit 1893 (1311 h), të vitit 1896 (1314 h) dhe të vitit 1900 (1318 h). Në mes të dy luftërave botërore shpërngulen shumë familje.

---

⁹⁰ Mikroponimet më karakteristike: Kroj i Dërvishit, Kodra Jasiqe, Përroi i Fices, Kroj i Mitrës, Ara e Spancës, Bunari i Demës, Lugi i Thanës, Te Melishtat, Kepi i Mullakës, Te Kisha, etj.

Fig. 68 - Shtëpi tradicionale banimi – Dremnjak
Fig. 68 – Vernacular house dwelling – Dremnjak

Cultural heritage in Dremnjak

This settlement⁹¹ is situated about 7-8 km south of Kaçanik in the area of 615ha. The old settlement lies below today's settlement, at a place called Zidina, where are preserved the traces of houses and was found recently a statue of a woman 2 m in size, which proves the old settlement of the Roman period.

According to the Turkish census of 1452, the village was divided into two parts, 18 and 19 houses; in 1455 - 37 house; in 1468 – 16, and in other part 17 houses; while in the year 1568 there were 32 houses of Christian faith and 1 Muslim. In the year 1689 Austrian map marked it with the name *Tronjak*.

There were living native Albanian population and in 1878, after the expulsion of Albanians from Sandzak of Nish/Niš, they've settled in this settlement. In 1912 after the Serb massacre at Ilaz Curri' Mill (where even today there are traces of graves) population migrated. In the registers of Vilayet of Kosovo Dermjak was recorded under that name in the year 1893 (1311 h), in 1896 (1314 h) and in 1900 (1318 h). Many families displaced between the two world wars.

Fig. 69 - Shtëpia e Mehmet Currit – Dremjak

Fig. 69 - Mehmet Curri's Housset – Dremjak

---

⁹¹ More characteristic microtoponyms: Dërvish's Stream, Jasiqe Hill, Fice's Stream, Mitra's Stream, Field of Spanca, Dema's Well, Thana Valley, At Melishtat, Cape of Mullaka, At Church, etc..

Shtëpitë tradicionale të banimit në Dremnjak - Në fshatin Dërmnjak sipas të dhënave gojore thuhet se kanë jetuar familje të pasura gjë që dëshmon ndërtimi i shtëpive të cilat kryesisht janë 2 dhe 3 katëshe, të cilat karakterizohen me çardakë dhe divanhane, me dy hyrje, odë dhe ahër. Ishin të ndërtuara nga guri dhe në disa raste me qerpiç dhe dru. Muret karakterizohen me trashësi deri në 1m', Kulmet me traje druri. Katet përdhese janë përdorur për bagëti, kurse katet e sipërme për banim. Sipas rrëfimeve të familjarëve këto shtëpi janë 150 – 200 vjeçare.

Mullinjë – Dremjak - Rrethina e Hanit të Elezit ka pasur numër të madh të mullinjve, rreth 21 mullinj me vjetërsi deri në 300 vjet. Kjo kulturë materiale, e mbetur si trashëgimi, prezantohet në formë të gjurmëve ose ndërtime të ruajtura në mjediset e kësaj treve. Sot kanë mbetur vetëm 3 mullinj, njëri ndër ta është dhe “Mulliri i Hakisë” – Dremjak, i cili thuhet se ka vjetërsi rreth 200vjeçare.

Trashëgimia kulturore në Seçishtë

Fshati Seçishtë, shtrihet në pjesën jugore të grykës së Kaçanikut me sipërfaqe prej 844 ha. Në afërsi të fshatit, në vendin e quajtur Ramanishtë, gjenden gjurmët e vendbanimit të vjetër romake. Aty fshatarët hasin në tjegulla, tulla mure, monedha, shtylla prej gurëve, mbetje qyngash të ujësllësit.

Fig. 70 – Haki's Mill – Dremnjak

Fig. 70 - Mulliri i Hakisë - Dremnjak

Traditional residential houses in Dremjak - In village Dërmnjak, according to oral reportings, reportedly lived wealthy families proven by the construction of houses which are mostly 2 and 3-storey buildings that are characterized by garret (terrace) and settee, with two entrances, an oda and a stable. Those were built from stone and in some cases with adobe and wood. Characterized by thick walls up to 1m, wooden roof beams. Ground floors are used for cattle, while the upper floors for housing. According to stories of the family members those houses are 150-200 years old.

The Mills - Dremjak – Periphery of Hani i Elezit have had a large number of mills, about 21 mills up to 300 years old. This material culture, the remaining inheritance, is presented in the form of remnants or preserved buildings on the suburbs of this area. Today there are only three mills; one of them is the “Mulliri i Hakisë” (Haki's Mill) - Dremjak, said to be over 200-years old.

Cultural heritage in Seçishtë/a

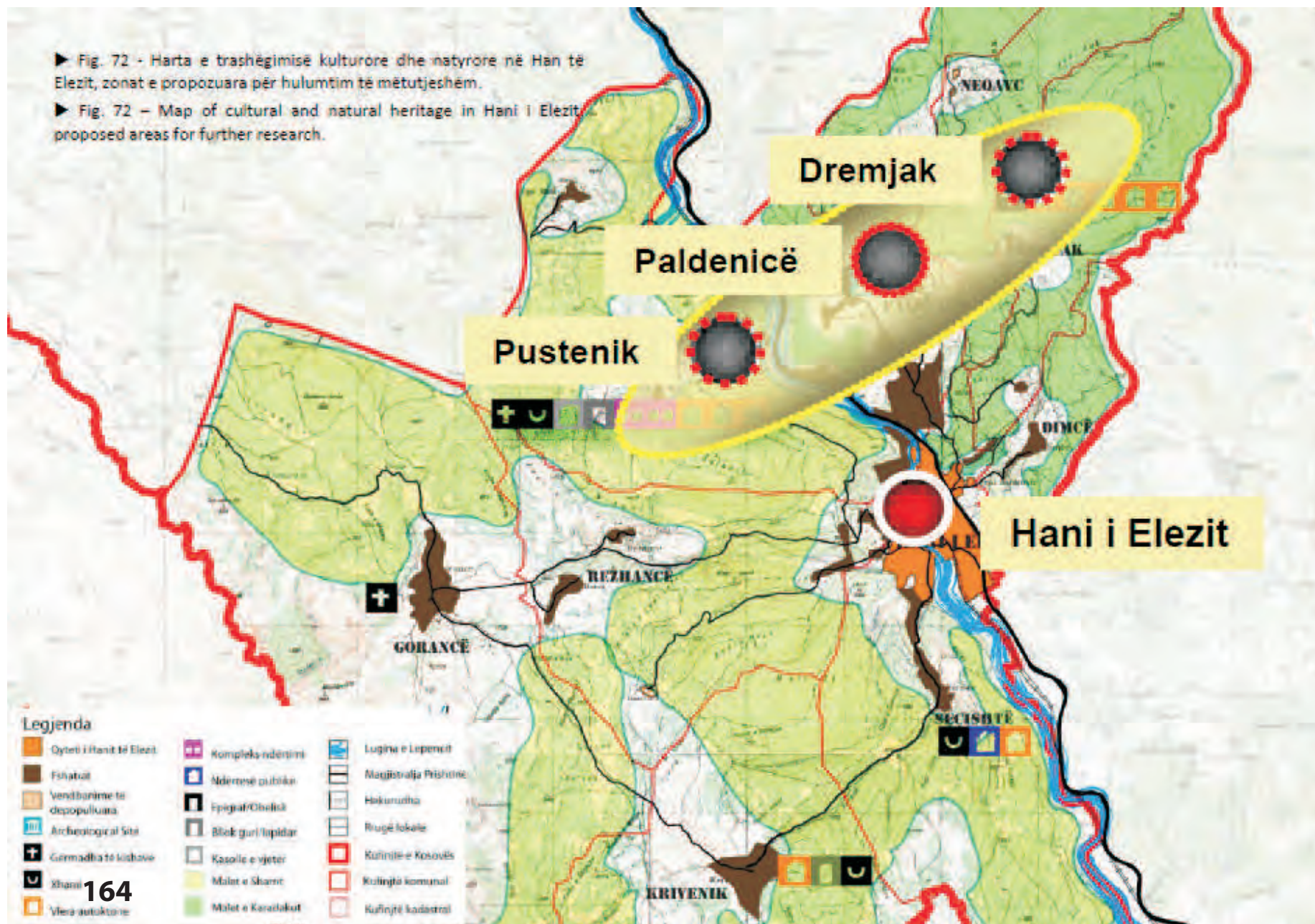
Seçishta village lies in the southern part of Kaçanik Gorge, in the area of 844 ha. In the vicinity of the village, at a place called Ramanishte, there are traces of an old Roman settlement discovered. There, villagers face tiles, bricks, walls, coins, stone pillars, and soil-pipe remains

Fig. 71 - Shtëpi tradicionale në Seçishtë
Fig. 71 – Traditional house in Seçishtë

► Fig. 72 - Harta e trashëgimisë kulturore dhe natyrore në Hani të Elezit, zonat e propozuara për hulumtim të mëtejshëm.

► Fig. 72 – Map of cultural and natural heritage in Hani i Elezit, proposed areas for further research.

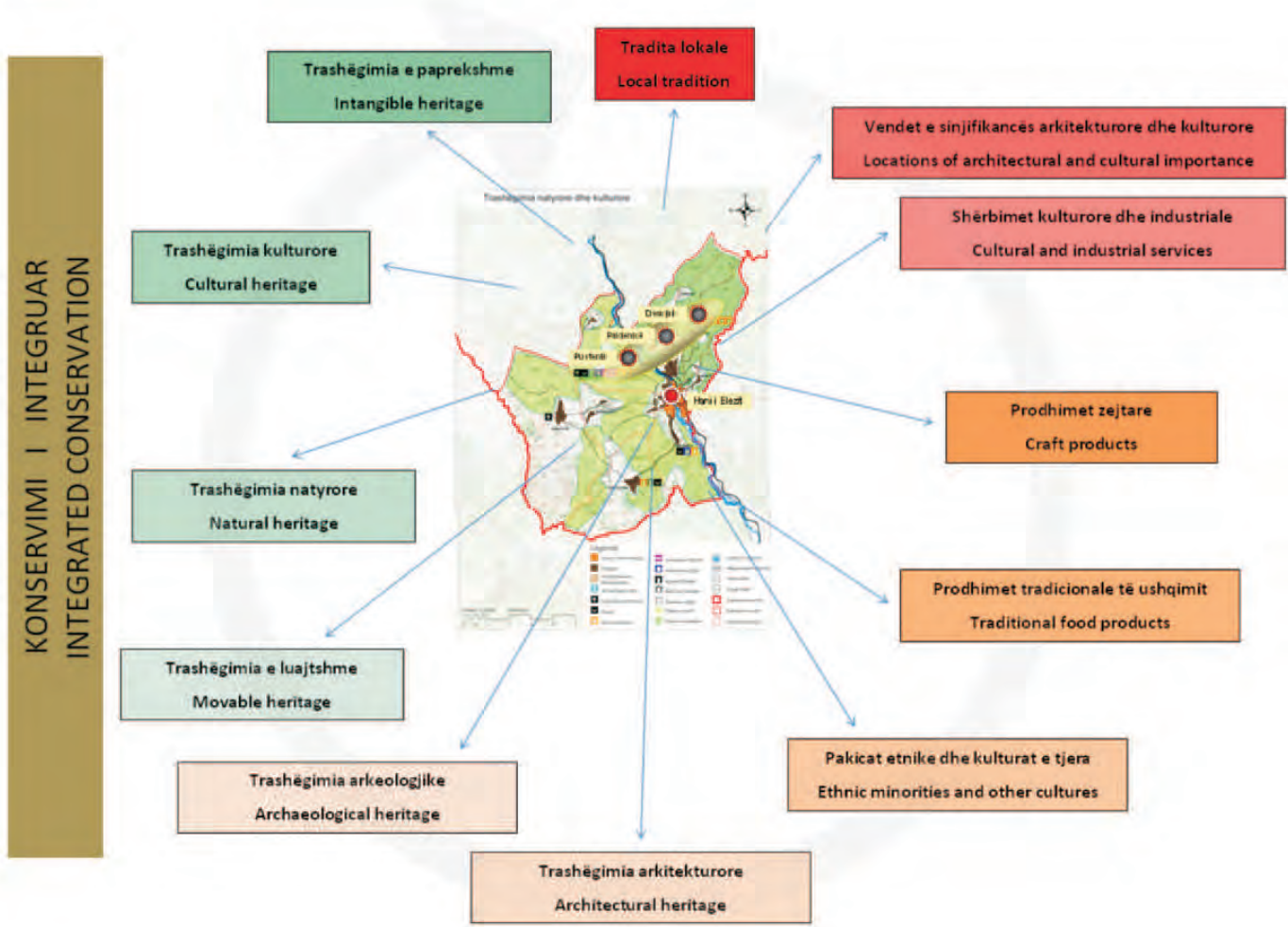

Fig. 73 - Skema për konservim të integruar në Hanin e Elezit
 Fig. 73 - A scheme for integrated conservation in Hani i Elezit

Përfshirja e trashëgimisë kulturore në planet komunale

Plani Zhvillimor Komunal (PZHK)

Me këtë hulumtim do të vlerësohet e tërë “Trashëgimia kulturore” në komunën e Hanit të Elezit, e shqyrtuar në Planin Zhvillimor Komunal të Hanit të Elezit, sipas shtatë parimeve të Kartës së ICOMOS-it për interpretimin dhe prezantimin e vendeve me TK.

Interpretimi dhe prezantimi i TK është pjesë e procesit të përgjithshëm të konservimit të Trashëgimisë Kulturore dhe menaxhimit të saj.

Të gjeturat dhe konstatimet prej PZHK 2010-2020 të komunës së Hanit të Elezit lidhur me trashëgiminë kulturore

Në vazhdim do t'i bëhet një vlerësim i përgjithshëm për dokumentin e Planit zhvillimor të Hanit të Elezit. - Në dokumentin e PZHK të HE është e identifikuar trashëgimia kulturore në kuadër të përshkrimit historik të vendbanimeve në komunën e Hanit të Elezit por jo si kapitull i posaçëm. Poashtu për trashëgiminë kulturore është folur në kuadër të zhvillimit ekonomik, zhvillimit të turizmit. Në dokument është prezantuar tabela e monumenteve kulturore, porse asnjëra nga këto nuk është në listën e monumenteve nën mbrojtje nga shteti i Kosovës. Deri më sot nuk dihet nëse në komunën e Hanit të Elezit, ka trashëgimi kulturore, të vlefshme për t'u ruajtur, për t'u përmendur dhe me të për t'u promovuar. Së voni si potencial kulturor është duke u përmendur trashëgimia industriale në Han të Elezit.

Në përgjithësi të dhënat për trashëgiminë kulturore në komunën e Hanit të Elezit janë të përgjithshme, jo të specifikuar për të gjithë monumentet si p.sh: datimi, shpesh vendndodhja, përshkrimi i gjendjes fizike, trajtimi i derisotëm, emërtimet, si dhe të dhëna tjera relevante.

Nuk është specifikuar në tërësi lloji dhe vlera e monumenteve në veçanti të trashëgimisë kulturore sipas gjinive. Mungesa vlerësimit, kategorizimit të vlerave kulturore të trashëguara, konsiderohet mangësi e dokumentit zhvillimor të komunës së Hanit të Elezit. Në PZHK e Hanit të Elezit, nuk është specifikuar audienca për të cilën do të duhej të prezantohej trashëgimia kulturore në veçanti.

Në vazhdim do të specifikohen të gjeturat dhe konstatimet sipas shtatë parimeve një nga një, si instrument për vlerësimin e dokumentit zhvillimor për komunën e Hanit të Elezit, në kuptim të elaborimit të trashëgimisë kulturore: Qasjes dhe kuptimit, burimeve të informatave, ndërlidhshmërisë në kontekst më të gjerë historik, social e kulturor, autenticitetit, planifikimit për të ardhmen, gjithëpërfshirjes dhe rëndësisë së hulumtimeve, vlerësimeve dhe trajnimeve në kontekst të trashëgimisë kulturore:

Parimi 1 – Qasja dhe Kuptimi

- *Interpretimi dhe prezantimi i programeve duhet të mundësojë qasje fizike dhe intelektuale të publikut të gjerë për vendet e trashëgimisë kulturore*
- *Interpretimi efektiv dhe prezantimi duhet të përmirësojë përvojën personale, ngrit respektin dhe kuptueshmërinë e*

Inclusion of cultural heritage in respective municipal plans

Municipal Development Plan (MDP)

With this research it will be assessed entire “cultural heritage” in the Municipality of Hani i Elezit, reviewed in the Municipal Development Plan of Hani i Elezit, according to the seven principles of ICOMOS Charter for interpretation and presentation of places of CH.

Interpretation and presentation of CH is part of the overall process of conservation of cultural heritage and its administration.

Findings and conclusions of the MDP 2010-2020 for Municipality of Hani i Elezit on cultural heritage

Following will be an overall assessment of the Development Plan Document of Hani i Elezit. - In the HE MDP document it is identified cultural heritage within the historical descriptions of settlements in the municipality of Hani i Elezit but not as a separate chapter. Cultural heritage is also discussed in the context of economic development - tourism development. The document presented the table of cultural monuments, but none of this is from the list of monuments protected by the state of Kosovo. To date, it is unknown whether the Municipality of Hani i Elezit have any cultural heritage worth to preserve, mention and promote. Recently, as a potential cultural heritage is being mentioned an industrial heritage of Hani i Elezit.

In generally, the data of cultural heritage in the municipality of Hani i Elezit are vague, with no specification of all monuments such as: dating, often the location, description of physical condition, treatment as today, names, and other relevant data.

It is not fully specified the type and the value of monuments, especially of those of cultural heritage, in terms of category. Lack of an assessment, categorization of cultural inherited values, is considered a deficiency of the document on development of the Municipality of Hani i Elezit. In MDP Hani i Elezit it is not specified for which audiences should be introduced the cultural heritage, in particular.

Following will be specifying the findings and conclusions of the seven principles one by one, as an instrument for assessing the development document for the Municipality of Hani i Elezit, in terms of elaboration of cultural heritage: Access and understanding, sources of information, in perspective of broader historical view, social and cultural, authenticity, planning for the future, comprehensiveness and relevance of research, assessments and trainings in the milieu of cultural heritage:

1st Principle – Access and meaning

- *Interpretation and presentation of programs should provide physical and intellectual access of general public for respected places of culture heritage*
- *Effective interpretation and presentation should improve personal experience; elevate the respect and comprehension*

- publikut dhe komunikon rëndësinë e konservimit të vendeve të trashëgimisë kulturore.
- Interpretimi dhe prezantimi duhet të inkurajojë individët dhe komunitetet të reflektojnë perceptcionet e tyre të vendit dhe ndihmojë në themelimin e lidhjes së qëlluar me të. Qëllimi duhet të stimulojë interesimin e vazhdueshëm, mësimin, përvojën dhe hulumtimet e mëtejme.
- Programet e Interpretimit dhe prezantimit duhet të identifikojnë dhe vlerësojnë audiencën në mënyrë demografike dhe kulturore. Duhet të angazhohet për të komunikuar vlerat e vendit dhe sinjifikancën tek audienca e gjerë dhe e shumëllojshme.
- Aktivitetet e interpretimit dhe prezantimit duhet të jenë të qasshme nga publiku, në të gjitha mënyrat.
- Kur qasja fizike në vendet e trashëgimisë kulturore - limituar për shkak të brengës për konservim, sensitivitetit kulturor, ri-shfrytëzimit adaptiv apo çështjeve të tjera të sigurisë, interpretimi dhe prezantimi duhet të sigurohen nga jashtë vendit në fjalë.

Në dokumentin e Planit Zhvillimor të komunës së Hanit të Elezit, sa i përket qasjes fizike dhe intelektuale të publikut të gjerë për vendet e trashëgimisë kulturore në komunë, vetëdijesimi përmendet si mënyrë për të ardhmen, së bashku dhe me disa plane për qasje të reja fizike infrastrukturore rrugore deri tek to. Kjo e ardhme planifikohet vetëm për shtëpitë tradicionale në komunën e Hanit të Elezit, kur flitet për ruajtjen dhe shfrytëzimin e tyre në kuadër të turizmit fshatar dhe rural. Për objektet e tjera publike apo të trashëgimisë së gjinive tjera, nuk është specifikuar apo dhe planifikuar ndonjë gjë, edhe pse në tabelën e specifikuar është e paraqitur.

Është e potencuar nevoja për konservim të shtëpive tradicionale dhe trashëgimisë industriale, porse për kategoritë e tjera të trashëgimisë kulturore të cilat vetëm se janë listuar në tabelë, mungojnë informata tjera shtesë dhe specifikime të llojit të programimit me projekte specifike dhe aktivitete.

Nuk ka raste të limitimit të qasjes nga popullata, në vendet e identifikuar me sinjifikancë kulturore në komunën e Hanit të Elezit, për shkaqe të konservimit, sensitivitetit kulturor, ri-shfrytëzimit adaptiv apo dhe çështjeve të tjera të sigurisë, porse konsiderohet se do të duhej të ishte e specifikuar! Në dokument do të duhej të kishte limitime në qasje dhe mënyrë të shfrytëzimit kur janë në pyetje mbetjet arkeologjike dhe të monumenteve tjera të cilat janë në rrezik të shkatërrimit total apo të rrënimit për shkak të shfrytëzimit të ri të hapësirave. Dispozita të mundshme për parandalimin e shkatërrimit përmes limitimit të qasjes dhe shfrytëzimit do të mundësonte, ruajtjen e monumenteve përderisa ndermirën hapa të mëtutjeshëm për identifikim, dokumentim, arkivim zyrtar dhe promovim të vlerave të trashëgimisë kulturore në komunën e Hanit të Elezit.

Pra, janë paraparë aktivitete për interpretim dhe prezantim të vendeve me sinjifikancë të trashëgimisë kulturore në Han të Elezit, në formë të fushatës për vetëdijesimin në ruajtjen dhe rëndësinë e trashëgimisë kulturore apo dhe si prioritet strategjik për komunën: “Mbrotjtja dhe konservimi i trashëgimisë kulturore (zhvillimi i turizmit rural dhe kulturor)”

- *of the public and to communicate the importance of conservation for places with cultural heritage.*
- *The interpretation and presentation should encourage individuals and communities to reflect their respective perception of the place and to aid in establishing a respective connection with it. The goal should stimulate a continuous concern, learning, experience and further research.*
- *Interpretation and presentation programs should identify and evaluate the audience in demographic and cultural manner. It needs to get engaged in communicating the values of the place and the signification toward the general and diverse audience.*
- *The interpretation and presentation activities should be accessible by the public, in every way.*
- *When physical access in locations with cultural heritage – limited because of the care for preservation, cultural sensitivity, adaptive re-usage of or other issues concerning the safety, the interpretation and the presentation needs to be provided from out of the mentioned location.*

In the Development Plan document of Hani i Elezit municipality, as for the physical and intellectual access of the public in general about the locations with cultural heritage within the municipality, the awareness is mentioned as a way for the future, along with some other plans for new physical infrastructural road accesses to get to these locations. This kind of future is planned only for traditional houses in Hani i Elezit municipality, when we are dealing with the preservation and utilization of these houses in the context of village and rural tourism. For other public structures or other cultural heritage structures of other genders, it is not specified or planned anything in particular, although these are presented on the specified board.

It is stressed the need for the preservation of traditional houses and industrial heritage, whereas for other categories of cultural heritage which are only listed on the board, are missing other additional information and the specification of the kind of the program with specific projects and activities.

There are no cases of access limitation of the population, in identified places with cultural significance in Hani i Elezit municipality, for preservation purposes, cultural sensitivity, adaptive re-usage or other safety issues, although it is to be considered that should have been specified! In the document was mint to be some limitations access wise and in the manner of usage where the issue is the archeological remaining and other monuments which are endangered out of the total destruction or out of the collapse due to the new usage of space/surface. Possible dispositions for the prevention of destruction through the limitation of the access and usage would have provided the preservation of monuments while new steps would have been undertaken about identification, documentation, placing under official archive and promotion of the values of cultural heritage in Hani i Elezit municipality.

So, some activities were foreseen for interpretation and presentation of locations with cultural heritage significance in Hani i Elezit, in the form of awareness campaign in preservation and the importance of cultural heritage or as a strategic priority for the municipality: “The protection and preservation of cultural heritage (the development of rural and cultural tourism).”

Pustenik dhe Gorancë

Posaçërisht me zhvillimin e turizmit rural dhe kulturor në zonën mes Pustenikut dhe Gorancës veprimet e propozuara janë:

- Shpallja e zonës së mbrojtur të Pustenikut në projekt planin rregullues;
- Zhvillimi i produkteve dhe përkrahja e vendit turistik;
- Planifikimi dhe ndërtimi i shtigjeve për këmbësorë;
- Planifikimi dhe instalimi i vendpushimeve me ulëse;
- Përcaktimi i zonave të gjuetisë;
- Promovimi i produktit turistik dhe informimi;
- Harta turistike e Hanit të Elezit;
- Hartimi i planit për menaxhimin e integruar të monumenteve natyrore dhe kulturore;
- Hartimi i planeve mbi bashkëpunimin ndërkufitar;
- Hartimi i planit për zonimin e trashëgimisë kulturore për turizëm

Dremnjak, Vertomicë dhe Neqafc- Turizëm rekreativ

- Krijimi qendrës për kamping dhe gjueti në Vertomicë dhe Neqafc;
- Planifikimi dhe rregullimi i shtigjeve;
- Planifikimi dhe instalimi i vendpushimeve me ulëse;
- Zhvillimi i produkteve dhe përkrahja e vendit turistik;
- Promovimi i produktit turistik;

Lugina e Lepencit dhe qyteti i Hanit të Elezit- Turizëm transit, industrial

- Mbrojtja e zonës së Mullirit të vjetër të Luginës së Lepencit në Lagjen e Ranave dhe Laç;
- Stimulimi i zhvillimit dhe mbrojtjes së aktiviteteve artizanale;
- Fushëveprimi institucional dhe organizativ i sektorit të turizmit;
- Kompletimi i infrastrukturës ligjore për turizmin, që është kompetencë e qeverisë lokale;
- Rritja e përdorimit të kuzhinës tradicionale;
- Përkrahja për zhvillimin e turizmit, promovimi dhe marketingu në nivel lokal;
- Identifikimi dhe promovimi i ditëve, ngjarjeve të shënuara në nivelin lokal;
- Përkrahja e zhvillimit të burimeve njerëzore për sektorin e turizmit;
- Aktivitetet promovuese në nivel komunal;
- Krijimi i lehtësirave për investim në turizëm.

Parimi 2 – Burimet e informatave

- *Interpretimi dhe prezantimi duhet të jetë i bazuar në evidencën e mbledhur përmes metodave të pranuar shkencore sikurse dhe përmes traditave kulturore.*
- *Interpretimi duhet të paraqesë një spektër të informatave gojore dhe të shkruara, mbetje materiale, traditave dhe kuptimeve të atribuara për vendin. Burimet e këtyre informatave duhet të dokumentohen, arkivohen dhe të jenë të qasshme për publikun.*

Pustenik and Gorancë

Especially with the development of rural and cultural tourism in the zone between Pustenik and Gorancë, the suggested actions are:

- Annunciation of protected zone of Pustenik in the regulative draft plan;
- Development of products and support of touristic location;
- Planning and construction of pedestrians paths;
- Planning and installation of relaxation places with seats;
- Designated hunting zones;
- Promotion of touristic product and information;
- Touristic map of Hani i Elezit;
- The draft of integrated management plan of natural and cultural monuments;
- The draft of inter-border cooperation plan;
- The draft of designation of cultural heritage plan for tourism.

Dremnjak, Vertomicë and Neqafç- Recreational tourism

- Construction of camping and hunting zone in Vertomicë and Neqafç;
- Planning and construction of paths;
- Planning and installation of relaxation places with seats;
- Development of products and support of touristic location;
- Promotion of touristic product;

Lepenci valley and Hani i Elezit town – Transitional, industrial tourism,

- Protection of the zone of Old Mill (Mulliri i Vjetër) in Lepenci valley in "Lagje e Ranave" and Laç,
- Stimulation of the development and preservation of artisanal activities,
- Institutional and organizational actions of tourism sector,
- Completion of legal structure for tourism, which is in the competence of local government,
- The usage growth of traditional cuisine,
- Support for tourism development, promotion and marketing in local level,
- Identification and promotion of dates, events taking place in local level,
- Support of development of human resources for tourism sector,
- Promotional activities in municipality level,
- Making of facilitation for investments in tourism.

Principle 2 – Informational resources

- *The interpretation and presentation should be based on the evidence collected through accepted scientific methods as well through cultural traditions.*
- *The interpretation should present a specter of oral and written information, material remaining, traditions and meanings attributed about the location. The source of these information needs to be documented, archived and to be accessible for the public.*

- *Interpretimi duhet të jetë i bazuar në studime multidisiplinare të vendit dhe rrethinës. Ato duhet të paraqesin interpretim logjik të cilat do të duhej reflektojnë hipoteza alternative historike, traditave lokale apo ngjarje.*
- *Në vendet e trashëgimisë kulturore ku tregim dhënia apo kujtesat e pjesëmarrësve historikë ofrojnë burim të mjaftueshëm për sinjifikancën e vendit, programet e interpretimit duhet të inkorporojnë këto dëshmi gojore – ose në mënyrë indirekte përmes mundësive të infrastrukturës interpretative apo direkte përmes pjesëmarrjes aktive të anëtarëve të komuniteteve si interpretë në vend.*
- *Rekonstruimet vizuale, qoftë nga artistët, arkitektët apo modelatorët me kompjuterë, duhet të jenë të bazuara në analiza sistematike dhe të detajuara mjedisore, arkeologjike, arkitekturale dhe të dhënave historike duke përfshirë analizat e burimeve gojore, ikonografike dhe fotografike. Burimet e informatave në të cilat renderimet vizuale janë të bazuara, duhet të dokumentohen qartë ndërsa rekonstruimet alternative duhet të jenë të bazuara në të njëjtat evidenca, duhet të ofrohen përkrahasime.*
- *Programet e Interpretimit dhe prezantimit si dhe aktivitetet duhet të dokumentohen dhe arkivohen për referenca në të ardhmen.*

Sa i përket evidencës së mbledhur dhe paraqitur në dokumentin zhvillimor të Hanit të Elezit, ato nuk janë të dala direkt përmes metodave të pranuar shkenore, të evidentuara apo dhe të shkruara porse në këtë fazë evidentimi është bërë përmes mbledhjes së burimeve bazuar në gojëdhëna qytetare, e verifikuar në Qendrën e Trashëgimisë Kulturore dhe MKRS, listës së propozuar për mbrojtje. Interpretimet nuk paraqesin të dhëna të bazuara në studime multidisiplinare të vendit dhe rrethinës, porse ato paraqesin interpretim logjik të cilat do të duhej të reflektojnë hipoteza alternative historike, të traditave lokale apo dhe të ngjarjeve.

Nuk dihet nëse në Hanin e Elezit ka persona tregim dhënës apo pjesëmarrës historikë që ofrojnë burim të mjaftueshëm për sinjifikancën e vendit, dëshmi gojore!

Në dokumentin zhvillimor të komunës së Hanit të Elezit, nuk është paraparë ndonjë aktivitet apo dhe program për dokumentim dhe arkivim për referenca në të ardhmen!

Parimi 3 – Vëmendja lidhur me kontekstin

- *Interpretimi dhe prezantimi i vendeve të trashëgimisë kulturore duhet të korelojnë me kontekst më të gjerë social, kulturor, historike dhe natyror. Interpretimi dhe prezantimi i vendeve të trashëgimisë kulturore duhet të korelojnë me kontekst më të gjerë social, kulturor, historike dhe natyror.*
- *Interpretimi duhet të hulumtojë sinjifikancën e vendit: historike, politike, shpirtërore dhe artistike. Duhet të marrë në konsideratë të gjitha aspektet e vendit: aspektin kulturor, social dhe të vlerave sinjifikante mjedisore.*

- *The interpretation should be based on multidisciplinary studies of the location and surroundings. It should represent a logical explanation which should reflect alternative historic hypothesis, local customs or events.*
- *In cultural heritage locations where narrations or the memory of historic participants provide sufficient recourse about the location significance, interpretation programs should incorporate these oral evidences – or in indirect way through the interpretive infrastructure means or in direct manner through active participation of community members as interpreters of the location.*
- *Visual reconstructions, whether by artists, architects or computer modelers, should be based on systematic and detailed environmental, archeological, architectural and historic data analysis, including oral recourses, iconographical, and photographic analysis. Information recourses, in which visual renderings are based, should be clearly documented while alternative reconstructions should be based on the same evidences, and should be offered for comparison.*
- *Interpretation and presentation programs as well the activities should be documented and archive for future references*

As for the collected evidence and presented on the development document of Hani i Elezit, those data are not directly derived through accepted scientific methods, evidenced or in writing, whereas in this phase the evidence is made through collection of recourses based on citizens' narrations, verified by the Centre of Cultural Heritage and Ministry of Culture, Youth and Sports, proposed list for preservation. The interpretations do not represent data based on multidisciplinary studies about the location and surroundings, but represent logical interpretation which should reflect alternative historical, local traditions and events hypothesis.

It is not known if Hani i Elezit have narrators or historic participants which could offer sufficient recourses about the location significance, oral evidence!

The development document of Hani i Elezit municipality, does not predict any activity or even a program for documentation and archive for future reference!

Principle 3 – Awareness about the Context

- *Interpretation and presentation of cultural heritage locations should articulate with a wide social, cultural, historic and natural context.*
- *The interpretation needs to explore the significance of the location: historical, political, spiritual and artistic significance. It needs to take into consideration all location aspects: cultural and social aspects as well the significance of environmental values.*

- *Interpretimi publik i vendit të trashëgimisë kulturore duhet qartë të dallojë fazat e zhvillimit dhe ndikimet në të. Kontinuitet në të gjitha periudhat në sinjifikancë të vendit duhet të respektohen.*
- *Interpretimi duhet të marrë në konsideratë të gjitha grupet të cilat kanë kontribuar sinjifikancën historike dhe kulturore të vendit.*
- *Pejzazhi rrethues, mjedisi natyror dhe paraqitja e saktë gjeografike janë pjesë integrale të sinjifikancës historike dhe kulturore të vendit për tu marrë në konsideratë gjatë interpretimit.*
- *Sinjifikanca ndërkulturore e vendeve të trashëgimisë kulturore sikurse dhe një sërë e perspektivave për to bazuar në hulumtimet shkollore, incizimet e vjetra dhe traditave të gjalla, duhet të merren parasysh në formulimin e programit interpretativ.*

Interpretimi dhe prezantimi i vendeve të trashëgimisë kulturore në komunën e Hanit të Elezit nuk ndërlidhet tërësisht në kontekst më të gjerë social, kulturor, historik dhe natyror, porse mund të thuhet se në përshkrim historik dhe politik të vendbanimit mësohet për çështje të ndryshme për trashëgiminë kulturore.

Dokumentit të planit zhvillimor të komunës së Hanit të Elezit i mungon elaborimi i tërësishëm i gjinive të tjera të trashëgimisë kulturore, aspekti i interpretimit shpirtëror dhe artistik, të cilat poashtu konsiderohen të jenë të larmishme dhe të çmueshme kur flitet për zonën e maleve të Karadakut, komunën e Hanit të Elezit. Po ashtu nuk paraqiten të dalluara fazat e zhvillimit dhe ndikimet në periudha të ndryshme historike. Shumë pak paraqitet pejzazhi rrethues, ku mjedisi natyror dhe vendndodhja gjeografike si pjesë integrale e sinjifikancës historike dhe kulturore të vendit për tu marrë në konsideratë gjatë interpretimit dhe prezantimit.

Parimi 4 – Autenticiteti i preservimit

- *Interpretimi dhe prezantimi i vendeve të trashëgimisë kulturore duhet të respektojë bazën e autenticitetit dhe shpirtin e dokumentit të NARA (1994)*
- *Autenticiteti merr për brengë komunitetet relevante njerëzore sikurse dhe mbetjet materiale. Dizajni i programit të interpretimit duhet të respektojë funksionet tradicionale sociale të vendit dhe praktikat kulturore si dhe dinjitetin e banorëve lokal të komuniteteve në fjalë.*
- *Interpretimi dhe prezantimi duhet të kontribuojë në konservimin dhe autenticitetin e vendeve të trashëgimisë kulturore me komunikimin e sinjifikancës pa ndikuar në vlerat kulturore dhe duke mos ndryshuar në të.*
- *E gjithë infrastruktura interpretative e dukshme (kiosqet, rrugicat e ecjes apo panelet informative) duhet të jenë të kujdesshme për nga karakteri, përmbajtja e sinjifikancës së vendit të trashëgimisë kulturore, duke mbetur lehtë i identifikueshëm.*
- *Koncertet në vend, performancat dramatike si dhe programet e tjera interpretative duhet të jenë me kujdes të planifikuara për të mbrojtur sinjifikancën dhe rrethinën fizike të vendit duke minimizuar pengesat për banorët lokalë.*

Kur është fjala për autenticitet të preservimit, nuk mund të flitet se në dokument është marrë parasysh dhe elaboruar, meqë Trashëgimia Kulturore në Han të Elezit ende nuk është vlerësuar, dokumentuar dhe arkivuar. Deri në një masë është marrë parasysh rëndësia për autenticitet, kur flitet për mbetje materiale, në kuptim të përshkrimit historik të qytetit dhe rrethinës.

- *Public interpretation of cultural heritage location needs to recognize clearly the development phases and its impacts. The contributions in all periods related to the significance of the location needs to be respected.*
- *The interpretation needs to take into consideration all groups which have contributed in historic and cultural significance of the location.*
- *The surrounding landscape, natural environment and geographic position are integral parts of the historic and cultural significance of the location that needs to be taken into consideration during the interpretation.*
- *Intercultural significance of locations with cultural heritage and series of perspectives based on educational researching, old recordings and living traditions, all needs to be taken into consideration in the formulation of interpretational program.*

Interpretation and presentation of cultural heritage locations in Hani i Elezit municipality does not interact totally with the wider social, cultural, historic and natural context, but we can say that on historic and political description of the settlement we can learn about different issues for cultural heritage.

The development document of Hani i Elezit municipality, lacks an overall elaboration of other genders of cultural heritage, the aspect of spiritual and artistic interpretation, which also are considered to be diverse and valued when talking about the zone of Karadak mountains - Hani i Elezit municipality. Also the phases of development and impacts on different historic periods are not presented. Very little is presented the surrounding landscape, where the natural environment and geographic position as integral parts of historic and cultural significance of the location in order to be taken into consideration during the interpretation and presentation.

Principle 4 – The authenticity of preservation

- *Interpretation and presentation of cultural heritage locations must respect the bases of authenticity and the spirit of the document of NARA (1994)*
- *The authenticity takes in care relevant human communities as well the material remaining. The design of the program of interpretation should respect traditional social functions of the location and cultural practices as well the dignity of the local inhabitants of respective communities.*
- *Interpretation and presentation should contribute to the preservation and to the authenticity of cultural heritage locations through the communication of the significance without affecting cultural values and without making any change to it.*
- *The entire visual interpretive infrastructure (kiosks, walking alleys or informational plans) should be cautioned by the character, the content of the significance of cultural heritage location, remaining easily identifiable.*
- *Concerts on the location, dramaturgical performances and other interpretive programs should be planned with utmost caution in order to preserve the significance and physical surroundings of the location by minimizing obstacles for local residents.*

When the issue is the authenticity of preservation, it is not to be discussed that the document is predicted and elaborated, because Cultural Heritage in Hani i Elezit is not yet valued, documented and registered in the archives. The importance of the authenticity was taken into consideration up to a certain degree, when the matter is material remaining, in the sense of historic description of the town and surroundings.

Në pjesën e strategjisë janë paraparë aktivitete për infrastrukturë interpretative të dukshme (promovimi, rrugica të ecjes) për promovim të sinjifikancës së vendit të trashëgimisë kulturore.

Parimi 5 – Planifikimi për qëndrueshmëri

- *Plani i interpretimit për vendin me trashëgimi kulturore duhet të jetë sensitiv në mjedisin e tij natyror dhe kulturor me zhvillimet e qëndrueshme të parapara në aspekt social financiar, dhe mjedisor.*
- *Zhvillimi dhe zbatimi i Programeve të interpretimit prezantimit duhet të jenë pjesë integrale e planifikimit të tërësishëm, buxhetimit dhe menaxhimit të procesit të vendeve me trashëgimi kulturore.*
- *Interpretimi dhe prezantimi duhet të shërbejë si një set i tërësishëm dhe i gjerë i konservimit, arsimit dhe objektivave tjerë kulturorë. Suksesi i një programi interpretativ nuk duhet të vlerësohet vetëm në anën e vizitave të njerëzve apo edhe shifrave të të ardhurave.*
- *Interpretimi dhe prezantimi duhet të jetë pjesë integrale e procesit të konservimit, duke ndikuar në përmirësimin e vetëdijes së publikut të gjerë në probleme specifike të konservimit të dala nga terreni dhe shpjegimit të angazhimit për të mbrojtur integritetin fizik të vendit si dhe autenticitetin.*
- *Programet interpretative duhet të ofrojë përfitime të qëndrueshme dhe të barabarta ekonomike, sociale*
- *kulturore për të gjithë akterët përmes edukimit, trajnimeve dhe mundësive të punësimit në vend.*

Në dokument zhvillimor të komunës së Hanit të Elezit nuk janë specifikuar zhvillimi dhe zbatimi i programeve të interpretimit dhe prezantimit si pjesë integrale e planifikimit të tërësishëm, buxhetimit dhe menaxhimit të procesit të vendeve me trashëgimi kulturore në Hanin e Elezit.

Kujdes i posaçëm në PZHK të Hanit të Elezit i është dhënë në kuadër të Strategjisë për Zhvillim Ekonomik/krijimit të infrastrukturës për zhvillim të turizmit me përfshirje të programeve të ardhshme për të shërbyer si një set i tërësishëm dhe i gjerë i konservimit dhe edukimit. Ngritja e vetëdijes së publikut të gjerë për ruajtjen e vlerave të trashëgimisë është paraparë si aktivitet në dokumentin zhvillimor, përderisa komuna e Hanit të Elezit ka paraparë përfitime ekonomike nga sektori i turizmit, përmes ruajtjes, mbrojtjes dhe promovimit posaçërisht të trashëgimisë tradicionale-popullore dhe asaj industriale të Hanit të Elezit me rrethinë.

Parimi 6 – Brengosja për gjithpërfshirje

- *Interpretimi dhe prezantimi i vendeve të trashëgimisë kulturore duhet të jetë rezultat logjik i bashkëpunimit në mes të profesionistëve të trashëgimisë, komunitetit vendas dhe të tjerët të asocuar, si dhe të akterëve tjerë.*
- *Ekspertiza multidisiplinare e anëtarëve të komunitetit, ekspertëve të konservimit, autoriteteve qeveritar, menaxherëve të vendit dhe interpretëve, operatorëve turistik dhe profesionistëve tjerë duhet të jetë i integruar në formulimin e programeve të interpretimit dhe të prezantimit.*

In the part of the strategy activities were predicted dealing with visual interpretive infrastructure (promotion, walking alleys) for significance promotion of cultural heritage location.

Principle 5 – Sustainability planning

- *Interpretational plan for cultural heritage location should be sensitive in its own natural and cultural environment with sustainable developments predicted in financial and environmental aspects.*
- *Development and application of interpretational and presentational programs should be integral parts in overall planning, budgeting and management of entire process in cultural heritage locations.*
- *Interpretation and presentation should serve as an entire and wide set of preservation, education and other cultural objectives. The success of an interpretive program should not be assessed only by the visits of people or by the income.*
- *Interpretation and presentation should be integral parts in the process of preservation, affecting the improvement of awareness of the wider public to the specific problems of preservation derived from fieldwork and the explanation of engagement in securing physical integrity of the location and its authenticity.*
- *Interpretative programs should offer sustainable and equal economic, social and cultural benefits for all actors through education, trainings and possible employment on the location.*

In the development document of Hani i Elezit municipality, the development and application of interpretation and presentation programs were not specified as integral parts in overall planning process, budgeting and managing the process in locations with cultural heritage in Hani i Elezit.

A special care in MDP of Hani i Elezit was given in the frame of the Strategy for Economic Development /creation of touristic infrastructure development with inclusion of future programs in order to serve as a complete and wide set of preservation and education. The improvement of the awareness of the public for preservation of heritage values is foreseen as an activity in development document, while Hani i Elezit Municipality predicts economic benefits from the sector of tourism, through the preservation and promotion of specifically vernacular and industrial heritage in Hani i Elezit with its surroundings.

Principle 6 – Overall inclusion

- *Interpretation and presentation of places with cultural heritage should be a logical result of the cooperation between professionals of heritage, local community and other associates and other actors as well.*
- *Multidisciplinary expertise of community members, preservation experts, and authorities, managers of the location, interpreters and touristic operators all should be integrated in formulation of programs of interpretation and presentation.*

- *Të drejtat tradicionale, përgjegjësitë dhe interesat e pronarëve dhe komunitetit vendorë dhe të tjerëve duhet të merren parasysh, respektohen në planifikim të programeve të interpretimit dhe prezantimit.*
- *Plani për zgjerimin apo revidimin e programit të interpretimit dhe prezantimit duhet të jetë i hapur për komentet e publikut si dhe involvimin. Është e drejtë dhe përgjegjësi e të gjithëve për të bërë të njohur opinionet dhe perspektivat.*
- *Pyetja e pronës intelektuale dhe të drejtave tradicionale kulturore janë veçanërisht specifike në procesin e interpretimit, paraqitjen në media të ndryshme (prezantime multimedia në vend, media digjitale dhe material të printuar), e drejta pronësore dhe e drejta e shfrytëzimit të imazheve teksteve dhe materialeve tjera interpretive do të duhej të diskutohen, qartësohen dhe dakrodohen në procesin e planifikimit.*

Gjatë hartimit të përmbajtjes së trashëgimisë kulturore nuk mund të thuhet se janë përfshirë akterë të ndryshëm për çështje të trashëgimisë kulturore, të komunitetit vendas civil, ekspertë të konservimit, autoritetit qeveritar, menaxherë të vendit dhe interpretë, operatorë turistik dhe profesionistë, për integrimin dhe formulimin e programeve të interpretimit dhe të prezantimit. Në dokument nuk është përmendur çështja e respektimit të së drejtës tradicionale, përgjegjësisë dhe interesave të pronarëve dhe komunitetit vendor dhe të tjerëve.

Në dokumentin zhvillimor të Hanit të Elezit nuk është planifikuar projekt për zgjerimin apo revidimin e programit të interpretimit dhe prezantimit, të hapur për komentet e publikut si dhe për involvim në dhënie të opsioneve dhe perspektivave. Po ashtu, do të duhej të mendohej në parashikimin e mbrojtjes së të drejtës së pronësisë intelektuale dhe të drejtave tradicionale kulturore, veçanërisht në procesin e interpretimit, paraqitjeve në media të ndryshme përmes prezantimeve multimediale në vend, mediave digjitale dhe materialeve të printuara.

Parimi 7 – Rëndësia e hulumtimeve, trajnimeve dhe vlerësimeve

- *Vazhdimi i hulumtimit, trajnimit dhe vlerësimit - komponentë themelore për interpretim të vendeve të trashëgimisë kulturore.*
- *Interpretimi i vendit të trashëgimisë kulturore nuk duhet të konsiderohet e kompletuar me kompletimin e infrastrukturës interpretative. Shqyrtimi i rregullt duhet të jetë pjesë integrale në programet interpretative.*
- *Programi interpretativ dhe infrastruktura duhet të jenë të dizajnuar dhe konstruohen në mënyrë që të mundësojnë revidimin e vazhdueshëm të përmbajtjes/revidimin.*
- *Programet e Interpretimit dhe Prezantimit / ndikimi i tyre fizik në vend duhet në mënyrë të vazhdueshme të jetë i monitoruar dhe vlerësuar. Vizitorët dhe anëtarët e komuniteteve vendor dhe profesionistëve të trashëgimisë duhet të involvohen në një proces të vlerësimit të tillë.*

- *Traditional rights, responsibilities and owners' interests, local community interest as well the interest of others should be taken into consideration, should be respected in planning of programs for interpretation and presentation.*
- *The plan for expansion or revision of the program about interpretation and presentation must be open for public comments and their involvement as well. It is the right and responsibility of all to present their opinions and perspectives.*
- *The question of intellectual and of traditional cultural rights are especially specific in the process of interpretation, presentation in different media (multimedia presentation, digital media and printed material), the right to a property and the right of using the images, texts and other interpretative material should be discussed, clarify and agreed in the planning process.*

During drafting of the content of cultural heritage it cannot be concluded that different actors are included for issues related to cultural heritage, such as, local civil community, preservation experts, government authorities, managers of the location and interpreters, touristic operators and professionals, for the integration and formulation of programs about interpretation and presentation. In the document is not mentioned the issue of respecting the traditional right, responsibilities and owners' and local community interests and that of the others.

In the development document of Hani i Elezit was not planned any project for expanding and revision of program of interpretation and presentation, open for public comments and involvement as well in offering options and perspectives. Also, it would have been needed to contemplate in prediction of the guarding of the rights of intellectual property and traditional cultural rights, especially in the process of interpretation, appearance in different media through the multimedia presentation, digital media and printed material.

Principle 7 – The importance of researching, training and evaluation

- *The continuation of researching, training and evaluation – basic components for interpretation of cultural heritage locations.*
- *The interpretation of cultural heritage location must not be considered complete with the completion of interpretative infrastructure. A right revision should be an integral part in interpretative programs.*
- *Interpretational program and the infrastructure should be designed and constituted in the way that can make possible continuous revision of the content/revision.*
- *Interpretational and presentational programs/their physical impact on the location should be monitored and evaluated continuously. Visitors and members of local committees and that of the heritage professionals should get involved in a process for such evaluation.*

- Çdo program interpretativ - burim edukimi për njerëzit e të gjitha moshave.
- Trajnimi i profesionistëve të kualifikuar në fusha të specializuara të interpretimit dhe prezantimit të trashëgimisë.
- Programet e trajnimeve në vend dhe kurset duhet të zhvillohen me objektiva të mbindërtimit dhe informimit për trashëgiminë dhe stafit të interpretimit në të gjitha nivelet, komunitetet vendore me zhvillimet aktuale dhe të reja në këtë fushë.
- Bashkëpunimi ndërkombëtar dhe shpërndarja e përvojës - shumë të rëndësishme për zhvillimin dhe mirëmbajtjen e standardeve të metodave interpretative dhe teknologjive. Konferencat ndërkombëtare, punëtoritë, shkëmbimi i stafit profesional, ai nacional dhe takimet rajonale duhet të mbështeten.

Sa i përket çështjes së Trashëgimisë Kulturore në komunën e Hanit të Elezit, nuk është paraparë ndonjë program hulumtuesh, vlerësimesh dhe trajnimesh për çështjet në fjalë. Po ashtu nuk është paraparë me aktivitete dhe programe monitorimi dhe vlerësimi i vazhdueshëm me involvimin e komunitetit dhe profesionistëve të trashëgimisë.

Nuk janë paraparë trajnimet për kualifikim në fusha të specializuara të interpretimit dhe prezantimit të trashëgimisë kulturore për Hanin e Elezit. Nuk është paraparë bashkëpunimi ndërkombëtar apo dhe ndërkufitar, në kuptim të konferencave ndërkombëtare, punëtorive, shkëmbimit të stafit profesional, takimeve rajonale dhe nacionale.

Konkluzion

Trashëgimia kulturore në Komunën e Hanit të Elezit, për herë të parë është elaboruar me rastin e hartimit të planit zhvillimor komunal. Trashëgimia kulturore nuk është identifikuar kurrë më parë, kategorizuar sipas gjinive, vlerësuar dhe studiuar më për së afërmi.

Mund të thuhet se në Planin Zhvillimor të Komunës së Hanit të Elezit është e përfshirë trashëgimia kulturore, si ajo arkitekturore, arkeologjike, natyrore porse llojet e tjera të TK nuk janë apo janë shumë pak të elaboruara, si trashëgimia shpirtërore, etj. Elaborimi si i tillë gjendet në pjesën e përshkrimit historik për vendbanimet.

Po ashtu mund të thuhet se, gjatë definimit të “gjeografisë” së vlerave të trashëgimisë kulturore nëpër vendbanimet e komunës së Hanit të Elezit, siç janë katundi Pustenik, Dermjak dhe Paldenicë të cilat shquhen për kulturë lokale tradicionale, kanë vlera apo resurse/potenciale për turizëm kulturor, kanë dhe potencial me të cilën mund të mendohet për bashkëpunim ndërkufitar.

Në dokumentin e Planit Zhvillimor të Hanit të Elezit, nuk është specifikuar apo dhe sugjeruar një trajtim për identifikim të tërësishëm të specifikave të trashëgimisë kulturore në komunë. Rekomandimet apo dhe projektet nuk mbulojnë tërësisht nevojat për trajtim të trashëgimisë kulturore në Hanin e Elezit.

Rekomandimet specifike lidhur me Komunën e Hanit Elezit

Rekomandimet në vijim do të vlerësohen sipas parimeve për prezantim dhe interpretim: Qasjes dhe kuptimit; burimeve të informatave; ndërlidhshmërisë në kontekst më të gjerë historik, social e kulturor; autenticitetit; planifikimit për të ardhmen; gjithëpërfshirjes; rëndësisë së hulumtimeve, vlerësimeve dhe trajnimeve në kontekst të trashëgimisë kulturore në komunën e Hanit të Elezit:

- *Each interpretive program – educational resource for people of all ages.*
- *Training of qualified professionals in specialized fields of interpretation and presentation of the heritage.*
- *Training programs and courses should be held containing objectives about over-construction and information about the heritage and the staff of interpretation in all levels, local communities with actual developments and new ones in this field.*
- *International cooperation and distribution of experience – are of great importance for development and maintenance of standards of interpretation methods and technological standards. International conferences, workshops, exchanges of professional staff, national and regional meetings, all above-mentioned needs to be supported.*

As about the issue of Cultural Heritage in Hani i Elezit municipality, no research program was predicted, nor programs about the evaluation or training programs for subject issue. Also it was not predicted any activity and monitoring program and continuous evaluating program including the community and other heritage professionals.

It was not predicted any qualification training in specialized fields of interpretation and presentation about cultural heritage in Hani i Elezit. It was not planed any international cooperation or even inter-border, in the sense of international conferences, workshops, exchanges of professional staff, regional and national.

Conclusion

Cultural heritage in Hani i Elezit municipality, for the first time was elaborated with the occasion of drafting the development plan of the municipality. Cultural heritage was never before identified, categorized in accordance with the gender, evaluated and closely studied.

We can say that in the development plan of Hani i Elezit municipality the cultural heritage is included, that of architecture, archeology, natural while other forms of cultural heritage are not or are very little elaborated, such as, spiritual heritage, ethnological heritage, etc. The elaboration as such can be found in the historic description for settlements.

Also it is worth mentioning that, during definition of "geography" of values of cultural heritage along the settlements of Hani i Elezit municipality, such as villages Pustenik, Dermjak and Paldenicë which are distinguished for local traditional culture, and have values or recourses for cultural tourism, and also possibility for inter-border cooperation.

In development plan document of Hani i Elezit, is not specified or even suggested a treatment for entire identification of cultural heritage specifications within the municipality. Recommendations or even projects do not cover entire needs for treatment of cultural heritage in Hani i Elezit.

Specific recommendations related with Hani i Elezit municipality

Following recommendations will be evaluated in accordance with the principles for interpretation and presentation: That of the access and understanding; resources and information; interaction in wider historic context, social and cultural; the authenticity; planning for the future; inclusion; the importance of research, evaluation and trainings in cultural heritage context in Hani i Elezit municipality:

- Të specifikohet gjendja e sotme e monumenteve dhe të specifikohen lokacionet, pikat, monumentet ne veçanti me limitime specifike për zhvillim në afërsi dhe shfrytëzim joadekuat të vendeve me sinjifikancë kulturore në komunën e Hanit të Elezit, për shkaqe të konservimit, sensitivitetit kulturor, ri-shfrytëzimit adaptiv apo dhe çështjeve të tjera të sigurisë;
- Të bëhet identifikimi dhe vlerësimi i momunenteve të TK, krijimi i “Listës së monumenteve nën mbrojtje”;
- Të planifikohen programe për dokumentim dhe arkivim të TK të komunës së hanit të Elezit;
- Të elaborohen mundësitë për konservim dhe shfrytëzim për resurs të turizmit kulturor në komunën e Hanit të Elezit;
- Të planifikohet zhvillimi i resurseve tjera të Trashëgimisë Kulturore në Hanin e Elezit, siç janë trashëgimia arkeologjike, shpirtërore, industriale etj.
- Të plotësohet lista e masave dhe veprimeve të parapara për monumentet e vlerave tradicionale-popullore dhe të trashëgimisë industriale, me specifikime të llojit të programimit me projekte specifike dhe aktivitete;
- Të bëhet specifikimi i limitimeve në qasje dhe mënyrë të shfrytëzimit kur janë në pyetje mbetjet arkeologjike dhe monumenteve tjera në rrezik të shkatërrimit total apo të rrënimit për shkak të shfrytëzimit të ri të hapësirave. Hartimi i dispozitave të mundshme për parandalimin e shkatërrimit, deri në marrjen e masave për identifikim, dokumentim, arkivim zyrtar dhe promovim të vlerave të trashëgimisë kulturore në komunën e Hanit të Elezit.
- Specifikimi si prioritet i komunës në rast të vlerësimit pozitiv të Trashëgimisë Kulturore të Hanit të Elezit.
- Hartimi i planit për menaxhimin e integruar të monumenteve natyrore dhe kulturore; Hartimi i planeve mbi bashkëpunimin ndërkufitar; Hartimi i planit për zonimin e trashëgimisë kulturore për turizëm; Shpallja e zonës së mbrojtur të Pustenikut, Paldenicës dhe Dremnjakut; Mbrojtja e zonës së Mullirit të vjetër të Luginës së Lepencit në Lagjen e Ranave dhe Laç,
- Të rekomandohen hulumtime për Trashëgiminë Kulturore në Hanin e Elezit përmes metodave të pranuar shkencore, të evidentuara apo dhe të shkruara; që paraqesin interpretim logjik, reflektim të hipotezave alternative historike, të traditave lokale apo dhe të ngjarjeve;
- Të përfshihen akterë të ndryshëm për çështje të trashëgimisë kulturore, të komunitetit vendas civil, ekspertë të konzervimit, autoritetit qeveritar, menaxherë të vendit dhe interpretë, operatorë turistik dhe profesionistë, për integrimin dhe formulimin e programeve të interpretimit dhe të prezantimit.

- To specify the present condition of monuments and to specify the locations, landmarks, monuments in particular with specific limitations for development in the vicinity and inadequate usage of locations with cultural significance in Hani i Elezit municipality, for preservation purposes, cultural sensitivity, adaptive re-usage or other security issues;
- To undertake identification and evaluation of monuments with cultural heritage, formation of the "List of Protected Monuments";
- Planning of programs for documentation and archive regarding cultural heritage in Hani i Elezit municipality;
- To elaborate possibilities for preservation and usage for resources of cultural tourism in Hani i Elezit municipality;
- Planning of other resource developments related to cultural heritage in Hani i Elezit such as archeological heritage, spiritual, industrial heritage, etc.
- Completing the list of measures and actions predicted for monuments with vernacular values, traditional and that of industrial heritage, with specifications of sort of programming through specific projects and other activities;
- To appoint specifications of limitations regarding the access and way of usage when dealing with archeological remaining and other endangered monuments in danger from total destruction or from collapsing due to new usage of space/surface. Drafting of possible dispositions for prevention of destruction, until undertaking identifications actions, documentation, official archiving and promotion of cultural heritage values in Hani i Elezit municipality.
- Drafting the plan for integrated management of natural and cultural monuments; drafting of plans about inter-border cooperation; drafting of plans about précising the perimeter of cultural heritage for tourism; declaring protective zone of Pustenik, Paldenicë and Dremnjak; preservation of the zone of Mulliri i Vjetër (Old Mill), Lepenci valley in Lagja e Ranave and Laç (village quarters);
- Recommendation on research of cultural heritage in Hani i Elezit by accepted scientific approaches, evidences or in written form; that present logical interpretation, reflecting of alternative historic hypothesis, local traditions or other events;
- To include other different actors related to the issues of cultural heritage, of local civil community, preservation experts, government authorities, location managers and interpreters, touristic operators and other professionals, for integration and formulation of interpretive and presentation programs;

- Të planifikohen masa për çështjen e respektimit të së drejtës tradicionale, përgjegjësi dhe interesave të pronarëve dhe komunitetit vendor dhe të tjerëve;
- Në procesin e planifikimit rekomandohet gjithëpërfshirja për zgjerimin apo revidimin e programit të interpretimit dhe prezantimit, të hapur për komentet e publikut si dhe për involvim në dhënie të opsioneve dhe perspektivave;
- Të mendohet në parashikimin e mbrojtjes së të drejtës të pronësisë intelektuale dhe të drejtave tradicionale kulturore, veçanërisht në procesin e interpretimit, paraqitjeve në media të ndryshme përmes prezantimeve multimediale në vend, mediave digjitale dhe materialeve të printuara.
- Të parashihen programe të hulumtimeve, vlerësimeve dhe trajnimeve për çështjet e TK; aktivitete dhe programe monitorimi dhe vlerësimi të vazhdueshëm me involvimin e komunitetit dhe profesionistëve të trashëgimisë;
- Ta parashihen trajnimet për kualifikim në fusha të specializuara të interpretimit dhe prezantimit të trashëgimisë kulturore për Hanin e Elezit;
- Të planifikohet bashkëpunimi ndërkombëtar, ndërkufitar, në kuptim të konferencave ndërkombëtare, punëtorive, shkëmbimit të stafit profesional, takimeve rajonale dhe nacionale.

Rekapitullim I rekomandimeve

Të gjitha rekomandimet në këtë kaptinë do të përmbliidhen në dy kategori: i) Hapat për kuptim të sinjifikancës; ii) Krijimi i politikave për konservim të trashëgimisë kulturore dhe menaxhimi i tyre;

i) Sinjifikanca kulturore e vendit dhe çështjet e tjera që ndikojnë në të ardhmen janë më së miri të kuptuara në sekvenca gjatë mbledhjes dhe analizimit të informatave para marrjes së vendimeve;

- Planifikimi urban është njëri nga teknikat të cilat kontribuojnë në konservim;
- Konservimi i vendit duhet të identifikojë dhe merr në konsideratë të gjitha aspektet e sinjifikancës kulturore dhe natyrore meqë shkalla e ndryshme e sinjifikancës mund të shpjerë në veprime të ndryshme të konservimit në vend⁹²;
- Është me rëndësi që të “kuptohet sinjifikanca” ndarazi nga hapi i dytë i “zhvillimit të politikave”. Nganjëherë këto të dyja duhet të bëhen nga njerëz të ndryshëm.

ii) Politikat për menaxhim të trashëgimisë kulturore duhet të bazohen në kuptim të sinjifikancës kulturore.

- Zhvillimi i politikave duhet të bazohet në kuptimin e rrethanave tjera për të ardhmen e vendit sikurse që janë nevojat e pronarëve, resurset, vështirësitë e jashtme apo kushteve fizike.

⁹² Mbrojtja dhe interpretimi i të gjitha vlerave – shumë vende historike aplikojnë qasjen - “kapsula e kohës” në konservim.

- Planning of actions regarding the issue for respecting traditional rights, responsibilities and other owners' and local community interests and that of others;
- In the planning process it is recommended wider inclusion for extending or revision of the program of interpretation and presentation, open for comments of the public as well for involvement in offering options and perspectives;
- It is needed to reflect about the protection of intellectual property and the rights of traditional culture, especially in interpretation process and presentation in different media, multimedia presentations, digital media and printed materials;
- Foreseeing the research programs, evaluation and trainings related to cultural heritage; activities and monitoring programs, continuous evaluation through community involvements and heritage professionals;
- Trainings should be forecasted regarding qualification in specialized fields of interpretation and presentation of cultural heritage for Hani i Elezit;
- An international cooperation is needed to be planned, inter-border, in the sense of international conferences, workshops, professional staff exchange, regional and national meetings;
An international cooperation is needed to be planned, inter-border, in the sense of international conferences, workshops, professional staff exchange, regional and national meetings;

Summary of recommendations

All recommendations in this chapter shall be summarized in two categories: i) Steps for meaning of significance; ii) Creation of policies for preservation of cultural heritage and management of the same:

i) Cultural significance of the location and other issues that affect the future are understood at the best in sequences during meetings and analyses of information before making decisions;

- Urban planning is one of the techniques which contributes in the preservation;
- The preservation of the location should identify and take into consideration all cultural and natural significance aspects because the different scale of significance can lead in various actions regarding the preservation of the location;
- It is important that the significance being understood separately from the second step of "policy planning". Sometime these two actions should be made by different people.

ii) Management policies of cultural heritage should be based on the sense of cultural significance.

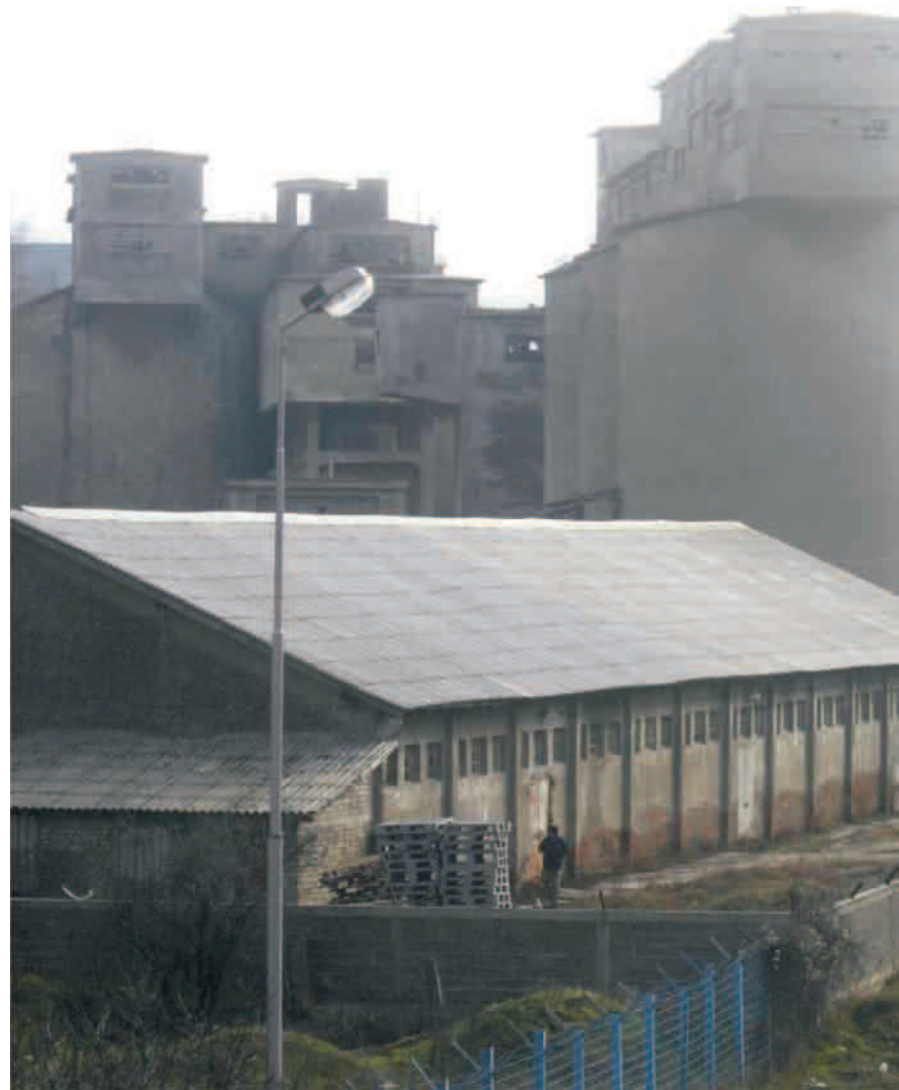
- The development of policies are to be based on the sense of various situation for the future of the location as are the need of the owners, resources, outer difficulties or physical conditions.

Aty ku shfrytëzimi i vendit ka sinjifikancë kulturore ajo duhet të ruhet medoemos.

- Konservimi është i bazuar në respekt për ekzistuesen. Kërkon një qasje të kujdesshme të ndryshimeve sa më shumë që është e nevojshme por sa më pak që është e mundur.
- Konservimi duhet të shfrytëzojë sa më shumë nga njohuritë, aftësitë dhe disiplinat të cilat kontribuojnë në studimet dhe kujdesin për një vend.
- Politikat duhet të identifikojnë shfrytëzimin apo kombinimin e shfrytëzimit për të ruajtur sinjifikancën kulturore.
- Shfrytëzimi i ri duhet të involvojë minimum të ndryshimeve;
- Pyetjet të cilat ndihmojnë për të vlerësuar se a është shfrytëzimi i përshtatshëm me sinjifikancën kulturore të vendit do të ishin: Nëse shfrytëzimi i kaluar mund të ruhet, interpretohet dhe të vlerësohet? Nëse ka vend dhe mundësi për rekonstruimin e komponentëve të “humbura” apo dhe të funksioneve?

Fig.74 – Pamje nga industritë e qytetit

Fig.74 – Image of the town's industry

There where the usage of the location has a cultural significance that location must be preserved.

- The preservation is based upon respecting the existing. It needs a careful access of the changes as much as it is needed but as less as it is possible.
- The conservation should use as much from the knowledge obtained, abilities and disciplines which can contribute in the studies and the care for a location.
- Policies should identify usage or combination of usage for preservation of cultural significance.
- The new usage should involve a minimum of changes/alteration;
- Questions which help in evaluation that if the usage is accordance with cultural significance of the location would be: If the previous usage can be preserved, interpret and evaluate; if there is space an possibility for reconstruction of "lost" components or even functions.

---

⁹³ The preservation and interpretation of all values – many historic locations apply the "time capsule" approach in conservation.

KONKLUZION I PËRGJITHSHËM

Nga studimi i realizuar, në përgjithësi mund të nxirret një konkluzion i përbashkët se: çështja e trashëgimisë kulturore në raport me planifikimin hapësinor nuk ka një trajtim sistematik dhe të qëndrueshëm. Arsyet për këtë janë të ndryshme, të cilat dallojnë për nga hierarkia e planeve, për nga forma dhe koha në të cilën janë zhvilluar proceset e hartimit të planeve përkatëse, dallojnë edhe për nga qasja dhe gatishmëria e bartësve të proceseve planifikuese, për të trajtuar çështjen në formën e duhur.

Përshtypje e përgjithshme është se, për pjesën më të madhe të planeve të trajtuara hapësinore në këtë studim – trashëgimia kulturore përcaktohet si njëra ndër çështjet shumë të rëndësishme të shoqërisë në përgjithësi. Gati në të gjitha rastet e hulumtimit, vërehen problemet e prezantimit korrekt të gjendjes ekzistuese, e cila shpesh është e ndërlidhur me faktin e mungesës së të dhënave. Ky fakt më së miri vërehet në PHK si dokumenti kryesor i sektorit të planifikimit hapësinor në Kosovë. Edhe përkundër rëndësisë, në dokument mungon një listë e zonave dhe monumenteve kryesore të trashëgimisë kulturore në Kosovë. Prezantimi hartografik i të dhënave është i mangët dhe në asnjë mënyrë nuk prezanton gjendjen reale në të gjithë territorin e Kosovës. Edhe pse në Kosovë ka një numër të konsiderueshëm të ndërtimeve të arkitekturës industriale, të arkitekturës së shekullit XX, hapësira karakteristike rurale, vlera të shumta të trashëgimisë shpirtërore, etj. të cilat përmbajnë gjithashtu vlera të dëshmuara, nuk janë të trajtuara fare në dokument. Shikuar nga aspekti i trashëgimisë kulturore, në dokument gjithashtu mungon ose do të ishte e preferuar paraqitja e një shtegu të ashtuquajtur kulturor, i cili për vizitorët do të prezantonte lidhjen dhe qasjen më të lehtë në përmbajtjet e rëndësishme kulturore në Kosovë.

E njëjta situatë paraqitet edhe në rastet e komunave të cilat përpos listave të paverifikuara të monumenteve dhe përmbajtjeve kulturore, sa i përket aspektit hapësinor dhe fizik, nuk prezantojnë një gjendje reale. Një shembull karakteristik në këtë drejtim paraqet rasti i Komunës së Mitrovicës dhe ai i Pejës, në të cilin prezantimi i vlerave kulturore ndryshon varësisht nga koha e hartimit të dokumenteve përkatëse. Karakteristikë tjetër e prezantimit të çështjes së trashëgimisë kulturore paraqet rasti i Komunës së Hanit Elezit. Për shkak të mungesës së informatave dhe faktit se Elez Hani është komunë e posa formuar, prezantimi i trashëgimisë kulturore është minimal.

Sa i përket strategjisë, në të cilën duhet të parashihen rekomandime, veprime dhe aktivitete në drejtim të mbrojtjes dhe trajtimit adekuat të trashëgimisë kulturore, situata paraqitet edhe më e vështirë. Gati në të gjitha rastet e komunave të përfshira në studim, përveç rastit të Komunës së Pejës dhe Mitrovicës, trashëgimia kulturore nuk është çështje e strategjisë për zhvillimin e ardhshëm hapësinor komunal, ose, në rastin më të mirë rekomandimet i referohen Planit Hapësinor të Kosovës, pa hyrë në zbërthimin e mëtejshëm të aktiviteteve specifike komunale (rasti i Gjakovës dhe rasti i Vushtrrisë). Në rastin e komunës së Pejës, plani i fundit zhvillimor komunal ofron rekomandime të konsiderueshme të formës së përgjithësuar, të cilave u mungojnë veprimet e duhura specifike. Rekomandimet dhe aktivitete për trajtimin e duhur të trashëgimisë kulturore, parashihen vetëm në planet e mëhershme hapësinore të Komunës së Mitrovicës, të cilat fatkeqësisht mungojnë në planin e fundit zhvillimor komunal.

GENERAL CONCLUSION

As of the carried study, a common conclusion could be envisaged: the question of cultural heritage in relation with the spatial planning does not have a consistent treatment. Reasons to this are different and those differ by the hierarchy of plans, by the form and time in which the plans were made in processes of mapping appropriate plans, and also differ by the approach and readiness of process undertakers of planning processes, in order to treat the issue in appropriate form.

Overall impression is that, for the big part of spatial plans treated in this study – cultural heritage is considered as one of the issues of great importance of public in general. Almost in all cases of researches, problems can be recognized regarding correct presentation of factual state, which very often is interrelated with the fact of missing data. This fact can be seen best in SPK as a main document of spatial planning section in Kosovo. Even for the fact that it is very important, the document is missing a list of locations and main monuments of cultural heritage in Kosova. Mapping presentation of data has weak points and in no way presents factual state in overall territory of Kosovo. Although that Kosovo contains a considerable number of constructions with industrial architecture, 20th century architecture, the characteristic rural space, and many values of spiritual heritage, etc. which contains also evidenced values; those are not treated at all in this document. Looking from the aspect of cultural heritage, the document also misses or it would be preferable presentation of a path so-called cultural, which path would present to the visitors the relation and easier access to the important cultural content in Kosovo.

The same situation appears also in cases of municipalities, which besides the lists without any verification of monuments and cultural content, as for the space and physical aspect does not present a real factual state. A characteristic example in this regard presents the case of Mitrovica municipality and that of Peja/Peć, in which presentation of cultural values differs depending on the time of drafting the particular documents. Another characteristics of presentation regarding the issue of cultural heritage is the case of Hani i Elezit/Elez Han Municipality. Due to the lack of information and the fact that Hani i Elezit/Elez Han is a newly established municipality, the presentation of cultural heritage is minimal.

As for the strategy, in which recommendations can be forwarded, actions and activities regarding the preservation and adequate treatment of cultural heritage, the situation appears even more difficult. Almost in all cases of municipalities included in study, except of Peja/Peć and Mitrovica, cultural heritage is not an issue of strategy for future municipal spatial development, or, in the best situation recommendations are referred to Spatial Plan of Kosovo, without further indulging in specific municipal activities (the case of Gjakova/Djakovica and Vushtrri/Vučitrn). In the case of Peja/Peć municipality, the last municipal development plan offers considerable recommendations in general form, without appropriate specific actions. Recommendations and activities for appropriate treatment of cultural heritage, considered are only previous spatial plans of Mitrovica Municipality, which unfortunately are missing in the last municipal development plan.

Karakteristikë tjetër të veçantë në disa prej planeve të deritashme hapësinore komunale, paraqet tendenca e trajtimit selektiv dhe në momente edhe diskriminuese e trashëgimisë kulturore. Duke i pasur parasysh rrethanat politike të kohës, në planet e mëhershme hapësinor të disa komunave, vërehet përpjekja e strukturave të atëhershme që të minimizohen disa vlera përkatëse dhe të favorizohen disa të tjera. Në emër të zhvillimit ekonomik dhe rindërtimit të vendit, hartohen plane dhe realizohen projekte në kundërshtim me kriteret dhe vlerat e trashëgimisë kulturore. Rast tipik i një veprimi të tillë, janë autoritetet e atëhershme të Komunës së Pejës, të cilët aprovojnë planin sipas të cilit, realizohet ndërtimi i Fabrikës së Baterive mbi lokalitetin e dëshmuar arkeologjik.

Një situatë më ndryshe sa i përket strategjisë dhe përfshirjes së çështjes së trashëgimisë kulturore paraqitet në dokumentin e Planit Hapësinor të Kosovës. Sipas studimit dhe analizës që i është bërë, dokumenti në fjalë ofron qëllime dhe objektiva të cilat mbështetën me aktivitete dhe dispozita të mjaftueshme për trajtimin e kënaqshëm të trashëgimisë kulturore. Duke qenë se dokumenti konsiderohet bazë për zhvillimet hapësinore në Kosovë e në veçanti për zhvillimet komunale, konstatojmë se rekomandimet e ofruara janë në harmoni të plotë me kapacitetet ekzistuese dhe si të tilla mund të shfrytëzohen si pikënisje, për të zbërthyer deri në detaje aktivitetet në drejtim të mbrojtjes adekuate të trashëgimisë kulturore në Kosovë.

REKOMANDIMET E PËRGJITHSHME

Rekomandimet e përgjithshme janë përmbledhje e rekomandimeve dhe sugjerimeve nga të gjitha rastet e trajtuara në këtë studim. Në fakt, këto rekomandime shprehin përgjigje në shumë çështje që janë identifikuar si problematike në përfshirjen adekuate të trashëgimisë kulturore në dokumentet e analizuara. Si të tilla, ato i kemi klasifikuar në disa grupe, që kryesisht ndërlidhen me institucionet e të gjitha niveleve që janë përgjegjëse për trajtimin adekuat të trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor. Në këtë pjesë, një element të rëndësishëm paraqesin rekomandimet specifike, me të cilat është bërë përpjekje që në mënyrë konkrete dhe të detajuar, të ofrohen zgjidhje për formën dhe mënyrën e përfshirjes së trashëgimisë kulturore, në fazat e ndryshme të dokumenteve përkatëse komunale.

Niveli qendror Sektori i trashëgimisë kulturore

Duke qenë se sektori i trashëgimisë kulturore me të gjithë strukturën përbërëse, paraqet bartësin dhe përgjegjësin kryesor për çështjen e trashëgimisë kulturore, konsiderojmë se disa nga të gjeturat e studimit duhet të mbështetën dhe janë të ndërlidhura me rekomandimet e listuar më poshtë:

Another special characteristic, in some of current municipal spatial plans, is a tendency of selective treatment of cultural heritage and in some moments discriminative. Having in mind different politic situations, in previous plans, in some municipalities, a tendency could have been recognized when structures of that time tried to minimize some particular values and to prefer some other values. In the name of economic development and rebuilding of the country, different plans were drafted and some projects were undertaken in opposition with criteria and values of cultural heritage. A typical case of such action is previous authorities in Peja/Peć Municipality, which approved a plan by which a battery factory was built atop of recognized archeological location.

Somewhat different situation regarding the strategy and inclusion of the cultural heritage issue is Spatial Plan of Kosovo. According to the study and analyses undertaken, the mentioned document offers purposes and objectives which are supported by sufficient activities and provisions for satisfying the treatment of cultural heritage. For the fact that the document is considered a ground for spatial development in Kosovo and in particular, for municipal developments, we find that offered recommendations are in full harmony with the existing capacity and as such can be used as a starting point, in order to break down into details activities in the direction of adequate preservation of cultural heritage in Kosovo.

GENERAL RECOMMENDATIONS

General recommendations are summaries of recommendations and suggestions derived from all cases treated in this study. In fact, these recommendations answer to many issues that have been identified as problematic in adequate enclosure of cultural heritage in analyzed documents. As such, we have classified in few groups, which basically are inter-related with the institutions of all levels that are responsible for adequate training of cultural heritage in space planning. In this part, a very important element presents specific recommendations, with which an effort was made to offer solutions correctly and in details, to offer solutions about the form and manner of inclusion of cultural heritage in different phases of appropriate municipal documents.

Central level Cultural heritage sector

Due to the fact that the segment of cultural heritage with all its structure, presents carrier and main responsible for issues regarding cultural heritage, we consider that some findings of the study should be supported and are linked with the recommendations listed below:

- Njëri ndër veprimet e para ndërlihet me nevojën e arritjes së një konsensusi gjithëpërfshirës, sipas të cilit të gjitha institucionet relevante duhet të pajtohen për futjen e trashëgimisë kulturore në prioritet me qëllim të zhvillimit të qëndrueshëm të Kosovës;
- Hartimi i Strategjise Kombëtare për ruajtje, promovim dhe zhvillim të Trashëgimisë Kulturore;
- Të rishikohet ligji për trashëgiminë kulturore dhe eventualisht të plotësohet;
- Të bëhet kompletimi dhe zbatimi i pa kushtëzuar i bazës ligjore;
- Në mënyrë urgjente të bëhet harmonizimi i dispozitave të Ligjit për Trashëgimi Kulturore me dispozitat e Ligjit për Planifikim Hapësinor;
- Të punohet në unifikimin e termeve të përdorura në bazën ligjore, të cilat shpesh sjellin situatë të paqarta;
- Të bëhet përcaktimi i qartë i termeve dhe përkufizimeve të përdorura në ligjet përkatëse;
- Të bëhet harmonizimi sa më i shpejtë i Ligjit për Trashëgimi Kulturore në mes versionit shqip dhe anglisht, sidomos në terminologji profesionale sa i përket trajtimit hapësinor të vendeve të trashëgimisë kulturore;
- Të bëhet shpallja sa më e shpejtë e Listës së monumenteve në mbrojtje të përhershme;
- Përcaktimi sa më i shpejtë i Zonave të Mbrojtura për të gjithë territorin e Kosovës bazuar në nenin 2.21 të Ligjit për Trashëgimi Kulturore;
- Të merret vendimi për themelimin e grupit punues për përcaktimin e Zonave të Mbrojtura (MKRS – MMPH)
- Të bëhet vlerësimi, konservimi dhe promovimi i vlerave reale të trashëgimisë kulturore në Kosovë me të gjithë përbërësit e saj;
- Të bëhet themelimi, kompletimi i vazhdueshëm dhe përcaktimi i qartë i hierarkisë vendimmarrëse të mekanizmave institucionalë;
- Në mënyrë të qëndrueshme të përcaktohet baza financiare për trajtimin e duhur të trashëgimisë kulturore në Kosovë;
- Të bëhet plotësimi dhe ngritja e vazhdueshme e kapaciteteve njerëzore në aspektin e menaxhimit dhe trajtimit të duhur të trashëgimisë kulturore;
- Të hartohet strategjia kombëtare për trashëgiminë kulturore, sipas të cilës do të definohen në mënyrë të qartë planet e ndryshme të veprimit dhe përgjegjësit kryesor të realizimit;
- Krijimi i fondit për trashëgimi kulturore, i cili me një interes të përbalueshëm, do të mund të shfrytëzohej nga pronarët për revitalizimin e objekteve dhe zonave përkatëse;
- Ratifikimi i konventave ndërkombëtare (Konventa Europiane e Peizazhit, Konventa për Mbrojtjen e Trashëgimisë Arkeologjike të Europës – Konventa e Granadës 1985, Konventa Europiane për mbrojtjen e Trashëgimisë Arkeologjike – Valleta 1992 etj.);
- Përgatitja e hartës digjitale me përmbajtje të trashëgimisë kulturore të gjeoreferencuara dhe të mbështetura me informata bazike që kanë të bëjnë me:

- One of the first actions has to do with the need of attaining general accord by which all relevant institutions must agree to place cultural heritage as a priority with the objective for sustainable development of Kosovo;
- Draft of National Strategy for preservation, promotion and development of cultural heritage;
- Review of the cultural heritage law and eventually to be supplemented;
- A completion needs to be done and unconditional application of legal ground;
- Immediate standardization of the Cultural Heritage Law provisions with the provisions of the Law on Spatial Planning;
- Work in the unification of terms used in legislation, which often lead to obscure situations;
- Clear definition of terms and definitions used in the relevant laws;
- Instant reconciliation of Albanian and English versions of the Law on Cultural Heritage, particularly of the professional terminology in terms of the spatial treatment of cultural heritage sites;
- Announcement in no delay of the List of monuments in permanent protection;
- Setting of the Protected Zones for the whole territory of Kosovo as soon as possible, based on section 2.21 of the Law on Cultural Heritage;
- Bring of the decision on the establishment of a working group for determining the Protected Zones (MCYS – MESP);
- Evaluation, preservation and promotion of real values of cultural heritage in Kosovo with all its components;
- Establishment, a continuous completion and a clear appointment of decision-making hierarchy of institutional mechanisms;
- Employment of sustainable manner of the financial source for appropriate treatment of cultural heritage in Kosovo;
- Achievement and continuous increase of human capacities in management and appropriate treatment of cultural heritage;
- The creation of cultural heritage fund, which by a manageable interest, would be utilized by the owners for revitalization of constructions and particular zones;
- Ratification of international conventions (European Landscape Convention, Convention for the protection of the Archaeological Heritage of Europe – Granada Convention 1985, European Convention on Protection of the Archaeological Heritage – Valletta 1992, etc.);
- Preparation of a digital map containing cultural heritage geographically referred and supported with basic information which has to do with:

- Shënime të sakta për pronarin;
  - Shënime për territorin që mbulojnë dhe zonën përkatëse mbrojtëse;
  - Shënime për gjendjen momentale fizike; dhe
  - Shënime thelbësore për historikun e secilës përmbajtje.
- Të bëhet inventarizimi i të gjitha përmbajtjeve të rëndësishme;
  - Të bëhet vlerësimi i objekteve dhe tërësive të TK të inventarizuara dhe plotësimi i listës me monumente tjera me status të mbrojtjes për Kosovën. Të bëhet identifikimi i monumenteve kulturore me informata të sakta (datimi, vendndodhja, përshkrimi të gjendjes fizike, trajtimi i derisotëm, emërtimet, si dhe të dhëna tjera relevante me detale); kategorizimi me specifika sipas kategorive (p.sh. trashëgimia industriale, etj);
  - Të përcaktohen procedurat dhe kriteret për përfshirjen e trashëgimisë kulturore në planin hapësinor të të gjitha niveleve;
  - Të definojë qartë formatin e zhvillimit urban historik nëpër etapa të ndryshme të qytetit/komunës, për të gjitha komponentet e trashëgimisë kulturore;

Sektori i planifikimit hapësinor

Sa i përket trashëgimisë kulturore dhe trajtimit të saj, rekomandimet kryesore për sektorin e planifikimit hapësinor janë të ndërlidhura dhe varen drejtpërdrejtë nga bashkëpunimi dhe komunikimi me sektorin e trashëgimisë kulturore në përgjithësi.

- Në dokumentet e planifikimit hapësinor çështja e trashëgimisë kulturore nuk duhet të trajtohet vetëm si çështje formale, e cila shpesh përfundon vetëm me konstatim për gjendjen ekzistuese dhe pa analizë për mundësitë e përfshirjes si faktor i rëndësishëm për zhvillim në përgjithësi. Prandaj, rekomandohet bashkëveprimi me sektorin e trashëgimisë kulturore qysh në fillim të procesit të hartimit të planeve përkatëse hapësinore.
- Në procesin e hartimit të planeve hapësinore dhe atyre urbane duhet të përfshihen të gjithë akterët relevantë, të gjitha grupet e interesit sa i përket trashëgimisë kulturore duke përfshirë këtu edhe Bashkësinë Islame të Kosovës, Ipeshkvinë e Kosovës dhe Kishën Ortodokse Serbe.
- Në bashkëpunim me sektorin e trashëgimisë kulturore, duhet të insistohet në kërkesën që të gjitha nivelet e planifikimit të shfrytëzojnë në parim të njëjtën metodologji të veprimit e cila përmban: evidentimin, gjenezën dhe valorizimin në bazë të zhvillimit historik; analizën e gjendjes ekzistuese; metodat e sanimit dhe programin me rekomandime për mbrojtje, revitalizim dhe përfshirje funksionale adekuate.

- Exact information about the owner;
  - Information on the territory covering the protected zone;
  - Information about the current physical state; and
  - Foundational information about the history for each matter.
- Record of inventory of all important components;
  - Evaluation of objects and compounds of listed Cultural Heritage and completion of the list for all other monuments with protection status in Kosovo. Identification of cultural monuments with exact information (date, location, description of physical state, current treatment, names and other detailed relevant data); categorization with specifics according to categories (for example, industrial heritage, etc);
  - Assignment of procedures and criteria for inclusion of cultural heritage in spatial plans in all levels;
  - Clear definition of the historic urban layout of the city/municipality for all components of cultural heritage;

Spatial planning sector

As for the cultural heritage and its treatment, main recommendations for spatial planning are connected and depend directly on the cooperation and liaison with cultural heritage sector in general.

- In spatial planning documents the issue of cultural heritage should not be treated only as a formal issue, which often ends up only with a conclusion for the existing state and without any examination for the possibilities of including as an important factor for the development. Therefore, it is recommended an interaction with the sector of cultural heritage since from the beginning of the process drafting particular spatial plans;
- The process of the draft of the spatial and urban plans should involve all relevant stakeholders, all interest groups in terms of cultural heritage, including the Islamic Community of Kosovo, Diocese of Kosovo and the Serbian Orthodox Church.
- In the cooperation with the cultural heritage sector, it is needed to insist in the request that – all levels of planning to employ in principle same methodology of action which includes: evidence, genesis and valorization based on historic development; the examination of the factual state; methods of sanitation and program containing recommendations for protection, revitalization and adequate functional inclusion;

- Në bashkëpunim me sektorin e trashëgimisë kulturore, duhet të përcaktohen kriteret për përfshirjen hapësinore të të gjithë komponentëve të trashëgimisë kulturore (materiale dhe jo materiale);
- Në mënyrë të vazhdueshme dhe të qëndrueshëm të bëhet ngritja e kapaciteteve humane për trajtimin e duhur të çështjes së trashëgimisë kulturore;
- Të insistohet në trajtimin e duhur të çështjes së trashëgimisë kulturore në planet e nivelit komunal;
- Trashëgimia kulturore do të duhej të jetë pjesë/kaptinë e ndarë dhe e veçantë në dokumentet e planifikimit hapësinor, madje do të ishte e rekomandueshme që, për rastet karakteristike, çështja e trashëgimisë kulturore të ngritet në nivel të fushës tematike;
- Planet zhvillimore të komunave do të duhej të planifikojnë dhe insistojnë në hartimin e Planeve Rregulluese Urbane të fokusuar në Rizhvillim dhe Konservim të zonave të vjetra të qyteteve dhe zonave tjera me rëndësi historike dhe kulturore;
- Të bëhet specifikimi i hapave të veprimit për hulumtime, me qëllim mbrojtjeje institucionale për: konservim, interpretim, prezantim dhe promovim; Vlerësimi i autenticitetit në kuptim të kategorizimit dhe valorizimit të monumenteve. Rekomandohet të bëhet praktikë e përdorimit të listës kontrolluese të dalë nga institucioni ICOMOS, që mund të përdoret edhe si praktikë edhe për vende me vlera të trashëgimisë kulturore;
- **Plani Hapësinor i Kosovës** - duhet medoemos të trajtojë të gjitha zonat dhe monumentet që momentalisht janë në listën e mbrojtjes ligjore, duke i përfshirë edhe zonat që kanë një vlerë monumentale të qartë dhe trashëgiminë karakteristike shpirtërore;
- Të prezantojë hartën e trashëgimisë kulturore për të gjithë territorin e Kosovës dhe me të gjitha komponentët përbërëse;
- Të prezantojë shtegun kulturor me qëllim të lëvizjes dhe qasjes më të lehtë në përmbajtjet e rëndësishme kulturore për vendin.

Niveli lokal

Drejtoritë komunale për kulturë

- Mbrojtja e avancuar e trashëgimisë kulturore duhet të ketë qëllim të dyfishtë: të realizojë mbrojtjen e vazhdueshme të vlerave të trashëgimisë arkitektonike dhe në të njëjtën kohë të sigurojë zhvillimin e funksioneve adekuata në to;
- Drejtoritë komunale të kulturës në bashkëpunim me Qendrat Rajonale për Trashëgimi Kulturore, të bëjnë vlerësimin real të trashëgimisë kulturore në të gjitha komunat e Kosovës.

⁹⁴Shih shtojcën A

⁹⁵Plani i konservimit nuk është i parashikuar/obliguar me Ligjin për Planifikimin Hapsinor, përderisa rekomandohet që vend të Planit rregullues për zona qendrore të qyteteve me karakter historik dhe kulturor, të hartohen këto lloj planesh, dhe në ndërkohë të mbindërtohet LPH.

- In the cooperation with cultural heritage sector, a criteria need to be appointed for spatial inclusion of all components of cultural heritage (material and non-material);
  - In the continuous and sustainable manner to make improvement of human capacities for appropriate treatment of cultural heritage issues;
  - To insist in needed treatment of the issue regarding cultural heritage in municipal level plans;
  - Cultural heritage should be a separated part/chapter in spatial planning documents, even it is recommended that, for characteristic cases, issues related to the cultural heritage to expand in the level of thematic field;
  - Development plans of the municipalities, should have been making planning and insist in drafting of Urban Regulative Plans focused on re-development and preservation of old zones of the cities and other zones with cultural and historic importance;
  - To perform specification of the steps of action for researches aiming institutional protection for: preservation, interpretation, presentation and promotion; the evaluation the authenticity in the sense of categorization and valorization of monuments. It is recommended to utilize practice of usage of the controlling list derived from ICOMOS that could be used also as a practice for places containing cultural heritage values;
- **Spatial Plan of Kosovo** – must treat all zones and monuments that currently are in the list of legal protection, including also zones that have any clear monumental values and spiritual characteristic heritage;
  - To present the map of cultural heritage for entire territory of Kosovo with all its components;
  - To present cultural path aiming the movement and easy access toward the important cultural components for the location

Local level

Municipal culture departments

- Advanced protection of cultural heritage needs to have dual purpose: to realize continuous protection of continual architectural values and in the same time to provide adequate functions development in them;
- Municipal departments in cooperation with regional offices for protection of cultural monuments, to make real evaluation of cultural heritage in all Kosovo municipalities. To draft a final list of cultural components in particular municipalities;

---

⁹⁶See Addendum A

⁹⁷Conservation plan is not required by the Law on Spatial Planning, while it is recommended that instead of Regulatory Plan for the Central Areas of Cities with historical and cultural character, to develop such plans, and in the meantime to upgrade the LSP.

- Të përpilohet lista përfundimtare e përmbajtjeve kulturore në komunat përkatëse;
  - Në bashkëpunim me ekspertë të dëshmuar të fushës dhe në bazë të formatit të aprovuar nga niveli qendror, të hartohet historiku i të gjitha përmbajtjeve kulturore në komunat përkatëse;
  - Rëndësi e veçantë duhet ti kushtohet rregullimit të çështjeve pronësore dhe juridike të cilat shpesh paraqesin pengesë në realizimin e mbrojtjes përkatëse;
  - Në bashkëpunim me autoritetet qendrore, të hartojnë politikat adekuate për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore, duke përfshirë edhe krijimin e lehtësirave financiare për pronarët e objekteve private nën mbrojtje;
  - Të përpilojnë planet lokale për trajtimin e trashëgimisë kulturore në komunat përkatëse duke përfshirë edhe listën e prioritetëve në fushën e trashëgimisë kulturore;
  - Të sigurohet përfshirja e pronarëve dhe grupeve të interesit, në procesin e valorizimit dhe inventarizimit të monumenteve të kulturës;
  - Në bashkëpunim me autoritetet qendrore, të organizojnë fushata vetëdijësi për kujdesin ndaj trashëgimisë kulturore në komunat përkatëse.
- Në mënyrë që trashëgimia arkitektonike të përfshihet në formën e duhur në planet përkatëse hapësinore komunale, rekomandohet një hulumtim dhe analizë paraprake për përcaktimin e programit adekuat të ruajtjes dhe shfrytëzimit funksional, duke respektuar përparësinë në aspektin e rëndësisë dhe vlerës që ka përmbajtja përkatëse;
  - Në mënyrë që përmbajtjet e trashëgimisë kulturore, me theks të veçantë ato të trashëgimisë arkitektonike, të përfshihen në planet komunale, nuk duhet të trajtohen si raste të izoluar por pjesë funksionale e planeve përkatëse;
  - Planet përkatëse komunale, duhet të shfrytëzohen si instrumente kryesore për kontroll të zhvillimeve;
  - Duke pasur parasysh ekzistimin e informatave të mjaftueshme për zonat e veçanta të mbrojtura, është e domosdoshme të bëhet prezantimi adekuat dhe përfshirja funksionale e tyre;
  - Në bashkëpunim me drejtoritë komunale për kulturë, të sigurojnë informatat e nevojshme për prezantimin adekuat të trashëgimisë kulturore në komunat përkatëse;
  - Në bashkëpunim me drejtoritë komunale për kulturë, të insistohet në futjen e trashëgimisë kulturore në agjendën e zhvillimit të përgjithshëm komunal;

Drejtoritë komunale për urbanizëm dhe planifikim hapësinor

- Drejtoritë komunale për urbanizëm dhe planifikim hapësinor të hartojnë planet zhvillimore komunale dhe planet tjera përkatëse duke i përfshirë në proces të hartimit edhe subjektet kompetente për trashëgimi kulturore dhe të gjitha grupet tjera të interesit, duke përfshirë këtu edhe Bashkësinë Islame të Kosovës, Ipeshkvinë e Kosovës dhe Kishën Ortodokse Serbe;

- In cooperation with proved experts in relation with this field and based on the approved format by the central level, a history of all cultural components in particular municipalities, must be drafted;
- A special importance is to be given to the regulation of on the legal ownership issues which very often represents obstacles in realization of particular protection;
- In cooperation with central authorities adequate policies needs to be drafted regarding the protection of cultural heritage, including financial straightforwardness for the owners of private owned compounds under protection;
- Drafting of local plans, regarding the management of cultural heritage, in particular municipalities, including also the list of priorities in the field of cultural heritage;
- To ensure inclusion of the owners and groups of interest in the process of valorization and the inventory of cultural monuments;
- In cooperation with central authorities, to organize campaigns of awareness about care of cultural heritage in particular municipalities;
- In order that the cultural heritage, specifically of the architectural heritage, that needs to be included in municipal plans, these are not to be treated as isolated issues but instead should be treated as functional parts of given plans;
- Respective municipal plans should be used as main instruments for controlling the progress;
- Having in mind the existence of sufficient information for particular protected zones, it is necessary to make an adequate presentation and their functional inclusion;
- In cooperation with municipal departments of culture, to provide needed information for the adequate presentation of cultural heritage in particular municipalities;
- In cooperation with municipal department of culture, it is to be insisted inclusion of cultural heritage in the agenda of general municipal development;

Municipal departments of urbanism and spatial planning

- Municipal departments of urbanism and spatial planning are to draft municipal development plans and other particular plans including in the process of mapping also competent subjects for cultural heritage and other stakeholders including the Islamic Community of Kosova, the Diocese of Kosova and Serbian Orthodox Church.
- In order to include architectural heritage in the right form in respective municipal spatial plans, it is recommended to undertake a research and a preceding examination aiming the designation of an adequate program about the preservation and functional usage, always respecting the priority of the importance aspect and value that the particular composition contains;

- Me qëllim të arritjes së zhvillimit të qëndrueshëm ekonomik komunal, duhet që, përpos aspektit kulturor, trashëgimia kulturore të trajtohet edhe në aspektin ekonomik;
- Në bashkëpunim me përgjegjësit e fushës së trashëgimisë kulturore, të bëjnë përfshirjen funksionale dhe trajtimin adekuat të përmbajtjeve kulturore në planet përkatëse hapësinore dhe urbane, duke përfshirë edhe ruajtjen e mënyrës së të jetuarit dhe aplikimin e metodave të ndërtimit të kohës në të cilën janë ndërtuar objektet përkatëse;

REKOMANDIMET SPECIFIKE

Rekomandimet për përfshirjen e trashëgimisë kulturore në planifikimin hapësinor dhe urban janë ndarë në pesë grupe sipas pesë kapitujve që përmbajnë dokumentet e planifikimit komunal.

Kapitulli i I-rë - Profili i zhvillimit hapësinor dhe analiza e gjendjes

Në disa pika më poshtë është dhënë ajo që rekomandohet të përfshihet në këtë pjesë të planeve:

- Historiku i shkurtër i monumenteve me vlera të trashëgimisë kulturore;
- Përshkrimi i objekteve të TK (materiali i ndërtimit, kthinat dhe dedikimi i tyre etj.);
- Grupimi i objekteve të TK sipas destinimit të tyre;
- Statusi i tyre i mbrojtjes;
- Gjendja e tyre fizike;
- Shfrytëzimi aktual;
- Prezantimi i trashëgimisë shpirtërore - traditat dhe zakonet popullore, ritet, vallet, muzika, kënga, proza, poezia etj;
- Paraqitja e objekteve të TK në hartë;
- Paraqitja e tyre në ortofoto;
- Paraqitja në hartë e zonave të TK (nëse ka zona të cilave u janë caktuar kufijtë).

- In order to achieve a sustainable municipal economic progress, it is needed that the cultural heritage, besides the cultural aspect, be treated also in the economic aspect;
- In cooperation with the responsible elements of the cultural heritage field, it is needed the functional inclusion and their adequate treatment of cultural elements in given spatial and urban plans, including the preservation of the way of life and application of construction methods of that given time in which these given objects were constructed.

SPECIFIC RECOMMENDATIONS

Recommendation about including cultural heritage in space and urban planning are divided in 5 groups according to 5 chapters, containing municipal planning documents.

Chapter I – Spatial development profile and analysis of the situation

In few references below is given that which is recommended to include in this part of plans:

- A short history of monuments with cultural heritage values;
- The description of objects of cultural heritage (constructing material, rooms and their purposes, etc.);
- The categorization of objects of cultural heritage;
- Their status of protection;
- Their physical state;
- Actual usage;
- The presentations of spiritual heritage – traditions and folk habits, rituals, dances, music, song, prose, poetry, etc;
- Presentation of cultural heritage objects on the map;
- Presentacion in “ortophoto”;
- Presentation of cultural heritage zones on the map (if there are zones with precised borders).

Kapitulli i II-të – Vizioni, parimet dhe caqet

- Në këtë pjesë, në PZHK formulohet deklarata e vizionit ku jepet vizioni për të ardhmen e dëshiruar të komunës, dhe në PZHU vizioni për të ardhmen e dëshiruar të qytetit (qendrës komunale). Nëse ekzistojnë parakushtet - trashëgimia kulturore do të duhej të përmendet në të dy deklaratat e vizionit, sepse nga vizioni dalin edhe synimet për të ardhmen;
- Në plane jepen synimet për të ardhmen e komunës, respektivisht qytetit, në mesin e të cilëve duhet të jenë edhe synimet për të ardhmen e trashëgimisë kulturore. Synimi përmbledhet në një fjali dhe është i përgjithësuar;
- Gjatë formulimit të synimit (synimeve), planerët duhet ta kenë për bazë kërkesën që del nga Ligji për Trashëgiminë Kulturore. Ky ligj kërkon që TK të mbrohet, ruhet dhe promovohet, prandaj synimi do të mund të formulohej si në vazhdim: Mbrojtja, ruajtja dhe promovimi i trashëgimisë kulturore.

Kapitulli i III-të – Korniza e zhvillimit hapësinor

Në pjesën e tretë paraqitet e tërë ajo që dëshirohet të arrihet në të ardhmen brenda territorit të komunës, respektivisht brenda zonës urbane. Si pjesë e kësaj, duhet të tregohet edhe ajo se çka dëshirohet të arrihet sa i përket trashëgimisë kulturore. Prandaj synimi (synimet) këtu zbërthehet në objektiva të cilët elaborohen tekstualisht. Përpiluesit e planeve dhe të gjithë ata që kontribuojnë në këtë përpilim do t'i zbërthejnë synimet për TK në objektiva më specifike, më konkrete që mund të jenë të formës së treguar në vazhdim:

Objektivat:

- Sigurimi i ekzistencës fizike dhe ruajtja e autenticitetit të plotë të zonave dhe objekteve të TK;
- Sigurimi i infrastrukturës së nevojshme për zonat dhe objektet e trashëgimisë kulturore;
- Plotësimi i listës me objekte të TK të shpallura si monumente në mbrojtje;
- Ruajtja e traditave dhe zakoneve popullore;
- Ruajtja dhe kultivimi i valleve, muzikës popullore dhe zejeve artistike;

Kapitulli i IV-të – Strategjitë dhe veprimet për zbatim

Në pjesën e katërt të planeve paraqitet strategjia e zgjedhur për arritjen e të gjitha synimeve dhe objektivave sa i përket të ardhmes së komunës, respektivisht të ardhmes së qytetit (qendrës komunale). Strategjia është një pako e masave konkrete që duhet të ndërmerren, apo e veprimeve konkrete që duhet të kryhen (p.sh. realizimi i projekteve) në mënyrë që të arrihen synimet dhe objektivat e parashikuara më përpara. Si pjesë e kësaj pakoje do të jenë edhe masat apo veprimet e nevojshme për arritjen e objektivave për TK që janë identifikuar dhe elaboruar në pjesën e tretë të planeve. Përveç veprimeve të nevojshme, siç dihet strategjia përmban edhe afatet kohore brenda të cilëve parashihet të realizohen projektet e caktuar, pastaj implikimet financiare për realizimin e projekteve dhe institucionet apo subjektet që janë përgjegjës për realizimin e projekteve përkatëse.

Chapter II – Vision, principles and objectives

- In this part, a declaration of a vision in MDP is formulated where a vision is set on the desired future of the municipality while the UDP envisaged a vision for the desired future of the town (municipal centre). If there are preconditions – cultural heritage ought to be mentioned in both declarations of the vision, because objectives for the future derives from the vision;
- In plans are given objectives for the future of the municipality, respectively of the town, among which ought to be also the objectives for the future of cultural heritage. The objectives are summarized in one declaration/sentence and it is to be general;
- During the formulation of objectives, planning staff should have in mind the the application deriving from the Law on Cultural Heritage. This law requires the protection of Cultural Heritage, preserve and promote, therefore the objective could be formulated as in following: Protection, preservation and promotion of cultural heritage;

Chapter III – Framework of spatial development

In the third part is presented all the desired to be achieved in the future inside the territory of the municipality, respectively inside urban zone. As a part of this, it should envisage also what is desired to be achieved regarding cultural heritage. Therefore, the objectives here are dissolved into objectives which are to be elaborated textually. Drafters of plans and all of them who contribute in this draft will dissolve objectives for cultural heritage into more specific objectives, more concrete that could be of the form as in following:

Objectives:

- Protection of physical existence and preservation of full authenticity of the zones and objects of cultural heritage;
- Filling of the list with cultural heritage objects declared as monuments under protection;
- Preservation of customs and folklore;
- Preservation and cultivation of dances, folk music, and artisanal handicrafts.

Chapter IV – Strategies and Actions for Implementation

In the 4th part of the plans the chosen strategy is represented in achieving all goals for the future of the municipality, respectively the future of the town (municipality). The strategy is a package of concrete steps/actions that ought to be undertaken, or concrete actions that needs to be carried out (for example the realization of projects) in the way to achieve aims and predicted objectives before. As a part of this package would be also the measures or needed actions in achieving these objectives for cultural heritage that have been identified and elaborated in the third part of the plan.

Si rekomandim, më poshtë janë dhënë veprimet si pjesë e strategjisë, veprime që nevojiten në mënyrë që të arrihen objektivat e rekomanduar më lartë. Njëri prej veprimeve apo projekteve të para që do të duhej të realizoheshin në mënyrë që të arrihet synimi për mbrojtjen, ruajtjen dhe promovimin e TK është përpilimi i strategjisë për trashëgiminë kulturore nga institucionet kompetente. Ky është njëri prej projekteve të parë dhe prej më të rëndësishëmve sepse është i përbashkët për (ka të bëjë me) të gjithë objektivat që do të thotë se strategjia për TK i identifikon veprimet konkrete për të gjithë objektivat që kanë të bëjnë me TK. Veprimet tjera që janë ndarë sipas objektivave do të mund të ishin si më poshtë:

Objektivi 1: Sigurimi i ekzistencës fizike dhe ruajtja e autenticitetit të plotë të zonave dhe objekteve të TK

Veprimet e nevojshme për arritjen e objektivit:

- Definimi i qartë në harta përkatëse i zonave dhe monumenteve të trashëgimisë kulturore, duke përfshirë parcelën e përgjithshme, monumentet në veçanti dhe shiritin mbrojtës përkatës⁹⁸;

- Caktimi i zonës mbrojtëse përreth monumenteve arkitekturale dhe vendeve të trashëgimisë arkeologjike ku nuk guxon të ketë veprime të ndaluara nga Ligji për Trashëgiminë Kulturore dhe Ligji për Zonat e Veçanta të Mbrojtura;
- Mbledhja, ruajtja dhe studimi i dëshmimeve, të dhënave që flasin për objektet e TK si: të dhënave në letër, fotove, të dhënave elektronike etj në mënyrë që të kryhen punët e restaurimit dhe rindërtimit duke ruajtur autenticitetin e monumenteve;
- Restaurimi i monumenteve të trashëgimisë arkitekturale duke ruajtur plotësisht autenticitetin e tyre;
- Përpilimi i planit të konservimit nga autoritetet komunale;
- Masat për mbrojtjen dhe ruajtjen e objekteve arkeologjike të luajtshme dhe të paluajtshme dhe rezervateve arkeologjike;
- Masat për mbrojtjen dhe ruajtjen e objekteve të trashëgimisë së luajtshme;

Objektivi 2: Sigurimi i infrastrukturës së nevojshme për zonat dhe objektet e trashëgimisë kulturore

Veprimet e nevojshme për arritjen e objektivit:

- Ndërtimi i rrugëve që shpiejnë deri tek zonat dhe objektet e trashëgimisë kulturore dhe i parkingjeve për automjete në vende të planifikuara;

⁹⁸Ligji Nr.02/L-88, Neni 6, paragrafi 6.4 – Monumentet arkitekturale nën mbrojtje të përkohshme ose të përhershme kanë një zonë të mbrojtjes që është 50m nga perimetri i monumentit. dhe Neni 7, paragrafi 7.16 – Rradiusi (kufiri) i zonës së mbrojtur është 100 m. nga perimetri i vendit të trashëgimisë së mbrojtur arkeologjike. Këto zona të mbrojtjes mund të zgjerohen ose ngushtohen dhe përcaktohen në planin e institucionit kompetent dhe në planet hapësinore relevante në pajtueshmëri me Nenin 2 të Ligjit për Planifikim Hapësinor Nr.2003/14.

Besides needed actions, it is known that the strategy contains timeframes inside of which the particular projects need to be completed, and then financial implications for realization of projects and institutions or subjects that are responsible for realization of respective projects.

As a recommendation, below are given actions as parts of the strategy, actions that are needed in order to achieve abovementioned recommended objectives. One of the actions or first projects that need to be materialized in order to achieve the goal about protection, preservation and promotion of cultural heritage is the draft of the strategy for cultural heritage by the competent institutions. This is one of first and most important projects because it is mutual for all objectives, which means that, the strategy for cultural heritage identifies concrete actions for all objectives that are about cultural heritage. Other actions which are divided according to the objectives would be as below:

1st Objective: The protection of physical existence and the preservation of full authenticity of zones and objects of cultural heritage

Needed actions for achieving the objective:

- Clear definition of zones and monuments of cultural heritage in respective maps, including the overall parcel, monuments in particular and the respective securing area⁹⁹;

- Setting the buffer zone around architectural monuments and archaeological heritage sites where activities must not be prohibited by the Cultural Heritage Law and Law on Special Protected Areas;
- Collection, preservation and study of evidences, information that speaks about cultural heritage objects such as: written information, photos, electronic data , etc. in the way to carry out the works of restoration and reconstruction in the same time preserving the authenticity of the monuments;
- The restoration of monuments of architecture heritage by preserving completely the authenticity;
- Measures for protection and preservation of archeological movable and immovable objects and archeological reserves;
- Measures for protection and preservation of movable objects of heritage.

Objective 2: The protection of needed infrastructure for zones and objects of cultural heritage

Needed measures for reaching the objective:

- Constructions of roads that leads to the zones and objects of cultural heritage also constructions of parking lots for vehicles in designated places;

---

⁹⁹Law No.02/L-88, Article 6, paragraph 6.4 - Architectural monuments under the temporary or permanent protection have a protective area of 50 m from the perimeter of the monument; and Article 7, paragraph 7.16 - radius (boundary) of the protected area is 100m from the perimeter of the protected archaeological heritage. These protective zones can be expanded or narrowed, and defined in the plan of the competent authority and in relevant spatial plans in accordance with Article 2 of the Law on Spatial Planning No.2003/14.

- Sigurimi i ndriçimit të zonave dhe objekteve të trashëgimisë kulturore;
- Ndërtimi i shtigjeve për këmbësorë dhe vendosja e paneleve informues në zonat me objekte të TK.

Objektivi 3: Plotësimi i listës me objekte të TK të shpallura si monumente nën mbrojtje.

Veprimet e nevojshme për arritjen e objektivit:

- Shpallja si monumente nën mbrojtje të atyre objekteve që janë kaherë të njohura por që ende nuk e kanë këtë status;
- Hulumtimi në terren, vlerësimi nga shikimi i parë se cilat objekte tjera në territorin e komunës do të duhej të shpallehin si objekte nën mbrojtje dhe përpilimi i listave me këto objekte;
- Përpilimi i arsytimit për këto objekte duhet ta kenë këtë status. Rëndësia e këtyre objekteve do të identifikohet nga profesionistë si arkitektë, historianë të artit, inxhinierë të ndërtimitarisë, historianë, etj.
- Shpallja e këtyre objekteve si monumente nën mbrojtje duke u bazuar në arsytimet e mësipërme.

Objektivi 4: Ruajtja e traditave dhe zakoneve popullore

Veprimet e nevojshme për arritjen e objektivit:

- Shumëzimi dhe ruajtja në arkiva dhe biblioteka e librave ekzistues ku flitet për traditat dhe zakonet popullore në territorin e komunës;

- Hulumtimi në terren për traditat dhe zakonet popullore në territorin e komunës dhe dokumentimi në bazë të rezultateve të hulumtimit;
- Promovimi i këtyre librave në mediat e shkruara dhe elektronike dhe realizimi i emisioneve dokumentare televizive për traditat dhe zakonet popullore në territorin e komunës;
- Prania më e madhe e traditave dhe zakoneve popullore në kurikulimet shkollorë që të ngritet niveli i informimit të nxënësve

Objektivi 5: Ruajtja dhe kultivimi i valleve, muzikës popullore dhe zejeve artistike

Veprimet e nevojshme për arritjen e objektivit:

- Caktimi i buxhetit (nëse nuk është caktuar) vetëm për kultivimin e valleve dhe muzikës popullore në kuadër të buxhetit për TK të MKRS dhe të DKK dhe rritja e këtij buxheti paralelisht me rritjen e buxhetit për TK të MKRS dhe të DKK;
- Përkrahja dhe stimulimi nga MKRS dhe DKK për themelimin e shoqërive që do të kultivojnë vallet dhe muzikën popullore duke financuar themelimin e tyre, punën dhe zhvillimin e tyre profesional;
- Ruajtja e audio dhe video incizimeve ekzistuese dhe realizimi i incizimeve të reja me valle dhe muzikë popullore;
- Prania e duhur e valleve dhe muzikës popullore në media;

- Viding lights for the zones and structures of cultural heritage;
- Construction of pedestrian paths and placement of information boards in the zones with cultural heritage objects.

Objective 3: formulation of the list containing cultural heritage objects declared as monuments under protection

Actions for achieving the objective:

- Declaring as monuments under protection of those objects which are well known but still don't have that status;
- Field research, evaluation of the first sight that which other objects in the municipality territory would be declared as objects under protection and formulation of lists containing information about these objects;
- Formulation of reason that why these objects should obtain this status. The importance of these objects will be identified by professional architects, art historians, civil engineers, historians, etc;
- Declaring these objects as monuments under protection based on these reasons.

Objective 4: Preservation of tradition and folk customs

Actions for achieving the objective:

- Multiplication and preservation of books in archive and libraries of existing books speaking for tradition and folk habits in the municipality territory;

- Field research about the traditions and folk habits in the municipality territory and documentation based on the results of research;
- Promotion of these books in written and electronic media and realization of television documentary programs speaking about the traditions and folk habits in the municipality territory;
- Bigger presence of traditions and folk habits in school curriculums in order to increase the level of students' information.

Objective 5: Preservation and cultivations of dancing, folk music and artisanal crafts

Actions for achieving the objective:

- Designation of the budget (if it's not designated) only for the cultivation of dancing and folk music within the budget for cultural heritage of MCYS and MDC and increase of this budget parallel to the growing of the budget for cultural heritage in MCYS and MDC;
- Support and stimulation by MCYS and MDC for establishing of ensembles which will cultivate dancing and folk music by financing their establishment, their work and professional development;
- Preservation of existing audio and video recordings and realization of new recordings with dancing and folk music;
- Adequate presence of dancing and folk music in the media;

- Shfaqje më të shpeshta koncertale me këngë dhe valle popullore;
- Stimulimi i punës së zejtarëve duke i liruar ata nga tatimet;
- Promovimi i duhur dhe i vazhdueshëm i punës së zejtarëve dhe zejeve artistike në mediat e shkruara dhe elektronike, sidomos në televizion

Të gjitha veprimet që kanë implikime hapësinore (p.sh. nëse veprimi i shkruar thotë se një rrugë duhet të ndërtohet në një vend të caktuar) duhet të paraqiten në hartë.

Kapitulli i V-të – Dispozitat për zbatim

Dispozitat për zbatim paraqesin kushtet që është e obligueshme të plotësohen gjatë zbatimit të planeve. Veprimet e listuar më lart, që bëhen gjatë zbatimit të planeve në mënyrë që të arrihen objektivat për TK, duhet të mbështeten në Ligjin për Trashëgiminë Kulturore¹⁰⁰, Ligjin për Zonat e Veçanta të Mbrojtura¹⁰¹ dhe ligjet tjerë përkatës varësisht nga ajo se për cilin veprim bëhet fjalë. Në vazhdim është dhënë një shembull i veprimeve që duhet të mbështeten në nene të caktuar të Ligjit Nr. 02/L-88. Ato janë:

- Veprimet që i përkasin objektivit 3 dhe veprimi që konsiston në hulumtimin në terren e që i përket objektivit 4, duhet të mbështeten në dispozitat e neneve 3 dhe 4 të Ligjit për Trashëgiminë Kulturore; 1
- Veprimet që i përkasin objektivit 1 duhet të mbështeten në dispozitat e neneve 4, 6, 7 dhe 9 të Ligjit për Trashëgiminë Kulturore dhe në dispozitat e neneve 5, 6 dhe 7 të Ligjit për Zonat e Veçanta të Mbrojtura;
- Veprimet që u përkasin objektivave 4 dhe 5 duhet të mbështeten në dispozitat e nenit 10 të Ligjit për Trashëgiminë Kulturore.

---

¹⁰⁰Ligji Nr. 02/L-88

¹⁰¹Ligji Nr. 03/L-039

- More frequent concert presentations with folk songs and dancing;
- Stimulation of the work of artisans by exclusion from taxes;
- An appropriate and continual promotion of artisans work and artisan crafts in written and electronic media, especially on television.

All actions which have space implications (if the written action stresses that a certain road needs to be built in a specific location) should be presented on the map.

Chapter V – Provisions of Implementation

Provisions of implementation present conditions which are obligatory to be fulfilled when application of the plans. Actions listed above, that are to be carried out during application of plans in order to achieve the objectives for cultural heritage, should be supported in the Law for Cultural Heritage¹⁰², on the Law for Special Protective Zones¹⁰³ and on the other particular laws depending the subject action. In following an example of actions is presented which needs to be supported in particular articles of the Law No.02/L-88. And those are:

- Actions under the objective 3 and the action that consists on field research under the objective 4, that are to be supported by the Articles 3 and 4 of Cultural Heritage Law;
- Actions under the objective 1 are to be supported by the provisions of Articles 4, 6, 7 and 9 of Law on Cultural Heritage and on the provisions of Articles 5, 6 and 7 of the Law on Special Protective Zones;
- Actions deriving from the objectives 4 and 5 that are to be supported by the provisions of Article 10 of Law on Cultural Heritage.

---

¹⁰² Law No.02/L-88

¹⁰³ Law No.03/L-039

Shtojca A

Plani dhe raporti i konservimit

Në procesin e planifikimit, rekomandimi për hartimin e "Planit të Konservimit dhe Zhvillimit të Zonave Historike" shihet si hap i qëlluar dhe i domosdoshëm. Një plan i tillë i konservimit është aplikuar dhe po aplikohet për qendrat e qyteteve të Ballkanit dhe të Evropës, për arsye të historisë së tyre të lashtë. Për momentin plani i konservimit nuk ka mbështetje ligjore, prandaj para se të bëhet një plan i tillë është e nevojshme të plotësohet Ligji për Trashëgimi Tullurore. Bartës i hartimit të planit të konservimit do të jetë MKRS, por në procesin e hartimit do të përfshihet edhe MMPH/IPH. Rekomandohet që përgatitja e raportit të konservimit të zonave urbane me vlerë të trashëgimisë kulturore, të bëhet nga këshilli i posaçëm i pavarur i ekspertëve.

Raporti dhe plani gjithashtu duhet të përbëhet nga vlerësimet dhe dokumentet:

- **Hartat:** hartat bazike të cilat tregojnë qytetin si tërësi dhe zonat urbane me trashëgimi kulturore në veçanti.
- **Pronësia:** hartat që tregojnë pronësinë dhe shfrytëzimin e tanishëm të pronave me vlerë të trashëgimisë.
- **Historia:** një ilustrim i zhvillimit të përgjithshëm historik të tërë zonës urbane, me vëmendje të posaçme në zonat kyçe. Një vlerësim që tregon vjetërsinë dhe fazat historike të fondit ekzistues të ndërtesave duhet të përgatitet gjithashtu.
- **Tipologjia:** (a) vlerësimet për tipologjinë arkitektonike, strukturore dhe funksionale të ndërtesave; (b) tipologjia e hapësirave të hapura publike dhe private; (c) analizat e peizazhit dhe dukjes së qytetit.

- **Gjendja:** një vlerësim i gjendjes fizike të secilës pronë historike, infrastrukturës dhe shërbimeve në zonat respektive të konservimit.
- **Plani i Konservimit:** përbëhet nga harta në të cilën definohet politika e propozuar e konservimit dhe shkallët e trajtimit, si dhe normativat dhe rregulloret për implementim.

Shtojca B

Lista kontrolluese për konservim urban

Në procesin e planifikimit por dhe më pastaj atë të zbatimit dhe monitorimit, rekomandohet që autoriteti përgjegjës komunal për planifikim, do të duhej të ballafaqohej me shumë pyetje specifike sa i përket trashëgimisë kulturore.

Lista kontrolluese në vazhdim ndihmon në rikujtimin për çështjet dhe hapat të cilat mund të kalohen pa u bërë. Lista e tillë më pyetje vijon si më poshtë:

Annex A

Plan and preservation report

All through the process of planning the recommendations on the draft of "Conservation and Development Plan of the Historic Zones" were seen apt and needed step. Such conservation plan had been and still is applied in the city centers of the Balkans and of Europe, due to their ancient history. Conservation plan currently has no legal support, and prior to such a plan required are the supplements in the Law on Cultural Heritage. Bearer of the conservation plan design shall be MCYS, but in the drafting process will also include the MESP/ISP. It is recommended that formulation of the report about the conservation of urban zones with cultural heritage values is to be carried by a special independent experts' council.

The report and the plan also should be composed by assessments and documents:

- **Maps:** Basic maps which show the city as a whole and urban zone with cultural heritage in particular.
- **Ownership:** The maps show the ownership and current use of properties containing cultural heritage values.
- **History:** A special illustration of overall historic development in entire urban zone, with a special attention to main zones. Also an evaluation is needed to be done, an evaluation that shows oldness and history phases of the existing found of buildings.
- **Typology:** (a) Assessments for architectural, structural and functional typology of buildings; (b) the typology of open public and private spaces; (c) the expertise of the landscape and the townscape.

- **Condition:** An evaluation about physical state of each historic property, infrastructure and services in respective preservation zones.
- **Conservation plan:** It is composed by a map in which is defined the suggested policy of preservation and the treatment level, as well the regulations and provisions of implementation.

Annex B

Urban conservation checklist

In the planning process, even in the process of implementation and monitoring, it is recommended that responsible municipal authority for planning should face many specific questions regarding cultural heritage.

The following checklist helps the recollection on the issues and steps which can be overlooked without realization. Such list with questions is as below:

- A janë definuar mjaftueshëm **vlerat fundamentale që posedon** qyteti?
- A promovohen **objektivat** e konservimit të Trashëgimisë nëpërmes politikave ekzistuese?
- A aplikohen **parimet** e deklaruara në konventat dhe kartat ndërkombëtare?
- A janë të azhurnuara **ligjet dhe rregulloret** në fuqi?
- A **aplikohen** ato në mënyrë efektive? Nëse jo, ku dështojnë?
- A kanë **banorët** perceptim adekuat të vlerave të trashëgimisë së tyre?
- A u rezistojnë **pronarët e pronave** politikave të konservimit?
- Si të shmangët inercioni dhe mospjesëmarrja e **palëve të interesit**?
- Si të balancohet **detyra për të mbrojtur kundrejt** atraksionit financiar për zhvillimin dhe rindërtimin me densitet më të madh të zonës?
- A funksionojnë në mënyrë të kënaqshme procedurat për **implementimin e planeve** të konservimit?
- Çfarë është **kostoja e intervenimeve** që kanë për qëllim mbrojtjen dhe rehabilitimin?
- A japin nivelet më të larta të **qeverisë** ndihmë financiare?
- A ka **stimulime financiare dhe fiskale** për t'i inkurajuar pronarët t'i mirëmbajnë dhe rehabilitojnë pronat e tyre?
- A është adekuate kontrolli mbi **ndihmën financiare dhe fiskale**?
- A është i domosdoshëm **kontrolli i qirasë** për të shmangur shpërnguljen e qiraxhive?
- A është e mundur të sigurohet **kthim i arsyeshëm i mjeteve financiare** për rehabilitim nëse janë ruajtur autenticiteti historik dhe vlerat arkeologjike?
- Si është ruajtur **autenticiteti historik** në propozimin adaptiv për shfrytëzim të ri?
- A ekziston **dokumentimi adekuat** i kuarteve historike dhe ndërtesave individuale?
- A kryhen **inspektime të rregullta** të ndërtesave historike?
- A jepen **subvencione** për t'i inkurajuar pronarët që të kërkojnë inspektimi dhe raportime të tilla?
- A ka **strategji të mirëmbajtjes**?
- A ka **mjeshtër dhe materiale** në dispozicion për të kryer mirëmbajtjen, riparimet dhe restaurimin e ndërtesave historike?
- A ka **ekspertizë** të mjaftueshme në dispozicion: arkitektë, inxhinierë, arkeologë, historianë të artit, konservatorë, administratorë?
- A mund të ndikohen **lëvizjet demografike** (p.sh. mbipopullimi apo largimi nga qendrat historike)?

- Are the **fundamental values that the city possesses** defined sufficiently?
- Are the **conservation objectives** of the heritage promoted through existing policies?
- Are the **principles** declared on the international conventions applied?
- Are the **laws and regulations** updated/filed in?
- Are they **applied** in effective manner? If not, where do they fail?
- Do the inhabitants have adequate perception about the values of their heritage?
- Do the **property owners** resist the conservation policies?
- How to avoid the inertia and failure of **stakeholders** to participate?
- How to balance the **obligation for protection** *against* financial attraction for the development and reconstruction with bigger density of the zone?
- Are the procedures for implementation of **plans for conservation** functioning properly?
- What is the **cost of intervention** concerning protection and rehabilitation?
- Are the higher levels of the **government** providing financial aid?
- Are there **financial and fiscal stimulations** in order to encourage owners to maintain and rehabilitate their properties?
- Is the **financial and fiscal aid** control adequate?
- Is the **control of the lease** necessary to avoid migration of leaseholders?
- Is it possible to provide a **reasonable reimbursement of financial means** for rehabilitation if historic and archeological authentic values are preserved?
- How is the **historic authenticity** preserved with an adaptive suggestion for new usage?
- Is there an **adequate document** of historic quarters and individual buildings?
- Are the **regular inspections** of historic buildings carried out?
- Is there **subventions** given in order to encourage owners to ask for such inspections and reports?
- Is there a **maintenance strategy**?
- Is there any **workman and material** available for maintenance, repairs and restoration of historic buildings?
- Is there a sufficient **expertise** in the disposal: architects, engineers, archeologists, art historians, conservators, administrators?
- Is there a possibility to affect **demographic movements** (e.g. overpopulation or removal from historic centers)?

Shtojca C - Tab.4 – TK dhe përfshirja e saj në PZHK

Fazat e hartimit të PZHK-së	Pjesa tekstuale e nevojshme	Hartat e nevojshme
1. PROFILI I ZHVILLIMIT HAPËSINOR DHE ANALIZA E GJENDJES	Përfshirja e trashëgimisë kulturore si Çështje , gjendja e tyre (degradimi i tyre, pse po ndodh?) si dhe informatat tjera si: • Lista e trashëgimisë arkitekturale; Lista e trashëgimisë arkeologjike; • Lista e trashëgimisë shpirtërore; Lista e trashëgimisë së luajtshme; • Lista e Zonave të Veçanta të Mbrojtura (nëse ka komuna); Lista e propozuar për mbrojtje, e objekteve me trashëgimi kulturore.	- Harta e gjendjes ekzistuese me të gjitha monumentet kulturore të komunës, numri dhe ndarja në kategori të caktuara. - Hartat e zhvillimit historik urban – të zonave specifike apo edhe të komunës në tërësi.
	Të listohen përparësitë, mangësitë, mundësitë dhe kërcënimet për Çështjen e Trashëgimisë Kulturore (SWOT - i), në kontekst të PZHK-së.	
	Të listohen Sinergjitë dhe Konfliktet e trashëgimisë kulturore me çështjet tjera të identifikuara në PZHK.	
	Të përfshihen informatat rreth kapacitetit investiv të komunës, për fushën e trashëgimisë kulturore	
	Sfida e veçantë për trashëgiminë kulturore, cila është sfida (pse është sfidë?), duke i'u referuar prioriteteve të komunës, qeverisë dhe më së shumti kërkesave të banorëve të komunës.	
2. VIZIONI, PARIMET DHE CAQET	Përfshirja e trashëgimisë kulturore në deklaratën e Vizionit	
	Listimi i parimeve për zhvillim dhe mbrojtje	
	Përcaktimi i Qëllimeve dhe Synimeve për zhvillimet e ardhshme	
3. KORNIZA E ZHVILLIMIT HAPËSINOR KOMUNAL	Listimi i prioriteteve varësisht nga rëndësia: • Prioritet shumë i lartë; Prioritet i lartë ; Prioritet i mesëm	
	Të shkruhet tekstualisht për konceptin e zhvillimit hapësinor;	2. Hartë/Vizatim i konceptit të zhvillimit hapësinor komunal , duke e përfshirë edhe trashëgiminë kulturore.
	Përshkrimi tekstual për skenarin "0", pra çka ndodhë nëse nuk bëjmë asgjë, e cila do të rezultojë me hartë dhe Përshkrimi tekstual për skenarin "E dëshiruar" dhe harta për te.	3. Harta – Skenari "kur nuk bëjmë asgjë" 4. Harta – Skenari "i dëshiruar"
4. STRATEGJITË DHE VEPRIMET PËR ZBATIM	Të punohet strategjia për trashëgimi kulturore, me veprime të caktuara, përmes së cilave do të arrihen qëllimet dhe synimet e caktuara më lartë.	5. Harta e zonës historike të qytetit - Identifikimi i zonës historike të qytetit brenda zonës urbane dhe jo urbane. Këto zona duhet të kenë një kufi të propozuar dhe me një bufer rreth tyre; Si rezultat i kësaj duhet të jetë një hartë digjitale, ku duhet të paraqiten objektet me trashëgimi kulturore dhe kufiri i propozuar. Poashtu të inkorporohet ndonjë propozim nga PH Kosovës apo PHZV, që përfshihen në komunë.
	Të punohet plani i veprimit (në formë tabelare), ku do të listohen veprimet për synimet e propozuara dhe do të paraqiten implikimet financiare, përfshirja institucionale dhe përgjegjësitë e tyre dhe afatet kohore.	6. Të punohet Harta e Strategjisë për komunën , në të cilin do të paraqiten zhvillimet e ardhshme të saj, të plotësuar me veprime, projekte, programe etj. Në këtë hartë duhet të përfshihen edhe trashëgimia kulturore.
5. POZITAT PËR ZBATIM	Listimi i objekteve me rëndësi për Kosovën dhe kushtet për rregullim të hapësirës	
	Listimi i masave për mbrojtje të tk	

Annex C - Tab.4 – Cultural heritage and its inclusion in MDP

Stages of drafting of MDP	Required textual part	Required maps
1. SPATIAL DEVELOPMENT PROFILE AND SITUATION ANALYSIS	Inclusion of cultural heritage as an Issue , their condition (their degradation, why is happening?) and other information: - List of architectural heritage; List of cultural heritage; - List of spiritual heritage; List of movable heritage; - List of Special Protective Zones (if in possession of municipality); List of proposed protection for cultural heritage objects;	- Map of the existing situation with all the cultural monuments of the municipality, the number and distribution in certain categories. - Maps of historic urban development – of the specific zones or municipality in whole.
	Enlisted strengths, weaknesses, opportunities and threats for the Issue of Cultural Heritage (SWOT), in the context of MDP.	
	Listed Synergies and Conflicts of cultural heritage with other issues identified in the MDP.	
	To Include information about the investment capacity of the municipality, in the area of cultural heritage.	
	Special challenge for cultural heritage; what is the challenge (why is it a challenge?); referring to the priorities of municipality, local government and largely to the requirements of the citizens.	
2. VISION, PRINCIPLES AND GOALS	Inclusion of cultural heritage in the vision statement.	
	List of development and protection principles.	
	Determination of Goals and Objectives for future developments.	
	Listing priorities depending the importance: - Very high priority - High priority - Medium priority	
3. MUNICIPAL SPATIAL DEVELOPMENT FRAMEWORK	Written draft on the concept of spatial planning;	3. Map/Drawing of municipal spatial development concept , including cultural heritage.
	3 Textual description of scenario "0", what happens if we do nothing, which will result with a map, and 4 Textual descriptions for the scenario "Desired" and the map.	- Map – Scenario "when we do nothing" - Map – Scenario "desired"
		6. Map of the historic zone of the town Identification of the historic zone of the town within the urban and rural area. These areas should have a proposed boundaries and a buffer around them. As a result should be a digital map showing objects of cultural heritage and the proposed boundary. Also, incorporation of a suggestion from Kosovo Spatial Plan or MDP included in the municipality.
4. STRATEGIES AND ACTIONS FOR IMPLEMENTATION	Drafting the strategy for cultural heritage, with certain actions for achieving certain goals and objectives above.	7. To draft a Strategy Map for the municipality , which shall present its future developments, complemented by actions, projects, programs, etc. In this map should include cultural heritage.
	Draft of action plan (in tabular form), which will list the proposed actions and targets and presenting financial implications, institutional involvement and their responsibilities and deadlines.	
5. POSITIONS FOR IMPLEMENTATION	List of the important buildings in Kosovo and the conditions for space adjustment	
	List of actions for protection of cultural heritage	

Literatura

- Bowyer J., "Konservimi i ndërtesave me vlera vernakulare", 1980, Architectural Press, Londër
- Cantacuzino Sh. " Shfrytëzimi i ri për ndërtesa të vjetra", 1975, Architectural Press, Londër;
- CHwB, M. Feilden B., Jokilehto J., Përkthim i autorizuar nga ICCROM, 2010,"Udhëzues për menaxhimin e trashëgimisë kulturore botërore", Prishtinë;
- Dermnjani E. "Hani i Elezit me rrethinë" 2001, Prishtinë;
- Feilden M. B., "Hyrje në konservimin e trashëgimisë kulturore, përkthim i Maroević I., Shoqata e Konservatorëve kroat, 1981 Zagreb;
- Insall, Donald W., "Kujdesi për ndërtesa të vjetra sot, udhërrëfyes praktik", 1972, Architectural Press. Londër;
- KK Hani i Elezit, 2010, "Plani Zhvillimor i komunës së Hanit të Elezit", Hani i Elezit;
- Lancaster County Heritage, "Telling Our Stories" An Interpretation Manual for Heritage Partners;
- Marasović T., "Mbrotjtja e trashëgimisë ndërtimore" Shoqata e Konservatorëve kroat, 1983 Zagreb;
- Marasović T., "Qasjet aktive drejt trashëgimisë ndërtimore", Universiteti në Split, 1985, Split;
- Osmani J. "Vendbanimet e Kosovës" – vëllimi 10, Kaçaniku 2004, Prishtinë;
- Riinvest, 2005, "Profili socio-ekonomik i Kosovës dhe sfidat zhvillimore", Prishtinë;
- Sanković Simičić V., 2000, " Revitalizimi i trashëgimisë ndërtimore", Sarajevë;
- KK Mitrovicë, 1960, "Plani Gjeneral Urbanistik";
- KK Mitrovicë, 1988, "Plani Hapësinor i Komunës së Mirovicës";
- KK Mitrovicë, 1993, "Plani Hapësinor i Komunës së Mirovicës";
- KK Mitrovicë, 2009, "Plani Zhvillimor Komunal 2009-2025+";
- KK Mitrovicë, 2009, "Plani Zhvillimor Urban 2009-2025+";
- MMPH, IPH, 2010, "Plani Hapësinor i Kosovës 2010-2020+", Prishtinë;
- IKS – Iniciativa Kosovare për Stabilitet, 2009, Analizë - "Trashëgimia e Mitrovicës – Pasuri apo Barrë e përbashkët";
- EXP-EDITIO – Qendra për zhvillim të qendrueshëm hapësinor, 2007, Raport – Trajtimi i Trashëgimisë Kulturore në Planin Hapësinor të Malit të Zi;
- UNESCO, World Haritrage Convention, 2008, Raport – World Haritrage and Buffer Zones;
- Hilmi Saraçi, 2009, "Lashtësia, emërtimi dhe trashëgimia kulturore, historike, arkeologjike e qytetit të Vushtrrisë, artikull në www.zemrashqiptare.net;
- KK Vushtrri, 2009, "Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban i Vushtrrisë (2009-2014+)";

Literature

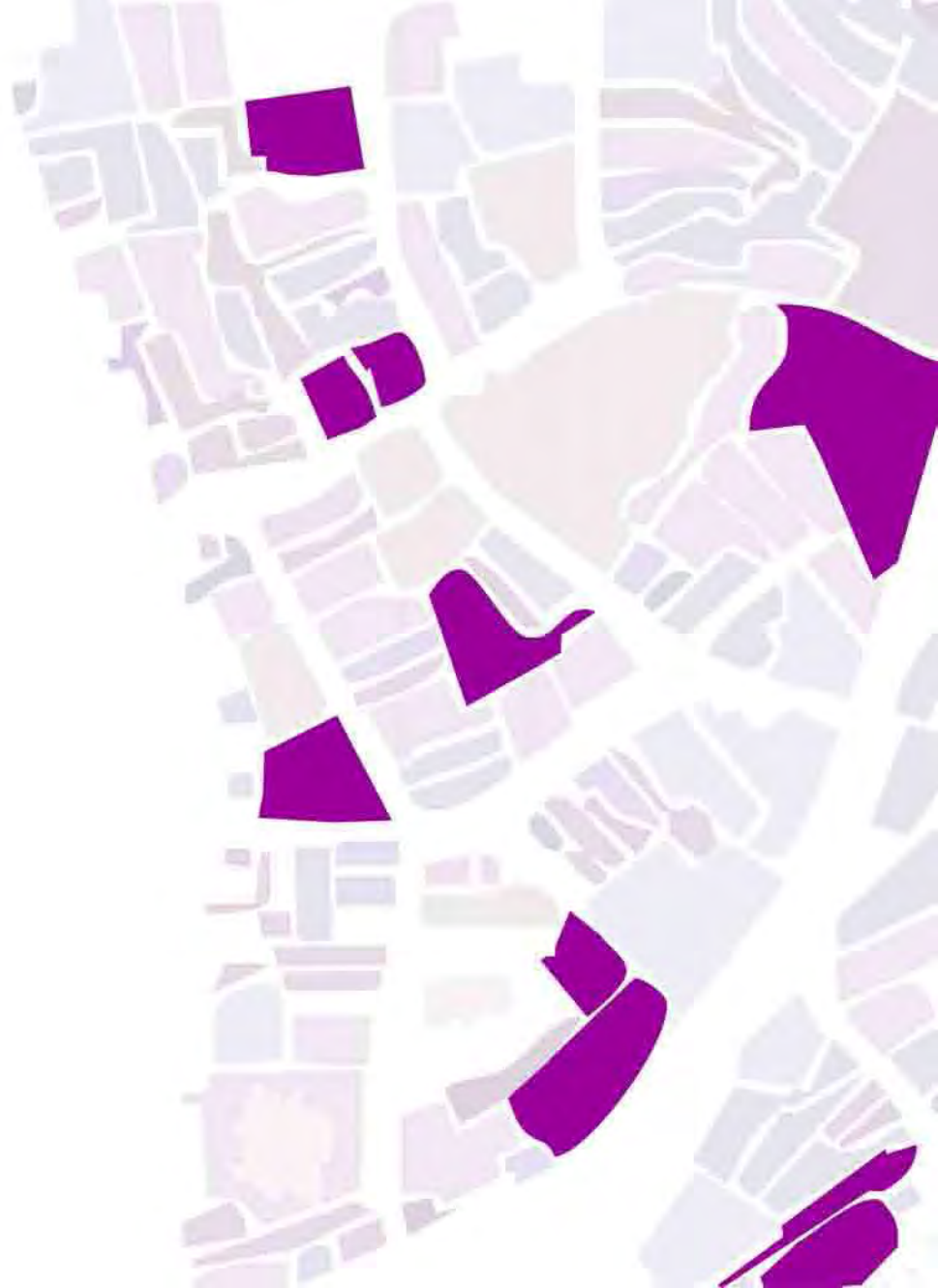
- Bowyer J., "Conservation of buildings of vernacular value", 1980, Architectural Press, London
- Cantacuzino Sh. "New use of old buildings", 1975, Architectural Press, London
- CHwB, M. Feilden B., Jokilehto J., Authorized translation from ICCROM, 2010, "Guidelines for the management of world cultural heritage", Pristina
- Dermnjani E. "Hani i Elezit with the surrounding", 2001, Prishtina
- Feilden M. B., "Introduction to conservation of cultural heritage", translation of Maroević I., Croatian Association of Conservators, 1981 Zagreb
- Insall, Donald W., "Upkeep of an old buildings today, practical guide", 1972, Architectural Press. London
- Hani i Elezit Municipality, 2010, "Municipal Development Plan of Hani i Elezit", Hani i Elezit
- Lancaster County Heritage, "Telling Our Stories" An Interpretation Manual for Heritage Partners
- Marasović T., "Protection of built heritage" Croatian Conservation Association, 1983 Zagreb
- Marasović T., "Active approach towards built heritage", University of Split, 1985, Split
- Osmani J. "Settlements in Kosovo" – volume 10, Kaçanik 2004, Prishtina
- Riinvest, 2005, "Socio-economic profile of Kosovo and development challenges", Prishtina
- Sanković Simičić V., 2000, "Revitalization of the building heritage", Sarajevo
- Municipality of Mitrovica, 1960, "Municipal General Plan"
- Municipality of Mitrovica, 1988, "Spatial Planning of Mitrovica Municipality"
- Municipality of Mitrovica, 1993, "Spatial Planning of Mitrovica Municipality"
- Municipality of Mitrovica, 2009, "Municipal Development Plan 2009-2025+"
- Municipality of Mitrovica, 2009, "Urban Development Plan 2009-2025+"
- MESP, ISP, 2010, "Spatial Plan of Kosovo 2010-2020+", Prishtina
- IKS – Kosovar Stability Initiative, 2009, Analysis - "Legacy of Mitrovica – shared wealth or burden"
- EXP-EDITIO – Center for Sustainable Spatial Development, 2007, Report – Treatment of Cultural Heritage in the Spatial Plan of Montenegro
- UNESCO, World Haritrage Convention, 2008, Report – World Haritage and Buffer Zones
- Hilmi Saraçi, 2009, "Ancientness, denomination and historical, archaeological heritage of city of Vushtrri", article in www.zemrashqiptare.net
- Municipality of Vushtrri/Vučitrn, 2009, "Vushtrri/Vučitrn Municipal Development and Urban Plan (2009-2014+)"

- MKRS, Qendra për Trashëgimi Kulturore, Mitrovicë, Të dhëna në word dokument;
- Kuvendi i Kosovës, 2006, "Ligji për trashëgiminë kulturore (Ligji Nr. 02/L-88)", Prishtinë;
- KK Pejë, 2006, "Plani Zhvillimor Komunal – Pejë 2006 - 2025";
- KK Pejë, 2006, "Plani Zhvillimor Urban – Pejë 2006 - 2025";
- KK Gjakovë, 2008, "Plani Zhvillimor Komunal dhe Urban i Gjakovës", Gjakovë;
- KK Gjakovë, 1988, "Plani Hapësinor (Prostorni Plan) Komuna Gjakovë", Gjakovë;
- KE i KK Gjakovë, 1988, *Plani Gjeneral Urbanistik i Qytetit të Gjakovës*, Sarajevë;
- IMMK (Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve të Kulturës) Gjakovë, Lista e objekteve të Trashëgimisë Kulturore në Gjakovë IMMK Gjakovë. *Lista e Objekteve dhe Tërësive Arkeologjike të Propozuara për Monumente të Mbrojtura me Ligj*, nga procesi "Evidentimi i monumenteve të kulturës sipas Inventarizimit 2003 – 2010", Tetor 2010, Gjakovë;
- IMMK Gjakovë, *Lista e Objekteve të Trashëgimisë Kulturore në qytetin e Gjakovës të Propozuara për Monumente të Mbrojtura me Ligj*, nga procesi "Evidentimi i monumenteve të kulturës sipas Inventarizimit 2003 – 2010", Tetor 2010, Gjakovë.
- MKRS (Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit), Konservimi i Integruar në Kosovë – Udhëzues për hartimin e politikave
- përkrahur nga Ministria e Punëve të Jashtme të Italisë, nëntor 2009, Prishtinë.
- MKRS (Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit)/ IMMK Gjakovë, Rivlerësimi i objekteve të Trashëgimisë Kulturore, Janar 2011, Prishtinë.

- MCYS, Cultural Heritage Center, Mitrovica, Data in word document
- Assembly of Kosovo, 2006, "Law on Cultural Heritage (Law No. 02/L-88)", Prishtina
- Municipality of Peja, 2006, "Municipal Development Plan – Peja 2006 - 2025"
- Municipality of Peja, 2006, "Urban Development Plan – Peja 2006 - 2025"
- Municipality of Gjakovë/Djakovica, 2008, "*Municipal Development and Urban Plan of Gjakova/Djakovica*", Gjakova
- Municipality of Gjakovë/Djakovica, 1988, "*Spatial Plan (Prostorni Plan) of Gjakova/Djakovica Municipality*", Gjakova
- EC of Gjakova, 1988, *General Urban Plan of the City of Gjakova*, Sarajevo
- IPCM (Institute for the Protection of Cultural Monuments) Gjakovë/Djakovica, List of Cultural Heritage Objects in Gjakova, IPCM, Gjakova. *List of Archaeological Objects and Sites Proposed for Protected Monuments*, from the process of "Identification of cultural monuments under the Inventory of 2003 – 2010", October 2010, Gjakovë/Djakovica
- IPCM Gjakovë/Djakovica, *List of Archaeological Objects and Sites in Gjakova Proposed for Protected Monuments*, from the process of "Identification of cultural monuments under the Inventory of 2003 – 2010", October 2010, Gjakovë/Djakovica
- MCYS (Ministry of Culture, Youth and Sports), Integrated Conservation in Kosovo - Guidelines for development of policies - supported by the Ministry of Foreign Affairs of Italy, November 2009, Prishtina
- MCYS (Ministry of Culture, Youth and Sports)/IPCM Gjakovë/Djakovica, Revaluation of Cultural Heritage Objects, January 2011, Prishtina

PUNËTORITË / WORKSHOPS

dhe filozofia pas tyre / and philosophy behind them

Organizimi i punëtorive ka qënë një nga prioritetet e programit (*korrik 2008-dhjetor2011*). Ato janë rezultati i natyrshëm i punës së zhvilluar gjatë viteve të shkuara por gjithashtu pasqyrimi i dëshirës për plotësuar qasjen “fizike” të trajtimit të problemeve të trashëgimisë kulturore me një qasje më “njerëzore”, të orientuar nga domosdoshmëria e krijimit të një hapësire më të rëndësishme për ekspertizën dhe njohuritë lokale në debatet dhe reflektimin për këtë lëmi.

Kjo filozofi është përkthyer në hapa konkretë nëpërmjet implementimit të programit "Integrimi i trashëgimisë kulturore në planifikim hapësinor dhe urban të nivelit qendror dhe lokal në Kosovë". Qëllimi i CHwB-së ka qënë që nëpërmjet këtij programi të kontribuojë në përfundimin e rolit të institucioneve në integrimin e trashëgimisë kulturore në procesin e planifikimit hapësinor në Kosovë si dhe trajtimi i trashëgimisë kulturore si një faktor të zhvillimit lokal. Kështu, nëpërmjet një bashkëpunimi të ngushtë me institucionet qendrore, si Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH)/Instituti për Planifikim Hapësinor (IPH), UN-Habitat, Ministria e Kulturës, Rinisë dhe e Sportit (MKRS), komuna të ndryshme dhe me partnerë tjerë, CHwB ka synuar të përforcojë kapacitetet e komunave që përballen me sfidat e trashëgimisë kulturore në kontekstin e planifikimit urban dhe hapësinor.

Kështu, në kuadër të programit, janë organizuar disa punëtori. Në Prill 2010, është zhvilluar punëtorja për Planin Zhvillimor Komunal (PZHK) të Junikut, përmbajtja e së cilës është përfshirë në një botim specifik për projektet e CHwB-së në këtë komunë. Punëtoritë e tjera të organizuara, të përmbledhura në këtë publikim, kanë pasur në fokusin e tyre komunat e mëposhtme:

- Graçanica: 25 – 29 Nëntor 2010
- Vushtrria: 16 – 19 Prill 2011
- Gjakova: 28 Qershor – 1 Korrik 2011
- Partesh/Pasjane: 19 -23 Korrik 2011
- Peja: 1-4 Nëntor 2011

Në rastet e Komunave të Graçanicës dhe Partesh/Pasjane, trashëgimia kulturore ka qënë një nga tematikat kryesore të diskutuara në kuadër të punëtorive me qëllim kryesor planifikimin e zhvillimit të ardhshëm të këtyre komunave. Vizionimi është metodologjia e përdorur gjatë këtyre punëtorive, të cilat janë organizuar nga UN-HABITAT në kuadër të Programit për Mbështetjen e Planifikimit Hapësinor Komunal në Kosovë, me moton “Bëjmë Qytete më të Mira së Bashku”. Në këto punëtori me një fokus më të gjerë, CHwB-ja, në cilësinë e bashkëpunëtorit, ka mbuluar pjesën e diskutimeve për trashëgiminë kulturore, përpos faktit që ajo ka qënë bashkë-organizatore dhe bashkë-financuese. Për më tepër, komunat e përzgjedhura për bashkëpunim mes CHwB dhe UN-Habitat, bartin potencial të theksuara të trashëgimisë kulturore dhe natyrore.

Ndërsa në rastet e Vushtrrisë, Gjakovës dhe Pejës, trashëgimia kulturore ka qënë tema kryesore e punëtorisë, ndaj dhe organizimi i tyre është ndërmarrë nga CHwB-ja në koordinim me Institutin e Planifikimit Hapësinor (IPH) dhe komunat e lartpërmendura. Qëllimi i këtyre punëtorive ka qënë që nëpërmjet pjesëmarrjes së përfaqësuesve të komunave, pjesëmarrësit nga shoqëria civile dhe institucioneve qendrore të realizohet një diskutim gjithëpërfshirës i problematikave të trashëgimisë kulturore, mundësive të zgjidhjes së problemeve në këtë lëmi, përmirësimit të kushteve të jetesës në këto zona dhe identifikimit të trashëgimisë kulturore si potencial zhvillimi për komunat në fjalë.

Organisation of workshops has been one of the priorities of the program (*July 2008-December 2011*). They are the natural result of the work developed over the past years but also the reflection of the desire to complete the "physical" approach to the treatment of cultural heritage related problems with a more "human" approach, oriented by the necessity of creating a more important space for local expertise and knowledge in the debate and reflection on the subject.

This philosophy was brought to life through the implementation of the program "Integration of cultural heritage in spatial and urban planning in the central and local level in Kosovo". The purpose of CHwB has been to contribute through this program to strengthen the role of institutions in the integration of cultural heritage in the spatial planning process in Kosovo and the treatment of cultural heritage as a factor of local development. Thus, through a close cooperation with central institutions such as the Ministry of Environment and Spatial Planning (MESP)/Institute for Spatial Planning (ISP), UN-Habitat, the Ministry of Culture, Youth and Sports (MCYS), different municipalities and other partners, CHwB aimed to strengthen the capacity of municipalities in facing the challenges of cultural heritage in the context of urban and spatial planning.

Thus, in the framework of the program, several workshops were organized. In April 2010, took place the workshop the Municipal Development Plan (MDP) for Junik, the content of which is included in a specific publication on CHwB's specific projects in this municipality. Other organized workshops, summarized in this publication, have been focused on the following municipalities:

- Graçanica/Gračanica: 25 - 29 November 2010
- Vushtrria/Vučitrn: 16 to 19 April 2011
- Gjakova/Đakovica: 28 June - 1 July 2011
- Partesh-Pasjane/Parteš-Pasjane: 19 - 23 July 2011
- Peja/Peć: 1-4 November 2011

In the case of the municipalities of Graçanica/Gračanica and Partesh-Pasjane/Parteš-Pasjane, cultural heritage has been one of the main themes discussed in the context of workshops which main goal was planning future development of these municipalities. Visioning is the methodology used in these workshops, which were organized by UN-HABITAT in the framework of the Support Programme for Municipal Spatial Planning in Kosovo, with the motto "Making Better Cities Together". In these workshops with a wider focus, CHwB, in the capacity of the cooperating partner has covered the discussions for cultural heritage, beyond its role in co-organizing and co-financing the event. Moreover, selected municipalities for cooperation between UN-HABITAT and CHwB, carried strong potentials of cultural and natural heritage.

As in the cases of Vushtrria/Vučitrn, Gjakova/Đakovica and Peja/Peć, cultural heritage was the main topic of the workshop, and therefore the workshops' organization was undertaken from CHwB in coordination with Institute of Spatial Planning (ISP) and the aforementioned municipalities. The purpose of these workshops was to make possible through the participation of representatives of municipalities, civil society and participants from central institutions, a comprehensive discussion of the problems of cultural heritage, the opportunities to solve problems in this field, the improvement of living conditions and the identification of cultural heritage as a potential of development for the municipalities in question.

Në secilën nga këto tre punëtori, është gjykuar e volitshme mundësia për të gërshetuar njohuritë teknike, sociale dhe historike mbi pasuritë kulturore dhe natyrore në secilën komunë me disa modele të thjeshta shfrytëzimi të trashëgimisë kulturore për zhvillim lokal, fuqizim të ofertës turistike dhe përmirësim të kushteve të jetesës.

Kjo ambicje e dyfishtë ka strukturuar punëtoritë rreth dy fazave kryesore të punës:

1. Diskutimi dhe puna në grupe të përbërë nga pjesëmarrës me profile profesionale dhe horizonte nga më të ndryshmet.

2. Njohja me praktikat në fushën e trashëgimisë kulturore në Kosovë dhe Shqipëri nëpërmjet vizitave dhe analizave në terren të disa shembujve të mirë të përdorimit të trashëgimisë kulturore dhe natyrore.

Kështu për Vushtrrinë, përveç se një gjysmë dite vizitash në këtë qytet, u përfshi në agjendë udhëtimi në Novobërdë, ku iu paraqit pjesëmarrësve një model shfrytëzimi i trashëgimisë natyrore dhe kulturore për turizëm rural. Hoça e Madhe, lokaliteti i dytë i përzgjedhur për vizitë, i njohu pjesëmarrësit me mundësinë e shfrytëzimit të shtëpive tradicionale për shërbime “shtrat dhe mengjes”, etj.

Për Gjakovën, vizitat u përqëndruan në rajonin e Valbonës, në Shqipëri, ku pjesëmarrësit u njohën me mundësinë e shfrytëzimit të shtëpive tradicionale për shërbime turistike të tipit bujtinë (“guesthouse”) në një mjedis malor. Gjithashtu përveç shëtitjeve në natyrën e veçantë të Valbonës u bë e mundur dhe vizita në disa objekte me vlera kulturore-historike të veçanta për regjionin, Kulla e Mic Sokolit, shtëpia e vjetër ku është mbajtur Konferenca e Bujanit dhe Varrezat e Dëshmorëve të Luftës Nacional-Çlirimtare.

Ndërsa për Pejë, ndryshe nga dy rastet e tjera, pjesëmarrësit u njohën me disa modele urbane të ruajtjes dhe menaxhimit të trashëgimisë kulturore me qëllim rritjen e atraktivitetit turistik dhe zhvillimin lokal. Fillimisht, pjesëmarrësit patën mundësinë që të përjetojnë vetë një shembull të mirë të përdorimit të shtëpive tradicionale shkodrane për aktivitete hoteliere-turistike në kompleksin “Tradita Gegë e Toskë”. Më pas, gjatë vizitave në Kalanë e Rozafës, Muzeun e Kalasë dhe në Muzeun Historik të qytetit, të pranishmit u njoftuan me tendencat e reja të menaxhimit dhe promovimit të trashëgimisë dhe të muzeve. Në sajë të shëtitjeve në qytet, si për shembull në rrugën muzeale Kol Idromeno, pjesëmarrësit prekën një tjetër shembull interesant revitalizimi të zonave historike urbane. Një tjetër moment i veçantë ishte dhe takimi me Drejtoreshën e Departamentit e Kulturës në Bashkinë e Shkodrës e cila i shpjegoi pjesëmarrësve arsyet e suksesit dhe ndryshimeve rrënjësore të qytetit gjatë viteve të fundit. Muzeu Marubi përmbylli vizitat në Shkodër, një ndalesë që gjithashtu u vlerësua shumë nga të pranishmit. Memoriali i Skënderbeut në Lezhë ishte ndalesa e rradhës. Kruja, destinacioni i fundit, i ofroi pjesëmarrësve mundësinë e shëtitjeve në pazarin karakteristik të qytetit dhe në kala. Gjithashtu u bë e mundur dhe vizita me ciceronë në dy nga objektet muzeale më të vizituara në Shqipëri, Muzeun Kombëtar Skënderbeu dhe Muzeun Etnografik.

In each of these three workshops, it was considered as appropriate to combine the technical, social and historical knowledge of the cultural and natural richness in each municipality with the review of simple models of utilization of cultural heritage for local development, empowerment of the tourist offer and the improvement of conditions of living.

This double ambition structured the workshops around two main working phases:

1. Debate and work groups composed by participants of different professional profiles and sight.
2. Acquaintance with the practices in the field of cultural heritage in Kosovo and Albania, through field visits and analysis of some examples of effective utilization of cultural heritage assets.

So, for Vushtrri/Vučitrn, besides a half-day of visits in this city, the agenda included a trip to Novobërdë/Novoberdo, where was presented to participants a model of utilization of natural and cultural heritage for rural tourism. Hoça e Madhe/Velika Hoča, the second location selected for the visit, presented to the participants the opportunity to use the traditional houses for "bed and breakfast" services, etc.

For Gjakova/Đakovica, the visits were focused on the region of Valbona, in Albania, where participants were introduced to the possibility of using the traditional houses for guesthouse-type ("bujtinë") tourist services in a mountainous environment. Also in addition to the special nature walks in Valbona, there were visits to sites of cultural and historical value specific to the region, such as the Kulla Mic Sokoli, Kulla known for the Bujan Conference and the tombs of the martyrs of the National Liberation War.

As for Peja/Peć, unlike the two other cases, participants were introduced to urban models of conservation and management of cultural heritage in order to improve touristic attraction and local development. Initially, the participants experienced in first person a good example of reuse of traditional houses for tourism purposes in the "Tradita Geg e Toskë" compound. Later, during the visits in the Rozafa Castle, the Castle's Museum and the Historic Museum of the city, the participants got acquainted with new tendencies of management and promotion of heritage and museums. Thanks to the walks in the city, as for example in the Kol Idromeno street, participants experienced another interesting example of revitalization of urban historic areas. Another special moment was meeting with the Director of the Department of Culture of the Municipality of Shkodra who explained to participants the reasons of the success and radical change of the city in recent years. The visit in the Marubi Museum concluded the trip in Shkodra, a discovery that was also highly acclaimed by the participants. Skanderbeg's Memorial in Lezha was the next stop. Kruja, the last destination, offered participants the opportunity of walking in the traditional bazaar of the city and in the castle. It also became possible to have guided tours in two of the most visited museum facilities in Albania, the National Museum of Skanderbeg and the Ethnographic Museum.

Frymëzimi i pjesëmarrësve nga këto eksperiencat të reja, për të integruar elemente të rinj vlerësimi në kuadër të ballafaqimit të tyre të përditshëm me trashëgiminë kulturore dhe natyrore të komunave të tyre, ka qënë një ndër objektivat 'e fshehta' dhe më të rëndësishëm të punëtorive.

OBJEKTIVAT E PUNËTORIVE

Duke pasur parasysh veçoritë e secilës komunë të trajtuar, qëllimet e punëtorive të mbajtura kanë qënë në mënyrë të përgjithshme:

- Diskutimi gjithëpërfshirës mes përfaqësuesve të komunave, pjesëmarrësit nga shoqëria civile dhe zyrtarët e organeve qëndrore, për sfidat dhe mundësitë e trashëgimisë kulturore dhe rëndësinë që ka mbrojtja dhe zhvillimi i saj në përmirësimin e cilësisë së jetesës, fuqizimin e turizmit dhe në zhvillimin lokal
- Përforcimi i dialogut mes shoqërisë civile, institucioneve vendore dhe qëndrore, për mbrojtjen dhe zhvillimin e trashëgimisë kulturore
- Shkëmbimi i eksperiencave të ndryshme në lidhje me shfrytëzimin e objekteve të trashëgimisë kulturore si përkrahje për zhvillimin e turizmit

Gjithashtu vlen të përmendet se për punëtorinë e Vushtrrisë, një nga objektivat specifike ishte informimi i komunitetit me përmbytjen e projektit "Konservimi dhe restaurimi i Kalasë së Vushtrrisë". Ky projekt i cili po implementohet aktualisht nga CHwB është financuar nga Ambasada Amerikane në Kosovë. Qëllimi ishte që kjo punëtori të shërbente si burim informacioni shtesë dhe si platformë bashkëbisedimi ndërmjet palëve pjesëmarrëse dhe ekipit që po punon në kuadër të këtij projekti. Ndërsa për punëtoritë e Graçanicës dhe Partesh/Pasjane, siç u përmend dhe më lart, objektivi ka qënë që trashëgimia kulturore të integrohej në mënyrë optimale në vizionin e ardhshëm për zhvillimin e këtyre komunave. Edhe pse objektivat ndryshonin nga pak prej punëtorisë në punëtori, për secilën nga këto metodologjia e punës ka qënë e ngjashme.

PROCESI I PUNËS

Punëtoritë kanë pasur si kriter kryesor përfshirjen dhe angazhimin e të gjithë palëve të interesit të komunave, duke i mbledhur ata në një hapësirë të përbashkët me kushte, informata dhe mjete të nevojshme për të zhvilluar analiza të ndryshme

Arsyeja e këtij koncepti është fakti që ata e njohin më së miri vendin ku jetojnë dhe veprojnë, prandaj edhe janë në gatishmëri për dhënie të ideve. Dobishmëria e konceptit është që palët e interesit dalin në fund me një vizion më të gjerë për çështjet kritike të trashëgimisë kulturore dhe për identifikimin e pikave të saj të forta dhe që përbëjnë një potencial zhvillimi për komunat.

The inspiration of the participants through these new experiences, in order to integrate new elements of assessment within their daily confrontation with cultural and natural heritage in their municipalities, was one of the 'secret' and most important objectives of the workshops.

OBJECTIVES OF THE WORKSHOPS

Given the characteristics of each municipality, the overall objectives of the held workshops were:

- Comprehensive discussion between representatives of municipalities, civil society representants and officials of the central institutions, on the challenges and opportunities of cultural heritage and the importance of its protection and development to improve quality of life, strengthening tourism and local development
- Strengthening the dialogue between civil society, local and national institutions for the protection and promotion of cultural heritage
- Exchange of different experiences on the utilization of cultural heritage as a support for tourism development

It is also worth noting that for the Vushtrri/Vučitrn workshop, one of the specific objectives was to inform the community about the content of the project "Conservation and Restoration of the Vushtrri/Vučitrn Castle". This project, that is currently implemented by the CHwB, is funded by the U.S. Embassy in Kosovo. The goal was for this workshop to serve as a source of additional information and as a platform of conversation between the parties and the team that is currently working on this project. While for the workshops of Graçanica/Gračanica and Partesh/Pasjane/Parteš/Pasjane, as mentioned above, the objective was to optimally integrate cultural heritage in the future development vision in these municipalities. Although the objectives changed slightly from workshop to workshop, for each one the working methodology was similar.

WORK PROCESS

The workshops had as main criteria the involvement and commitment of all stakeholders of the municipality, by gathering them in a common space with proper setting, information and tools needed to conduct various analyses.

The reason behind this concept is the fact that they have better knowledge on the place they live and work, therefore are competent to provide the most valuable ideas. The usefulness of this concept is that finally the stakeholders emerge with a broader vision for the critical issues of cultural heritage and for the identification of its strengths, that can be considered as potential for development for the municipalities.

Më konkretisht punëtoritë kanë kaluar në disa faza të caktuara:

- Prezantimi i pikave relevante për hartën e memories për trashëgiminë natyrore dhe kulturore të komunës së trajtuar
- SWOT analiza në grupe multi-disiplinare
- Përcaktimi i tri grupeve tematike:
  - ✓ Mbrojtja dhe konservimi i trashëgimisë kulturore dhe natyrore
  - ✓ Integrimi i trashëgimisë kulturore dhe natyrore në jetën bashkëkohore
  - ✓ Zhvillimi lokal/turizmi i bazuar në trashëgiminë kulturore dhe natyrore
- Përcaktimi i grupit përpilues të hartës së memories
- Përpilimi i analiza së objektivave për çdo grup tematik
- Prezentimi dhe analiza e projekteve/aksioneve për çdo grup tematik
- Konceptualizimi dhe vizatimi i hartës së memories

Disa nga rezultatet e punës dhe momentet e veçanta të pesë punëtorive vijojnë në faqet pasuese. Bëhet fjalë për ekstraktet më domethënëse të raporteve më të plota që lexuesit mund ti gjejnë pranë zyrës së Kosovës në UN-HABITAT (për Graçanicën dhe Partesh/Pasjane) dhe pranë zyrës së CHwB (për Vushtrrinë, Gjakovën dhe Pejën).

More specifically the workshops have passed in several phases:

- Presentation of relevant points for the memory map on the natural and cultural heritage of the municipalities
- SWOT analysis in multi-disciplinary groups
- Determination of the three thematic groups:
  - ✓ Protection and conservation of cultural and natural heritage
  - ✓ Integration of cultural and natural heritage in contemporary life
  - ✓ Local development/tourism based on cultural and natural heritage
- Defining the memory map compiling group
- Preparation of the objectives analysis for each thematic group
- Presentation and analysis of projects/actions for each thematic group
- Conceptualization and design of the memory map

Some of the results of the common work and some of the special moments of the five workshops are presented in the next pages. These are the most significant extracts to the full reports that can be found by contacting UN-HABITAT Kosovo office (for Gračanica/Gračanica and Partesh-Pasjane /Parteš-Pasjane) and CHwB (for Vushtrri/Vučitrn, Gjakova/Đakovica and Peja/Peć).

GRAČANICA / GRAČANICA

Punëtoria e Vizionimit për planifikim urban dhe hapësinor të përgjithshëm
Visioning Workshop for general urban and spatial planning

25 - 29 Nëntor / November 2010

Ohër / Ohrid, MAQEDONI / MACEDONIA

UNOHABITAT
FOR A BETTER URBAN FUTURE

**CH
WB**
Cultural
Heritage without Borders
KULTURNIY UTAH GRANICER

**FRIEDRICH
EBERT**

STIFTUNG

LISTA E PJESËMARRËSVE/PARTICIPANTS LIST

Komuna e Graçanicës / Municipality of Graçanica/Gračanica

1. Bojan Stojanovic
2. Igor Aritonovic
3. Aleksandra Djekic
4. Slaviša Ničić
5. Nada Brkljač
6. Nebojša Perić
7. Mirjana Stanojević
8. Nebojša Milovanović
9. Bojan Todorović
10. Sebastijan Šerifović
11. Zana Pljakić
12. Ivana Lazić
13. Igor Rašić
14. Nevenka Rikalo
15. Siniša Šubarić
16. Zoran Mandić
17. Ljubiša Janicijević
18. Nataša Dimitrijević
19. Saša Čosić

Përfaqësues nga shoqëria civile / Civil Society representative

20. Ivan Nikolić
21. Ivan Todorović
22. Verica Ristić
23. Saša Zdravković
24. Miloš Maksimovic

OJQ e Kulturës Geto-Teatar/Cultural NGO Geto-Teatar

25. Miloš Tomić

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor / Ministry of Environment and Spatial Planning

26. Elvida Pallaska
27. Hidajete Zhuri

Zyra Civile Ndërkombëtare / International Civilian Office (ICO)

28. Frank D'hondt
29. Lorika Hisari

Trashëgimia Kulturore pa Kufij / Cultural Heritage without Borders (CHwB)

30. Enes Toska
31. Genc Gafurri
32. Edon Mullafetahu

UN-HABITAT

33. Arijeta Himaduna
34. Ishaku Maitumbi
35. Gloriosa Hisari
36. Vllaznim Osmani
37. Caroline Johansson

PRAPAVIJA

Komuna e Graçanicës gjendet në pjesën qendrore të Kosovës dhe përbëhet nga qyteza e Graçanicës dhe 13 zona kadastrale e vendbanime. Qyteza e Graçanicës është zhvilluar rreth Manastirit të Graçanicës. Ajo është e vendosur në jug të Prishtinës në rrugën rajonale me drejtim në Gjilan.

Komuna është themeluar në shkurt të viti 2008 në përputhje me "Planin Ahtisari", prej së cilit disa pjesë të komunave Lipjan, Fushë Kosovë dhe Prishtinë u bashkuan për të formuar këtë komunë. Komuna e Graçanicës përfshin njësitë kadastrale dhe vendbanimet e mëposhtme:

- Nga komuna e Fushë Kosovës: Batusha dhe Uklara.
- Nga komuna e Lipjanit: Gushterica e Epërme, Dobrotin, Gushterica e Poshtme, Lepina, Livadje, Radevo, Skulanevo dhe Suvi Do.
- Nga komuna e Prishtinës: Graçanica (si banorë të komunës), Badovc i ri, pjesë Badovcit të vjetër, Llaplasella, Preoci, Shushica, Kísnica dhe një pjesë e Çagllavicës.

Sipas shifrave të fundit, popullsia është rreth 25000 banorë dhe territori i saj është përafërsisht 131,25 km². Shumica e banorëve janë serbë të Kosovës, por grupet e tjera etnike jetojnë gjithashtu në komunë. Vendodhja e volitshme, me një distancë prej vetëm 8 kilometra nga Prishtina, ofron një mundësi të madhe për zhvillimin e Graçanicës si një vend i begatë, multi-kulturor, me aktivitete tregëtare dinamike dhe rezidenciale.

(Burimi: Plani i Veprimit Graçanicë 2010)

Manastiri i Graçanicës është pjesë e Listës Botërore të Trashëgimisë të UNESCO-s dhe është gjithashtu një Zonë e Veçantë e Mbrojtur (ZVM). ZVM-ja përfshin zonën urbane të Komunës së Graçanicë, qendrën e saj. Në këtë zonë ka rregulla dhe kritere specifike për çdo zhvillim të ri, që prekin kryesisht ndërtimtarinë brenda zonës.

Gjatë procesit të planifikimit hapësinor dhe urban për Komunën e Graçanicës dhe zonën e saj urbane, ZVM-ja duhet të konsideruar dhe respektuar plotësisht, në mënyrë që ZVM-ja të integrohet në vizionin e tyre dhe në kuadrin më të gjerë të planifikimit hapësinor. Lokacionet e tjera e trashëgimisë kulturore në komunë, me Zonat e Mbrojtura (ZM) që përfshijnë potencialisht, të tilla si kompleksi arkeologjik i Ulpianës, si një vlerë e madhe, duhet të kenë qasje të njëjtë të integruar. Qasja dhe lidhja e përshtatshme e të gjithë objekteve të trashëgimisë kulturore në komunë, përpos mbrojtjes dhe ruajtjes e tyre, kanë një rëndësi të madhe dhe duhet për këtë arsye të merren parasysh gjatë procesit të planifikimit.

BACKGROUND

The Municipality of Graçanicë/Gračanica is located in the central part of Kosovo and consists of the town of Gracanica and 13 cadastral zones and settlements. The town of Gracanica is centered around Gracanica monastery. It is located south of Pristina on the regional road to Gjilan/Gnjilane.

The municipality was established in February 2008 in accordance with the Ahtisaari's plan, whereby pieces of the municipalities of Lipjan/Lipljan, Fushe Kosove/Kosovo Polje and Prishtina were joined. The municipality of Gracanica includes the following settlements and cadastral units:

- from the municipality of Fushe Kosove/Kosovo Polje: Batusha/Batuse and Uklare/Ugljare
- from the municipality of Lipjan :Gornja Gusterica, Dobrotin, Donja Gusterica, Lepina, Livadje, Radevo, Skulanevo and Suvi Do
- from municipality of Prishtinë/Priština: Graçanicë/Gračanica (as municipal residents), Novi Badovac, part of Stari Badovac, Laplje Selo, Preoce, Susica, Kishnica and part of Caglavica

The most recent figures indicate a population approximately 25000 inhabitants and its territory is approximately 131, 25 square km. The majority of the citizens are Kosovo Serbs, but other ethnic groups live freely in the municipality as well. With its prime location, with the short distance of only 8 kilometers from the capital city Pristina, provides a major opportunity for Graçanicë/Gračanica to develop itself into a prosperous, multi-cultural, vibrant retail, commercial and residential location.

(Source: Action Plan Gracanica 2010)

Graçanicë/Gračanica Monastery is part of the UNESCO World Heritage List and protected through a Special Protective Zone (SPZ). The SPZ includes the urban area of Graçanicë/Gračanica municipality, the center of Graçanicë/Gračanica town. It gives specific rules and criteria for any new development, mainly of a construction nature, within the zone.

During the spatial and urban planning process for the municipality and the urban zone of Graçanicë/Gračanica the SPZ has to be considered and respected accordingly, so that in their planning vision SPZ is well integrated into the broader picture of spatial planning. Other cultural heritage sites in the municipality with their potential Protective Zones (PZs), such as the Ulpiana archeological complex as one of a high value, should have the same integrated approach. An appropriate and good access and connection of all cultural heritage sites in the municipality besides their protection and preservation, is of a great importance and to be considered during the planning process.

HISTORIA DHE KULTURA

Graçanica është e njohur për një nga manastiret më të famshme mesjetare serbe, Manastiri i Graçanicës, themeluar nga Mbreti Shën Millutin, bashkëshortja dhe bijtë e tij, Simonida dhe Stefan. Ajo është ndërtuar në 1310 dhe i kushtohet përfjetjes të së Shënjtës Mari.

Themelet e Manastirit të Graçanicës janë ndërtuar në formën e kryqit me pesë kupola të vendosura rreth strukturës qendrore. Për këtë arsye ajo renditet si një nga arritjet arkitektonike më të mëdhaja të kohës kur është ndërtuar. Manastiri i Graçanicës paraqet kulmin e arkitekturës serbe në kuadër të traditës bizantine. Për fat të keq, ky thesar i çmuar i Graçanicës u shkatërrua nga zjarret në mes të viteve 1379 dhe 1383. Sot ky thesar përmban një numër të ikonave të vlefshme nga shekujt 16, 17 dhe 18, si dhe disa dorëshkrime të rëndësishme dhe objekte liturgjike.

Manastiri nuk njihet vetëm si një vend për lutje fetare, por ai është gjithashtu në Listën Botërore të Trashëgimisë të UNESCO-s. Kjo është një nga monumentet më të rëndësishme të kulturës së vjetër serbe.

HISTORY AND CULTURE

Gračanicë/Gračanica is known for one of the most famous Serbian medieval monasteries, Gračanicë/Gračanica Monastery, founded by Saint King Milutin and his wife and sons Simonida and Stefan. It was constructed in 1310 and dedicated to the feast of dormition for the Holly Mother of God.

The foundation of Gračanicë/Gračanica Monastery was built in the shape of cross with five domes towering around the central structure. It therefore belongs to a group of first-class architectural achievements of that era; architectural composition of Gračanicë/Gračanica monastery represents the peak of Serbian architecture in the sierit of Byzantine tradition. Unfortunately the rich Gračanicë/Gračanica treasury was lost in fires between 1379 and 1383. At present treasury stores a number of valuable icons from the 16th, 17th and 18th centuries, as well as several significant manuscripts and liturgical objects.

The monastery is not only recognized as a place for religious worship but it is also on the list of UNESCO world heritage sites. It is one of the most important monuments of old Serbian culture.

HARTA E MEMORIES

Hapja e punëtorisë u bë me vizualizimin e hartës së memories për komunën e Graçanicës. Gjatë këtij ushtrimi të gjithë pjesëmarrësit u prezantuan dhe rrëfyan shkurtimisht histori (me mbresa të mira) për lagjet e tyre dhe pastaj vendosën në hartë vëndin apo ngjarjen për të cilin folën, me një përshkrim rreth arsyeve të zgjedhjeve të tyre. Si rezultat, u përmëndën hapësira të ndryshme publike, rrugë, lagje, burime natyrore, zona të gjelbërta dhe sidomos Manastiri.

Objektivi i këtij sesioni ishte që të gjeneroheshin sa më shumë propozime në mënyrë që grupi të dëgjonte historitë e njëri-tjetrit.

Disa nga vendet e përmendura të memories janë: Manastiri i Graçanicës, rruga e Dashurisë, pyjet, çeshmet/burimet e vjetra, pellgu i peshqve, lagja rome dhe kujtimet shkollore.

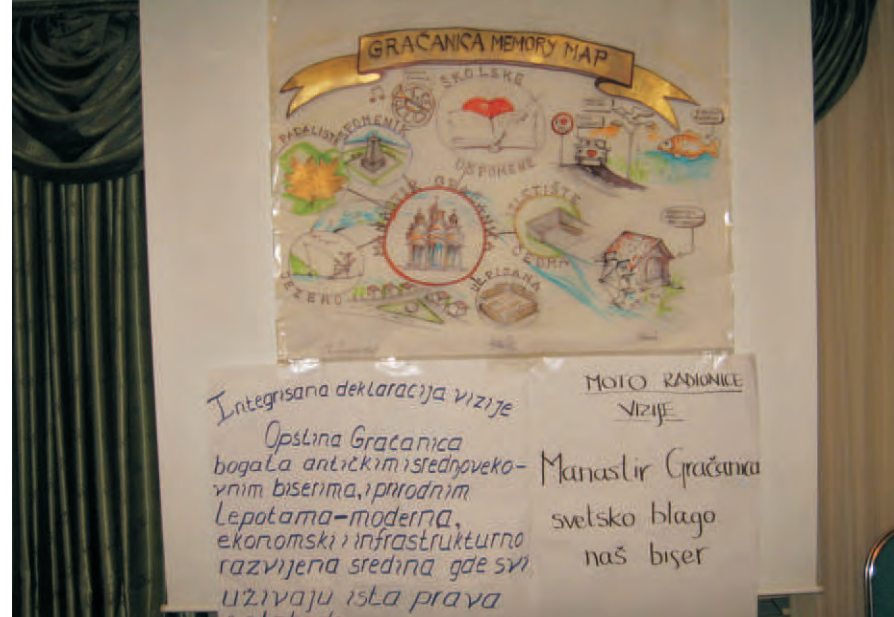

MEMORY MAP

Introduction to the workshop was made with visualizing memory map of the municipality. In this exercise all participants introduced themselves and gave a short story (some of the good memories) about their neighborhood and then highlighted on the map the favorite place/event of their own, with a description why this place/event/experience was chosen. As a result, different public spaces, streets, neighborhoods, natural resources, green areas, and especially the monastery were mentioned.

The objective of this session was to generate as much input as possible so that the group can hear each others stories.

Some of the memory places mentioned are: Gračanice/Gračanica Monastery, Love Street, the lake, woodlands, old česme/springs, fishpond, romska mahalla/roma neighborhood and school memories.

SWOT ANALIZA

Grupi 1 Trashëgimia natyrore dhe kulturore

Përparësitë:

- Pozita gjeografike
- Manastiri i Graçanicës dhe kishat përreth
- Ulpiana
- Shatërvani
- Liqeni
- Monumenti për Ushtarin e Panjohur
- Natyra e pastër
- Pellgu për peshqit
- Lumenjtë
- Toka bujqësore
- Mulliri me ujë
- Ushqim tradicional
- Gjuetia dhe peshkimi
- Kodrat e Veletinit dhe Vacit
- Miniera e Kishnicës

Dobësitë:

- Kujdes i pamjaftueshëm për trashëgiminë kulturore dhe natyrore
- Deponitë e paligjshme
- Kanalizimet

- Deponitë
- Fushat e parregulluara të ujit

Mundësitë:

- Turizmi kulturor
- Krijimi i parqeve pranë Manastirit dhe kishave
- Rregullimi i shtretërve të lumenjve
- Rregullimi i hapësirave për fëmijë
- Trashëgimia kulturore dhe natyrore
- Pastrimi i deponive
- Zhvillimi i bujqësisë
- Riciklimi i materialeve dhe mbeturinave
- Instalimi i sistemeve të trajtimit të ujit
- Ndërtimi i infrastrukturës rrugore
- Mundësia e investimeve të huaja dhe donacionet për arsye të atraktivitetit të komunës së re
- Afërsia me qytetin
- Prodhimi i ushqimit natyror

Kërcënimet:

- Ndërtimi ilegal
- Katastrofat natyrore
- Politika

SWOT ANALYSIS

Group 1 Natural and Cultural Heritage

Strengths:

- Geographic position
- Monastery Gračanica and nearby churches
- Ulpiana
- Fountain
- Lake
- Monument to Unknown Soldier
- Clear nature
- Fishpond
- Rivers
- Agricultural land
- Water mill
- Traditional food
- Hunting and fishing
- Veletin Hill and Vac
- Kisnica mine

Weaknesses:

- Insufficient care of cultural and natural heritage
- Illegal landfills
- Waste waters

- Slag dump
- Unregulated water areas

Opportunities:

- Cultural tourism
- Creation of parks nearby Monastery and churches
- Regulation of riverbeds
- Regulation of children playgrounds
- Cultural and natural heritage
- Cleaning of landfills
- Agricultural development
- Recycling of waste materials
- Installation of water treatment systems
- Construction of road infrastructure
- Possibility of foreign investments and donations due to attractiveness of the new Municipality
- Advantage of the proximity of the city
- Production of natural food

Threats:

- Illegal construction
- Natural disasters
- Politics

- Mungesa e përhershme e të kuptuarit ndërmjet anëtarëve të komunitetit mbi rëndësinë dhe ruajtjen e trashëgimisë kulturore dhe natyrore
- Mangësitë mjedisore

Grupi 2 Infrastruktura dhe Mobiliteti

Përparësitë:

- Rehabilitimi i WC
- Një pjesë e rrugëve
- Promenada – buzë lumit
- Shtrati i rregulluar i lumit
- Mbulimi i madh
- Kanalizimet dhe sistemet e furnizimit me ujë
- Krijimi i kompanisë komunale
- Ndërtimi i sistemit të kullimit

Dobësitë:

- Komunikacioni nëpër qendër të qytetit
- Gjendja e keqe dhe bllokimet e rrugëve anësore
- Furnizimi me ujë për vendbanimet e Badovacit dhe Shushicës
- Problemet e furnizimit me energji elektrike
- Pengesat arkitektonike
- Mungesa e stacionit të autobuzëve
- Cilësia e dobët e shërbimeve publike
- Parkingjet

Mundësitë:

- Zonat e rrafshta
- Qasja në aeroport
- Afërsia e kryeqytetit
- Potencialet turistike
- Hekurudha
- Sistemi rajonal i furnizimit me ujë

Kërcënimet:

- Rritja e nivelit të liqenit
- Përmbytjet nga lumi

Grupi 3 Zhvillimi ekonomik

Përparësitë:

- Zona Industriale
- Legalizimi
- Pasuritë minerale
- Shpirti sipërmarrës
- Prodhimi i produkteve bujqësore nga sipërmarrësit privatë
- Ulpiana-Manastiri

Dobësitë:

- Mos shfrytëzimi i pasurisë minerare
- Ujitja
- Tregu për vendosjen e produkteve
- Papunësia
- Nivel i ulët i arsimimit

- Permanent lack of understanding amongst community members on importance and preservation of cultural and natural heritage
- Environmental gaps

Group 2 Infrastructure and Mobility

Strengths:

- Rehabilitation of WC
- Part of roads
- Promenade – quay
- Regulated riverbed
- Large coverage
- Sewerage and water supply systems
- Establishment of public utility company
- Construction of drainage system

Weaknesses:

- Traffic flow through the town center
- Poor condition and congestion of side roads
- Water supply for settlements of Badovac and Susica
- Problems with electricity supply
- Architectural obstacles
- Lack of buss station
- Poor public utility services
- Parking

Opportunities:

- Plain area Access to the airport
- Proximity of the Capital
- Tourist potentials
- Railroad
- Regional water supply system

Threats:

- Spillover of the lake
- River floods

Group 3 Economic Development

Strengths:

- Industrial zone
- Legalization
- Mineral wealth
- Spirit of entrepreneurship
- Production of agricultural products by private entrepreneurs
- Ulpiana-Monastery

Weaknesses:

- Non-exploitation of mineral wealth
- Irrigation
- Market for placement of products
- Unemployment
- Low level of education

- Mungesa e infrastrukturës rrugore dhe rrugëve ndërlidhëse

Mundësitë:

- Zhvillimi i biznesit të hoteleve
- Shfrytëzimi intensiv i pasurisë minerare
- Rritja e prodhimit dhe vendosjes së produkteve bujqësore
- Industria përpunuese e ushqimit
- Rritja e cilësisë së të punësuarve

Kërcënimet:

- Mungesa e interesit të investitorëve
- Emigrimi i të rinjve

Grupi 4 Shërbimet sociale dhe Banimi

Përparësitë:

- Numri i banorëve të rinj
- Stafi i ekspertëve
- Fluksi konstant i popullsisë
- Mjedisi multietnik dhe multikulturor
- Qendra për shërbimet shëndetësore
- Qendra për ndihmë sociale
- Ofrimi i arsimit në të gjitha nivelet
- Afërsia e kryeqytetit
- Zona e biznesit
- Qendra për strehimin e njerëzve të rinj dhe të moshuar me nevoja të veçanta
- OJQ-të
- Shërbimet e këshillimit për gra

- Qendrat natyrore sportive - fushat
- Fushat e planifikuara të banimit

Dobësitë:

- Strehimi
- Hapësirat e objekteve shëndetësore
- Objektet e mbuluara sportive
- Mungesa e objekteve kulturore
- Strehimi për fëmijët pa kujdes prindëror
- Hartat socio-ekonomike
- Hapësirat e shkollave
- Shtëpia e sigurisë, lokalet hoteliere

Mundësitë:

- Fondet e donacionet
- Kthimi i ekspertëve
- Zhvillimi i biznesit
- Universiteti
- Përmirësimi i standardit të jetesës
- Arsimimi joformal

Kërcënimet:

- Ekstradimet
- Zhvillimi i qytetit të Prishtinës - Zona industriale
- Ekzistenca e vendbanimeve joformale

ANALIZA OBJEKTIVAVE (2010 - 2016)

Grupi 1 Trashëgimia natyrore dhe kulturore

Moto: E gjelbërt-më e gjelbërt, e vjetër-moderne, Komuna e shëndetshme dhe tërheqëse e Graçanicës

1. Ndërtimi i rrugës anashkaluese përtej zonës së mbrojtur të Graçanicës
2. Vazhdimi i eksplorimit në zonat arkeologjike dhe i ndërtimit të Muzeut
3. Përmirësimi i infrastrukturës në mënyrë që të lidhë vendet turistike
4. Ndërtimi i qendrave turistike në kodrat e Veletinit dhe Stezevacit (ski, rrugët për biçikletë)
5. Ruajtja dhe revitalizimi i minierës së Kishnicës në mënyrë që të ofrojnë aktivitete të reja të cilat do të jenë në funksion të turizmit kulturor dhe mbrojtjes së natyrës dhe mjedisit
6. Rregullimi i shtretërve të lumenjve, me qëllim që të mbrohet mjedisi
7. Rregullimi i pellgut për peshq në fshatin Radevo, ndërtimi i restorantit, terrenit për piknik dhe fushave sportive
8. Rikuperimi dhe rivitalizimi i skorjeve të deponisë në Graçanicë - mbuluar me toka pjellore, ndërtimi i parqeve infrastrukturave sportive
9. Ndërtimi i rrugëve, infrastrukturave për këmbësorë dhe biçikleta në mënyrë që të mundësojë qasje në terrenet për piknik, rehabilitimi i burimit ekzistues ujqor me ujë të pijshëm
10. Ripyllëzimi i terrenit të zhveshur përreth lumit të Graçanicës

11. Zbatimi i planit për trajtimin e ujërave të zeza (ndërtimi i objektit)
12. Ndërtimi i sistemeve të furnizimit me ujë në zonat ku ai nuk ekziston

Grupi 2 Mobiliteti dhe infrastruktura

Moto: Komuna e Graçanicës, e qasshme, tërheqëse dhe tradicionale

1. Ndërtimi i rrugës anashkaluese në Graçanicë
2. Zgjidhja e problemit të furnizimit me ujë në Badovc dhe Sushicë
3. Ndërtimi i stacionit qendror të autobusëve
4. Aktivizimi i trafikut hekurudhor
5. Qasje e mirë për të gjitha vendet për personat me nevoja të veçanta
6. Rikonstruksioni i rrugës që shpie në aeroportin e Sllatinës
7. Krijimi i rrugëve për këmbësorë dhe biçikleta (relaksimi i trafikut)
8. Shërbime të përshtatshme publike
9. 24 orë furnizim me energji elektrike
10. Ndërtimi i sistemit të ujitjes
11. Motivimi i agjencive turistike komunale
12. Rregullimi i shtretërve të lumenjve
13. Hartimi i rregullores komunale për hapësira parkimi për ndërtesat e ndërtuara rishtas
14. Dyfishimi hapësirës së parkimit

- Lack of road infrastructure and access roads

Opportunities:

- Hotel business development
- More intensive exploitation of mineral wealth
- Increased production and placement of agricultural products
- Food-processing industry
- Enhanced quality of employees

Threats:

- Lack of investors' interest
- Emigration of young people

Group 4 Social Services and Housing

Strengths:

- Number of young inhabitants
- Expert staff
- Constant influx of population
- Multiethnic and multicultural environment
- Center for health services
- Center for social welfare
- Provision of education at all levels
- Proximity of the Capital
- Business zone
- Center for sheltering young and elderly people with special needs
- NGO sector
- Counseling services for women

- Outdoor sport centers – courts
- Planned residential areas

Weaknesses:

- Housing facilities
- Space for health facilities
- Indoor sport facilities
- Lack of cultural facilities
- Shelter for children without parental care
- Socio-economic maps
- School premises
- Safe house, hotel premises

Opportunities:

- Funds and donations
- Returns of experts
- Business development
- University
- Improvement of standard of living
- Informal education

Threats:

- Extraditions
- Development of the City of Pristina – industrial area
- Existence of informal settlements

OBJECTIVES ANALYSIS (2010 - 2016)

Group 1 Natural and cultural heritage

Motto: Green-greener, old-modern, healthy and attractive Municipality of Gračanice/Gračanica

1. Construction of bypassing road beyond the protected zone of Gračanice/Gračanica
2. Continuation of archeological sites exploration and Museum building
3. Infrastructure improvement in order to connect tourist locations
4. Construction of tourist centers on hills of Veletin and Stezevac (ski runs, bike tracks)
5. Conservation and revitalization of Ksniča Mine in order to provide new activities which will be in function of cultural tourism and protection of nature and environment
6. Regulation of riverbeds in order to protect the environment
7. Regulation of fishpond in the village of Radevo, construction of restaurant, picnic ground and sport courts
8. Reclamation and revitalization of slag dump in Gračanice/Gračanica – covering with fertile soil, construction of parks and sport infrastructure.
9. Construction of road infrastructure, pedestrian and bike tracks in order to enable access to the picnic ground, rehabilitation of existing water spring with drinking water
10. Afforesting of bare terrain surrounding Gračanice/Gračanica river

11. Implementation of plan for waste water treatment (construction of the facility)
12. Construction of water supply systems in areas where they do not exist

Group 2 Mobility and infrastructure

Motto: Municipality of Gračanice/Gračanica, accessible, attractive and traditional

1. Construction of bypass road in Gračanice/Gračanica
2. Resolution of the water supply problem in Badovac and Susica
3. Construction of the central buss station
4. Activation of the railroad traffic
5. Unimpeded access to all places for persons with special needs
6. Reconstruction of the road leading to the Airport
7. Creation of pedestrian and bike tracks (traffic relaxation)
8. Adequate public utility services
9. 24/7 electricity supply
10. Construction of the irrigation system
11. Motivation of municipal tourist agencies
12. Regulation of riverbeds
13. Drafting of municipal regulation on provision of parking space for newly constructed buildings
14. Double the parking space

Grupi 3 Zhvillimi ekonomik

Moto: Komunë moderne me infrastrukturë dhe ekonomi të zhvilluar

1. Zhvillim më intensiv i prodhimit bujqësor
  - Rritja e numrit të serave (2-5 për vit, 10%)
  - Prodhimi i ushqimit organik
2. Zhvillim më intensiv i prodhimit industrial
  - Zhvillimi i industrisë për përpunimin e ushqimit
  - Zhvillimi i ndërtesave të prodhimit të birrës (10 vjet, ZAP 7% OSL.)
3. Industria minerare
  - Gjetja e mundësive për ripërdorimin minierave për aktivitetete të tjera ekonomike
4. Zhvillimi i turizmit
  - Ndërtimi i qendrave turistike
  - Intensifikimi i aktiviteteteve turistike në lidhje me Manastirin
  - Ndërtimi i parqeve pranë burimit
  - Ndërtimi i objekteve sportive pranë fushës së golfit - Shkolla e sportit

Grupi 4 Shërbimet sociale dhe banimi

Moto: Çdo familje në shtëpi të vet, në një mjedisit socio-urban

1. Banesave kolektive për personat e zhvendosur brenda vendit dhe çiftet rinj të rrezikuar (10% + 10%) 5 vjet
2. Banesat individuale brenda fermave 5%

3. Zgjerimi i shtëpive të shëndetit 15%
4. Zgjerimi i objekteve shkollore
  - Para-shkolla - 4 vjet
  - Qendra e shkollës së mesme - 2-3 vjet
  - Ndërtimi i fakultetit brenda 5-7 viteve
5. Teatri - Kinema / 3 vjet
6. Qendra Arsimore - 2 vjet
7. Zonat e gjelbërta - 15-20%
8. Salla e Sportit 2 vjet
9. Hartimi i kartës socio-ekonomike - 2 vjet
10. Zyra One-stop shop - Zyra Mobile

Group 3 Economic development

Motto: Modern municipality with developed infrastructure and economy

1. More intensive development of agricultural production
  - Increased number of greenhouses (2-5 per annum, 10%)
  - Production of organic food
2. More intensive development of industrial production
  - Development of food-processing industry
  - Development of beer production facilities (10 years, 7% ZAP. OSL)
3. Mining industry
  - Finding possibilities to reuse the mine in the sense of other economic activities
4. Tourism development
  - Construction of tourist centers
  - Intensification of tourist activities in relation with the Monastery
  - Construction of parks nearby fountain
  - Construction of sport facilities nearby golf court – School of sport

Group 4 Social services and housing

Motto: Every family in its own house within socio-urban environment

1. Collective housing for internally displaced persons and socially vulnerable young couples (10%+ 10%) 5 years
2. Individual housing within farms 5%

3. Extension of health houses 15%
4. Extension of school facilities
  - Pre-school - 4 years
  - Secondary school center – 2-3 years
  - Faculty building- 5-7 years
5. Theatre - Cinema- 3 years
6. Educational center – 2 years
7. Green areas- 15-20%
8. Sport hall 2 years
9. Drafting of socio-economic card – 2 years
10. One-stop shop office - Mobile office

DEKLARATA E PËRBASHKËT E VIZIONIT DHE MOTOJA

Deklarata e përbashkët e vizionit:

"Komuna e Graçanicës, e pasur me thesare antike dhe mesjetare dhe bukuri natyrore - mjedis modern me ekonomi dhe infrastrukturë të zhvilluar ku të gjithë gëzojnë të njëjtat të drejta dhe liri"

Motoja e punëtorisë së vizionimit:

"Manastiri i Graçanicës - Thesar Botëror dhe Perla jonë"

Shënim: Ky kapitull përmban ekstrakte nga draft-raporti i UN-HABITAT më të zgjeruar me titull "Draft – Report from Visioning Workshop Gračanica" Ohrid/Ohër, Macedonia 2010

JOINT VISION STATEMENT AND MOTTO

Joint vision declaration:

“Municipality of Gračanica, opulent with antic and medieval treasures and natural beauties – modern environment with developed economy and infrastructure where everyone enjoys the same rights and freedoms”

Motto of the visionary workshop:

“Gračanica Monastery – the World Treasure and our Pearl”

Note: This chapter contained extracts from UN-HABITAT's extended draft-report named “Draft – Report from Visioning Workshop Gračanica” Ohrid/Ohër, Macedonia 2011

VUSHTRRI / VUČITRN

Sfidat dhe mundësitë e trashëgimisë kulturore të komunës
Challenges and opportunities of the cultural heritage of municipality

16 - 19 Prill / April 2011

Suharekë / Suva Reka, Novobërdë / Novo Brdo,
Hoçë e Madhe / Velika Hoča, KOSOVË / KOSOVO

LISTA E PJESËMARRËSVE/PARTICIPANTS LIST

Bekim Ceko -	Këshilli i Kosovës për Trashëgiminë Kulturore The Kosovo Council for the Cultural Heritage
Arben Arifi -	Këshilli i Kosovës për Trashëgiminë Kulturore The Kosovo Council for the Cultural Heritage
Arbën Rrecaj -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Festa Nixha Nela -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Elvida Pallaska -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Rrezarta Loxha -	Qendra për Trashëgimi Kulturore, Mitrovicë Cultural Heritage Center, Mitrovica
Jeton Aliu -	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë/Departamenti Turizmit Ministry of Trade and Industry/Tourism Department
Lorika Hisari -	ICO/EUSR
Darko Miljković -	ICO/EUSR
Ismet Plakolli -	ICO/EUSR
Dukagjin Hasimja -	Universiteti i Prishtinës, Fakulteti i Arkitekturës University of Prishtina, Faculty of Architecture
Shukrane Begu -	Muzeu Historik Etnografik Ethnographic Museum
Emin Ibishi -	Media
Arta Haxhaj -	Komuna e Vushtrrisë - Drejtoria e Urbanizmit dhe e Mbrojtjes së Mjedisit Municipality of Vushtrri/Vučitrn - Department of Urban Planning and Environmental Protection
Ahmet Shuku -	Komuna e Vushtrrisë - Drejtoria e Urbanizmit dhe e Mbrojtjes së Mjedisit/ Municipality of Vushtrri/Vučitrn - Department of Urban Planning and Environmental Protection
Izet Miftari -	Komuna e Vushtrrisë - Drejtoria e Arsimit/ Municipality of Vushtrri/Vučitrn – Departement of Education
Qëndrim Uka -	Lëvizja Koha/ Movement Koha
Eroll Venhari -	Lëvizja Koha/ Movement Koha

Berat Maxhuni -	OJQ Çeshme NGO Çeshme
Armend Gjoni -	OJQ Mundësia NGO Mundësia
Blerim Ibrahim -	OJQ Mundësia NGO Mundësia
Bardhyl Muharremi -	Shoqëria Civile Civil Society
Avdi Mehmeti -	Shoqëria Civile/Civil Society
Bardh Sadiu -	Shoqëria Civile Civil Society
Raif Lahu -	OJQ Star of the future NGO Star of the future
Mehmet Selaci -	Teatri i qytetit Hasan Prishtina City Theatre Hasan Prishtina
Gazmend Gjyshinca -	Kuvendi Rinor Komunal Municipal Youth Assembly
Alfredo Navarro -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Zana Rama -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Genta Retkoceri -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Petrit Pasha -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Migjen Berisha -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Enes Toska -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Mirian Bllaci -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB) Cultural Heritage without Borders (CHwB)

AGJENDA

Data	Vendi	Koha	Aktiviteti
16 Prill	Prishtinë (tek ish Rilindja)	08:00	Nisja dhe udhëtimi i pjesëmarrësve nga Prishtina për në Vushtrri
E Shtunë	Vushtrri (Ura e Gurit)	09:00	Grumbullimi i pjesëmarrësve në kafe (me sandviça)
		10:00	Vizitë në terren
	Villa Natyra	12:30	Dreka
	Novobërde (Q.e Turizmit)	14:00	Nisja dhe udhëtimi për në Novobërdë
		15:00	Hyrje në projektin e Vushtrisë
			Hyrje në parimet e trashëgimisë kulturore
			Turizmi i integruar bazuar në trashëgiminë kulturore
			Metodologjia e punëtorisë
			Pyetje, përgjigje dhe diskutime të lira
		18:00	Akomodimi në Novobërdë
		19:00	Darka
17 Prill	Novobërdë	08:00	Mëngjesi
E diel	(B&B houses)	09:00	Trashëgimia kulturore e Vushtrrisë
			Rasti i studimit të Novobërdës
		10:30	Vizitë në terren
		13:00	Dreka
	Suharekë	14:30	Nisja dhe udhëtimi për në Suharekë
	(Hotel Solid)	16:30	Akomodimi i pjesëmarrësve
		17:00	Harta e memories për trashëgiminë natyrore dhe kulturore të Vushtrrisë
		19:00	Darka

AGENDA

Day	Place	Hours	Activity
16 April Saturday	Prishtina/ Priština (ex Rilindja Government Building Vushtrri/Vučitrn (Stone Bridge)	08:00	Travel and arrival of Prishtina/ Priština participants to Vushtrri/Vučitrn
		09:00	Gathering of participants in a coffee shop joined by sandwiches
		10:00	Vushtrri/Vučitrn site visit
		12:30	Lunch
	Villa natyra Novobërdë/Novobrdo Toursim Center	14:00	Travel and arrival to Novobërda/Novobrdo
		15:00	Introduction to the Vushtrri/ Vuçitrn project
			Introduction to principles of cultural heritage
			Integrated tourism based on cultural heritage
			Methodology of the workshop
			Q&A and discussion session
	18:00	Accommodation at Novobërda/Novobrdo	
	19:00	Dinner	
17 April Sunday	Novobërda/Novobrdo (B&B houses)	08:00	Breakfast
		09:00	Vushtrri/Vučitrn cultural heritage Novobërda/Novobrdo case study
		10:30	Novobërda/Novobrdo site visit *
		13:00	Lunch
	Suhareka/Suva Reka (Hotel Solid)	14:30	Travel and arrival to Suhareka/Suva Reka
		16:30	Accommodation of participants
		17:00	Vushtrri/Vučitrn cultural and natural heritage memory map exercise
		19:00	Dinner
		19:00	Dinner

18 Prill	Suharekë	08:00	Mëngjesi
E Hënë	(Hotel Solid)	09:00	Nisja dhe udhëtimi për në Hoçë të Madhe
		09:45	Vizitë në terren
	Hoçë e Madhe	13:00	Dreka
		14:15	Nisja dhe udhëtimi për te Hotel Solid
	Suhareka	15:00	Analiza SWOT për grupet tematike
	(Hotel Solid)		Prezentimi dhe diskutimi i analizës SWOT
			Analiza e qëllimeve/objektivave
		19:00	Darka
19 Prill	Suhareka	08:00	Mëngjesi
E Martë	(Hotel solid)	09:00	Analiza e qëllimeve/objektivave dhe projektet / aksionet për qëllimet e grupeve tematike
			Prezentimi dhe diskutimi për çdo grup
			Finalizimi i objektivave pas vërejtjeve dhe sugjerimeve
		13:00	Dreka
		14:30	Prezentimi i hartës së memories për trashëgimime natyrore dhe kulturore të Vushtrisë
			Përfundimi dhe diskutimi për hapat e mëtejshëm, përfshirë këtu dhe përshtypjet nga seminari
			Check out nga Hotel Solidi
		16:30	Nisja dhe udhëtimi për në Prishtinë dhe Vushtri

18 April	Suhareka/Suva Reka	08:00	Mëngjesi
Monday	(Hotel Solid)	09:00	Nisja dhe udhëtimi për në Hoçë të Madhe
	Hoçë e Madhe/Velika Hoča	09:45	Vizitë në terren
		13:00	Lunch
	Hoçë e Madhe/Velika Hoča	14:15	Travel and arrival to Hotel Solid
	(Hotel Solid)	15:00	SWOT analysis for thematic groups
			Presentation and discussion of SWOT analysis
			Objective analysis
		19:00	Dinner
19 April	Suhareka/Suva Reka	08:00	Breakfast
Tuesday	(Hotel solid)	09:00	Objective analysis and projects/actions for each objective of thematic group
			Presentation and discussion for each group
			Finalisation of the objectives after remarks and suggestions
		13:00	Lunch
		14:30	Vushtrri/Vučitrn cultural and natural heritage memory map
			Conclusion and discussion for future steps including feedback from the seminar
			Check out from Hotel Solid
		16:30	Travel and arrival to Vushtrri/Vučitrn

VUSHTRRIA NË NJË SHIKIM

TË DHËNAT

Sipërfaqja Komunale: 345 km^{2*}

Dendësia: 300 banorë/km^{2*}

Lartësia mbidetare: 360 m*

Popullsia Komunale : 69 881 (sipas REKOS 2011 - Rezultate paraprake)

STRUKTURA URBANE E VENDBANIMIT**

Vushtrria ka qenë njëri prej qyteteve më të mëdha dhe të rëndësishëm gjatë pranisë së Perandorisë Romake dhe Osmane në Kosovë, edhe pse tash është lënë në hije nga qytetet më të mëdha që gjenden në afërsi, Mitrovica dhe Prishtina. Kalaja që gjendet në qendër të qytetit, që nuk është gjë zakonshme, ishte pikë e rrugës kryesore të tregtisë së arit/argjendit, e cila shtrihej nga Adriatiku në Stamboll dhe në këtë mënyrë ishte e lidhur me kalanë e Zveçanit dhe Novobërdës, të cilat më shumë njihen si zona historike/arkeologjike. Ura e Vjetër e Gurit, me 7 harqe asimetrike që gjendet mbi lumin Sitnicë, i cili prej atëherë e ka ndryshuar rrjedhën dhe tash gjendet 1 km në perëndim ka shënuar hyrjen në qytet. Zhvillimi i qytetit është përhapur përgjatë kësaj rruge qendrore, e cila në një pikë është ndarë për të anashkaluar hamamin dhe është ribashkuar te Kalaja e Vushtrrisë dhe në vendin e tregut qendror. Kjo ishte edhe baza e familjes Brankovic nga shekulli XV para se të bëhej kryeqyteti i njërit prej sanxhaqeve në të rëndësishme Osmane (e cila përfshinte Prishtinën dhe vendbanimet e saj). Vet qyteti u zhvillua në bazë të karakterit të udhëtimit dhe tregtisë, ku kishte numër të madh të shtëpive dhe bujtinave, që ishte karakteristikë e blloqeve të zakonshme të banimit. Hamami thuhet të jetë një prej më të vjetrave në Kosovë dhe është i propozuar për restaurim.

SHPREHJA ARKITEKTONIKE**

Rëndësia e Vushtrrisë për perandorinë e hershme osmane ka lënë gjurmë në arkitekturën dhe ndërtimet në qytet, me shtëpi të ulëta nga qerpiçët dhe druri,

të cilat akoma përbëjnë një pjesë të madhe të karakterit urban në pjesën veriore të kompleksit të Kalasë. Kalaja është duke u shkatërruar dhe përbëhet vetëm prej një pjese të vogël në qendër –edhe pse e dukshme, por Hamami dhe Ura i kanë akoma cilësitë e tyre monumentale. Ura e Gurit është njëra prej Zonave të Veçanta të Mbrojtura që është përfshirë në Planin e Ahtisaarit. Edhe pse kjo ka mundësuar mbrojtjen e saj, ka nevojë për mirëmbajtje dhe restaurim, dhe që të ndahet nga konteksti i saj origjinal dhe nga pjesa tjetër e qytetit.

KONSERVIMI ARKEOLOGJIK DHE ARKITEKTONIK**

Zhvillimi i Vushtrrisë është shënuar me zëvendësimin gradual të strukturës së saj historike me karakteristika hibride të shkallëve dhe stileve të ndryshme të cilat mund të shihen edhe në qytetet tjera provinciale në Kosovë. Tri monumentet e mbrojtura – Ura e Vjetër e Gurit, Hamami dhe Kalaja – qëndrojnë të izoluara në kontekstet e tyre të afërta dhe ka humbur ndjenja e rëndësisë historike që ka pasur qyteti. Është duke u përgatitur një projekt për krijimin e udhëzimeve për një qasje të duhur dhe të ndjeshme ndaj rehabilitimit të këtyre monumenteve të trashëgimisë kulturore, siç po bëhen edhe lëvizjet për intervenimet urgjente në strukturën e kalasë për të parandaluar dëmtimin e saj të mëtejshëm, para se të mund të bëhen plane të ardhshme për renovimin e saj që ajo të bëhet një tipar më i dobishëm shoqëror dhe ekonomik i qytetit. Planet po ashtu e marrin parasysh nevojën për hulumtime të mëtejshme arkeologjike në të gjithë qytetin.

*Të dhëna të marra nga webfaqja e Komunës së Vushtrrisë

**Këto informata janë marrë nga broshura e përgatitur nga CHwB për Konferencën 'Ruajtja e Zonave Historike në Kosovë', të mbajtur më 21-23 mars 2011, në Prizren, Kosovë, nën organizimin e Zyrës së Përfaqësuesit Special të Bashkimit Evropian (EUSR)

VUSHTRRI/VUČITRN IN A GLANCE

DATAS

Municipal Area: 345 km²*

Density: 300 banorë/km²*

Altitude: 360 m*

Municipal Population: 69 881 (according to REKOS 2011 - Preliminary Results)

URBAN SETTLEMENT PATTERN**

Vushtrri/Vučitrn was one of the largest and most important cities during the Roman and Ottoman Empires' presence in Kosovo, although it is overshadowed now by the more significant nearby cities of Mitrovicë/a and Prishtinë/Priština. The fortress/castle, unusually in the centre of town, was a point on the major gold/silver trading route that stretched from the Adriatic to Istanbul, and was thus connected to the fortresses of Zvečan/Zveçan and Novobërdë/Novo Brdo, which are now more prominent as historical-archaeological sites. The entrance to the town was marked by the Vojnović Medieval bridge/Old Bridge, with 7 asymmetrical arches crossing the Sitnicë/a River, which has since changed course now lying 1 km to the west. The town's development spread along this central road, which split at one point to pass the hammam before rejoining at Vushtrri/Vučitrn Castle and the location of the main marketplace. This was the seat of the local ruling Brankovic family from the 15th century, before becoming the capital of one of the most important Ottoman sanjaks (and which included Prishtinë/Priština among its settlements). The town itself developed around this character of travel and trade, with large numbers of lodges and rest-houses being a feature of the vernacular building stock. The hammam is said to be one of the oldest in Kosovo, and has been proposed for restoration.

ARCHITECTURAL EXPRESSION**

The importance of Vushtrri/Vučitrn to the early Ottoman Empire left its mark on the architecture and construction of the town, with low adobe and timber

houses still comprising much of the urban grain to the north of the Castle complex. The Castle itself is dilapidated and comprises only a small – albeit prominent – area in the centre, but the Hammam and Bridge maintain their monumental qualities. The Vojnović Medieval bridge/Old Bridge is one of the Special Protective Zones included in the Ahtisaari Plan. Although this has led to its protection, it is in need of maintenance and restoration, and set apart from its original context and the rest of the town.

ARCHAEOLOGICAL AND ARCHITECTURAL CONSERVATION**

Vushtrri/Vučitrn's development has been marked by a gradual replacement of the historic fabric with a characteristic hybrid of scales and styles that can be seen in other provincial towns in Kosovo. The three protected monuments – Vojnović Medieval bridge/Old Bridge, Hammam and Castle – stand isolated in their immediate contexts, and a sense of the historical importance of the town has been lost. A new project to create guidelines for an appropriate and sensitive approach to the rehabilitation of these monuments of cultural heritage is underway, as are moves towards emergency interventions in the structure of the Castle to prevent any further deterioration, before future plans can be made for its renovation into a socially and economically more useful feature of the town. The plans also take into account the need for further archaeological research throughout the town.

*Datas extracted from Vushtrri/Vučitrn Municipality 's webpage

**These informations are extracted from the booklet that was produced by CHwB for the conference 'Preserving Historic Districts in Kosovo' held on 21-23 March 2011 in Prizren, Kosovo, organized by the European Union Special Representative Office (EUSR)

HARTA E MEMORIES

Gjatë këtij ushtrimi tri elementët më të përmëndur janë:

- Kalaja e qytetit
- Ura e vjetër e gurit *
- Hamami

Përpos këtyre objekteve vendet/ngjarjet e përmendura janë:

- Xhamia Karamanllë
- Teqja e Vushtrrisë
- Çeshmet në qytet dhe historia e tyre
- Tuneli nën kala
- Objekti i ambulancës
- Lumi Tërrstena
- Fusha e futbollit afër lumi Tërrstena
- Shkolla fillore "Mustafë Venhari"
- Harta e vitit 1563 që dëshmon historinë antike të Vushtrrisë
- Kullat me simbole iliro-dardane në Maletaj
- Maja e Zezë në Qyqavicë
- Lumi Sitnica
- Xhamia Gazi Ali Beg

---

* Sipas Ligjit të Kosovës për Zonat e Veçanta të Mbrojtura kjo urë njihet si Ura mesjetare e Vojnoviqëve / Ura e Vjetër. Sipas këtij ligji ajo është nën mbrojtje, kështu që në perimetrin e përcakuar disa aktivitete janë të ndaluara ose të kufizuara. Shembulli i restorantit të ri pranë urës është një dëshmi se si një aktivitet i kufizuar mund të implementohet pas koordinimit me institucionet kompetente dhe me pëlqimin e Komunës së Vushtrrisë dhe Institutit për Mbrojtjen e Monumenteve të Kosovës për ruajtjen dhe menaxhimin e urës dhe zonës përreth saj. Megjithatë, akoma nuk ekziston një Plan Menaxhimi për këtë zonë.

- Shtëpia e Kulturës
- Kulla e Zejnullah Begut në Balincë
- Xhamia e Qarshisë
- Struktura dhe rruget e vjetra me kalldrëm
- Xhiro e qytetit dhe gjallëria që krijon numri i madh i këmbësorëve (korza).
- Mëhalla e Tri Urave
- Mikpritja si traditë e qytetarëve të Vushtrrisë
- Pazari përreth hamamit me gjallërinë dhe ngjyrat e tij
- Shtëpitë tradicionale (p.sh. shtëpia e Badivukëve)
- Gradina e Samadrexhës

MEMORY MAP

The most mentioned elements during this exercise are:

- The Town's Castle
- The Old Bridge of Stones*
- The Hammam

Besides these three buildings, the other mentioned elements are:

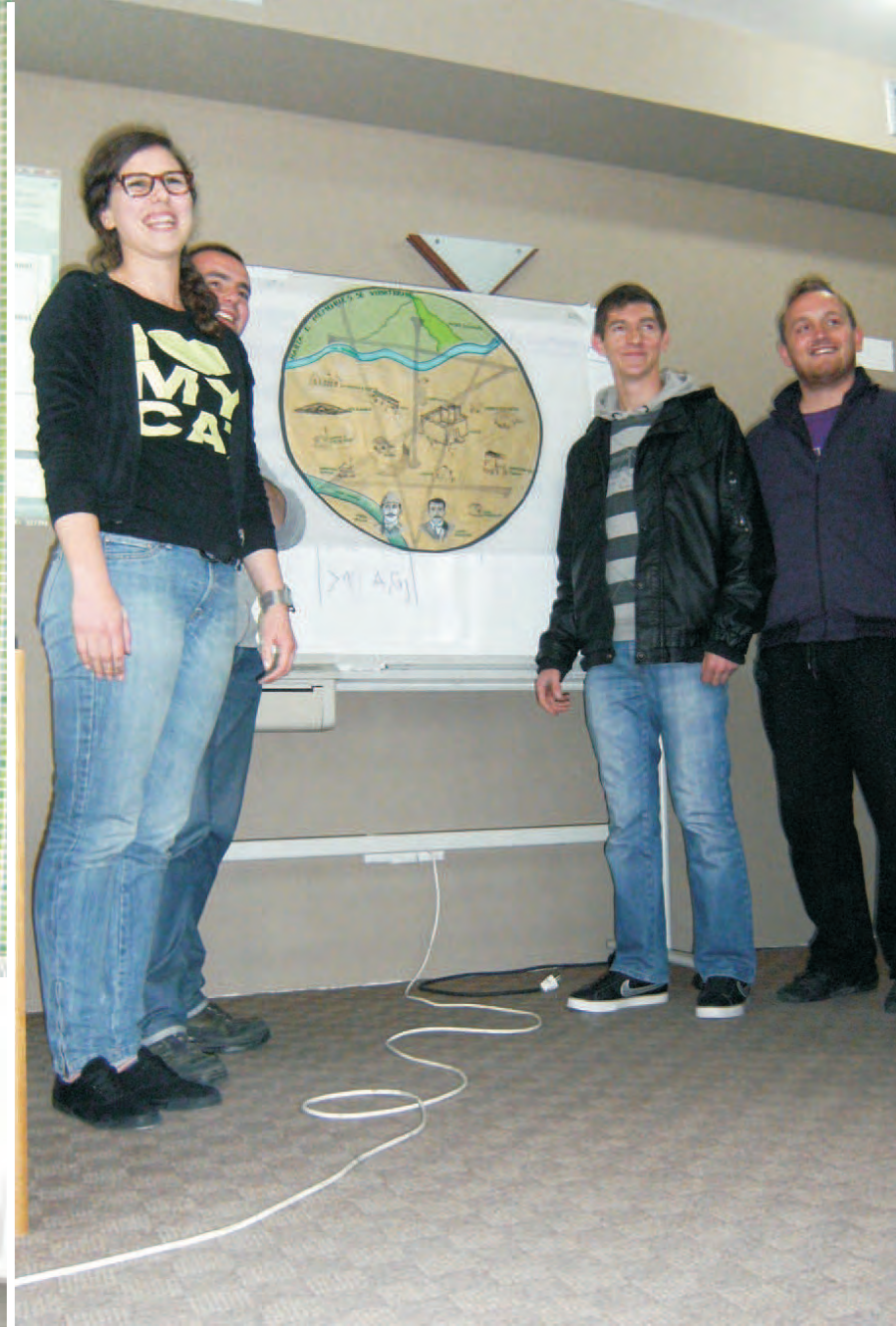
- Karamanllë Mosque
- Vushtrri/Vučitrn's Tekke
- The Çeshme in town and their history
- The tunnel under the Castle
- The Ambulanta building
- The Tërrstena river
- The football field near the Tërrstena river
- The primary school "Mustafa Venhari"
- The Map of the year 1563 that shows Vushtrri/Vučitrn's ancient history.
- The Kullas with Illyrian-Dardan symbols in Maletaj
- Qyqavica's black top
- The Sitnica River
- The Gazi Ali Beg Mosque

---

* According to the Kosovo Law on Special Protective Zones this bridge has been recognized as medieval Bridge of Vojnoviqëve/Vojinovića/Old Bridge and therefore protected, under which certain activities are prohibited or restricted. The example of new restaurant close to the bridge is an evidence on how the restricted activity may be implemented after coordination with competent authorities and with the consent of the Municipality of Vushtrri/Vučitrn and the Institute for Protection of Monuments of Kosovo for conservation and management of the bridge and its surrounding area. However, there is still no Management Plan as per this area.

- The House of Culture
- The Zejnullah Begu's Kulla in Balincë
- Qarshia's Mosque
- The old cobbled streets and their structure
- The main walking segment in the city and the verve created by pedestrians.
- The Three Bridges' Mahalla
- Hospitality as a tradition of the citizens of Vushtrri/Vučitrn
- The Hammam and the vitality around it and the bazaar with its colors
- The traditional houses (e.g. the Badivukaj's house)
- The Samadrexha's Gradina

SWOT ANALIZA

Përparësitë:

- Historia e vjetër e qytetit
- Pozita gjeografike strategjike e Vushtrrisë si një udhëkryq rajonal
- Numri i madh i elementeve të trashëgimisë kulturore në zonën urbane dhe përreth Vushtrrisë
- Çeshmet e shumta në qytet dhe përreth
- Hapësira përreth Urës së vjetër të Gurit.
- Rugët e vjetra me kalldrëm
- Ekzistenca e disa lokacioneve antike në regjion, nga të cilët 22 janë lokalitete arkeologjike
- Pasuritë ujore si p.sh. lumenjtë Sitnica dhe Tërstena
- Burimi i ujit mineral (Sllatinë dhe Vërnice)
- Prania e peisazheve natyrore si p.sh. Maja e Zezë në Qyqavicë
- Gradina e Samadrexhës
- Tradita qytetare e mikpritjes
- Tradita e pajtonave
- Tradita fetare
- Tradita e korzës

Dobësitë:

- Ngulfatja e tri monumenteve kryesorë (Kalaja- objektet e ndërtuar pa rregull, Hamami – pazari, Ura e vjetër e gurit – shitësit ambulantë)
- Mungesa e konservimit të integruar dhe mungesa e politikave preventive për monumentet
- Mosrespektimi i planit urbanistik dhe ndërtimi i paplanifikuar në afërsi të objekteve të trashëgimisë kulturore
- Pjesëmarrja joggjithëpërfshirëse në procesin e planifikimit hapësinor dhe ruajtjes të trashëgimisë kulturore

- Trashëgimia kulturore e qytetit konsiderohet si me prioritet të ulët nga institucionet përgjegjëse
- Bashkëpunimi në nivel jo të kënaqshëm mes institucioneve dhe numri i pamjaftueshëm i ekspertëve
- Mosmirëmbajtja e monumenteve kulturore
- Deponitë ilegale përreth monumenteve apo vendeve me vlera
- Ndotja e lumenjve dhe shkatërrimi i shtratit të lumenjve nga heqja e dheut (Sitnica)
- Vetëdija ulët ndaj trashëgimisë kulturore
- Mungesa e politikave të informimit dhe ndërgjegjësimit për trashëgiminë kulturore (mungesa e një qendre informative, mungesa e shenjave të informimit,...)
- Mungesa e një “brand image” për Vushtrrinë

SWOT ANALYSIS

Strengths:

- The History of the city
- The strategic geographical position of Vushtrri/Vučitrn as a regional crossroad
- The large number of cultural heritage elements in the urban area the surrounding settlements
- The many Çeshme in the city and in its surrounding areas
- The area surrounding the Old Bridge of Stones.
- The Old cobbled streets
- The existence of several ancient sites in the region, 22 of which are archaeological localities
- The water sources such as Sitnica and Tërshena rivers
- The sources a of mineral water (Sllatinë and Vërnica)
- The presence of natural landscapes such as Qyqavica's black top
- The Samadrexha's Gradina
- The hospitality as a Vushtrrian tradition
- The phaetons tradition
- The religious tradition
- The tradition of walking in the main street of Vushtrri/Vučitrn

Weaknesses:

- Strangulation of the three major monuments (the Castle by the profusion of illegal buildings, the Hammam by the bazaar, the Old Bridge of Stones by ambulant vendors)
- The lack of integrated conservation and preventive policies for the monuments
- Violation of urban plans and unplanned construction near the cultural heritage sites
- Incomplete participation of stakeholders in the process of spatial planning and conservation of cultural heritage

- The cultural heritage of the city is regarded as a low priority by the responsible institutions
- The unsatisfactory level of cooperation between the institutions and the insufficient number of experts
- Poor maintenance of cultural monuments
- Illegal dumps around the monuments or sites with values
- Pollution of rivers and the destruction of river banks by the removal of soil (Sitnica river)
- Low awareness towards cultural heritage
- Lack of policies of information and awareness-raising measures on cultural heritage (the lack of an information center, the lack of sign-posts...)
- Lack of a "brand image" for Vushtrri/Vučitrn

Mundësitë:

- Revitalizimi i objekteve kryesorë (Kalaja, Hamami, Ura e vjetër e gurit).
- Rikthimi i funksionit të banjës publike në Hamam
- Shfrytëzimi i Urës së Gurit për aktivitete artistike (fotomodelizëm, pikturë, etj)
- Zhvillimi i i turizmit kulturor urban dhe rajonal
- Përfshirja më e mirë e objekteve të trashëgimisë kulturore në aktivitetet shoqërore të organizuara në Vushtrri (Muaji i Ramazanit, Muaji i rinisë, takimet e poeteshave, Ditët e Hasan Prishtinës,...)
- Zhvillimi i aktiviteteve kulturore në dhe përreth monumenteve kulturore
- Zhvillimi i turizmit natyror dhe rekreativ
- Zhvillimi i sporteve në lidhje me natyrën (hiking/alpinizëm, mountain bike, etc.)

Kërcënimet:

- Degradimi i mëtejshëm i objekteve të trashëgimisë kulturore
- Ndërtime të reja urbane që nuk respektojnë monumentet dhe hapësirën përreth tyre
- Moskujdes, neglizhence e institucioneve për monumentet kulturore
- Mbetja në vënd për nga ana e ndarjes së përgjegjësisve në kuadrin e trashëgimisë kulturore
- Humbja e mëtejshme e çeshmeve dhe e vijave të ujit
- Humbja e funksioneve origjinale të vendeve të trashëgimisë kulturore
- Rreziqet ndaj qytetarëve që mund të shkaktohen nga degradimi i vazhdueshëm i mureve të Kalasë
- Vazhdimi i ndotjes nga ujërat e zeza dhe shkatërrimi i shtratit të lumenjeve
- Degradimi i mobilarisë urbane
- Rreziku që Vushtrria të mos jetë atraktive për investitorët që mund të gjenerojë mungesë të investimeve të nevojshme.

Opportunities:

- The revitalization of the main monuments (the town's Castle, The Hammam, the Old Bridge of Stones)
- The restoration of the original function of the Hammam
- The utilization of the Old Bridge of stones for artistic activities (models parade, painting, etc.)
- The development of urban and regional cultural tourism
- A better inclusion of cultural heritage in social activities organized in Vushtrri/Vučitrn (Month of Ramadan, the Youth Month, the Poetess Meetings, Hasan Pristina Days...)
- The development of cultural activities within and around the cultural monuments
- The development of natural and recreational tourism
- The development of sports in the Nature (hiking/alpinism, mountain bike, etc.)

Threats:

- Further degradation of cultural heritage objects
- New constructions which disrespect monuments and the surrounding space
- Lack of attention, negligence of institutions toward the cultural monuments
- Status quo on the division of responsibilities in the field of cultural heritage
- Further loss of the Çeshme and water trails
- Loss of the original functions of cultural heritage sites
- Risks on the citizens that may be caused by the continuous degradation of the walls of the castle
- Continuation of sewage pollution and destruction of river bed
- Degradation of street infrastructure
- The risk of losing attractiveness of Vushtrri/Vučitrn by investors which could bring to a lack of necessary investments

ANALIZA E OBJEKTIVAVE

GRUPI 1- MBROJTJA DHE KONSERVIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE

AKSIONI/AKTIVITETI/ PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PËRKRAHËSIT/ PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA
INVENTARIZIMI I OBJEKTEVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE	ASH	MKRS	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI	KOMUNA VUSHTRRI
INTERVENIMET EMERGJENTE NË KALA, HAMAM DHE NË URËN E VJETËR TË GURIT	ASH	MKRS	DONATORËT NDËRKOMBËTARË, BIZNESI, KOMUNA VUSHTRRI	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI
RESTAURIMI VIJUES I MONUMENTEVE TË TJERA TË V USHTRRISË	AM	MKRS	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI	KOMUNA VUSHTRRI
VAZHDIMI I GËRMIMEVE ARKEOLOGJIKE	AM	MKRS	DONATORËT NDËRKOMBËTARË, BIZNESI, KOMUNA VUSHTRRI	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI
ORGANIZIMI I NJË FUSHATE/POLITIKE NDËRGJEGJËSIMI TË KOMUNETIT : -PROJEKTE PËR EDUKIMIN DHE VETËDËJËSIMIN E TË RINJVE -ORGANIZIMI I PUNËTORIVE	AM	KOMUNA VUSHTRRI	MKRS, MASHT, OJQ-TË	KOMUNA VUSHTRRI, OJQ-TË
TRAJNIMI I RESTAURUESVE JASHTË SHTETIT	ASH	MKRS	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI	KOMUNA VUSHTRRI

OBJECTIVES ANALYSIS

GROUP 1 - PROTECTION OF MONUMENTS IN VUSHTRRI/VUÇITRN

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR / BEARER	SUPPORTERS / PARTNERS	IMPLEMENTATION / SUSTAINIBILITY
THE INVENTORY OF CULTURAL HERITAGE OBJECTS	ST	MCYS	MCYS , VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY	VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY
THE EMERGENCY INTERVENTIONS IN THE CASTLE, THE HAMMAM AND THE OLD BRIDGE OF STONES	ST	MCYS	INTERNATIONAL DONORS,PRVATE SECTOR, VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY	MCYS, VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY
THE RESTORATION OF THE OTHER SITES OF INTEREST IN VUSHTRRI/VUÇITRN	MT	MCYS	MCYS , VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY	VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY
THE CONTINUATION OF ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS	MT	MCYS	INTERNATIONAL DONORS,PRVATE SECTOR, VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY	MCYS, VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY
THE ORGANIZATION OF A CAMPAIGN / POLICY OF AWARENESS-RAISING FOR THE COMMUNITY: -PROGRAMS FOR EDUCATION AND AWARENESS OF YOUTH -ORGANIZING WORKSHOPS	MT	VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY	MCYS, MEST, NGO-S	VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY, NGO-S
TRAINING OF RESTORATION STAFF ABROAD	ST	MCYS	MCYS, KOMUNA VUSHTRRI	VUSHTRRI/VUÇITRN MUNICIPALITY

GRUPI 2 - INTEGRIMI I TRASHËGIMISE KULTURORE NË JETËN MODERNE

AKSIONI/AKTIVITETI/ PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PËRKRAHËSIT/ PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA
DEFINIMI I PRONËS SË MONUMENTEVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE, DEFINIMI I ZONËS HISTORIKE DHE MENAXHIMI I TYRE	ASH	MKRS	KOMUNA VUSHTRRI, OJQ-TË, SHOQËRIA CIVILE	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI
NDËRTIMI I NJË QENDRE INFORMUESE PËR ZONËN HISTORIKE	ASH	KOMUNA VUSHTRRI	MKRS, QRTK MITROVICË	KOMUNA VUSHTRRI
VENDOSJA E SINJALIZIMIT INFORMUES NË VENDET E PËRSHTATSHME DHE SIPAS STANDARDEV E NDËRKOMBËTARE	AM	MKRS, QRTK MITROVICË	KOMUNA VUSHTRRI, OJQ-TË, SHOQËRIA CIVILE	QRTK MITROVICË, KOMUNA VUSHTRRI
TRAJTIMI I OBJEKTEVE TË TRASHËGIMISE KULTURORE PËRMES KONZERVIMIT TË TYRE	AGJ	DONATORËT	KOMUNA VUSHTRRI, QRTK MITROVICË, OJQ-TË, SHOQËRIA CIVILE	MKRS, KOMUNA VUSHTRRI
FUNKSIONALIZIMI I MONUMENTEVE ME DESTINIME TË CAKTUARA (KALAJA -RESTAURANT, GALERI-HAMAMI – MUZE ETNOLOGJIK – URA E VJETËR E GURIT – SFLATË MODE)	AGJ	KOMUNA VUSHTRRI	QRTK MITROVICË, OJQ-TË, SHOQËRIA CIVILE, DONATORËT	QRTK MITROVICË, KOMUNA VUSHTRRI
SHTRIRJA E KALLDRËMIT PËRGJATË RRUGËS QË LIDH OBJEKTET MONUMENTALE	AGJ	KOMUNA VUSHTRRI	MITK, OJQ-TË DONATORËT	KOMUNA VUSHTRRI
VENDOSJA E MOBILARIT URBAN NË VENDET E PËRSHTATSHME	AM	KOMUNA VUSHTRRI	OJQ-TË DONATORËT	QRTK MITROVICË, KOMUNA VUSHTRRI
INTEGRIMI I ÇESHMEVE PËRMES KRUJIMIT TË SHADËRVANEVE (KALAJA DHE HAMAMI)	AM	KOMUNA VUSHTRRI	QRTK MITROVICË	QRTK MITROVICË, KOMUNA VUSHTRRI
HARTIMI I PLANIT TË KONZERVIMIT TË ZONËS HISTORIKE	ASH	KOMUNA VUSHTRRI	QRTK MITROVICË	QRTK MITROVICË, KOMUNA VUSHTRRI

GROUP 2 - THE INTEGRATION OF CULTURAL HERITAGE IN MODERN LIFE

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR / BEARER	SUPPORTERS / PARTNERS	IMPLEMENTATION / SUSTAINIBILITY
DEFINE MONUMENTS' PROPERTY AND BUFFER ZONE, THE HISTORIC AREA AND ITS MANAGEMENT	ST	MCYS	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY , NGO-S, CIVIL SOCIETY	MCYS, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
BUILDING AN INFORMATION CENTER FOR THE HISTORIC AREA	ST	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	MCYS, RCCH MITROVIĆE/MITROVICA	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
IMPLEMENTING INFORMATION SIGNS IN APPROPRIATE PLACES AND FOLLOWING THE INTERNATIONAL STANDARDS	MT	MCYS, RCCH MITROVIĆE/MITROVICA	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY , NGO-S, CIVIL SOCIETY	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE TREATMENT OF CULTURAL HERITAGE THROUGH THEIR CONSERVATION	LT	DONORS	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY , RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, NGO-S, CIVIL SOCIETY	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE FUNCTIONALIZATION OF THE MONUMENTS WITH DEFINED PURPOSE (CASTLE-RESTAURANT/HAMMAM - GALLERY - ETHNOLOGICAL MUSEUM/OLD BRIDGE OF STONE-FASHION RUNWAY SHOW)	LT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, NGO-S, CIVIL SOCIETY, DONORS	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE EXTENSION OF PAVEMENT ALONG THE ROAD CONNECTING THE MONUMENTAL BUILDINGS	LT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	MTTC, NGO-S, DONORS	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE IMPLEMENTATION OF URBAN FURNITURE IN APPROPRIATE PLACES	MT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	NGO-S, DONORS	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
INTEGRATION OF ÇESHMES THROUGH THE CONSTRUCTION OF FOUNTAINS (CASTLE AND HAMAM)	MT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE DRAFT OF THE PRESERVATION AND DEVELOPMENT PLAN FOR THE FUTURE HISTORIC AREA	ST	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA	RCCH MITROVIĆE/MITROVICA, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY

GRUPI 3 - ZHVILLIMI LOKAL BAZUAR NË TRASHËGIMINË KULTURORE E NATYRORE

AKSIONI/AKTIVITETI/ PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PËRKRAHËSIT/ PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA
PROMOVIMI I TRASHËGIMISE KULTURORE DHE NATYRORE: -NËPËRMJET NJË UDHËRRËFYESI TURISTIK, FORMAT I VOGËL -DHE NËPËRMJET SHENJËZIMIT TURISTIK PËR AUTOMJETE DHE KËMBËSORË	ASH	MTI – DPT TURIZMIT, KOMUNA VUSHTRRI	OJQ-TË, SHOQËRIA CIVILE, DONATORËT	KOMUNA VUSHTRRI
ORGANIZIMI I AKTIVITETIT “DISCOVER VUSHTRRI – DITA PËR VUSHTRRINË” KU KOMBINOHEN VIZITAT ME QËLLIM NJOHJEN ME TRASHËGIMINË KULTURORE VENDASE, AKTIVITET SPORTIVE NË AJËR TË PASTËR (HIKING, ÇIKLIZËM,...) DHE AKTIVITETE SHOQËRORE FESTIVE ME QËLLIM NJOHJEN ME KUZHINËN, MUZIKËN E VALLET E VUSHTRRISË,...)	AM	KOMUNA VUSHTRRI	OJQ-TË, DONATORËT	KOMUNA VUSHTRRI
ORGANIZIMI I TAKIMIT TË POETESHAVE SHQIPTARE NË KALANË E QYTETIT	AM	KOMUNA VUSHTRRI	OJQ-TË, SHOQËRIA CIVILE, DONATORËT	KOMUNA VUSHTRRI
VAZHDIMI I SHËTËTORES AFËR LUMIT SITNICA	ASH	KOMUNA VUSHTRRI	MKRS, MTI – DPT TURIZMIT	KOMUNA VUSHTRRI
ORGANIZIMI I NJË FESTIVALI NËRËKOMBËTAR TË KËNGËVE DHE VALLEVE NË KALA OSE NË URË TË GURIT	AM	KOMUNA VUSHTRRI	MKRS, MTI – DPT TURIZMIT	KOMUNA VUSHTRRI

GROUP 3 - LOCAL DEVELOPMENT BASED ON NATURAL AND CULTURAL HERITAGE

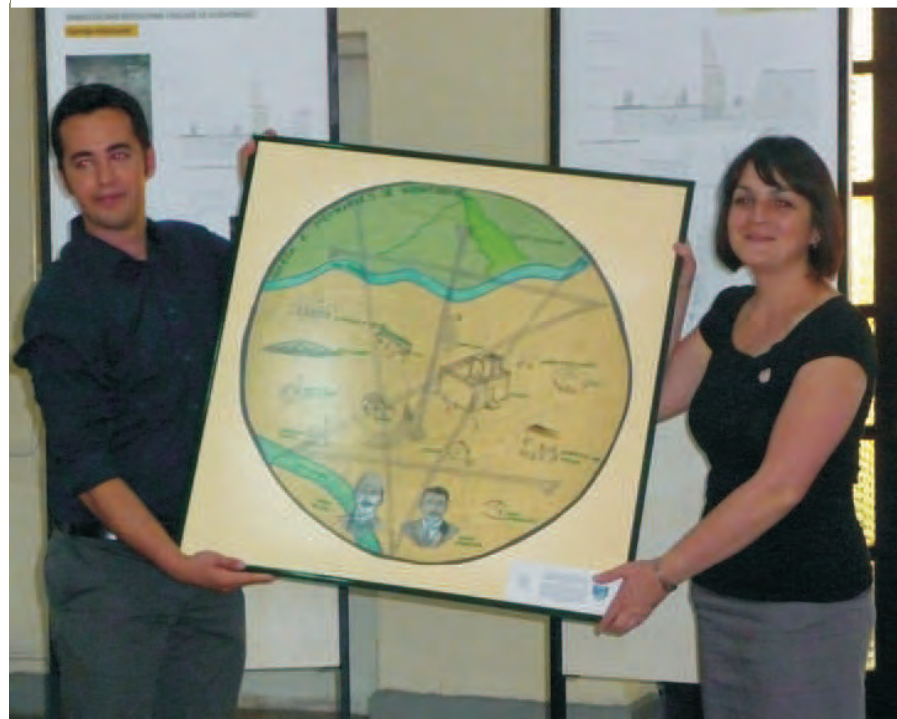
ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR / BEARER	SUPPORTERS / PARTNERS	IMPLEMENTATION / SUSTAINIBILITY
THE PROMOTION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE THROUGH A TOURIST GUIDE - SMALL FORMAT – AND THROUGH THE TOURISM SIGNS FOR VEHICLES AND PEDESTRIANS	ST	MTI – TOURISM DPT, VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	NGO-S, CIVIL SOCIETY, DONORS	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE ORGANIZATION OF THE ACTIVITY “DISCOVER VUSHTRRI/VUČITRN – A DAY FOR VUSHTRRI/VUČITRN” CONSISTED WITH VISITS WITH THE AIM OF DISCOVERING LOCAL CULTURAL HERITAGE, OUTDOOR SPORT EVENTS (HIKING, CYCLING,...) AND FESTIVE SOCIAL ACTIVITIES WITH THE AIM DISCOVERING THE CUISINE, MUSIC AND DANCES OF VUSHTRRI/VUČITRN, ...)	MT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	NGO-S, DONORS	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
ORGANIZING THE ALBANIAN POETESS MEETING IN THE CASTLE	MT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	NGO-S, CIVIL SOCIETY, DONORS	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
THE CONTINUATION OF THE PROMENADE NEAR THE RIVER SITNICA	ST	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	MCYS, MTI – TOURISM DPT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY
ORGANIZATION OF AN INTERNATIONAL FESTIVAL OF SONG AND DANCE IN THE CASTLE OR NEAR THE OLD STONE BRIDGE	MT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY	MCYS, MTI – TOURISM DPT	VUSHTRRI/VUČITRN MUNICIPALITY

PREZANTIMI I DRAFT RAPORTIT

Gjatë zhvillimit të punëtorisë, u hodh ideja e një takimi për një publik më të gjerë për prezantimin e rezultateve të punës së përbashkët gjatë 4 diteve.

Ky takim që u realizua në datën 23 qershor 2011 përfshiu përveç disa pjesëmarrësve të punëtorisë dhe persona të tjerë nga shoqëria civile dhe institucionet qendrore dhe lokale. Pas prezantimit të qëllimeve të punëtorisë dhe metodologjisë së punës u bë paraqitja e disave nga punimet e realizuara gjatë punëtorisë, si për shembull rezultatet e analizës SWOT apo projektet dhe aksionet e propozuara nga pjesëmarrësit. Rezultatet e punës së përbashkët të përmbledhura në këtë draft raport do të kompletohen me sugjerimet e marra nga vetë pjesëmarrësit me mundësi të shpërndarjes së dokumentit edhe më gjerë.

Një moment i veçantë gjatë këtij prezantimi ishte dhe dorëzimi i hartës së memories Muzeut Historik Etnografik të qytetit të Vushtrrisë për ekspozim në publik. Kjo hartë është dëshmia më e mirë e përkushtimit dhe pasionit që të rinjtë vushtrrias bashkë me përfaqësuesit nga insitucionet vendore dhe qendrore treguan ndaj punëtorisë dhe qëllimit të saj.

DRAFT REPORT PRESENTATION

During the workshop emerged the idea of arranging a presentation for a wider public in order to present the results of the common work during the 4 days.

This presentation was held on June 23rd, 2011 and, in addition to the workshop participants, it included other representatives from civil society, central and local institutions. After the presentation of the goals of the workshop and the methodology of work, some of the participants began the presentation of some of the works accomplished during the workshop, for instance the results of the SWOT analysis or the analysis of the projects and actions proposed by participants. The results of the common work during the workshop were summarized in this draft report which will be completed with the suggestions of the participants and with the possibility of distribution of the document to a broader public.

A special moment of the presentation was the handover of the memory map to the Ethnographic Museum of the city of Vushtrri/Vučitrn for public exhibition. This map is the best proof of the dedication and passion that young Vushtrrians showed to the workshop and its purpose, along with representatives from local and central institutions.

MBRESA NGA VIZITAT NË NOVOBËRDË DHE HOÇË TË MADHE

IMPRESSIONS FROM VISITS IN NOVO BĚRDĚ/NOVO BRDO AND HOĆE MADHE/VELIKA HOĆA

VLERESIMI I PUNËTORISË NGA PJESËMARRËSIT

Çdo punëtori është një mjet mësimi për pjesëmarrësit por edhe për ne si organizatorë, në mënyrë që angazhimi i autoriteteve, shoqërisë civile dhe ekspertëve të jetë sa më i suksesshëm. Duke qënë se dhe vetë formati i kësaj punëtorie kishte dy tematika kryesore (prezentimet dhe diskutimet në sallë dhe vizitat në terren) edhe vlerësimi përbëhet nga dy pjesë. Pjesa e parë ka si qëllim të mbledhë përshtypjet e pjesëmarrësve mbi përmbajtjen teorike dhe metodologjinë e përdorur. Atë e gjeni në vijim. E dyta, më specifike, synon që ne tu japim komentet dhe opinionet tona njerëzve që financojnë, menaxhojnë ose punojnë në projektet e Novobërdës dhe Hoçës së Madhe. Ato u janë dërguar këtyre personave dhe strukturave të përfshira në këto projekte të zhvillimit lokal bazuar në trashëgiminë kulturore dhe natyrore.

Shënim: Opinionet e shprehura nga pjesëmarrësit pasqyrohen në këtë dokument ashtu siç janë të shkruara në pyetësorët e dorëzuar.

I. FORMULAR VLERËSIMI MBI PËRMBAJTJEN DHE METODOLOGJINË E PUNËTORISË

1. Çfarë ishte më interesante gjatë kësaj punëtorie ?

- Gjatë kësaj punëtorie ishte interesante debatet e ndryshme si dhe shkëmbimi i ideve të ndryshme
- SWOT Analiza, Vizita në Hoçë të Madhe, Qendra për trajnim në Novobërdë.
- Interesat ishin të miat për mësimin e historisë së Novobërdës si dhe Hoçës së Madhe.
- Vullneti pjesëmarrësve për përmirësimin e gjendjes aktuale, diskutimi i hapur.
- Për mua ishte interesante metodat e përpunuar gjatë punëtorisë të cilat ishin duhej të zbatoheshin.
- Tema, mendimet, mënyra e zhvillimit të punëtorisë, vizitat etj.
- Për mua më interesant ishte vizita në Novobërdë që mora njohuri më të gjana për këtë vend.
- Kishte ideja të shumta dhe interesante. Përmbledhja e idejave, stili i ligjërit depoti fantastik.
- Mirëkuptimi i pjesëmarrësve dhe bashkëpunimi në mes tyre.
- Vizitat në Novobërdë, Vushtrri dhe Hoxh të Madhe si dhe një Swot analizë Komunës së Vushtrris Lidhur me monumentet kulturore ant pozitive dhe negative.
- Kulmi i bisedës gjithmonë ishte qyteti ku jam lindur dhe rritur pra Vushtrria.
- Vetëdijësimi i jonë për monumentet kulturore si dhe mendimi i asaj se çfarë mund të bëjmë në mënyrë që ti bëjme ato sa ma atraktive.

- Me interes të madh ishte se ne patëm rastin të vizitotjmë vendbanimet tjera, dhe se çka është punuar në ato vende, që me anë të kësaj punëtorie ti marrim të mirat që ti ybatojmë në komunën tonë.
- Njohja me monumentet krzesore e TK.
- Organizimi i një punëtorie së bashku me vizitën studimore.
- Njohja me njëri-tjetrin, debatet.
- Debati interaktiv në të mirën e trashëgimisë kulturore.
- Të dhenat historike për monumentet dhe harta e memories.
- Ishte gjithçka në nivel të duhur, kreativiteti, shoqëria, njohja me njëri, me shoqëri të ndryshme civile, njohja me trashëgiminë kulturore.
- Të gjitha, shëtitjet, punëoria, ushqimi.
- Gjatë kësaj punëtorie ishte interesante se u njohëm me njëri të rinj si dhe gasja e tematikave.
- Diskutimi serioz për TK të Vushtrrisë merrethinë.
- Vizitat në teren SWOT
- Perkushtimi i pjesëmarrësve gjatë sesioneve të punës dhe shprehja e këndvështrimeve të ndryshme.

2. Çfarë mendoni se do të mund të përmirësohej ?

- Mendoj do të ngritet vetëdija qytetare për monumentet historik si dhe mundësia e zhvillimit të Vushtrrisë.
- Kultura e Debatit
- Unë nuk kam ditë për këtë se çka mund të ndërrojnë.
- Debatit pa prapavija.
- Mënyra e debatimit.
- Vendi si një turizëm duhet të jetë ma tradicional me vlera historike.
- Sikur të mbanim orë shtesë për më shumë ideja.
- Pregaditja pjesëmarrësve me një agjendë paraprake.
- Të ket më shumë vëdisim të mruhen Monumentet Kulturore spse kan rensi të madhe kur në gjith Botën monumentet kulturore mrohen te na rezuhen.

WORKSHOP EVALUATION FROM THE PARTICIPANTS

Each workshop is a learning tool not only for participants but also for us organizers, so that the involvement of the authorities, civil society and experts to be as successful. Given that its format was divided into two main topics (room presentations and conversations and field visits) as the result is this form is composed of two parts, also. The first aims to collect impressions of the participants on the theoretical content and the methodology used. It can be found in the following lines. The second, more specifically, seeks to give our opinions and comments to people who finance, manage or work within the framework of projects of Novobërdë/Novobrdë and Hoça e Madhe/Velika Hoça. They have been sent to the persons and structures involved in these projects of local development based on cultural and natural heritage.

Note: The opinions expressed by participants in this document are reflected here as written in the submitted questionnaires.

I. EVALUATION FORM ON THE CONTENT AND THE METHODOLOGY OF THE WORKSHOP

1. What was the most interesting during this workshop?

- *Different debates and exchange of ideas were interesting during this workshop*
- *SWOT analysis, field visit in Velika Hoça/Hoça e Madhe, Training Centre in Novobrdë/Novobërdë.*
- *Learning of the history of Novobrdë/Novobërdë and Velika Hoça/Hoça e Madhe was in my interest.*
- *The spirit of participants in improvement of current situation, open discussion.*
- *The methods developed during the workshop that were supposed to be applied were interesting for me.*
- *Subject, thoughts, way of workshop development, visits, etc.*
- *The visit to Novobrdë/Novobërdë was much more interesting for me due to the knowledge obtained for this location.*
- *Numerous and interesting ideas. Summary of the ideas, lecture style, tremendous depository.*
- *Understanding and cooperation among the participants.*
- *Visits to Novobrdë/Novobërdë, Vushtrri/Vučitrn and Hoça e Madhe/Velika Hoça and a SWOT analysis of Vushtrri Municipality regarding cultural monuments, positive and negative aspects.*
- *Highlight of the conversation always when the topic was on the town I was born and raised, it means Vushtrri.*
- *Our awareness on the cultural monuments and the thinking of what we could undertake in making those as much attractive.*

- *Of the great interest was that we had the opportunity to visit other locations; what was worked in those localities and that through this workshop to acquire good practices for implementing of those in our municipality.*
- *Acquaintance with the most important monuments of cultural heritage.*
- *Organizing a workshop followed with a study visit.*
- *Social contact with each other, debates.*
- *Interactive debate on the benefit of cultural heritage.*
- *Historical data on the monuments and memory map.*
- *Everything was at appropriate level, creativity, friendship, social contact, contact with different groups of civil society, understanding with the cultural heritage.*
- *All: itinerary, workshop, food.*
- *During this workshop was interesting introduction with other persons as well as the approach to topics.*
- *Genuine discussion on the cultural heritage of Vushtrri and the vicinity.*
- *Field visits, SWOT.*
- *Dedication of the participants during the sessions and expression of different viewpoints.*

2. Your opinion of what could be improved?

- *I think the civic awareness on the monuments of historical importance shall rise as well as the opportunity of the development of Vushtrri.*
- *The culture of the debate.*
- *I didn't know on what we could change.*
- *Sincere debate.*
- *The manner of the debate.*
- *The tourism should be more traditional, with historic values*
- *If having additional classes for more ideas.*
- *Preparing participants with preliminary agenda.*
- *Awareness on the protection of cultural monuments due to their great importance knowing that in entire world the cultural monuments are maintained here at those are being destroyed.*

- Unë mendoj se duhet të ketë mirëkuptim dhe respektim të mendimit të secilit individ gjatë paraqitjes së mendimit të tijë apo të tyre.
- Pjesëmarrja prej segmenteve tjerë të shoqërisë, sepse shumica e atyre që erdhën nga Vushtrria ishin shumë të rinj dhe të papërvojë.
- Ndoshta kohëzgjatja 4 ditore e një punëtorie, mund të kalojë edhe në monotoni. Propozim 2x2 ditë.
- Duke qenë pakë me interaktiv.
- Të ipej më shumë rëndësi debatit në lidhje me problemet me interesat dhe përgjegjësit e qytetarëve.
- Mënyra e zhvillimit të debateve.
- Vizita e fshatrave, për arsye të hulumtimit më të madh të trashëgimisë.
- Informimi i pjesëmarrësve të jetë më i mirë.
- Renovimi i menjëhershëm i tri monumenteve kryesore të qytetit (Kalaja, Ura e Gurit, Hamami).
- Të jetë një kah më e mirë e debatit si dhe nga grupi punues i CHWB të jen më të sjellshëm me pjesëmarrësit.
- Infrastruktura ekzistuese.
- Mendoj se në përgjithësi ka qënë në nivel.
- Përfaqësim edhe më i llojlojshëm (si institucional ashtu edhe i shoqërisë civile). Është mirë që të paktën në sesionet kryesore të punës, të jenë prezent përfaqësuesit e të gjitha apo e shumicës së profileve (si institucionale ashtu edhe të shoqërisë civile) nga komuna përkatëse.

3.Cila pjesë e punëtorisë ju ka pëlqyer më shumë?

- Vizitat në terren dhe rastet e analizuara = 13 (39%)
- SWOT analiza = 10 (30%)
- Harta e memories = 9 (27%)
- Ligjëratat = 2 (4%)

4.A dëshironi të merrni pjesë si profesionist apo si qytetar, në projektin e Kalasë së Vushtrrisë ? Në cilin aspekt mund të ndihmoni?

- Në aspektin e qytetarit të Vushtrrisë.
- Unë meqënëse nuk jam ndonjë ekspert i kësajë lamie, unë do të marrë pjesë si qytetarë dhe do të jepi kontributin timë.
- Nga aspekti profesional.

- Mendoj si qytetarë do të ishte kontribut i mirë për projektin.
- Po, në mbrojtjen e monumenteve kulturore.
- Kam kënaqsin të jem pjes e kti projekti : si historjan.
- Jo.
- Po si ark.
- Po kam dëshir të jem pjesmarres në fotografim •••• dhe ne historikun e Vushtrrisë.
- Nuk është e rëndësishme se çfarë aspekti do të ndihmoja në projektin e kalasë po gjithësesi që do të doja të merrja pjesë në këtë projekt në të dy aspektet.
- Po kisha dashtë që të marrë pjesë sepse përpos që mund t'ju shërbej me njohuritë që i kam mund të marrë dhe shumë nga ju.
- Po.
- Profesionist në rolin e përfaqësusit të organizatës.
- Po, po të vazhdoj të jap përkrahjen time.
- Po, mendoj se me kontributin ma të madh do e ipja në aspektin e promovimit dhe të vetedisimit të qytetarëve.
- Si qytetar në pikpamje të trashëgimisëe kulturore.
- Po, mundem të ndihmoj në mbrojtjen e kalase, në aspektin konstruktiv dhe urban.
- Po dëshiroj të jem pjes e projektit si dhe mundë të ndihmoi në aftësimin e rinis në ruajtjen trashëgimis.
- Do të dëshiroja të jem pjesë e projektit të Kalasë e Vushtrrisë. Në aspektin historik të kalasë.
- Pun vullnetare.
- Me keqardhje e them që nuk besoj se kam mundësi.

5.Komente apo sugjerime të tjera

- Stafit të jetë më i hapur dhe i shoqërueshëm.
- Ju faleminderit për ftesën.
- Punë e shkëlqyer : jeni 1-sh fare (CHWB).
- Ju faleminderit për këtë workshop të ngjitjes së vedisimeve e sidomos të rrinjët.
- Të mryjm monumentet historike historike e jo te jen ato vetëm gojdhene siq thut populli. Shkel e shko.
- Do doja që permes ideve tona të mos ketë përfitim personale po e gjitha të realizohet në projekt.

- *I think we should show more understanding and the respect toward the each person's opinion.*
- *Participation of other segments of the society since most of them coming from Vushtrri were young and without experience.*
- *Probably the 4-day duration of the workshop would become tedious. Proposal for 2x2-days.*
- *Being more interactive.*
- *To give importance to the debate on the issues and the interests and the responsibility of the citizens.*
- *The manner of the development of the debates.*
- *Visit in the villages for purpose of broader research of cultural heritage.*
- *Better information of the participants.*
- *Immediate renovation of three main cultural monuments of the town (Castle, Stone Bridge and Hammam).*
- *Bringing better direction to the debate as well as ... the CHwB's working group be more courteous with the participants.*
- *Existing infrastructure.*
- *I think that in general was all right.*
- *More diverse presentation (both institutional and of the civil society). At least to have representatives of all or the majority of the profies during the main working sessions (institutional and of civil society) from the respective municipality.*

3. What part of the workshop you have enjoyed the most?

- *Field visits and cases analyzed = 13 (39%)*
- *SWOT analysis = 10 (30%)*
- *Memory Map = 9 (27%)*
- *Lessons = 2 (4%)*

4. Would you prefer to participate in the project of the Castle of Vushtrri as a professional or a citizen? In which aspect you think you could assist?

- *In terms as a citizen of Vushtrri.*
- *Since I am not an expert of this subject I'd rather take part as a citizen and give my contribution as such.*
- *In professional outlook.*
- *I think that as a citizen would be a good contribution to the project.*

- *Yes, in the protection of the monuments of the cultural heritage.*
- *I have the pleasure of being part of this project as a historian.*
- *No.*
- *Yes, as arch.*
- *Yes, I would like to be part of the picture ... and in the history of Vushtrri.*
- *It is not important in what role I would help in the project of Castle but for sure I would take part in both aspects of this project.*
- *Yes, I would like to take part since other than serving with my knowledge I would also gain more from you.*
- *Yes.*
- *As an expert in role of the representative of the organization.*
- *Yes, if continued to give my support.*
- *Yes, I think that I could give greater contribution in the aspect of promoting and the awareness rising of the citizens.*
- *As a citizen in view of cultural heritage.*
- *Yes, I could help in the protection of the Castle, in positive and urban aspect.*
- *Yes, I would like to be part of this project and could assist in youth's capacity on protection of the heritage.*
- *I would like to become part of the project of Vushtrri Castle. In historical viewpoint of the project.*
- *Volunteering.*
- *Respectfully I decline.*

5. Other comments and suggestions:

- *The staff to be more approachable and sociable.*
- *Thank you for invitation.*
- *Excellent work: you're no. 1 (CHwB).*
- *Thank you for this workshop for awareness rising, especially among the youth.*
- *To protect historical monuments and not only as legends or as people say – hastily.*
- *I wish that everything is done in the project and our ideas not bringing to personal benefits*

- *Respekt! Dhe urim nga ana ime sepse ne po na mungojnë kësi lloj puntorisë.*
- *Moderator i kësaj punëtorie gjatë tërë punëtorisë së organizuar (4 ditore), ka qenë i shkëlqyeshëm, si me moderim, ligjërim, cicerone gjatë vizitave dhe shumë i gjindshëm në situata të çfarëdoshme. P.S . falenderim edhe për ndihmësit e tjerë, sidomos për Mirin (nga i cili, pjesmarrsit e punëtorisë tone mund të përfitojn shumë lidhur me qëndrimin dhe mirësjelljen).*
- *Të vazhdohet kështu.*
- *Pjesëmarrsit ti len temat personale qe ti qasen atyre profesionale.*
- *Zoti ju dhashtë bereqet.*
- *Sugjeroj që këtë lloj aktiviteti të mbahet në të gjitha komunat, qytezat e tjera. Për arsye se ju jepni një mundësi shumë të madhe për ruajtjen dhe trashëgimin kulturore...*
- *Mundësisht të keni kujdes në përzgjedhjen e grupit punues tuajin e jo të merrni njerëz të cilët e japin një imazh jo edhe aq të mire për organizatën tuaj.*
- *Të vazhdohet kjo punëori edhe me veprime konkrete, përkatësisht materializimin e tyre në publik.*
- *Të vazhdoj vedisimi i të rinjve.*

- *Respect! And greetings from my side since we lack such kind of workshops.*
- *The facilitator of this workshop was excellent throughout entire workshop (4-days), by moderating, lecture lessons, guiding during the visits and very adaptable in different situations. P.S. Thanking to other facilitators, too, especially to Miri (from whom the workshop participants could benefit on the attitude and courtesy).*
- *Keep this way.*
- *Participants to abandon personal topics and access to those professional.*
- *May God award you.*
- *I suggest holding such activities in all municipalities, towns, etc. Because you offer huge possibilities in the preservation of the cultural heritage.*
- *Preferably having precaution when selecting your own working group and avoiding bringing people who diminish the image of your organization.*
- *To continue this workshop with tangible actions, i.e. their manifestation to the public.*
- *To continue with the awareness building of the youth.*

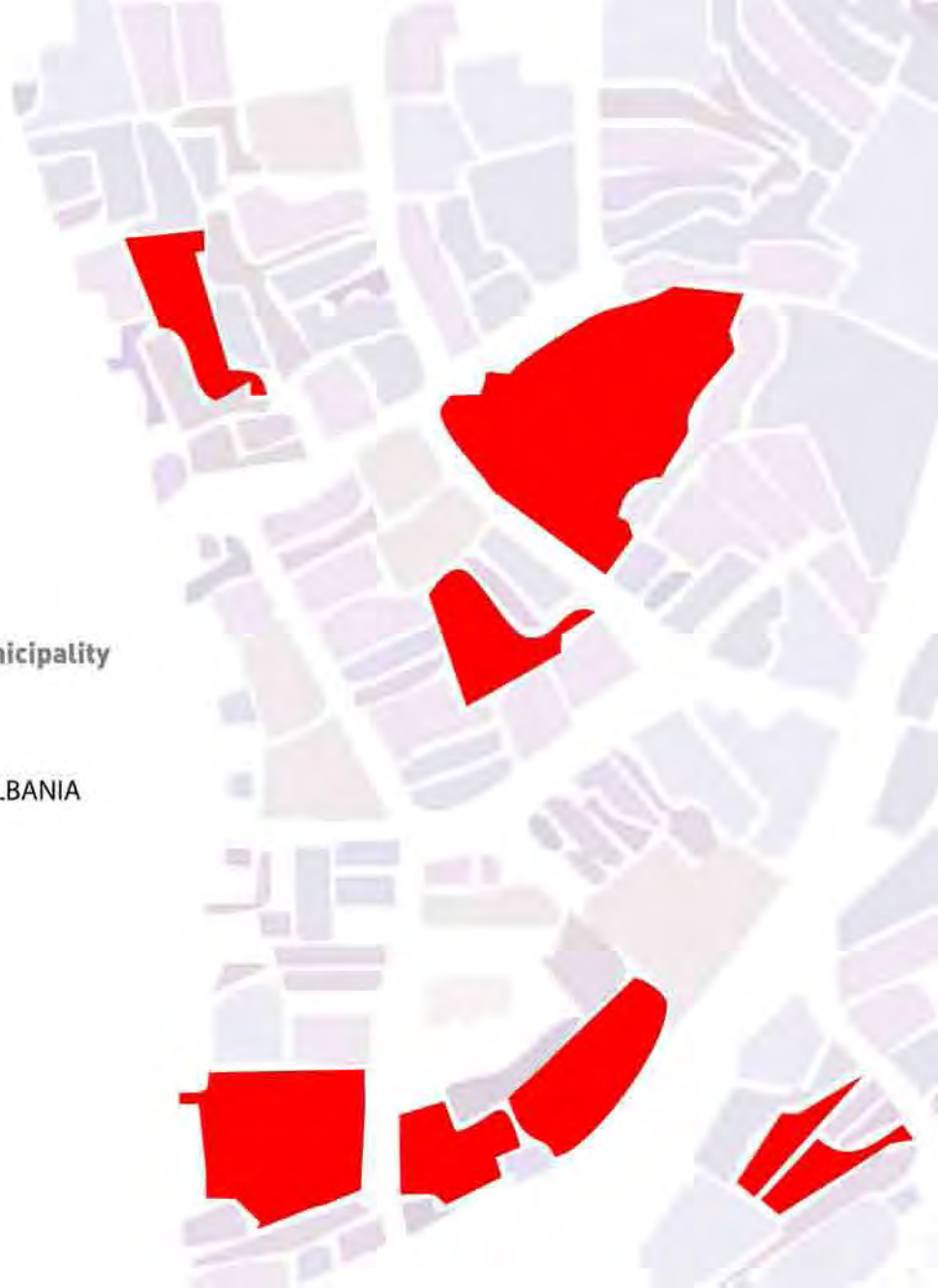

GJAKOVA / ĐAKOVICA

Sfidat dhe mundësitë e trashëgimisë kulturore të komunës
Challenges and opportunities of the cultural heritage of municipality

28 Qershor / June - 1 Korrik / July 2011

Suharekë / Suva Reka - KOSOVË / KOSOVO, Valbonë - SHQIPËRI / ALBANIA

LISTA E PJESËMARRËSVE/PARTICIPANTS LIST

Luan Nushi -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Faton Deva -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Burbuqe Bakija Deva -	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit/Ministry of Culture, Youth and Sport
Jeton Aliu -	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë/Ministry of Trade and Industry
Osman Gojani -	Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve Gjakovë Institute for the Protection of Monuments in Gjakova/Đakovica
Faton Pruthi -	Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve Gjakovë Institute for the Protection of Monuments in Gjakova/Đakovica
Leonora Raci -	Komuna e Gjakovës, Drejtorja për Urbanizëm dhe Planifikim Municipality of Gjakova/Đakovica, Department of Urbanism and Planning
Elida Bejtullahu -	Komuna e Gjakovës, Drejtorja për Urbanizëm dhe Planifikim Municipality of Gjakova/Đakovica, Department of Urbanism and Planning
Fatos Deda -	Komuna e Gjakovës, Drejtorja për Urbanizëm dhe Planifikim Municipality of Gjakova/Đakovica, Department of Urbanism and Planning
Shpejtim Reznici -	Komuna e Gjakovës, Drejtorja e Zhvillimit Ekonomik Municipality of Gjakova/Đakovica, Department of Economic Development
Masar Rizvanolli -	Shoqata e intelektualëve "Jakova"/Association of intellectuals "Jakova"
Ali Shehu -	Shkolla e Mesme Ekonomike "Kadri Kusari"/Economic High School "Kadri Kusari"
Shkëlzen Saraqini -	Muzeu Regjional Gjakovë/Regional Museum in Gjakova/Đakovica
Shkëlqim Jupa -	"Qarshia e Jupave"
Lulzim Jupa -	"Qarshia e Jupave"
Kujtim Rrahmani -	OJQ "Arteza"/NGO "Arteza"
Fortesë Luzha -	Studente/Student
Freskina Mula -	Studente/Student
Drenusha Mula -	Studente/Student
Sali Shoshi -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB)/Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Drenusha Mula -	Studente/Student
Sali Shoshi -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB)/Cultural Heritage without Borders (CHwB)

AGJENDA

Data	Vendi	Koha	Aktiviteti
28 Qershor E Martë	Gjakovë dhe Prishtinë	09:00	Nisja dhe udhëtimi i pjesëmarrësve nga Gjakova dhe Prishtina në Hotel Solid, Suharekë Mbërritja dhe akomodimi në hotel Solid, Suharekë
			Paradite e lirë
	Hotel Solid, Suharekë	13:00	Dreka
		14:30	Mirëseardhja, qëllimi, metodologjia dhe sqarimi i rrjedhës së punëtorisë Turizmi bazuar në trashëgiminë kulturore dhe natyrore Sesioni 1: Prezantimi i pjesëmarrësve dhe harta e memories së trashëgimisë natyrore dhe kulturore të Gjakovës Sesioni 2: SWOT analiza nëpër grupe Sesioni 3: Prezantimi i SWOT analizës në grupe
		19:30	Darka
29 Qershor E Mërkurë	Hotel Solid, Suharekë	08:30	Mëngjesi Paradite e lirë
		11:00	Sesioni 4: Ndarja në 3 grupe punuese tematike dhe analiza e objektivave, projekteve dhe aktiviteteve
		13:00	Dreka
		14:30	Sesioni 5: Prezantimi i grupeve punuese dhe diskutimi për temat e ngritura Sesioni 6: Përmirësimi dhe plotësimi i listës së projekteve nga rekomandimet e grupeve tjera
		19:30	Darka
30 Qershor E Enjte	Hotel Solid, Suharekë	08:30	Mëngjesi Paradite e lirë
			Sesioni 7: Trajtimi i çështjeve specifike për hapat e ardhshëm të Programit
	Çarshia e Jupave, Gjakovë	11:00	Dreka
		13:00	Dreka
		14:00	Evalumi i punëtorisë Përfundimi i punëtorisë Diskutimi për hapat e mëtejshëm dhe përmbyllja
		16:30	Nisja për Valbonë (Shqipëri)
	19:30	Darka në Valbonë	
1 Korrik E Premtë	Valbonë, Shqipëri	08:30	Mëngjesi
		10:00	Vizitë në Valbonë
		13:30	Dreka
		15:00	Vizitat në Bujan dhe në regjionin e Bajram Currit
		18:00	Përfundimi i punëtorisë dhe kthimi i pjesëmarrësve në Gjakovë dhe Prishtinë

AGENDA

Date	Place	Time	Activity
28 June Tuesday	Gjakova/Đakovica and Prishtina/Priština	09:00	Departure and travel of participants from Gjakova/Đakovica and Prishtina/Priština to Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka Arrival and accommodation in Solid Hotel, Suhareka/Suva Reka Off time in the morning
		13:00	Lunch
	Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka	14:30	Greetings, scope, methodology and explanation of the flow of workshop Cultural and natural heritage-based tourism Session 1: Introduction of the participants and the memory map of cultural and natural heritage in Gjakova/Đakovica Session 2: SWOT analysis in groups Session 3: Presentation of SWOT analysis in groups
		19:30	Dinner
29 June Wednesday	Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka	08:30	Breakfast Off time in the morning
		11:00	Session 4: Division into 3 thematic groups and the analysis of objectives, projects and activities
		13:00	Lunch
		14:30	Session 5: Presentation of working groups and discussions on the raised topics Session 6: Improvement and completion of the project list from the recommendations of other groups
		19:30	Dinner
30 June Thursday	Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka	08:30	Breakfast Off time in the morning
		11:00	Session 7: Addressing specific issues for next steps of the Program
		13:00	Lunch
	Çarshia e Jupave, Gjakova/Đakovica	14:00	Evaluation of the workshop End of the workshop Discussion on further steps and conclusion
		16:30	Departure to Valbona (Albania)
		19:30	Dinner in Valbona
1 July Friday	Valbona, Albania	08:30	Breakfast
		10:00	Field visit in Valbona
		13:30	Lunch
		15:00	Visits in Bujan and in Bajram Curri region
		18:00	End of the workshop and return of the participants in Gjakova/Đakovica and Prishtina/Priština

GJAKOVA NË NJË SHIKIM

TË DHËNAT

Sipërfaqja Komunale: 586 km²*

Dendësia: 293,42 banorë/km²*

Lartësia mbidetare: 365 m*

Popullsia Komunale: 94,158 (sipas REKOS 2011 - Rezultate paraprake)

STRUKTURA URBANE EVENDBANIMIT**

Qyteti i Gjakovës ka qenë vendbanim që nga periudha e mesjetës së hershme, por si qendër e rëndësishme për tregti dhe artizanate në Perandorinë Osmane gjatë shekullit XV qendra e saj u zhvillua në strukturë të dendur urbane brenda një kohe të shkurtër, e karakterizuar nga Çarshia e Madhe. Aty, dyqanet e vogla u renditën në rrugët me kalldrëm në pjesën e vjetër të qytetit nga shekulli XVI, dhe thuhet se në një kohë numri i tyre ishte mbi 2000 sosh. Qyteti ishte i njohur për tregtinë dhe artizanatet e tij siç janë zdrukthëtaria, lëkurëpunuesit dhe metalpunuesit (si ata të armëve ashtu edhe filigranët) duke e furnizuar ushtrinë osmane dhe nga roli i saj tregtar kishte pasuar edhe ditën e tregut njëherë në javë. Tyrbet, teqetë, xhamitë dhe hamami e tregojnë rëndësinë e Gjakovës si qendër Osmane, me ç'rast ritet dhe traditat që kanë të bëjnë me të vazhdojnë edhe sot. Komuna përmban shembuj të rëndësishëm të monumenteve të konfesioneve të ndryshme. Megjithatë, konflikti i vitit 1999 shkatërroi një pjesë të madhe të qendrës së saj historike, sidomos kur zjarri kaploi të gjitha dyqanet e vogla të ndërtuara me dru.

SHPREHJA ARKITEKTONIKE**

Gjatë shekullit XVII qyteti pa zhvillim të shpejtë. Në këtë kohë u ndërtuan shumë xhami, hane, teqe dhe një hamam mbresëlënës, kurse Çarshia e Madhe luante rolin kryesor hapësinor, shoqëror dhe ekonomik në qytet. Pas shkatërrimit thuajse të plotë të saj në vitin 1999 pjesa më e madhe e saj u rindërtua shpejtë edhe pse rehabilitimi shoqëroro-ekonomik dhe psikologjik akoma është proces i

ngadalshëm. Kjo u bë në mënyrë të shpejtë duke inkorporuar struktura kryesore të materialeve moderne (punë me blloqe të betonit dhe terakotës) me fasada tradicionale të drurit dhe vitrina të dyqaneve për të rikrijuar diçka nga skena e rrugës origjinale urbane. Megjithatë, pjesa më e madhe e këtyre dyqaneve kanë mbetur të zbrazëta pasi që ka shumë pak mundësi ekonomike dhe çarshia është zvogëluar shumë. Një numër i monumenteve të shquara publike datojnë që nga periudha bizantine dhe osmane, sidomos Xhamia e Hadumit që është rinovuar rishtazi dhe teqetë e ndryshme. Dy ura të mëdha kapërcejnë lumin Krena dhe Erenik; Ura e Terezive është shembull i ndërtimit osman me shumë harqe dhe thuhet se njëherë ka qenë më e gjata në Kosovë; tjetra (Ura e Fshejtë) është një urë me hark të lartë dhe vend i ekskursioneve verore dhe i kërcimit nga ura. Janë rikrijuar një numër i kullave në pjesën e vjetër të qytetit dhe janë shndërruar në bare/restorante, edhe pse shumica dërmuese e tyre janë në vendet rurale dhe gjithnjë e më tepër po braktisen.

KONSERVIMI I INTEGRUAR**

Ndjenja e vendit dhe krenarisë së qytetit është karakteristikë që përmendet shpesh nga popullsia e Gjakovës. Komuna është përkrahur për zbatimin e masave për pjesëmarrjen e publikut në procesin e planifikimit të zhvillimit, përmes Punëtorisë për Vizionin, e cila synonte të fuqizojë shoqërinë civile dhe të forcojë dialogun me autoritetet lokale. Ndjenja më e madhe e pronësisë për Planet e ardhshme Zhvillimore Komunale dhe Urbane është ambicje kyçe, e cila bënë thirrje që pjesa e vjetër e qytetit të shihet si burim i vlefshëm shoqëror dhe ekonomik. Me këtë, shpresohet se zona e bregut të lumit, rigjenerimi i zonave të tjera të qytetit dhe banimi më i dendur në Çarshinë e Madhe do të jetë rezultat i strategjive brenda planeve rregulluese të frymëzuara nga rezultatet e punëtorisë.

*Të dhëna të marra nga webfaqja e Komunës së Gjakovës

**Këto informata janë marrë nga broshura e përgatitur nga CHwB për Konferencën 'Ruajtja e Zonave Historike në Kosovë', e mbajtur më 21-23 mars 2011, në Prizren, Kosovë, nën organizimin e Zyrës së Përfaqësuesit Special të Bashkimit Evropian (EUSR)

GJAKOVA/ĐAKOVICA IN A GLANCE

DATAS

Areas Municipal: 586 km²*

Density: 293,42 inhabitants/km²*

Altitude: 365 m*

Municipal Population: 94,158 (according to REKOS 2011 - Preliminary Results)

URBAN SETTLEMENT PATTERN**

The town of Gjakova/Đakovica has been a settlement since the early medieval period, but as an important centre for trades and crafts in the Ottoman Empire during the 15th century its centre soon grew into a dense urban fabric characterised by the Grand Bazaar. Here, small shops lined cobbled streets in the old part of town from the 16th century, and are said to have numbered over two thousand at one point. The town was renowned for its trades and crafts, such as carpentry, leather and metalwork (both guns and filigree) supplying the Ottoman army, and its commercial role was supplemented by a weekly market. Dervish lodges, tekkes, mosques and a hammam testify to the importance of Gjakova/Đakovica as an Ottoman centre, and rituals and traditions associated with this are continued today. The municipality also contains noteworthy examples of different confessions. The conflict in 1999, however, saw the destruction of much of this historic core especially as fire swept through the small timber shops.

ARCHITECTURAL EXPRESSION**

The 17th century saw the town's rapid development when many mosques, hans, tekkes and a striking hammam were built, with the Grand Bazaar playing a pivotal spatial, social and economic role in the city. Following its almost complete destruction in 1999, it was largely reconstructed soon after although the socio-economic and psychological rehabilitation is still a slow process. This was undertaken rapidly, incorporating primary structures of modern materials

(concrete and terracotta blockwork) with traditional timber façades and shop frontages to recreate something of the original urban street scene. These shops, however, have largely remained empty as there is little economic opportunity and the market is much reduced. A number of noteworthy public monuments date from the Byzantine and Ottoman period, especially the recently restored Hadum Mosque and various tekkes. Two large bridges span the rivers Krena and Erenik; the Tailor's Bridge is a multiarched example of Ottoman construction and once said to be the longest in Kosovo; the other (the Sacred Bridge) is high-arched and the scene of summer excursions and bridge jumping. A small number of kullas have been recreated in the old part of town and converted into bar/restaurant functions, although the vast majority are in rural areas and increasingly derelict.

INTEGRATED CONSERVATION**

The sense of place and pride in the town is an oft-cited characteristic of Gjakova/Đakovica's population. The Municipality was supported in introducing measures for public participation in the development planning process, through a Visioning Workshop that sought to empower civil society and strengthen the dialogue with local authorities. An increased sense of ownership of prospective Municipal and Urban Development Plans is a key ambition, encouraging the historic part of town to be seen as a valuable social and economic resource. With this, it is hoped that the riverside area, regeneration of other areas of the town and an increased inhabitation of the Grand Bazaar will be the result of strategies within regulatory plans inspired by the results of the workshop.

*Datas extracted from Gjakova/Đakovica Municipality's webpage

**These informations are extracted from the booklet that was produced by CHwB for the conference 'Preserving Historic Districts in Kosovo' held on 21-23 March 2011 in Prizren, Kosovo, organized by the European Union Special Representative Office (EUSR)

HARTA E MEMORIES

Objektet dhe komplekset me vlere:

- Çarshia e Madhe Gjakovës (e përmendur disa herë për arsye historike, politike, fetare, institucionale dhe ekonomike)
- Rrugët me kalldrëme dhe dyqanet e vjetra në Çarshi
- Shtëpitë qytetare gjakovare (kultura e banimit)
- Mëhallat e Geçarëve dhe të Gecës
- Objekti i Muzeut Etnografik
- Medresja e Madhe dhe Medresja e Vogël
- Mullinjtë
- Dyert e punuara të shtëpive si dhe mënyra e hyrjes në to
- Teqet e qytetit (tarikatet ose sektet) dhe historitë e tyre të veçanta
- Bagikat (terrenet sportivo-kulturore shumëpërdorimshe)

Fshatrat dhe rrethinat e qytetit:

- Fshati Nivokaz ("Dubrovniku i Kosovës")
- Fshati Rogovë me objektet e tij kulturore shumë të lashtë: Ura e Hijes së Metës e shekullit IV, Kulla e e Ymer Pogës, Xhamia e Hasan Agës e shekullit XV
- Fshati Skivjan dhe Kullat e tij
- Kompleksi i Sukës së Cermjanit

Trashëgimia natyrore e Çabratit:

- Çabrati si pika më e lartë e qytetit
- Vreshtat në Çabrat
- Bilbilat e Çabratit
- Përmendorja në Çabrat

MEMORY MAP

Buildings and structures with values:

- Grand Bazaar (Çarshia e Madhe) of Gjakova/Đakovica (mentioned several times for historical, political, religious, institutional and economic reasons)
- Cobbled streets and old shops in the Bazaar (Çarshi)
- Traditional vernacular houses of Gjakova/Đakovica (the dwelling culture)
- Geçar and Geca quarters (mahallas)
- The Ethnographic museum building
- Great Madrasah and Small Madrasah
- Mills
- Crafted house-doors and the way of entering
- Tekkes of the town (orders or tariqats) with their specific histories
- Bagjka (the multifunctional sport and culture grounds)

Villages and the surroundings of the town:

- Nivokaz village ("Dubrovnik of Kosova")
- Rogova village with its ancient cultural structures: Ura e Hijes së Metës (the Meta's Bridge) of the IV century, Ymer Poga's Kulla (tower), Hasan Aga Mosque of XV century
- Skivjan village and its Kullas (towers)
- Suka e Cermjanit's ensemble

Natural heritage of Çabrat:

- Çabrat, as the highest point of the town
- Vineyards in Çabrat
- The nightingales of Çabrat
- The memorial in Çabrat

Urat e qytetit:

- Ura e Fshajt
- Kanioni i Drinit tek Ura e Fshajt
- Ura e Taliqit

Lumenjtë e Gjakovës:

- Lumenjtë Ereniku, Krena, Llukaci dhe Drini i Bardhë
- Krojet apo çeshmet (4 ekzistojnë nga 18 dikur)
- Vija e mullinit (vijë uji) si atraksion për qytetin

Traditat dhe zakonet:

- Zanati i koburave dhe artizanati vendas në përgjithësi
- Vargjet e duhanit të terur
- Tradita qytetare e kujdesit ndaj natyrës
- Veshja qytetare gjakovare
- Festivali "Gjakova këndon"

Bridges of the town:

- The Fshajt bridge
- Drini canyon at Fshajt bridge
- Taliq's bridge

Gjakova/Đakovica's rivers:

- Ereniku, Krena, Llukac and Drini i Bardhë rivers
- Springs or fountains (*çeshme*) (now remaining 4 of 18 initially)
- *Mill's track* – (runlet) as an attraction for the town

Traditions and customs:

- Guncraft and local craftsmanship in general
- Ranges of tobacco that earlier would be dried out in Gjakova/Đakovica
- Civic tradition (of guild) on the care for the nature
- Civic (vernacular) Gjakovan wearing
- The festival "Gjakova këndon" ("Gjakova/Đakovica sings")

SWOT ANALIZA

Përparësitë :

- Llojlojshmëria e trashëgimisë kulturore dhe natyrore
- Pasuria e zakoneve dhe traditave kulturore (gastronomia, aktivitetet shoqërore si mitingu i poezisë, këngët e vallet e vjetra, etj.)
- Pozita gjeografike strategjike (qëndrore në rrafshin e Dukagjinit dhe ndërlidhja kufitare, lartësia mbidetare, klima e mirë, lumenjtë e bazeni artificial, toka pjellore, infrastrukturat rrugore dhe ajrore)
- Kapacitete të mjaftueshme humane (burime profesionale të mjaftueshme në të gjitha lëmitë, ekzistimi, operimi dhe ekspertiza e OJQ-ve), mosha e re e popullsisë dhe rëndësia e diasporës
- Kapacitetet hoteliere për pranimin e vizitorëve
- Vetëdijësimi i lartë qytetar për trashëgiminë kulturore dhe natyrore të qytetit
- Interesi i komunitetit për zhvillimin e kulturës dhe turizmit
- Prania e institucioneve si Instituti i Mbrojtjes së Monumenteve Gjakovë, Muzeu Etnografik, etj.
- Infrastruktura ligjore ekzistuese

Dobësitë:

- Mosbashkëpunimi midis institucioneve vendore (mes tyre) dhe qëndrore
- Vullnet i pamjaftueshëm politik për të mbështetur sektorin e trashëgimisë kulturore
- Kompetencat e kufizuara të Komunës së Gjakovës në lëminë e trashëgimisë kulturore
- Mungesa e strategjisë së prioritizimit të llojeve të trashëgimisë kulturore dhe natyrore
- Mungesa e politikave për konzervim të integruar të zonave industriale
- Pamjaftueshmëria e buxhetit për trashëgiminë kulturore dhe natyrore
- Mungesa e investimeve në trashëgiminë kulturore dhe natyrore dhe konzervimin e integruar

- Mungesa e investimeve komunale e qëndrore në zhvillimin ekonomisë së vogël zejtare
- Largimi i elitës/profesionistëve të kulturës jashtë regjionit
- Mos licencimi dhe kategorizimi i objekteve hoteliere
- Statusi pronësor i pazgjidhur për disa objekte të trashëgimisë kulturore
- Mungesa e qëndrës info-turistike
- Mungesa e sinjalizimeve për objektet turistike
- Mungesa menaxhuese në sektorin e kulturës
- Konteksti i vështirë ekonomik i qytetit

SWOT ANALYSIS

Strengths:

- Variety of cultural and natural heritage
- The funds of customs and cultural traditions (gastronomy, social activities like the poetry rally, songs and old dances, etc.)
- Strategic geographical position (central to the Dukagjini Plain and border communications, elevation, good climate, rivers and artificial basin, fertile soil, road and airline infrastructure)
- Sufficient human capacity (adequate professional resources in all subject areas; the existence, operation and know-how of the NGOs), the young age of the population and importance of the Diaspora
- Hotel capacities for receiving visitors
- Grand civil awareness on cultural and natural heritage of the city
- Community's interest on the development of culture and tourism
- Presence of the institutions such as the Institute for Protection of Monuments Gjakova/Đakovica, the Ethnographic Museum, etc.
- Existing legal infrastructure

Weaknesses:

- The absence of cooperation between local institutions (among them) and the central level
- Insufficient political willpower to support the cultural heritage sector
- Limited powers of the Municipality of Gjakova/Đakovica in the field of cultural heritage
- Lack of strategy for prioritizing the types of cultural and natural heritage
- The absence of integrated conservation policies for industrial zones
- Insufficient budget for cultural and natural heritage
- The absence of investments in cultural and natural heritage and integrated conservation
- Lack of central and municipal investments in the development of small craft business
- Departure of culture elite/professionals outside the region
- Non-licensing and categorization of hotel facilities

- Unresolved property status of several facilities of cultural heritage
- The absence of touristic information center
- The absence of signalizations for the tourist facilities
- The lack of management in the culture sector
- Difficult economic background of the city

Mundësitë:

- Rritja e buxhetit për kulturën
- Shfrytëzimi i fondeve të jashtme për trashëgiminë kulturore
- Fuqizimi i partneritetit publik-privat
- Forcimi i bashkëpunim ndër-institucional/OJQ/kompani private
- Rritja e bashkëpunimit ndërkufitar Kosovë-Shqipëri
- Përcaktimi i zonave me interes të veçantë të trashëgimisë kulturore
- Aftësim dhe fushata vetëdijësimi për trashëgiminë kulturore
- Hartimi i politikave për zhvillimin e industrisë kreative
- Implementimi i ligjeve të paimplementuara
- Revitalizimi i komplekseve industriale
- Ndërtimi i rrugës Gjakovë-Shkodër
- Krijimi i info-qendrave

Kërcënimet:

- Zhdukja e monumenteve të kulturës dhe përvetësimi i tyre
- Pronësia e padefinuar e objekteve dhe hapësirave kulturore/natyrore
- Centralizimi i kompetencave për trashëgiminë kulturore
- Vazhdimi i moskoordinimit ndërmjet niveleve qendror dhe lokal
- Ndarja joproportionale e granteve qeveritare
- Politika diskriminuese “ndër Pejë”
- Politizimi i kulturës
- Menaxhimi i mëtutjeshëm me objektet e konservuara
- Konkurenca jo e ndërshtme ndërmjet bizneseve në fushën e hotelieritizmit
- Mosrealizimi i shndërrimit të aeroportit nga destinimi ushtarak në atë të fluturimit civil

Opportunities:

- Budget increase for the culture
- Use of external fundings for cultural heritage
- Strengthening of public-private partnership
- Strengthening interdepartmental/NGO/private companies cooperation
- Increase of cross-border cooperation Kosovo-Albania
- Definition of zones of special interest to cultural heritage
- Training and awareness campaigns on cultural heritage
- Drafting the policies on the development of the creative industry
- Execution of not-implemented laws
- Revitalization of industrial facilities
- Construction of the road Gjakova/Đakovica-Shkodër
- Establishment of infocenters

Threats:

- The disappearance of cultural monuments and their appropriation
- Undefined ownership of the cultural/natural facilities and spaces
- Centralization of power in the cultural heritage field
- Continuation of non-coordination among central and local levels
- Disproportional allocation of government grants
- Discriminatory policy "under Peja/Peć"
- The politicization of the culture
- Further management with conservated facilities
- Unfair competitiveness among businesses in the field of hoteliery and tourism
- Unexecuted transformation of the military airfield into civilian

ANALIZA E OBJEKTIVAVE

GRUPI 1- MBROJTJA DHE KONSERVIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE

AKSIONI/AKTIVITETI/ PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PÛRKRAHËSIT/ PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA	KOSTO FINANCIARE PËRAFËRT(€)
SENSIBILIZIMI I VENDIMARRËSVE	AM	IMM GJAKOVË	OJQ, KOMUNA GJAKOVË	IMM GJAKOVË	
PROMOVIMI	ASH	KOMUNA GJAKOVË	OJQ, BIZNESI	KOMUNA GJAKOVË, OJQ	5 000
KRIJIMI I FONDIT PËR KONSERVIM	AGJ	KOMUNA GJAKOVË	MKRS, MTI	KOMUNA GJAKOVË	20 000
HARTIMI I "BAZAVE" TË KONSERVIMIT PËR PLANIFIKIMIN HAPËSINOR DHE URBAN	ASH	IMM GJAKOVË, KOMUNA GJAKOVË	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	IMM GJAKOVË	30 000
TABELAT INFORMATIVE	ASH	IMM GJAKOVË	MKRS, MTI	IMM GJAKOVË	10 000
PËRCAKTIMI I LISTËS SË TRASHËGIMISË KULTURORE	AGJ	MKRS	IMM GJAKOVË, EKSPERTËT	MKRS, IMM GJAKOVË	50 000
HARTIMI I PLANIT MENAXHUES PËR ÇARSHINË E MADHE	ASH	KOMUNA GJAKOVË	IMM GJAKOVË, DONATORË, OJQ	KOMUNA GJAKOVË	50 000
HARTIMI DHE IMPLEMENTIMI I PLANIT TË KANIONIT TË DRINIT	AM	KOMUNA GJAKOVË DHE RAHOVEC	MMPH, DONATORË	KOMUNA GJAKOVË DHE RAHOVEC	1 000 000
AKTIVIZIMI I KROJEVE DHE BUNARËVE NË QYTET	ASH	IMM GJAKOVË	DONATORË, BIZNESI	IMM GJAKOVË	20 000

G1

Projekti	Koha	Inicuesi/ bartësi	Partneri/ Partnership	Implementimi/ Qëndrueshmëria	Kosto
1. Sensibilizimi i vendimarrësve	AM	IMM	OJQ, K.K. Donatorët	IMM	
2. Promovimi	ASH	KGJ	OJQ - Biznesi Lokal	KGJ + OJQ	5.000,-
3. Fondi për konservim dhe mbrojtje	AGJ	KGJ	MKRS - MTI	KGJ	20.000
4. Bazat për konservim	ASH	IMM + DU	MKRS - KGJ	IMM	30.000 (40 x 750)
5. Tabelat informuese	ASH	IMM	- II - + MTI	IMM	10.000 (40 x 250)
6. Planifikimi i listës së trashëgimisë kulturore	AGJ	MKRS	IMM + eksp.	MKRS + IMM	50.000 (250 x 200)
7. PM për çarshinë e madhe	ASH	KGJ	IMM + Donatorët OJQ	KGJ -	50.000 (250 x 200)
8. Hartimi i P. Menaxhues	AM	KGJ	MMPH	KGJ - DU	100.000 (250 x 400)

OBJECTIVES ANALYSIS

GROUP 1- PROTECTION AND CONSERVATION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR/ BEARER	SUPPORTERS/ PARTNERS	IMPLEMENTATION/ SUSTAINABILITY	APPROXIMATE FINANCIAL COST (€)
SENSITIZATION OF THE DECISION-MAKERS	MT	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	NGO, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	
PROMOTION	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	NGO, BUSINESS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, NGO	5 000
SETTING UP THE CONSERVATION FUND	LT	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS, MTI	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	20 000
DRAFTING THE CONSERVATION "BASIS" FOR SPATIAL AND URBAN PLANNING	ST	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	30 000
INFORMATION TABLES	ST	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	MCYS, MTI	IPM GJAKOVA	10 000
SETTING THE INVENTORY OF CULTURAL HERITAGE	LT	MCYS	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, EXPERTS	MCYS, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	50 000
DRAFTING OF THE MANAGEMENT PLAN FOR GRAND BAZAAR	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, DONORS, NGO	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	50 000
DRAFTING AND IMPLEMENTATION OF THE DRINI CANYON PLAN	MT	GJAKOVA/ĐAKOVICA AND RAHOVEC/ORAHOVAC MUNICIPALITIES	MMPH, DONORS	GJAKOVA/ĐAKOVICA AND RAHOVEC/ORAHOVAC MUNICIPALITIES	1 000 000
REINSTATEMENT OF THE SOURCES AND WELLS IN TOWN	ST	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	DONORS, BUSINESS	IPM GJAKOVA/GJAKOVICA	20 000

GRUPI 2- INTEGRIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE NË JETËN BASHKËKOHORE

AKSIONI/ AKTIVITETI/ PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PÛRKRAHËSIT/ PARTNERET	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA	KOSTO FINANCIARE PËRAFËRT(€)
HARTIMI I PROFILIT TË OBJEKTEVE DHE TËRËSIVË TË TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE	ASH	IMM GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË, MKRS, OJQ, DONATORËT	BAZË PËR PROJEKTE TË TJERA NË VUJIM	30 000
PËRZGJEDHJA DHE FUNKSIONALIZIMI I OBJEKTEVE DHE TËRËSIVË TË TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE ME LOCIMIN E SHËRBIMEVE PUBLIKE	ASH	KOMUNA GJAKOVË	IMM GJAKOVË, KOMUNITETI, PRONARËT	KOMUNA GJAKOVË	
NXJERRJA E NJË VENDIMI PËR SHNDËRRIMIN E OBJEKTEVE E TËRËSIVË TË TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE ME DESTINIM TURISTIK-HOTELIER	AGJ	PRONARËT, SHËRBIMET TURISTIKE, IMM GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË	PRONARËT, SHËRBIMET TURISTIKE, IMM GJAKOVË	
REVIDIMI I PLANIT TË PARKUT MEMORIAL TË ÇABRATIT DHE NDËRLIDHJA ME PLANIN E ÇARSHISË SË MADHE	AM	KOMUNA GJAKOVË, IMM GJAKOVË	INSTITUTET, GRUPET E INTERESUARA, KOMUNITETI	KOMUNA GJAKOVË, IMM GJAKOVË, KOMUNITETI	100 000
ORGANIZIMI I SHKOLLAVE, KAMPEVE VERORE NË FUNKSION TË SENSIBILIZIMIT TË GRUPMOSHAVE	ASH	KOMUNA GJAKOVË, OJQ	KOMUNA GJAKOVË, DONATORËT	KOMUNA GJAKOVË, OJQ	8 000
PËRFSHIRJA E TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE NË PLANET SHKOLLORE	ASH	MKRS	KËSHILLI I EVROPËS, KOMUNA GJAKOVË, KËSHILLAT E PRINDËVE	MASHT	

AKTIVITETE TËT	AFATI	INICIMI BARTËS	PËRKRAHËSIT/ PARTNER	IMPLEMENTIMI QËNDRUESHMËRIA	KOSTO €
1. HARTIMI I PROFILIT TË OBJEKTEVE DHE TËRËSIVË TË T.K.N - STRATË DHE P. MENAJH.	ASH	IMM.K	KOMUNA, MINISTRIA DHE OJQ-të - DONATORËT	BAZË PËR AKTIVITETE TË PËRDA-NË VUJIM	30 000
2. PËRZGJEDHJA DHE FUNKSIONALIZIMI I OBJ. TËRËSIVË TË T.K.N ME LOCIMIN E SHËRB. PUBLIKE	ASH	KOMUNA	IMM.K, KOMUNITETI - PRONARËT	KOMUNA PËRMES NGRITJES SË KOMUNITETIT - BORDIT DREJTUES	
3. NJËRRJA E VEND. MIT PËR SHNDËRR. MIN E OBJ. TËRËSIVË TË T.K.N ME DESTINIM TURISTIKO -HOTELIER	AGJ	PRONARËT, SHËRBIMET TURISTIKE, IMM.K.	KOMUNA PËR. MES -DUMM, DZHE, DKRS	INICUESIT	

GROUP 2- INTEGRATION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE IN CONTEMPORARY LIFE

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR/ BEARER	SUPPORTERS/ PARTNERS	IMPLEMENTATION/ SUSTAINIBILITY	APPROXIMATE FINANCIAL COST
DRAFTING THE PROFILE OF OBJECTS AND SITES OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE	ST	IPM GJAKOVAË/ĐAKOVICA	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, MCYS, NGO, DONORS	BASIS FOR FUTURE PROJECTS	30 000
SELECTION AND OPERATIONALIZATION OF THE STRUCTURES AND SITES OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE WITH THE LAUNCH OF PUBLIC SERVICES	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, COMMUNITY, OWNERS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	
ISSUE OF A DECISION FOR CONVERSION OF OBJECTS AND SITES OF CULTURAL AND NATURAL FOR TOURISTIC-HOTEL PURPOSES	LT	OWNERS, TOURISTIC SERVICES, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	OWNERS, TOURISTIC SERVICES, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	
REVISION OF THE MEMORIAL PARK PLAN OF ÇABRATI AND ITS LINK-UP WITH THE PLAN FOR GRAND BAZAAR	MT	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, IPAM GJAKOVA/ĐAKOVICA	INSTITUTES, STAKEHOLDERS, COMMUNITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, COMMUNITY	100 000
ORGANISING SCHOOLS, SUMMER CAMPS FOR SENSITIZING AGE GROUPS	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, NGO	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, DONORS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, NGO	8 000
INCLUSION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE IN SCHOOL CURRICULA	ST	MCYS	COUNCIL OF EUROPE, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, PARENT COUNCILS	MASHT	

GRUPI 3 – ZHVILLIMI LOKAL/TURIZMI I BAZUAR NË TRASHËGIMINË KULTURORE DHE NATYRORE

AKSIONI/AKTIVITETI/PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PÛRKRAHËSIT/ PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA	KOSTO FINANCIARE E PËRAFËRT(€)
PROMOVIMI I GASTRONOMISË LOKALE	ASH	GRUPET HOTELIERE	BIZNESET LOKALE, GRUPET HOTELIERE, OJQ	BIZNESET LOKALE, GRUPET HOTELIERE, OJQ	
FUQIZIMI I MITINGUT TË POEZISË	ASH	KOMUNA GJAKOVË, SHOQATA E POETEVE	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË	50 000
KOMPLEKSI I VARREVE TË SULEJMAN VOKSHIT	ASH	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË	18000
RIKTHIMI I GJAKOVA KËNDON "ESAT BICURRI", VALLET TRADICIONALE, FESTIVALI I KËNGËS PËR FËMIJË	ASH	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	MKRS, KOMUNA GJAKOVË, ANSAMBLI	KOMUNA GJAKOVË	30 000
HARTIMI I PLANIT TË QARKULLIMIT MOTORRIK NË ÇARSHI	ASH	IMM GJAKOVË, KOMUNA GJAKOVË	IMM GJAKOVË, AMBASADA AMERIKANE	KOMUNA GJAKOVË	
KRUJIMI I KOMPLESIT TË VARREVE TË PERIUHËS SË LIDHJES SHQIPTARE TË PRIZRENIT, DEGA GJAKOVË	ASH	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	MKRS	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	40 000
MUZEU I SHKOLLËS SË PARË SHQIPE	ASH	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	MKRS, MASHT	KOMUNA GJAKOVË	40 000
PLANETARIUMI TURISTIK	ASH	PRONARI, KOMUNA GJAKOVË	PRONARI	PRONARI	
SINJALIZIMI TURISTIK	ASH	KOMUNA GJAKOVË, SHOQERIA CIVILE	KOMUNA GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË, SHOQERIA CIVILE	2 500
PREGATITJA E QENDRËS INFORMATIVE TURISTIKE DHE WEBFAQE PËR TURIZËM	ASH	MTI – DPT. I TURIZMIT	KOMUNA GJAKOVË, MEDIAT LOKALE	KOMUNA GJAKOVË	30 000
PËRGATITJA E MUZEUT TË FAMILJES VOKSHI	ASH	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	MKRS, IMM GJAKOVË	MKRS, IMM GJAKOVË	4 000

GROUP 3 – LOCAL DEVELOPMENT/TOURISM BASED ON CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR/ BEARER	SUPPORTERS/ PARTNERS	IMPLEMENTATION/ SUSTAINABILITY	APPROXIMATE FINANCIAL COST (€)
PROMOTION OF LOCAL CUISINE	ST	HOTEL GROUPS	LOCAL BUSINESSES, HOTEL GROUPS, NGO	LOCAL BUSINESSES, HOTEL GROUPS, NGO	
ENHANCEMENT OF THE POETRY RALLY	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, POETS' ASSOCIATION	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	50 000
THE ENSEMBLE OF SYLEJMAN VOKSHI'S TOMBS	ST	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	18 000
THE RETURN OF GJAKOVA SINGS "ESAT BICURRI", TRADITIONAL DANCES, CHILDREN SONG CONTEST	ST	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, ENSEMBLE	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	30 000
DRAFTING THE MOTORIZED CIRCULATION PLAN FOR THE BAZAAR	ST	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA, US EMBASSY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	
CREATION OF THE COMPLEX OF TOMBS DATING FROM THE ALBANIAN LEAGUE OF PRIZREN, GJAKOVA/ĐAKOVICA BRANCH	ST	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	40 000
MUSEUM OF THE FIRST ALBANIAN SCHOOL	ST	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS, MEST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	40 000
TOURISTIC PLANETARIUM	ST	OWNER, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	OWNER	OWNER	
TOURISTIC SIGNALISATION	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, CIVIL SOCIETY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, CIVIL SOCIETY	2 500
DEVELOPMENT OF TOURISTIC INFORMATION CENTER AND WEBPAGE FOR TOURISM	ST	MTI – DPMT OF TOURISM	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, LOCAL MEDIAS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	30 000
DEVELOPMENT OF THE MUSEUM OF VOKSHI FAMILY	ST	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	MCYS, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	MCYS, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	4 000

RRITJA E KAPACITETEVE HOTELIERE	AM	PRONARËT	PRONARËT	PRONARËT	185 000
INFRASTRUKTURA E QARSHISË	AM	KOMUNA GJAKOVË, MKRS, DONATORET	KOMUNA GJAKOVË, MKRS, DONATORET	KOMUNA GJAKOVË	
KËSHILLI I EKSPERTËVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE PËR GJAKOVËN	AM	KOMUNA GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË	
RESTAURIMI DHE KONSERVIMI I NJË KOMPLEKSI TË SHTËPIVE TRADICIONALE	AM	KOMUNA GJAKOVË, IMM GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË, IMM GJAKOVË	MKRS, IMM GJAKOVË	
KULTIVIMI I ZEJEVE DHE RIAKTIVIZIMI I ZANATEVE TË VJETRA TRADICIONALE GJAKOVARE	AM	SHOQATA E ZEJTAREVE	SHOQERIA CIVILE	KOMUNA GJAKOVË, SHOQERIA CIVILE	
HULUMTIMI I TUMAVE ILIRE DHE OBJEKTEVE TË TJERA ARKEOLOGJIKE	AM	MKRS, KOMUNA GJAKOVË	INSTITUTI I ARKEOLOGJISË, DONATORËT	INSTITUTI I ARKEOLOGJISË	
BICIKLETAT ME QIRA (RENT UP)	ASH	KOMUNA GJAKOVË	KOMUNA GJAKOVË, DONATORET	KOMUNA GJAKOVË	

INCREASE OF HOTEL CAPACITIES	MT	OWNERS	OWNERS	OWNERS	185 000
BAZAAR'S INFRASTRUCTURE	MT	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, MCYS, DONORS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, MCYS, DONORS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	
EXPERTS' COUNCIL ON CULTURAL AND NATURAL HERITAGE IN GJAKOVA/ĐAKOVICA	MT	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	
RESTORATION AND CONSERVATION OF AN ENSEMBLE OF TRADITIONAL HOUSES	MT	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	MCYS, IPM GJAKOVA/ĐAKOVICA	
CULTURE CRAFTS AND REVIVAL OF OLD TRADITIONAL CRAFTS OF GJAKOVA/ĐAKOVICA	MT	CRAFTSMEN'S ASSOCIATION	CIVIL SOCIETY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, CIVIL SOCIETY	
RESEARCH OF ILLYRIAN TUMULUS (TOMBS) AND OTHER ARCHAEOLOGICAL SITES	MT	MCYS, GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY, DONORS	INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY	
BICYCLES FOR RENT (RENT UP)	ST	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY, DONORS	GJAKOVA/ĐAKOVICA MUNICIPALITY	

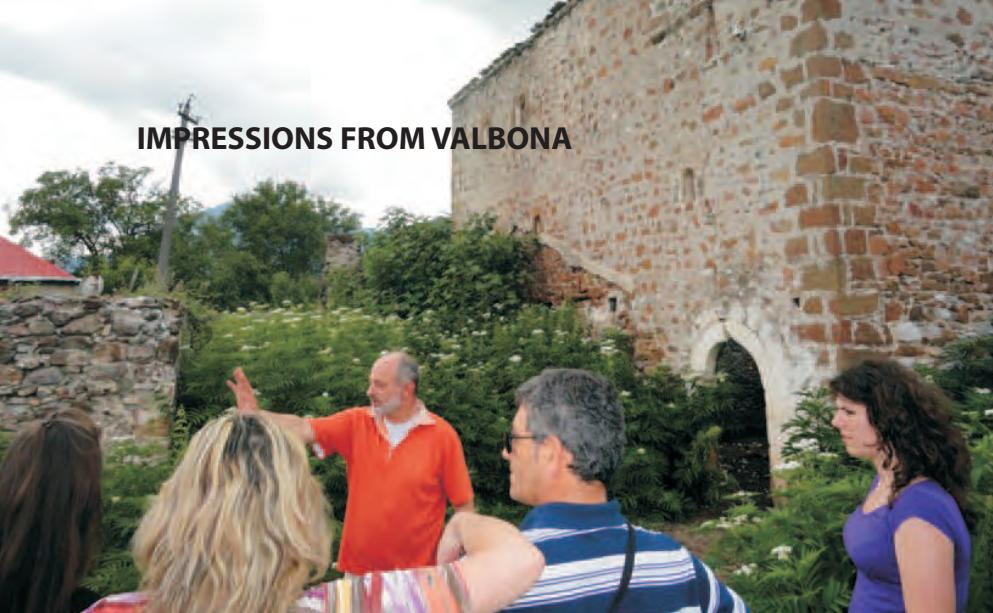
MBRESA NGA VALBONA

310

IMPRESSIONS FROM VALBONA

312

PREZANTIMI I REZULTATEVE DHE RAPORTIT TË PUNËTORISË

Punëtorja për trashëgiminë kulturore të Gjakovës ishte objekti i një takimi të organizuar në këtë qytet në 25 Nëntor 2011 i cili mbledhi përveç pjesëmarrësve të punëtorisë edhe përfaqësues të tjerë të institucioneve vendore, qendrore dhe të shoqërisë civile. Qëllimi i këtij takimi ishte prezantimi i rezultateve të arritura falë punës së pjesëmarrësve të punëtorisë, kryesisht përfundimet e nxjerra nga sesioni i SWOT analizës dhe propozimet për projekte konkrete të përpunuara gjatë sesionit të analizës së objektivave, si dhe arritjet e ushtrimit të hartës së memories.

Vlen të theksohet se gjatë takimit pati dhe sugjerime dhe komente shtesë mbi përmbajtjen e raportit si dhe u hodhën ide të reja që vijnë si rezultat i dëshirës për të vënë në jetë propozimet e bëra gjatë punëtorisë. Për shembull, hartimi i Planit të Menaxhimit të Çarshisë së Madhe u konsiderua si një mundësi e përshtatshme për të vijuar bashkëpunimin mes palëve pjesëmarrëse në punëtori. Gjithashtu nëpërmjet shkëmbimeve me email u propozua nga pjesëmarrësit në takim dhe integrimi i trashëgimisë industriale të qytetit në këtë raport. Ky propozim me vend, argumentohet me faktin se industritë e shumëllojshme (të tekstit, përpunimit të pemëve, të elektromotorëve, etj.) kanë qënë për një kohë të gjatë pika referimi për Gjakovën. Si të tilla ato janë pjesë e plotë e trashëgimisë së qytetit, një arsye më shumë për të mos i lënë në gjendjen e mjerueshme në të cilën ato janë sot.

Një nga momentet më domethënëse të takimit ishte dhe mbështetja e hapur që Zoti Pal Lekaj, kryetari i Komunës së Gjakovës, shprehu për rezultatet e punëtorisë. Pjesëmarrja e tij në këtë takim dëshmoi rëndësinë e integritit të trashëgimisë kulturore në axhendën politike lokale dhe plotësoi një nga kërkesat kryesore të pjesëmarrësve të punëtorisë (të shprehura nëpërmjet formularit të vlerësimit të mëposhtëm), ogur ky i mirë për trashëgiminë kulturore dhe natyrore në Gjakovë.

WORKSHOP REPORT AND RESULTS PRESENTATION

The workshop on Gjakova/Đakovica's cultural heritage was the object of a meeting held in this city on November 25th, 2011, which brought together in addition to the participants of the workshop other representatives of local and central institutions as well as of the civil society. The purpose of this meeting was to present to a wider public the results achieved thanks to the participants of the workshop, mainly the conclusions drawn from the SWOT analysis session and proposals processed during the objectives analysis session and the results of the memory map exercise.

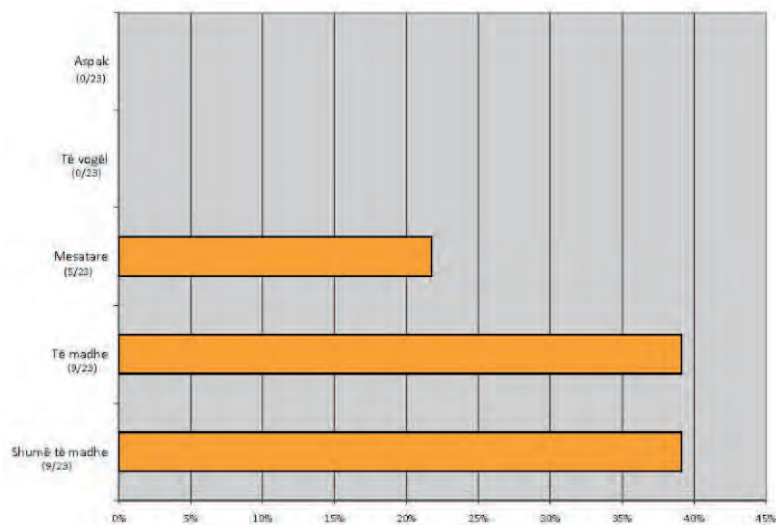
It is worth mentioning that during the meeting, additional suggestions and comments were made on the contents of the report, as well as new ideas arising from the desire to implement the proposals made during the workshop. For example, the drafting of the Grand Bazaar Management Plan was considered a suitable option to continue cooperation between the parties participating in the workshop. Also through email exchanges the participants proposed to integrate in the workshop report the city's industrial heritage. This good proposal is substantiated by the fact that the city's diverse industries (textile, fruit processing, electromotors, etc.) have served for a long time as landmarks for Gjakova/Đakovica. As such they are fully part of the heritage of the city, one more reason to not leave them in their actual miserable situation.

One of the most significant moments of the meeting was the open support to the outcomes of the workshop that was expressed by Mr Pal Lekaj, Mayor of Gjakova/Đakovica. His participation in this meeting showed the importance of the integration of cultural heritage in the local political agenda and fulfilled one of the principal recommendations made by the participants of the workshop (as expressed through the following evaluation form), which is a good omen for the cultural and natural heritage of Gjakova/Đakovica.

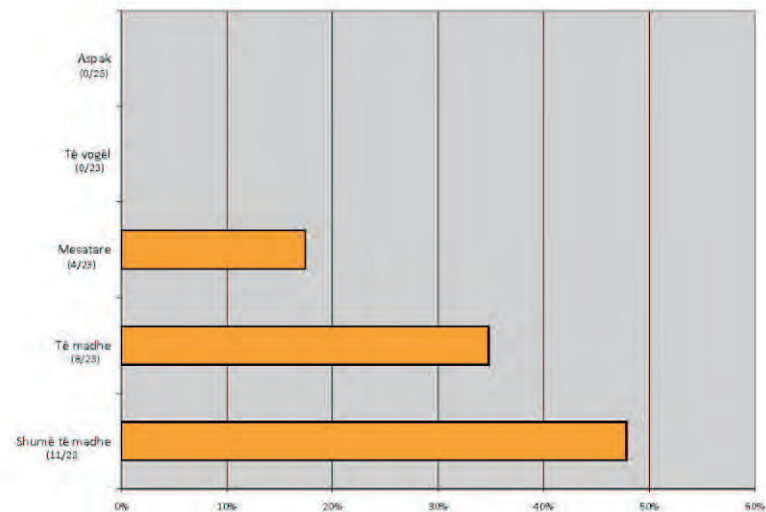

VLERËSIMI I PUNËTORISË NGA PJESËMARRËSIT

1. Në çfarë mase mendoni se është arritur qëllimi i punëtorisë?
"Punëtorija synon një diskutim gjithëpërfshirës të problematikave që lidhen me gjendjen e trashëgimisë kulturore, mundësitë e zgjidhjes së problemeve në këtë lëmi, përmirësimin e kushteve të jetesës në këto zona dhe identifikimin e trashëgimisë kulturore si potencial zhvillimi për Gjakovë."

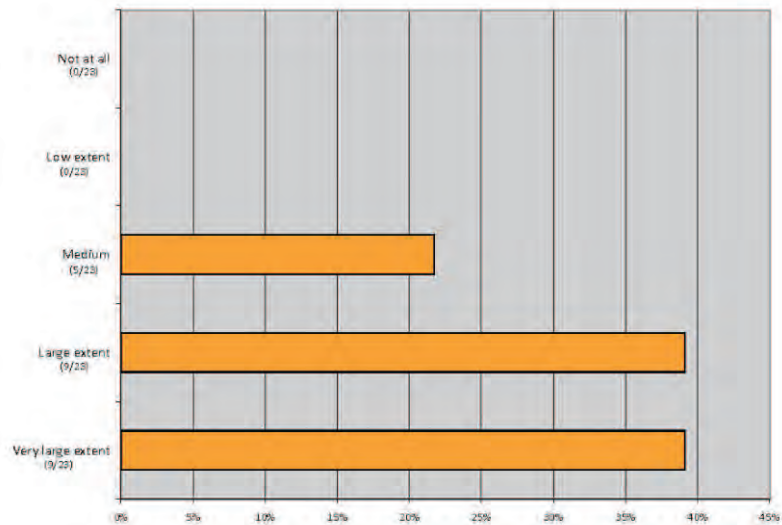
2. Në çfarë mase janë të dobishme për punën tuaj të përditshme informacionet e marra gjatë punëtorisë?

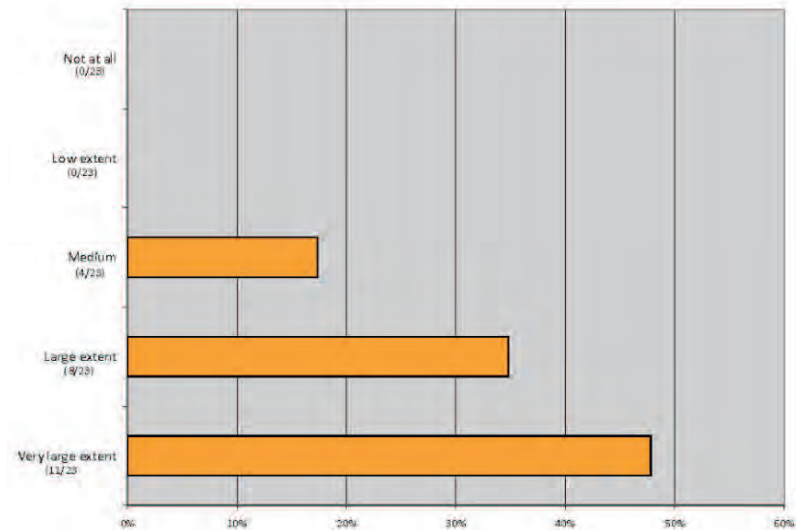
WORKSHOP EVALUATION FROM THE PARTICIPANTS

1. To what extent you think that the objective of the workshop are fulfilled?

"This workshop aims a comprehensive discussion of the problems related to the state of cultural heritage, the possibilities of solving the problems in this domain; improve living conditions in these areas and to identify cultural heritage as potential for the development of Gjakova/Đakovica"

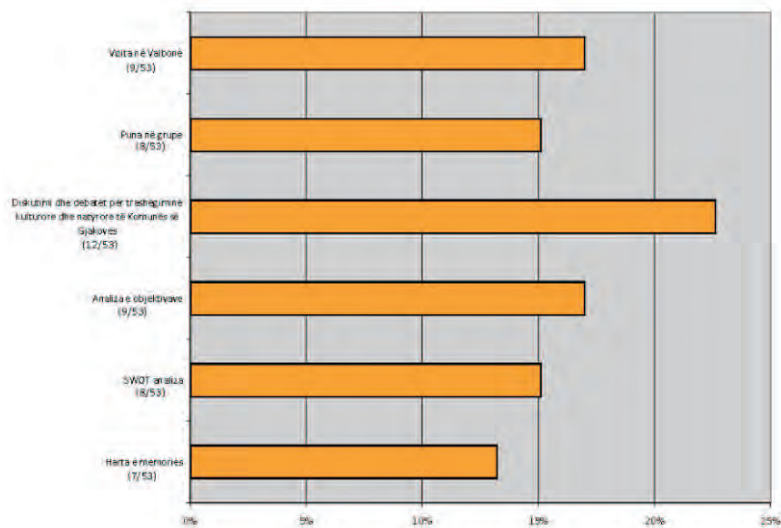

2. To what extent informations received during the workshop are important for your daily work?

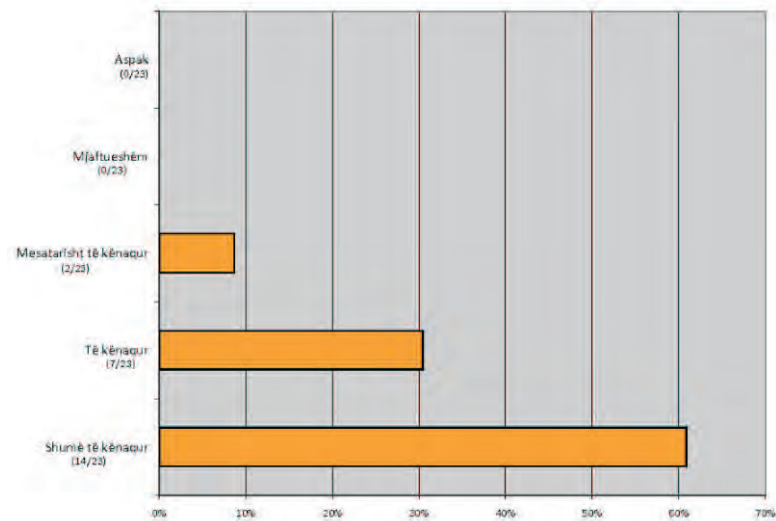

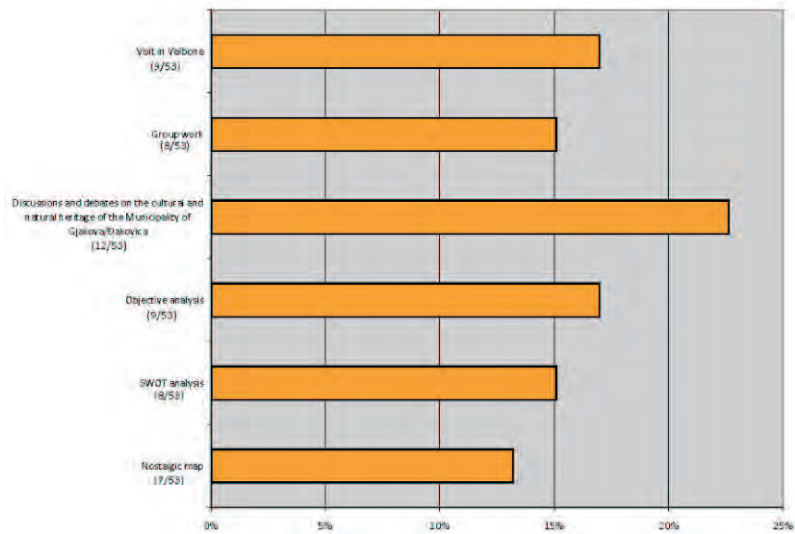
3. Cila pjesë e punëtorisë ju ka pëlqyer më shumë?
Mund të përgjigjeni me shumë opsione

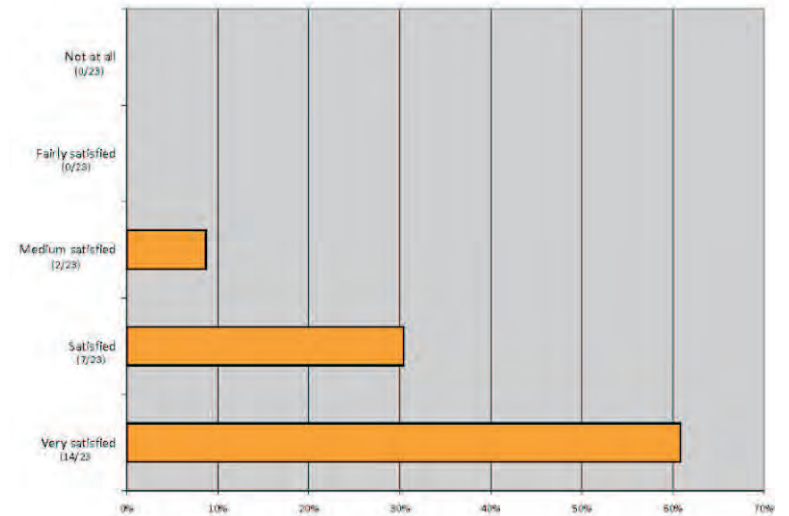
4. Sa jeni të kënaqur me nivelin e organizimit dhe metodologjinë e punëtorisë?

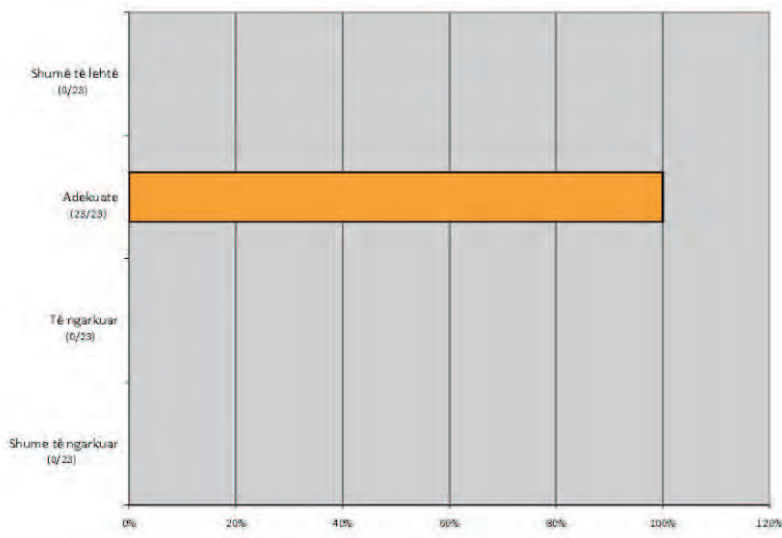
3. Which part of the workshop you have liked most?
You can answer more than one option

4. How much you are satisfied with the level of organisation and methodology of the workshop?

5. Si e konsideroni agjenden e punëtorisë?

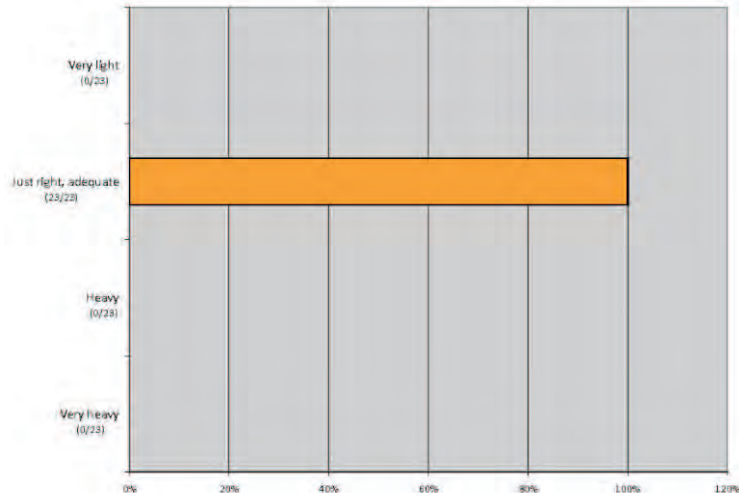
6. Komentet apo sygjerimet e juaja shtesë se si mund të përmirësohej kjo punëtori në të ardhmen?*

- Duke pasur parasysh zbatimin e rezultateve të punëtorisë, kisha pas dëshirë që në listën e pjesëmarrësve e të ftuarve të jetë dhe kryetari i Komunës. Ndërsa nga përfaqësuesit tjerë komunal duke përjashtuar drejtorinë e urbanizmit, duhet të kërkohet një përkushtim më i madh.
- Të orientohen pjesëmarrësit në gjëra-projekte konkrete.
- Trashëgiminë kulturore dhe natyrore me diskutime më shumë për zhvillimin e turizmit dhe hotelerisë.
- Do të ishte pozitive dhe perspektive nëse qendrimet e dalura nga punëtorja të realizoheshin, pasi shihen të jenë shumë të dobishme për trashëgiminë e këtij rajoni.

- Puna me grupe të zgjatë më shumë.
- Projekte konkrete të financohet. Përkrahje materiale e ideve.
- Angazhimi, implementimi dhe zgjidhjet konkrete në vepra si dhe kërkim të donatorit ose qeveria të gjejnë mjete.
- Realizimi i ideve në punë konkrete.
- Implementimi i objektivave të paraqitura nga grupet e punës.
- Punëtori më të shpeshta, angazhim më i madh, konkretizim i projekteve.
- Të realizohen detyrat e punëtorisë, të vazhdohet me rifreskim të punëve pas punëtorisë.
- Vizita në Valbonë të bëhet në ditën e parë pastaj workshopin.
- Vetëdijësimi të konkretizohet dhe të zbatohen idetë e nxjerra nga punëtorja.
- Trashëgimia kulturore duhet të ruhet dhe të mbrohet me fanatizëm të madh për shkak të rëndësisë së madhe.
- Nxjerrja e objektivave - projekteve nuk është mirë të ngecin nëpër sirtare por të gjendet rruga për implementimin e tyre (fillimin e implementimit/duke vazhduar suksesivisht për çdo vit).
- Meqenëse vlersimi im është në nivel të lartë, nuk mendoj se ka vend për ndonjë koment për përmisim, mirëpo, ju sygjeroj të vazhdohet më tutje me iniciativën dhe punën e filluar në afat sa më të shkurtër kohorë duke i trajtuar dhe fushat tjera (përpos ekonomisë-turizimit) në të cilat reflekton trashëgimia kulturore dhe natyrore.

* Komentet e pjesëmarrësve janë pasqyruar ashtu siç janë shprehur në format e evaluimit.

5. How do you consider the agenda of the workshop?

6. Your additional comments and suggestions regarding improvement of future workshops?*

- Given the application of the outcomes of the workshop, I wish that the Mayor would be in the list of participants and guests. Whereas from other municipal representatives, aside the urban planning department, should require greater commitment.
- To guide participants into tangible things/projects.
- More discussions on the cultural and natural heritage with focus of tourism and hotel development.
- It would be positive and prospective if the stands emerged from this workshop be materialized, since those are seen to be very beneficial for the heritage of this region.
- Work with groups to take more.
- Tangible projects to be financed. Material support of ideas.

- Commitment, implementation and specific solutions in actions and search for donors or government granted funds.
- Employment of ideas.
- Implementation of objectives set by working groups.
- More frequent workshops, greater commitment and concretization of the projects.
- Implementing the tasks of the workshop and proceeding with the refreshment works after the workshop.
- Visiting Valbona first and then proceeding with workshop.
- Materializing the awareness and application of ideas drawn from the workshop.
- The cultural heritage must be preserved and protected with great zealotry due to the importance.
- Bringing out the objectives/projects. It is not appreciated having those stocked in the drawers but finding ways for their implementation (start of the implementation – and continuing successively each year).
- Given the high level of my appreciation, I do not think that there is any comment on the possibilities of improvement. However I suggest continuing further with the initiative and work within the shortest time and dealing also with other areas (beyond economy and tourism) which reflects as well the cultural and natural heritage

*Participants' comments are reflected as written in the evaluation forms.

PARTESH-PASJAN / PARTEŠ-PASJANE

Punëtorja e Vizionimit për planifikim urban dhe hapësinor të përgjithshëm
Visioning Workshop for general urban and spatial planning

19 - 23 Korrik / July 2011

Ohër / Ohrid, MAQEDONI / MACEDONIA

UNOHABITAT
FOR A BETTER URBAN FUTURE

**CH
WB**
Cultural
Heritage without Borders
KULTURAVIUTAN GRÄNZEN

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

LISTA E PJESËMARRËSVE/PARTICIPANTS LIST

Komuna e Partesh-Pasjan Administrata /

Municipality of Partes-Pasjane Administration

1. Danijela Vasić
2. Ivica Jancić
3. Ljilja Vasić
4. Marko Marković
5. Milica Dimitrijevic
6. Miodrag Gužvić
7. Negovan Petrovic
8. Nenad Cvetkovic
9. Nikola Pavlović
10. Novica Stankovic
11. Radovan Ivković
12. Slaňan Mladenović
13. Slavica Jovanović
14. Trajanka Milošević
15. Verica Milošević
16. Zoran Nikolić

Komuna e Partesh-Pasjan Shoqëria Civile /

Municipality of Partes-Pasjane Civil Society

17. Dejan Mirkovic
18. Dimitrije Ivanovic
19. Ivan Rajcic
20. Ljubisa Bujic
21. Miodrag Stolic
22. Todor Peric
23. Todor Ivanovic
24. Zarko Bujic

UN-HABITAT Kosovo

25. Arijeta Himaduna
26. Artan Rexhepi
27. Ishaku Maitumbi
28. Krystyna Galezia
29. Pren Domgjoni
30. Sadije Kelmendi
31. Visar Salihu

Trashëgimia Kulturore pa Kufij /

Cultural Heritage without Borders (CHwB)

32. Edon Mullafetahu
33. Enes Toska
34. Mirian Bllaci
35. Nol Binakaj

Friedrich Ebert Stiftung

36. Iivica Kalden
37. Lea Haas

Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/

Ministry of Environment and Spatial Planning

38. Gazmend Avdiu
39. Elvida Pallaska
40. Hidajete Zhuri

Komuna e Malishevës / Municipality of Malishevë/ Malisevo

41. Isni Kilaj

PRAPAVIJA

Komuna e Partesh-Pasjanit, që më parë ishte një njësi e Komunës së Gjilanit, është themeluar më 19 gusht 2010, pasi u krijuan kushtet nga ekipi përgatitor komunal. Zgjedhjet e para komunale u mbajtën më 20 qershor/18 korik 2010, bazuar në "Planin Ahtisari" dhe "Ligji nr. 03/L-041 për Kufijtë Administrativ Komunal".

Komuna Partesh-Pasjan gjendet në pjesën më lindore të Kosovës, rreth 8 km në juglindje të Gjilanit, në kryqëzimin e rrugëve rajonale Gjilan-Ferizaj, në afërsi të trekëndëshit kufitar me Serbinë dhe Maqedoninë dhe rreth 56 km nga kryeqyteti, Prishtina.

Komuna kufizohet me komunën e Gjilanit në lindje, në veri dhe në jug dhe Vitia në jug-perëndim. Komuna përbëhet nga tre njësi kadastrale dhe secila nga këto përfshin nga një vendbanim. Më i madhi është Pasjani, i cili është edhe qendra administrative e Komunës, ndërsa Parteshi dhe Budriga e Poshtme janë dy vendbanimet e tjera më të vogla në komunë.

Partesh-Pasjan është një komunë rurale me një sipërfaqe prej 28,64 km² dhe një popullsi prej 3960 banorë, kryesisht serbë të Kosovës (99%), pa llogaritur këtu rreth 883 persona të zhvendosur. Përveç këtyre shifrave, komuna ka një diasporë në perëndim e cila i kalon 405 personat.

Komuna shtrihet në një lartësi prej 473 metra dhe karakterizohet nga një reliev fushor – kodrinor, me burime të shumta natyrore, të tilla si lumi dhe toka pjellore e Moravës, kullotat, pyjet, vreshtat, kopshtet që përfshijnë një sipërfaqe totale prej 10,87 km². Aktiviteti kryesor ekonomik në Partesh-Pasjan është prodhimi bujqësor.

Sistemet e tilla si ato të furnizimit me ujë dhe rrjeti i kanalizimit nuk janë në dispozicion, ndërkohë që shërbimi i grumbullimit të mbeturinave ofrohet nga komuna fqinje e Gjilanit. Telekomunikacioni dhe infrastrukturat e internetit në komunë janë gjithashtu inekzistente. Infrastruktura rrugore dhe rrjeti i energjisë elektrike janë përgjithësisht bazike ose mungojnë fare.

Norma e punësimit është më e lartë në sektorin publik, në administratë, shëndetësi dhe arsim. Komuna e Partesh-Pasjan disponon gjithashtu një numër objektesh të shëndetit publik, objektesh arsimore dhe kulturore, të cilët gjenden në çdo njësi.

BACKGROUND

The municipality of Partesh-Pasjan/Parteš-Pasjane, previously a unit within the municipality of Gjilan/Gnjilane, was established on August 19, 2010, after the foundations were laid by the municipal preparation team. The first municipal elections were held on June 20/ July 18, 2010, based on the “Ahtisaari Plan” and “Law no. 03/L-041 on Administrative Municipal Boundaries”.

Partesh-Pasjan/Parteš-Pasjane municipality is located at the easternmost part of Kosovo, approximately 8 km southeast of Gjilan/Gnjilane, intersecting regional road Gjilan/Gnjilane- Ferizaj/Urosevac, in the vicinity of the border triangle with Serbia and Macedonia and about 56 km from the capital, Prishtinë/Priština.

The municipality borders the municipalities of Gjilan/Gnjilane in the north, east and south; and Viti/Vitina in the south-west. The municipality consists of three cadastral units, each including a settlement. The largest settlement is Pasjan/Pasjane, which is also the administrative centre of the municipality, whereas, Partesh/Parteš and Budrige e Ultë/Donja Budriga are the other two smaller settlements in the municipality.

Partesh-Pasjan/Parteš-Pasjane is a rural municipality with an area of 28.64 sq. km and an estimated population of 3960 inhabitants, predominantly Kosovo Serbs (99%), excluding an estimated number of approximately 883 displaced persons. In addition, the municipality has an estimated number western Diaspora which exceeds 405 persons.

The municipality lies at an altitude of 473 meters and it is characterized as plain to hilly; with ample natural resources, such as Morava River and fertile land, pastures, forests, vineyards, orchards encompassing a total area of 10.87 sq. km. The primary economic activity in Partes-Pasjane is agricultural production.

Utilities, such as water supply and sewage network are not available, while waste collection service is provided by neighbouring municipality of Gjilan/Gnjilane. Telecommunications and internet infrastructure in the municipality is inexistent as well. Road infrastructure and electric power infrastructure networks are generally basic or not available.

The highest employment rate is in public sector; in administration, health and education. Partesh-Pasjan/Parteš-Pasjane municipality has a number of public health, educational and cultural facilities, all of them located in each unit.

HARTA E MEMORIES

Harta e memories është një mjet që është përdorur për të komunikuar një strategji në një mënyrë që rrit motivimin, përkushtimin dhe angazhimin e pjesëmarrësve.

Pjesëmarrësit prezantuan veten, treguan një histori të shkurtër, një kujtim pozitiv, me të cilët kanë lidhje racionale dhe emocionale dhe duke e vënë atë në hartë, e lidhin kujtimin me kontekstin hapësinor.

MEMORY MAPPING

Memory mapping is a tool that is used to communicate a strategy in a way that increases participants' motivation, commitment and engagement.

The participants were asked to introduce themselves, tell a short story- a positive memory, for which they have rational and emotional connection and relate it with a spatial context through mapping.

SWOT ANALIZA

Grupi 1 Mbrojtja e mjedisit, përdorimi i tokës dhe trashëgimia natyrore dhe kulturore

Përparësitë:

- Ajri i pastër
- Lumi Morava e Binçës
- Malet
- Pyjet
- Kullotat
- Tokat bujqësore pjellore
- Tokat shterpe për ndërtim
- Burimet rurale
- Lokacionet kulturore dhe fetare
- Eventet kulturore dhe fetare

Dobësitë:

- Mungesa e sistemeve të ujitjes
- Mungesa e mullinjve të ujit
- Mungesa e mbrojtjes nga përmbytjet
- Cilësia e dobët e ujit të pijshëm
- Përdorimi jo i mirë i tokës pjellore
- Mbrojtja e dobët e pyjeve

- Shpyllëzimi i kodrave në Visokë
- Gjendja e dobët e objekteve të trashëgimisë kulturore: kishat, shtëpitë tradicionale dhe ullinjtë e ujit
- Deponitë informale

Mundësitë:

- Sistem formal funksional i furnizimit me ujë
- Sistem formal funksional i kanalizimit
- Ndërtimi i shtretërve të lumenjve
- Ndërtimi i sistemeve të ujitjes
- Ndërtimi i burimeve
- Përdorimi efektiv i tokës pjellore
- Mbrojtja e pyjeve
- Ripyllëzimi i kodrave në Visokë
- Restaurimi-ruajtja e objekteve të trashëgimisë kulturore: kishat, shtëpitë tradicionale dhe mullinjtë e ujit

Kërcënimet:

- Ndotja e burimeve ujore
- Shpyllëzimet e kodrave
- Zjarret në fusha
- Zjarret në pyje

SWOT ANALYSIS

Group 1 Environment protection, land use and natural and cultural heritage

Strengths:

- Clean air
- River- Binacka Morava/ Morava e Binces
- Mountains
- Forests
- Pastures
- Fertile soil- agriculture
- Barren soil- construction
- Rural fountains
- Cultural and religious sites
- Cultural and religious events

Weaknesses:

- Lack of irrigation systems
- Lack of watermills
- Lack of flood protection
- Poor quality of the potable water
- Poor use of fertile soil
- Poor protection of forests
- deforestation of hills in Visoca/ Visoke

- deforestation of hills in Visoca/ Visoke
- Poor state of cultural heritage sites: churches, traditional style houses and watermills
- Informal landfills

Opportunities:

- Functional formal water supply system
- Functional formal sewage system
- Construction of riverbeds
- Construction of irrigation systems
- Construction of the fountains
- Effective use of fertile soil
- Protection of forests
- Reforestation of hills in Visoca/ Visoke
- Restoration- preservation of cultural heritage sites: churches, traditional style houses and watermills

Threats:

- Pollution of the water sources
- Deforestation of hills
- Field fires
- Forest fires

Grupi 2 Zhvillimi ekonomik dhe bujqësia

Përparësitë:

- Pozita gjeografike
- Lumi Morava e Binçës
- Toka pjellore
- Pyjet
- Kullotat
- Blegtoria
- Objektet e ish kooperativave bujqësore
- Objektet e ish-fabrikës së radiatorve
- Objektet e ish-fabrikës së baterive
- Fabrika e pijeve të gazuara

Dobësitë:

- Mungesa e sistemeve të ujitjes
- Teknika primitive e trajtimit të tokës
- Teknika primitive e përpunimit të tokës
- Procedurat e komplikuar për zgjidhjen e çështjeve juridike të pronës
- Mungesa e vendosjes në treg e produkteve lokale
- Cilësia e dobët e arsimit të gjeneratave të reja
- Motivimi i dobët për punën e gjeneratave të reja
- Papunësia e lartë

Mundësitë:

- Përmirësimi i cilësisë së prodhimit bujqësor
- Rritja e sasisë së prodhimit bujqësor

- Fillimi i prodhimit bujqësor në objektet ekzistuese
- Nxitja e bizneseve të vogla familjare
- Hapja e degëve të bankave

Kërcënimet:

- Fatkeqësitë natyrore, përmytjet dhe zjarret
- Migrimi i gjeneratave të reja
- Mungesa e interesit për investime të mëdha private
- Mungesa e sigurimeve shoqërore
- Rritja e nivelit të krimit

Grupi 3 Banimi/vendbanimet, shërbimet sociale dhe kthimi

Përparësitë:

- Shtëpitë me një familje me kopsht dhe ndërtesa ndihmëse tjera
- Mundësi për kohezion social
- Mundësi për punë shtesë
- Bujqësi, zejtari, tregti
- Toka bujqësore pjellore
- Tokat shterpë për ndërtim
- Strehim jo i shtrenjtë
- Afërsia me Gjilanin
- Sistemi i arsimit fillor
- Sistemi i arsimit të mesëm
- Sistemi i kujdesit shëndetësor parësor
- Shoqëritë e kulturës dhe artit
- Këshilli Rinor
- Ndërtimi i një qendre të re kulturore

Group 2 Economic development and agriculture

Strengths:

- Geographic position
- River- Binacka Morava/ Morava e Binces
- Fertile soil
- Forests
- Pastures
- Livestock
- Former agricultural cooperative facilities
- Former radiator factory facilities
- Former battery factory facilities
- Soft drink factory

Weaknesses:

- Lack of irrigation systems
- Primitive soil treatment techniques
- Primitive soil processing techniques
- Complicated procedures for resolving legal property issues
- Lack of market placement for local products
- Poor quality education of young generations
- Poor motivation for work of young generations
- High unemployment

Opportunities:

- Improving the quality of agricultural production
- Increasing the quantity of agricultural production
- Commencement of agricultural production in existing facilities

- Commencement of agricultural production in existing facilities
- Fostering small family businesses
- Opening of bank branches

Threats:

- Natural disasters- floods and fires
- Migration of young generations
- Lack of interest for large private investments
- Lack of social security
- Increased levels of crime

Group 3 Housing/ settlements, social services and return

Strengths:

- Single family houses with garden and auxiliary buildings
- Possibility for social cohesion
- Possibility for additional work
- Agriculture, crafts, trade
- Fertile soil- agriculture
- Barren soil- construction
- Affordable housing
- Located in the vicinity of Gnjilane/ Gjilan
- System of elementary education
- System of secondary education
- System of primary healthcare
- Culture and arts societies
- Youth council
- Construction of a new cultural center

- Bashkim familjar
- Pronësia e tokave
- Marrëdhëniet ndërpersonale homogjene

Dobësitë:

- Zona të mëdha të tokës zënë nga ndërtesat
- Numri i madh i ndërtesave të vjetra
- Procedurat e komplikuar për çështjet juridike të pronës
- Sistemet e ngrohjes individuale, konsum i lartë i energjisë
- Banoret tradicionale
- WC-tradicionale
- Rrjeti i pakompletuar i kanalizimit
- Sistemi hidraulik i ujit i pakompletuar
- Rrugë pa trotuar
- Ujërat nëntokësore dhe shkrirja e borës
- Mungesa e stafit pedagogjik të kualifikuar
- Hapësira e kufizuar e shkollave
- Mungesa e mbështetjes institucionale për arsimin
- Mungesa e arsimit të lartë
- Sistemi i vjetër i arsimit
- Mungesa e stafit shëndetësor të kualifikuar
- Hapësira e kufizuar e objekteve të kujdesit shëndetësor
- Mungesa e kujdesit shëndetësor sekondar
- Mungesa e prodhimit të gjerë bujqësor
- Objektet industriale joaktive
- Sektori privat i pazhvilluar
- Sistemi i dobët bankar
- Papunësia e lartë, mungesa e vendeve të punës

- Mungesa e mbështetjes institucionale
- Mungesa e strehimit
- Mungesa e kushteve për kthim.

Mundësitë:

- Fondet e Qeverisë
- Fondet jo-qeveritare
- Fondet e organizatave ndërkombëtare
- Investimet individuale për reduktimin e konsumit të energjisë
- Zgjidhje institucionale për çështjet pronësore
- Partneritetet-PP në zbatimin e projekteve të infrastrukturës
- Zgjerimi i objekteve arsimore
- Rritja dhe shumëllojshmëria e stafit pedagogjik të kualifikuar
- Rritja dhe shumëllojshmëria e personelit shëndetësor të kualifikuar
- Aktivizimi i ish objekteve industriale
- Zvogëlimi i papunësisë
- Qeveria e Ministrisë
- Organizatat ndërkombëtare
- Institucionet bankare

Kërcënimet:

- Fatkeqësitë natyrore-përmytjet, zjarret dhe tërmetet
- Inercia e organizatave ndërkombëtare
- Standardi i ulët i jetesës
- Mungesa e burimeve njerëzore
- Mungesa e dëshirës për punë vullnetare
- Migrimi i gjeneratave të reja

- Family reunion
- Property ownerships
- Homogeneous interpersonal relationships

Weaknesses:

- Large area of land occupied by buildings
- Large number of old buildings
- Complicated procedures on resolving legal property issues
- Individual heating systems; High energy consumption
- Traditional wells
- Traditional latrines
- Incomplete sewage network
- Incomplete water plumbing system
- Unpaved streets
- Groundwater during heavy rains and snow melting
- Lack of qualified teaching staff
- Limited space of schools
- Lack of institutional support on education
- Lack of higher education
- Old fashion education system
- Lack of qualified healthcare staff
- Limited space of healthcare facilities
- Lack of secondary healthcare
- Lack of extensive agricultural production
- Inactive industrial facilities
- Underdeveloped private sector
- Poor banking system
- High unemployment

- Lack of institutional support
- Lack of jobs
- Lack of housing
- Lack of conditions for return

Opportunities:

- Government funds
- Non-government funds
- International organization funds
- Individual investments on reducing energy consumption
- Institutional solution to property issues
- PP-Partnerships on implementing infrastructure projects
- Expand education facilities
- Increase the number and variety of qualified teaching staff
- Increase the number and variety of qualified healthcare staff
- Activate former industrial facilities
- Decrease unemployment
- Government ministries
- International organizations
- Banking institutions

Threats:

- Natural disasters- floods, fires and earthquakes
- Inertia of international organizations
- Low living standard
- Lack of human resources
- Lack of sense for volunteer work
- Migration of young generations

- Largimi i trurit
- Mungesa e mbështetjes nga Qeveria
- Mungesa e mbështetjes të komunitetit
- Inercia e personave të zhvendosur

Grupi 4 Infrastruktura dhe mobiliteti

Përparësitë:

- Toka e rrafshët
- Rrjeti rrugor i përcaktuar mirë
- Rrjeti i furnizimit me energji elektrike
- Shëbimi i menaxhimit të mbeturinave

Dobësitë:

- Cilësia e keqe e rrugëve
- Rrugët e pashtuara
- Mungesa e trotuareve
- Sistemi i furnizimit me energji elektrike i vjetër dhe me kapacitet të pamjaftueshëm
- Mungesa e rrjetit të telefonisë fikse
- Mungesa e rrjetit të internetit
- Mungesa e rrjeteve të televizionit kabllor
- Mungesa e sistemit të ujitjes
- Mungesa e sistemeve të mbrojtjes nga përmytjet
- Mungesa e urave
- Deponitë e shumta informale

Mundësitë:

- Qasje e mirë në rrjetin rajonal rrugor
- Hapja e kalimit kufitar me Maqedoninë
- Lumi Morava e Binçës

Kërcënimet:

- Mungesa e burimeve të qëndrueshme financiare për projektet e infrastrukturës dhe për zbatimin e tyre
- Mungesa e fondeve për mirëmbajtjen dhe zgjerimin e infrastrukturës civile

- Brain drain
- Lack of support from the government ministries
- Lack of community support
- Inertia of displaced persons

Group 4 Infrastructure and mobility

Strengths:

- Flat land
- Well-defined road network
- Power supply network
- Waste management service

Weaknesses:

- Poor road conditions
- Unpaved streets
- Lack of sidewalks
- Old power supply network with insufficient capacity
- Lack of fixed telephone network
- Lack of internet network
- Lack of cable television networks
- Lack of irrigation systems
- Lack of flood protection systems
- Lack of bridges
- Large amount of informal dump sites

Opportunities:

- Good access to regional road network
- Opening of border crossing point with Macedonia
- River- Morava e Binçes/Binacka Morava

Threats:

- Lack of reliable sources for financing infrastructure projects and their implementation
- Lack of funds for maintenance and extension of civilian infrastructure

OBJEKTIVAT

Grupi 1 Mbrojtja e mjedisit, përdorimin i tokës dhe trashëgimia natyrore dhe kulturore

Afatshkurtër (1 - 3 vjet):

- Mbrojtja e burimeve ujore
- Mbrojtja e pyjeve
- Mbrojtja e maleve
- Identifikimi i vendeve të trashëgimisë natyrore
- Ndërgjegjësimi në rritje / informacioni mbi rolin dhe rëndësinë e trashëgimisë natyrore
- Mbrojtja e objekteve të trashëgimisë natyrore
- Identifikimi i vendeve të trashëgimisë së ndërtuar
- Ndërgjegjësimi në rritje / informacioni mbi rolin dhe rëndësinë e trashëgimisë së ndërtuar
- Restaurimi-ruajtja dhe mirëmbajtja e objekteve të trashëgimisë së ndërtuar

Afatmesëm (3 - 6 vjet):

- Mbrojtja e tokës pjellore
- Përmirësimi i prodhimit të kulturave të ndryshme
- Krijimi i bashkëpunimit rajonal në fushën e kulturës

Afatgjatë (6 - 10 + vjet):

- Mbrojtja dhe mirëmbajtja e cilësisë së ajrit
- Zhvillimi i ekoturizmit kulturor

*Vizioni për temën:
Rigjallërimi i natyrës sonë të bukur dhe i të shkuarës*

Grupi 2 Zhvillimi ekonomik dhe bujqësia

Afatshkurtër (1 - 3 vjet):

- Ndërtimi i sistemeve të ujitjes
- Subvencionet për bujqësinë
- Ndërtimi i stacioneve mbledhjes
- Ngritja e zonës ekonomike / industriale
- Hapja e degëve të bankave
- Promovimi i artit dhe vepra artizanale ekzistuese

Afatmesëm (3 - 6 vjet):

- Specializimi i mënyrave të prodhimit
- Rregullimi i çështjeve pronësore juridike
- Krijimi i vendeve të reja të punës

Afatgjatë (6 - 10 + vjet):

- Ndërtimi i objekteve të magazinimit të ftohtë

*Vizioni për temën:
Komunë e re, mundësi të reja*

Grupi 3 Banimi/ vendbanimet, shërbimet sociale dhe kthimi

Afatshkurtër (1 - 3 vjet):

- Shfrytëzimi racional i tokës

OBJECTIVES

Group 1 Environment protection, land use and natural and cultural heritage

Short Term (1- 3 years):

- Protection of water sources
- Protection of forests
- Protection of mountains
- Identification of natural heritage sites
- Awareness rising/ information on the role and importance of natural heritage
- Protection of natural heritage sites
- Identification of built heritage sites
- Awareness rising/ information on the role and importance of built heritage
- Restoration- preservation and maintenance of built heritage sites

Mid Term (3- 6 years):

- Protection of fertile soil
- Improving production of various crops
- Establish regional cooperation in the field of culture.

Long Term (6- 10+ years):

- Protection and maintenance of air quality
- Development of cultural ecotourism

*Theme Vision:
Reviving Our Beautiful Nature and the Past*

Group 2 Economic development and agriculture

Short Term (1- 3 years):

- Construction of irrigation systems
- Agriculture subsidies
- Construction of collecting stations
- Setting up economic/ industrial zone
- Opening of bank branches
- Promotion of existing arts and crafts

Mid Term (3- 6 years):

- Specializing production mode
- Regulation of legal property issues
- Creation of new working places

Long Term (6- 10+ years):

- Construction of cold storage facilities

*Theme Vision:
New Municipality, New Opportunities*

Group 3 Housing/ settlements, social services and return

Short Term (1- 3 years):

- Ensure rational land use

- Zhvillimi dhe implementimi i standardeve të ndërtimit
- Krijimi i kushteve për zhvillimin e biznesit
- Zvogëlimi i papunësisë dhe ulja e varfërisë
- Mbështetje institucionale për personat e zhvendosur

Afatmesëm (3 - 6 vjet):

- Mundësimi i sigurisë së pronësisë mbi tokën
- Zhvillimi dhe zbatimi i udhëzimeve të projektimit për vendbanimet urbane
- Përmirësimi i cilësisë së arsimit dhe sistemit të kujdesit shëndetësor

Afatgjatë (6 - 10 + vjet):

- Përmirësimi i cilësisë së arsimit dhe sistemit të kujdesit shëndetësor
- Zvogëlimi i papunësisë dhe ulja e varfërisë

Vizioni për temën:

Përmirësimi i cilësisë së jetës nëpërmjet përdorimit të planifikuar të tokës dhe zhvillimit social

Grupi 4 Infrastruktura dhe mobiliteti

Afatshkurtër (1 - 3 vjet):

- Përmirësimi i sistemit të menaxhimit të mbeturinave
- Parandalimi i deponive informale
- Përmirësimi i infrastrukturës ekzistuese të rrugëve lokale
- Futja e shërbimeve të transportit publik

- Instalimi i rrjetit të telefonisë fikse
- Instalimi i rrjetit të internetit
- Instalimi i rrjetit televiziv kabllor

Afatmesëm (3 - 6 vjet):

- Përdorimi efektiv i burimeve natyrore të ujit
- Ruajtja e burimeve natyrore të ujit
- Asfaltimi i rrugës nëpër pyje
- Asfaltimi i infrastrukturës rrugore lokale
- Zgjerimi i rrjetit të furnizimit elektrik në lagjet e reja
- Ndërtimi i stacioneve të reja të shpërndarjes të energjisë elektrike

Afatgjatë (6 - 10 + vjet):

- Përmirësimi i infrastrukturës rrugore rajonale
- Përmirësimi i lidhjes ndërkufitare
- Krijimi i kushteve për lëvizjen e këmbësorëve
- Krijimi i kushteve për lëvizjen e çiklistëve dhe personat me aftësi të kufizuara
- Instalimi i sistemit të kullimit të ujit
- Lidhje hekurudhore nga Ferizaj, përmes Bujanovcit me hekurudhën kryesore që lidh Mynihun, Vjenën me Athinën
- Lidhje të korridorit të gazit, që kalon në afërsi të komunës
- Vazhdimi i kërkesave për Qeverinë për mbështetje financiare.

Vizioni për temën:

Të ndërlidhur mes nesh dhe me botën

- Develop and implement construction standards
- Create of conditions for business development
- Decrease unemployment and reduce poverty
- Institutional support for displaced persons

Mid Term (3- 6 years):

- Ensure security of land tenure
- Develop and implement design guidelines for urban settlements
- Improve the quality of education and healthcare system

Long Term (6- 10+ years):

- Improve the quality of education and healthcare system
- Decrease unemployment and reduce poverty

Theme Vision:

Improved quality of life through planned land use and social development.

Group 4 Infrastructure and Mobility

Short Term (1- 3 years):

- Improving waste management system
- Preventing informal landfills
- Improvement of existing local road infrastructure
- Introduce public transportation services
- Installation of fixed telephone network
- Installation of internet network
- Installation of cable television network

Mid Term (3- 6 years):

- Effective use of natural water sources
- Conservation of natural water sources
- Paving of forest road tracks
- Paving of local road infrastructure
- Expansion of electrical supply network in the new neighborhoods
- Construction of new electricity distribution stations

Long Term (6- 10+ years):

- Improvement of regional road infrastructure
- Improve cross border connection
- Create conditions for movement of pedestrian
- Create conditions for movement of cyclists and persons with disabilities
- Installation of storm water drainage system
- Connection from Urosevac/ Ferizaj railway, through municipality, to Bujanovac/Bujanoc main railway that connects Munich & Vienna with Athens
- Connection to the gas corridor (add the direction), that passes close to municipality
- Continued lobbying the central government for financial support

Theme Vision:

Connected among ourselves and with the world

VIZIONI I INTEGRUAR

Komunë e re me traditë të pasur kulturore që është shoqërisht e avancuar dhe ekologjikisht e vetëdijshme, me bujqësi dhe infrastrukturë të transformuara që aspiron zhvillim të qëndrueshëm.

MOTOJA

Komunë e re, mundësi të reja
E Vizituar, e vëzhguar, e mbetur

Shënim: Ky kapitull përmban ekstrakte nga draft-raporti i UN-HABITAT më të zgjeruar me titull "Draft – Report from Visioning Workshop Partesh/Partes" Ohrid/Ohër, Macedonia 2011

INTEGRATED VISION

New municipality with rich cultural tradition that is socially advanced and ecologically conscious, with transformed agriculture and infrastructure that aspires sustainable development.

MOTTO

New Municipality New Opportunities
Visited, Observed, Remained

Note: This chapter contained extracts from UN-HABITAT's extended draft-report named "Draft – Report from Visioning Workshop Partesh/Parteš" Ohër/Ohrid, Macedonia 2011

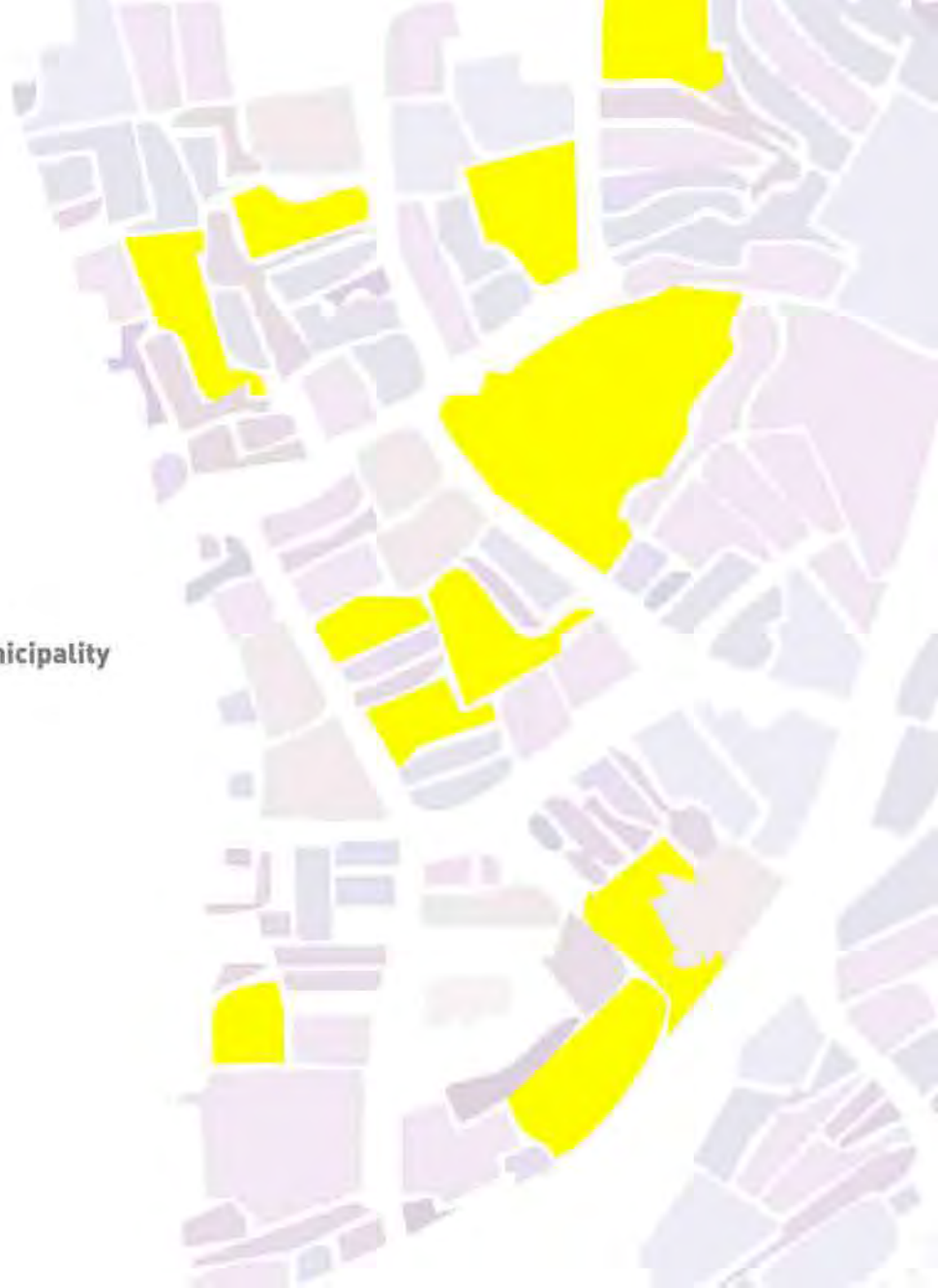

PEJA / PEĆ

Sfidat dhe mundësitë e trashëgimisë kulturore të komunës
Challenges and opportunities of the cultural heritage of municipality

1 - 4 Nëntor / November 2011

Suharekë / Suva Reka - KOSOVË / KOSOVO,
Shkodër, Lezhë, Krujë - SHQIPËRI / ALBANIA

LISTA E PJESËMARRËSVE/PARTICIPANTS LIST

Floriqe Berisha -	Komuna e Pejës, Drejtoria e Urbanizmit dhe Mbrojtjes së Mjedisit/ Municipality of Pejë/Peć, Department of Urban Planning and Environmental Protection
Arbnesha Kryeziu Goga -	Komuna e Pejës, Drejtoria e Urbanizmit dhe Mbrojtjes së Mjedisit/ Municipality of Pejë/Peć, Department of Urban Planning and Environmental Protection
Vjollca Zatriqi Shala -	Komuna e Pejës, Drejtoria e Urbanizmit dhe Mbrojtjes së Mjedisit/ Municipality of Pejë/Peć, Department of Urban Planning and Environmental Protection
Ilir Çavdarbasha -	Komuna e Pejës, Drejtoria e Urbanizmit dhe Mbrojtjes së Mjedisit/ Municipality of Pejë/Peć, Department of Urban Planning and Environmental Protection
Sekibe Hoxha -	Komuna e Pejës, Drejtoria për Ekonomi dhe Zhvillim/ Municipality of Pejë /Peć, Department of Economy and Development
Bashkim Lajqi -	Muzeu Etnologjik Pejë/ Ethnological Museum Pejë /Peć
Avdyll Hoxha -	Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve Pejë/ Institute for Protection of Monuments in Pejë/Peć
Arsim Mulhaxha -	Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve Pejë/ Institute for Protection of Monuments in Pejë/Peć
Beatrice Lajçi -	UN-Habitat Pejë/Peć
Drita Nushi -	UN-Habitat Mitrovicë/Mitrovica
Luani Nushi-	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor/ Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Festa Nixha Nela -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor/ Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Arbën Rrecaj -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor/ Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Shpend Agaj -	Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor/Instituti për Planifikim Hapësinor/ Ministry of Environment and Spatial Planning/Institute for Spatial Planning
Xhemajl Pllana -	Ministria e Tregtisë dhe Industrisë, Departamenti i Turizmit/Ministry of Trade and Industry, Department of Tourism
Mirjana Jeremic -	Intersos
Artan Maksutaj -	Intersos
Enes Toska -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB)/Cultural Heritage without Borders (CHwB)
Mirian Bllaci -	Trashëgimia Kulturore Pa Kufij (CHwB)/Cultural Heritage without Borders (CHwB)

AGJENDA

Data	Vendi	Koha	Aktiviteti
1 Nëntor E Martë	Pejë dhe Prishtinë	08:30	Nisja dhe udhëtimi i pjesëmarrësve nga Stacioni i Autobusëve në Pejë për në Hotel Solid, Suharekë Arritja dhe akomodimi në hotel
	Hotel Solid, Suharekë	10:30	Mirëseardhja, qëllimi, metodologjia e punëtorisë, fotot dhe Harta e nostalgjisë për trashëgiminë natyrore dhe kulturore të Pejës
		11:00	Dreka
		13:00	Sesioni 1: Turizmi bazuar në trashëgiminë kulturore dhe natyrore
		14:00	Sesioni 2: Përgatitja e SWOT analizës nëpër grupe Sesioni 3: Prezantimi i SWOT analizës në grupe
		19:00	Darka
2 Nëntor E Mërkurë	Hotel Solid, Suharekë	08:30	Mëngjesi
		09:30	Sesioni 4: Ndarja në grupe punuese tematike dhe analiza e objektivave, projekteve dhe aktiviteteve
			Dreka
		13:00	Sesioni 5: Prezantimi i grupeve punuese dhe diskutimi për temat e ngritura
		14:00	Sesioni 6: Përmirësimi dhe plotësimi i listës së projekteve nga rekomandimet e grupeve tjera Sesioni 7: Trajtimi i çështjeve specifike për hapat e ardhshëm të Programit, diskutimi për hapat e më tutjeshëm.
		19:00	Darka
3 Nëntor E Enjte	Hotel Tradita "Gegë e Toskë", Shkodër	08:00	
		09:00	Mëngjesi Nisja për në Shodër
		14:00	Arritja në Shkodër dhe akomodimi në Hotel Tradita "Gegë e Toskë" Dreka
		20:00	Vizita studimore (Kalaja e Rozafës, Muzeu i Kalasë, Muzeu i Qytetit, Rruga Muzeale Kol Idromeno) Darka
4 Nëntor E Premte	Shkodër	08:30	Mëngjesi
	Lezhë	09:15	Takim në Bashkinë e Shkodrës në Drejtorinë e Kulturës
		10:00	Vizita te Fototeka Marubi
		11:00	Nisja për në Lezhë
		14:00	Arritja në Lezhë, vizita te Memorial i Skënderbeut dhe nisja për Krujë Arritja në Krujë dhe vizitë në pazarin e vjetër të qytetit Dreka dhe vlerësimi i punëtorisë nga pjesëmarrësit
	Krujë	18:00	Vizitat në Kalanë e Krujës, Muzeun Kombëtar Skënderbeu dhe në Muzeun Etnografik Nisja për Pejë

AGENDA

Date	Place	Koha	Activity	
November 1st Tuesday	Pejë/Peć and Prishtinë/Priština	08:30	Departure and travel Pejë/Peć Bus station to Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka	
			Arrival and accommodation in the hotel	
	Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka	10:30	Greetings, scope, workshop methodology and memory map on the cultural and natural heritage of Pejë/Peć	
		11:00	Lunch	
		13:00	Session 1: Cultural and natural heritage-based tourism	
		14:00	Session 2: SWOT analysis in groups	
	19:00	Session 3: Presentation of SWOT analysis of individual group Dinner		
November 2nd Wednesday	Hotel Solid, Suhareka/Suva Reka	08:30	Breakfast	
		09:30	Session 4: Division into thematic groups and the analysis of objectives, projects and activities	
			Lunch	
		13:00	Session 5: Presentation of working groups and discussions of the topics raised	
		14:00	Session 6: Improvement and completion of the project list according to the recommendations of other groups	
	19:00	Session 7: Addressing specific issues for next steps of the program, discussions for the next steps. Dinner		
November 3rd Thursday	Hotel Tradita "Gegë e Toskë", Shkodër	08:00	Breakfast	
		09:00	Departure to Shkodra	
			Arrival to Shkodra and accommodation in Hotel Tradita "Gegë e Toskë"	
		14:00	Lunch	
		20:00	Study visits (Rozafa's Fortress, Fortress' Museum, Town's Museum, museumal street Kol Idromeno) Dinner	
November 4th Friday	Shkodër Lezhë	08:30	Breakfast	
		09:15	Meeting in the Municipality of Shkodra, Department of Culture	
		10:00	Visit at Marubi phototeque	
		11:00	Departure to Lezha	
		14:00	Arrival in Lezha, visit at the Scanderbeg Memorial and departure to Kruja	
	Krujë			Arrival in Kruja and visiting town's old marketplace
				Lunch and evaluation of workshop by the participants
18:00		Visits in Kruja's fortress, Skënderbeu (Scanderbeg) National Museum and Ethnographic Museum Departure to Pejë/Peć		

PEJA NË NJË SHIKIM

TË DHËNAT

Sipërfaqja Komunale: 603 km²*

Dendësia: 300 banorë/km²*

Lartësia mbidetare: 505-520 m*

Popullsia Komunale: 95,723 (sipas REKOS 2011 - Rezultate paraprake)

STRUKTURA URBANE EVENDBANIMIT**

Qendra e qytetit të Pejës është një rrjet në vetvete i rrugëve gjarpëruese, skaj të cilave janë radhitur dyqane të vogla. Katet e para të dala në konzollë ofrojnë hije dhe vendtakime joformale dhe vend për ata që shesin produktet bujqësore në rrugë. Ky treg, që sillet rreth xhamisë Fatih (1471) dhe që dikur është shtrirë në 15 ha, thekson kontinuitetin e kësaj historie Osmane. Peja ka qenë një qytet i njohur për zanatlinjtë e vet, gjë që artikullohet në rafinimin arkitektonik të xhamive të saj, hamamit, objekteve të tjera publike dhe shtëpive tradicionale të banimit. Traditat historike të zanatit të metalpunësit dhe zdrukthëtarit janë sërish një industri që zhvillohet edhe sot. Çarshia e vjetër është vënë nën mbrojtje të shtetit në vitin 1955, ndonëse zhvillimi i mëvonshëm urban e ka zvogëluar hapësirën e saj. Patrikana e Pejës, një kompleks i manastirit ortodoks serb që gjendet në hyrje të Grykës së Rugovës, është zonë e Trashëgimisë Botërore dhe një nga Zonat e Veçanta të Mbrojtura me Planin e Ahtisaarit. Kohëve të fundit ky manastir i është nënshtruar restaurimit dhe vazhdon të jetë një qendër rëndësishme fetare.

SHPREHJA ARKITEKTONIKE**

Në zonat qendrore të qytetit akoma ka shtëpi dhe mure të ndërtuara me tulla të qerpiçit, me trarë të shtrirë në mënyrë horizontale përmbi themelin në tokë të ndërtuar me gurë nga shtrati i lumit. Ky ndërtim i zakonshëm besohet të jetë një variacion rajonal i shtëpive të zakonshme orientale, duke përdorur materiale vendore për përforcimin e rrugës dhe niveleve të ulëta të objekteve dhe duke punësuar zanatlinj lokalë në ndërtimin e tyre. Objektet më të vjetra shpesh kanë galeri të varura dhe konzolla, me streha të mëdha, që paraqesin një skenë intimeurbane në nivelin përdhësë i cili shtrihet në oborre të vogla gjysmë publike.

Qyteti po ashtu respektohet për numrin e shtëpive të ruajtura të familjeve feudale, të cilat tani janë frymëzim për projektet e reja që fokusohen në turizmin për trashëgiminë kulturore në këtë zonë. Këto janë funksionale si për nga rregullimi ashtu edhe për nga materiali dhe shprehin statusin dhe pasurinë. Një tipologji tjetër e dalluar e objekteve në Pejë është kulla urbane, që dallon nga kullat në zonat rurale që shihen në vende të tjera të Kosovës. Këto janë më kompakte se simotrat e tyre rurale, por në zonën urbane kanë mbetur shumë pak të tilla. Megjithatë, një numër i tyre kanë filluar të restaurohen dhe po hetohen mundësitë për potenciale të reja turistike për këto objekte, paralelisht me rritjen e vetëdijes për pasuritë historike dhe kulturore të qytetit.

STRATEGJITË INOVATIVE NË KONSERVIM DHE ZHVILLIM**

Planet Zhvillimore Komunale dhe Urbane (PZHK/PZHU) janë hartuar më 2006. Qyteti po merr pjesë në garën e parë evropiane në Kosovë, një garë ndërkombëtare e dizajnit arkitektonik/urban e cila shpresojmë se do të sjellë një masterplan dhe do sjellë plane të strategjive për një zonë të qytetit, e cila do të shkojë drejt para-dizajneve që nevojiten për krijimin e planeve specifike dhe të detajuara për Plane Rregullative Urbane. Qyteti së shpejti do të jetë qendër e një projekti për ndërtimin e kapaciteteve për turizmin që lidhet me trashëgiminë kulturore dhe natyrore në Kosovën Perëndimore, „Shihemi në Dukagjin! Kuvendi komunal po ashtu kohëve të fundit i ka ndryshuar PZHK/PZHU për t'i harmonizuar me kushtet dhe kufizimet që përcaktojnë zhvillimin brenda Zonës së Veçantë Mbrojtëse të Patrikanës, dhe është një shtojcë e rëndësishme për qytetin dhe model për tërë vendin.

*Të dhëna të marra nga webfaqja e Komunës së Pejës

**Këto informata janë marrë nga broshura e përgatitur nga CHwB për Konferencën 'Ruajtja e Zonave Historike në Kosovë', e mbajtur më 21-23 mars 2011, në Prizren, Kosovë, nën organizimin e Zyrës së Përfaqësuesit Special të Bashkimit Evropian (EUSR)

PEJË/PEĆ AT A GLANCE

DATAS

Municipal Area: 603 km²*

Density: 300 inhabitants/km²*

Altitude: 505-520 m*

Population in municipality: 95,723 (according REKOS 2011 – Preliminary results)

URBAN SETTLEMENT PATTERN**

The centre of Pejë/Peć town is a self-contained network of winding streets, lined by low-rise shops. Overhanging first floors provide shade and informal meeting places, and space for street sellers of agricultural products. This marketplace, revolving around the Fatih mosque (1471) and at one time spreading for 15 ha, emphasises the continuity with its Ottoman history. It was an important city renowned for its craftsmen, which is articulated in the architectural refinement of its mosques, hammam, other public buildings, and vernacular dwelling houses. The historical craft traditions of metalwork and carpentry are once again a growing industry today. The old market was put under state protection in 1955, although subsequent urban development has witnessed its reduction. The Patriarchate of Pejë/Peć, an enclosed Serbian Orthodox monastery complex nestled at the neck of the Rugova Gorge, is a World Heritage Site and one of the “Ahtisaari Plan's” Special Protective Zones. It has recently undergone restoration and continues to be an important religious centre.

ARCHITECTURAL EXPRESSION**

Central areas of the town still feature adobe brick houses and walls, with horizontal timber courses above a ground plinth of rounded riverbed stones. This vernacular construction is believed to be a regional variation of the oriental core house, making use of local materials to reinforce the street and lower levels of buildings, and employing local craftsmen in its construction. The older buildings often have overhanging galleries and cantilevers, with large eaves, sculpting an intimate urban scene at ground level that extends into smaller semi-public courtyards. The city is also respected for the number of preserved houses of feudal families, which is now the inspiration behind new projects focusing on cultural heritage tourism in the area.

These are both functional in arrangement and material, and expressive of status and wealth. Another notable building typology in Pejë/Peć is the urban kulla, different to the rural kullas seen elsewhere in Kosovo. These are more compact than their rural relative, but few remain in the main urban area. A number, however, have started to be restored and new tourist potentials for these buildings is being investigated, in parallel with increasing awareness of the historical and cultural richness of the town.

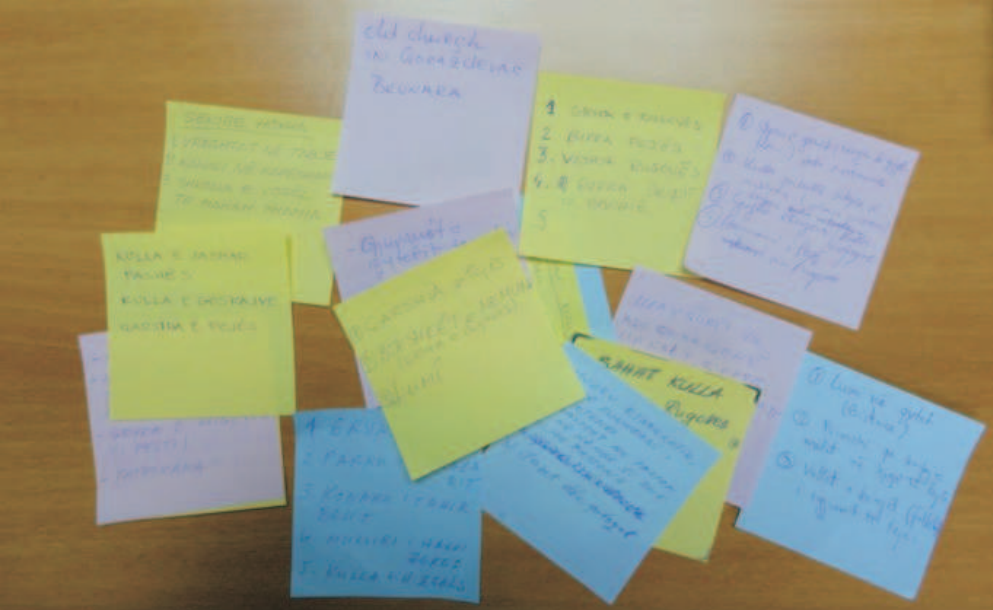
INNOVATIVE STRATEGIES IN CONSERVATION AND DEVELOPMENT**

Municipal and Urban Development Plans (MDP/UDP) were drafted in 2006. The town is participating in the first European competition in Kosovo, an international architecture/urban design competition which it is hoped will generate detailed masterplan and design strategies for an area of the city, that will go towards the pre-designs required in the creation of more specific detailed Urban Regulatory Plans. The town is soon to be the centre of a western Kosovo cultural and natural heritage capacity-building tourism project – “See You in Dukagjini”. The Municipal Assembly has also recently amended the MDP/UDP to comply with the requirements and restrictions that govern development within the Special Protective Zone of the Patriarchate, and is an important addition for the town and a model for the country.

*Datas are extracted from the website of the Municipality of Pejë/Peć

**Information extracted from the brochure produced by CHwB for the Conference “Preserving Historic Districts in Kosovo”, held on 21-23 March 2011, in Prizren, Kosovo, organized by the European Union Special Representative Office (EUSR)

HARTA E MEMORIES

Gjatë diskutimeve elementet, që sipas pjesëmarrësve karakterizojnë më së miri trashëgiminë kulturore dhe natyrore të Pejës, janë:

Objektet dhe komplekset me vlera:

- Gjurmët e qytetit të vjetër
- Shtëpitë qytetare “të stilit të vjetër” (p.sh. Shtëpia e Ali Kelmendit)
- Qarshia
- Qendra e qytetit
- Hotelet e vjetra (Korzo, Dukagjini)
- Kullat (Kulla e Kurtollëve, e Gockajve, e Haxhi Zekës, e Jashar Pashës, etj.)
- Shtëpia e Enver Hadrit dhe Konaku i Tahir Beut
- Hamami (si pjesë e kompleksit të qytetit të vjetër)
- Ura e gurit
- Sahat Kulla
- Mullinjtë (Mulliri i Haxhi Zekës)
- Shkolla e parë e gjuhës shqipe e Haxhi Zekës (sot përballë Hamamit)
- Objekti i Muzeut (ish Biblioteka)
- Vreshtat në Tabje
- Parku i Karagaçit

Burimet dhe vijat ujore:

- Jazet dhe potoqet
- Çeshmet e burimet
- Lumi Bistrica
- Kanali në Kapeshnicë
- Burimi i Ujit në Radac
- Gurra e Drinit të Bardhë

Traditat dhe zakonet:

- Dasmat me pajton dhe ato në këmbë
- Taksitë me pajtona
- Birra Peja (si traditë si dhe si pjesë e trashëgimisë industriale)
- Uji i Pejës
- Bukuria e gocave pejane

Fshatrat dhe rrethinat e qytetit:

- Kisha e drurit e vitit 1222 në fshatin Gorozhdec (Brunara)
- Lokaliteti i vjetër i Siparuntit
- Kalaja e Fshatit Lipë

Trashëgimia kulturore dhe natyrore e Rugovës:

- Gryka e Rugovës
- “Te i pesti” (Kilometri i Pestë)
- Kompleksi i Patrikanës
- Arkitektura tradicionale e kanionit të Rugovës
- Shpellat e shumta (p.sh. shpella e Murgjve)
- Veshjet, këngët, vallet, lojërat tradicionale (Rugova si një tërësi etnografike)
- Bjeshkët e Nemuna
- Fshati Bogë
- Ansambli Rugova

MEMORY MAP

During the discussions, according to the participants, the best elements that describe natural and cultural heritage of Pejë/Peć are:

Buildings and structures with values:

- Traces of an old town
- Vernacular “old style” dwelling houses (e.g. Ali Kelmendi’s house)
- Market place (“Çarshia”)
- Center of the town
- Old hotels (Korzo, Dukagjini)
- Kullas (Kurtolli’s Kulla, Gockaj’s Kulla, Haxhi Zeka’s Kulla, Jashar Pasha’s Kulla, etc)
- Enver Hadri’s house and Tahir Bey’s guesthouse
- Hammam (as part of the old town’s compound)
- Stone bridge
- Clock tower
- Mills (Haxhi Zeka’s mill)
- Haxhi Zeka’s first school in Albanian language (opposite to the Hammam)
- Building of the museum (former Library)
- Vineyards in Tabje
- Park of Karagaç

Sources and rivers:

- Drainage ditches and streamlets
- Drinking fountains and sources
- Bistrica River
- The canal in Kapeshnica/Kapešnica
- Water source in Radac/Radavce
- The fount of Drini i Bardhë/Beli Drim

Traditions and customs:

- Weddings with phaetons and those on foot
- Phaeton cabs (hackneys)
- Peja Beer (as a tradition and part of industrial heritage)
- Peja Water
- The beauty of Pejë/Peć girls

Villages and precincts of the town:

- Wooden Church of 1222 in Gorozhdec/Goraždevac village (Brunara)
- Old locality of Siparunt
- Lipa village fortress

Cultural and natural heritage of Rugova:

- Rugova Gorge
- “Te i pesti”/“At the fifth” (the fifth kilometer)
- The Patriarchate’s compound
- Traditional architecture of Rugova canyon
- Numerous caves (e.g. Monks’ Cave)
- Garment, songs, dances, traditional competitions (Rugova as ethnographic ensemble)
- Bjeshkët e Nemuna (*Cursed Mountains*)
- Bogë village
- Rugova Ensemble

SWOT ANALIZA

Përparësitë:

- Pozita gjeografike e përshtatshme
- Diversiteti i trashëgimisë kulturore dhe natyrore dhe gjendja relativisht e mirë e saj
- Potenciali institucional për trajtimin e trashëgimisë kulturore: prania e Qendrës Rajonale të Trashëgimisë Kulturore, Zyrës së Turizmit, Muzeut.
- Bashkëpunimi i mirë mes institucioneve të trashëgimisë kulturore dhe në përgjithësi mes institucioneve lokale dhe qendrore
- Ekzistimi i planeve zhvillimorë, urbanë dhe rregullativë (Çarshia e gjatë)
- Kapacitetet profesionale të mjaftueshme
- Rrjeti i dendur i OJQ-ve lokale (rreth 56 sosh) që veprojnë në fushën e trashëgimisë kulturore dhe natyrore
- Implementimi në vazhdim i projektit MOB-KOS
- Tradita në organizimin e manifestimeve të ndryshme lidhur me trashëgiminë kulturore dhe promovimin e turizmit (Lojërat e Rugovës, Sofra Pejane, Kampi)

Dobësitë:

- Degradimi i vazhdueshëm i objekteve të trashëgimisë kulturore dhe natyrore
- Mungesa e një liste definitive për monumentet e trashëgimisë kulturore
- Mungesa e mjeteve materiale për hulumtim dhe mirëmbajtje të monumenteve
- Mungesa e vëmendjes ndaj monumenteve të dëmtuara gjatë luftës
- Hulumtimi i pamjaftueshëm i resurseve me vlera kulturore dhe mosregjistrimi i trashëgimisë jomateriale në terren
- Mungesa e bazave të konservimit për planifikim hapësinor dhe urban
- Mosekzistimi i planeve rregullative për zonat me trashëgimi kulturore
- Vetëdijësimi i pamjaftueshëm i popullatës rreth mbrojtjes së trashëgimisë, sidomos i pronarëve
- Mospërfshirja e edukimit mbi trashëgiminë kulturore nëpër shkolla
- Zhvillimi i infrastrukturës teknike në dëm të trashëgimisë në zonat ku nevojitet prania e këtyre infrastrukturave
- Degradimi i mjedisit dhe menaxhimi i pamjaftueshëm i mbeturinave

SWOT ANALYSIS

Strengths:

- Convenient geographical position
- Diversity of cultural and natural heritage and its relatively good condition
- Institutional potential for the treatment of cultural heritage: presence of the Regional Cultural Heritage Centre, the Office of Tourism, Museum, etc.
- Good cooperation among cultural heritage institutions and between local and central institutions
- Presence of development, urban and regulation plans (Market place/"Çarshia e gjatë")
- Sufficient professional capacities
- Dense network of local NGOs (around 56) operating in the field of cultural and natural heritage
- Ongoing implementation of MOB-KOS project
- Tradition in organizing different events related to cultural heritage and promotion of tourism (Rugova competitions, Pejë/Peç[s table, camp)

Weaknesses:

- Continuous degradation of both cultural and natural heritage facilities
- Absence of a final inventory list of cultural heritage monuments
- Lack of financial funds for research and maintenance of monuments
- Lack of attention toward war-damaged monuments
- Insufficient research of resources of cultural value and failure in documenting the intangible heritage
- Lack of conservation basis for spatial and urban planning
- Absence of regulatory plans for the areas with cultural heritage
- Scarce awareness of the population on the protection of heritage, especially of the owners
- Exclusion of education on cultural heritage in schools
- Development of technical infrastructure detrimental to heritage in areas where the presence of these facilities is required
- Environmental degradation and inadequate waste management

Mundësitë:

- Përfshirja e Pejës në rrjetin rajonal të trashëgimisë kulturore
- Shfrytëzimi i fondeve strukturore nga Bashkimi Evropian për projekte ndërkuftare
- Shfrytëzimi i kapaciteteve ekzistuese dhe funksionalizimi i tyre
- Shfrytëzimi i mjeteve nga donatorë të huaj dhe vendorë
- Promovimi i trashëgimisë kulturore në të gjitha fushat
- Zhvillimi i partneriteve publiko-private në lëminë e trashëgimisë kulturore dhe natyrore
- Riaktivizimi i kampingut në Karagaç dhe iniciativa tjera të reja (p.sh. kuzhina tradicionale)

Kërcënimet:

- Shkatërrimi i vlerave kulturore
- Tejzgjatja e procesit të inventarizimit të trashëgimisë kulturore dhe e përcaktimit të strategjisë për mbrojtjen e objekteve të saj
- Mungesa apo zbehja e monitorimit dhe i vlerësimit të objekteve nga lista e monumenteve me status të mbrojtur
- Kompetencat e paqarta ligjore për sa i përket menaxhimit të trashëgimisë kulturore
- Ndëhyrjet e politikës në menaxhimin e trashëgimisë kulturore
- Shfrytëzimi jo adekuat i granteve qeveritare
- Mbetja e trashëgimisë kulturore jashtë prioritetëve të institucioneve vendimmarrëse
- Joatraktiviteti i Pejës për investime nga jashtë për monumentet kulturore
- Mosshpallja e Bjeshkëve të Rugovës "Park Kombëtar"

Opportunities:

- Inclusion of Pejë/Peć in cultural heritage regional network
- Use of European Union structural funds for cross-border projects
- Use of existing capacities and their operationalization
- Use of foreign and local donors' funds
- Promotion of cultural heritage in all spheres
- Development of public-private partnership in the field of cultural and natural heritage
- Reactivation of campsite in Karagaç and other new initiatives (e.g. traditional cuisine)

Threats:

- Destruction of cultural values
- Excessively long process of the inventory of cultural heritage and of determining strategies for protection of facilities
- Lack or decreased monitoring and evaluation of facilities from the list of protected monuments
- Vague competencies in terms of the management of cultural heritage
- Interference of politics in the management of cultural heritage
- Inadequate management of government grants
- Remaining of cultural heritage outside the priorities of decision-making institutions
- Pejë/Peć's austereness for external investments in cultural monuments
- Failure to announce the Rugova Mountains as "National Park"

ANALIZA E OBJEKTIVAVE

GRUPI 1 – MBROJTJA DHE KONSERVIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE

VEPRIMI/AKTIVITETI/ PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PÛRKRAHËSIT/ PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA	KOSTO FINANCIARE E PËRAFËRT(€)
KONSERVIMI I HAMAMIT TË HAXHI BEUT (DERI NE RESTAURIMIN PËRFUNDIMTAR)	ASH	IMMP	MKRS, KOMUNA PEJË, PRONARI (VAKËFI), OJQ, KOMUNITETI	MKRS, KOMUNA PEJË	50.000
MBROJTJA DHE KONSERVIMI I QYTETIT TË VJETËR ARKEOLOGJIK "SIPARUNTI" (HULTUMTIMI DHE EKSPOZIMI I EKSPONATEVE TË GJETURA)	AM	INSTITUTI ARKEOLOGJIK	MKRS, KOMUNA PEJË, IMMP,OJQ, KOMUNITETI	MKRS, KOMUNA PEJË	100.000
KONSERVIMI DHE MBROJTJA E SHTËPISË SË ENVER HADRIT DHE RESTAURIMI I SAJ	ASH	IMMP	DREJTORATI I KULTURËS, DREJT. URBANIZMIT, DREJT. KADASTER GJEODEZI, FAMILJARËT, OJQ, KOMUNITETI	FAMILJARËT, KOMUNA PEJË	100.000
NDËRTIMI I NJË ETNOPARKU NË RUGOVË (MUZEU NË QIELL TË HAPUR)	AM	MUZEU	MKRS, IMMP, KOMUNA PEJË, OJQ, KOMUNITETI	MUZEU	800.000 – 1.000. 000
KONSERVIMI DHE MBROJTJA E BURIMIT TË DRINIT TË BARDHË SI DHE TË SHPELLËS	AM	MMPH	MMPH, INSTITUTI ARKEOLOGJIK, IMMP, KOMUNA PEJË, MTI – DPT I TURIZMIT	KOMUNA PEJË, MMPH – DPT. I UJËRAVE	80.000
KRUIIMI I BAZAVE TË KONSERVIMIT TË INTEGRUAR	AM	MKRS	IMMP, KOMUNA PEJË, MUZEU, OJQ, KOMUNITETI	KOMUNA PEJË, IMMP	100.000
AFTËSIMI I KUADROVE PËR KONSERVATORË	ASH	MKRS	IMMP, KOMUNA PEJË – DREJT. URBANIZMIT, MUZEU	IMMP, MKRS	50.000

OBJECTIVES ANALYSIS

GROUP 1 – PROTECTION AND CONSERVATION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR/ BEARER	SUPPORTERS/ PARTNERS	IMPLEMENTATION/ SUSTAINABILITY	ESTIMATED FINANCIAL COST (€)
CONSERVATION OF HAXHI BEY'S HAMMAM (UNTIL FINAL RESTORATION)	ST	IPMP	MCYS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, OWNER (WAQIF), NGO, COMMUNITY	MCYS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	50.000
PROTECTION AND CONSERVATION OF AN OLD ARCHAEOLOGICAL TOWN "SIPARUNTI" (RESEARCH AND EXHIBITION OF FOUND ARTIFACTS)	MT	ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE	MCYS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, IPMP, NGO, COMMUNITY	MCYS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	100.000
CONSERVATION AND PROTECTION OF ENVER HADRI'S HOUSE AND ITS RESTORATION	ST	IPMP	DEPT. OF CULTURE, DEPT. OF URBANISM, DEPT. OF CADASTRE & GEODESY, HOUSEHOLDS, NGO, COMMUNITY	HOUSEHOLDS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	100.000
CONSTRUCTION OF AN ETHNO-PARK IN RUGOVA (OUTDOOR MUSEUM)	MT	MUSEUM	MCYS, IPMP, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, NGO, COMMUNITY	MUSEUM	800.000 – 1.000.000
CONSERVATION AND PROTECTION OF THE SOURCE OF DRINI I BARDHË RIVER AND OF THE CAVE	MT	MESP	MMPH, ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE, IPMP, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MTI – DEPT. OF TOURISM	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MESP – WATER DEPT.	80.000
ESTABLISHMENT OF THE BASIS OF AN INTEGRATED CONSERVATION	MT	MCYS	IPMP, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MUSEUM, NGO, COMMUNITY	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, IPMP	100.000
CAPACITY BUILDING OF THE CONSERVATION STAFF	ST	MCYS	IPMP, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY – DEPT. OF URBANISM, MUSEUM	IMMP, MCYS	50.000

GRUPI 2 – INTEGRIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE DHE NATYRORE NË JETËN BASHKËKOHORE

VEPRIMI/AKTIVITETI/PROJEKTI	AFATI	INICUES/ BARTËS	PËRKRAHËSIT/ PARTNERET	IMPLEMENTIMI/ QËNDRUESHMËRIA	KOSTO FINANCIARE PËRAFËRT(€)
KOMPLEKSI MULLIRI I ZEKËS – FUNKSIONALIZIMI I OBJEKTEVE EKZISTUESE DHE PËRCJELLËSE	ASH	KOMUNA PEJË, QRTK PEJË,	SEKTORI PRIVAT	KOMUNA PEJË, QRTK PEJË, PARTNERËT	700.000
REHABILITIMI I PARKUT TË KARAGAÇIT – NDRIÇIMI, INVENTARIZIMI I DRUNJËVE, GJELBËRIMI, MIRËMBAJTJA	ASH	KOMUNA PEJË,	MMPH, DONATORËT	KOMUNA PEJË	100.000
PASTRIMI PËRRETH LOKACIONEVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE NGA NXËNËSIT	ASH	KOMUNA PEJË – DREJT. ARSIMIT	OJQ, KOMUNITETI, SEKTORI PRIVAT	KOMUNA PEJË – DREJT. ARSIMIT	300 (PËR LOKACION)
MBLEDHJA, EKSPOZIMI I SENDEVE ME VLERË NGA NXËNËSIT	ASH	KOMUNA PEJË – DREJT. ARSIMIT	MUZEU ETNOGRAFIK	KOMUNA PEJË – DREJT. ARSIMIT	
IDENTIFIKIMI, SHENJËZIMI I GJURMËVE TË OBJEKTEVE TË TRASHËGIMISË KULTURORE TË SHKATËRRUARA	ASH	KOMUNA PEJË, QRTK PEJË	OJQ, QYTETARËT,	KOMUNA PEJË, QRTK PEJË	700 (PËR LOKACION)
DITËT E TRADITËS PEJANE: -SOFRA PEJANE -USHQIMI TRADICIONAL -BIRRA E PEJËS -VALLE, KËNGË -VESHJET TRADICIONALE	ASH	KOMUNA PEJË, QRTK PEJË, MUZEU	QYTETARËT, SEKTORI PRIVAT, DIASPORA, OJQ	KOMUNA PEJË, MKRS	20.000 (PËR VIT)

GROUP 2 – INTEGRATION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE IN CONTEMPORARY LIFE

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR / BEARER	SUPPORTERS / PARTNERS	IMPLEMENTATION / SUSTAINABILITY	ESTIMATED FINANCIAL COST (€)
HAXHI ZEKA'S MILL – UTILIZATION OF EXISTING AND FOLLOW-UP OBJECTS	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, RCHC PEJË/PEÇ,	PRIVATE SECTOR	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, RCHC PEJË/PEÇ, PARTNERS	700.000
REHABILITATION OF KARAGAÇ PARK – LIGHTING, INVENTORY OF THE TREES, GREENERY, MAINTENANCE	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY,	MESP, DONORS	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	100.000
CLEAN-UP OF THE SURROUNDINGS OF THE CULTURAL HERITAGE SITES ORGANIZED BY STUDENTS	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY – DEPT. OF EDUCATION	NGO, COMMUNITY, PRIVATE SECTOR	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY – DEPT. OF EDUCATION	300 (FOR SITE)
COLLECTION, EXHIBITION OF ITEMS OF VALUE BY STUDENTS	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY – DEPT. OF EDUCATION	ETHNOGRAPHIC MUSEUM	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY – DEPT. OF EDUCATION	
IDENTIFICATION, MARKING THE REMNANTS OF DESTROYED CULTURAL HERITAGE OBJECTS	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, RCHC PEJË/PEÇ	NGO, CITIZENS	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, RCHC PEJË/PEÇ	700 (FOR SITE)
DAYS OF PEJË/PEÇ TRADITION: -SOFRA PEJANE (PEJA'S TABLE) -TRADITIONAL CUISINE -BIRRA PEJA (PEJA BEER) -DANCES, SONGS -TRADITIONAL GARMENTS	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, RCHC PEJË/PEÇ, MUSEUM	CITIZENS, PRIVATE SECTOR, DIASPORA, NGO	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MCYS	20.000 (PER ANNUM)

GRUPI 3 – ZHVILLIMI LOKAL/TURIZMI I BAZUAR NË TRASHËGIMINË KULTURORE DHE NATYRORE

VEPRIMI/AKTIVITETI/PROJEKTI	AFATI	INICUES/BARTËS	PÛRKRAHËSIT/PARTNERËT	IMPLEMENTIMI/QËNDRUESHMËRIA	KOSTO FINANCIARE E PËRAFËRT(€)
KONVERTIMI NË KOMPLEKS HOTELIER I KOMPLEKSIT HAXHI ZEKA	ASH	KOMUNA PEJË, MKRS	MKRS, KOMUNA PEJË, OJQ	KOMUNA PEJË, KOMPANITË PRIVATE HO TELIERE	100.000
RIAKTIVIZIMI DHE FUNKSIONALIZIMI I KAMPINGUT	ASH	KOMUNA PEJË	MTPT, SEKTORI PRIVAT	PARTNERITET PUBLIKO-PRIVAT	50.000
KTHIMI NË IDENTITET I HAMAMIT TË HAXHI BEUT	ASH	KOMUNA PEJË	BASHKËSIA ISLAME, IMMP	PARTNERITET PUBLIKP-PRIVAT OSE BASHKËSIA ISLAME	100.000
REALIZIMI I TELEFERIKUT (FINANCIMI)	AM	KOMUNA PEJË	MTPT	PARTNERITET PUBLIKO-PRIVAT	5.000.000
KTHIMI NË IDENTITET I SHESHIT HAXHI ZEKA	ASH	KOMUNA PEJË	MKRS, KOMUNA PEJË	KOMUNA PEJË	200.000
RIKONSTRUIIMI I RRUGËS PEJË - ÇAKOR	ASH	KOMUNA PEJË	MTPT, OJQ, SEKTORI PRIVAT	MTPT, KOMUNA PEJË	1.000.000
PROMOVIMI I TRASHËGIMISË KULTURORE	ASH	KOMUNA PEJË	KOMUNA PEJË, MKRS, OJQ	AGJENIONI TURISTIK	25.000
HAPJA E PATRIKANËS PËR PUBLIKUN	AM	KOMUNA PEJË	MKRS, ICO	KOMUNA PEJË, MKRS, ICO, KISHA ORTODOKSE SERBE	100.000

GROUP 3 – LOCAL DEVELOPMENT/CULTURAL AND NATURAL HERITAGE -BASED TOURISM

ACTION/ACTIVITY/PROJECT	DURATION	INITIATOR / BEARER	SUPPORTERS / PARTNERS	IMPLEMENTATION / SUSTAINABILITY	ESTIMATED FINANCIAL COSTS(€)
CONVERSION OF HAXHI ZEKA'S ENSEMBLE INTO HOTEL COMPOUND	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MCYS	MCYS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, NGO	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, PRIVATE HOTEL COMPAN IES	100.000
REACTIVATION AND OPERATIONALIZATION OF CAMPING	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	MTPT, PRIVATE SECTOR	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	50.000
RESTORING THE IDENTITY OF HAXHI BEY'S HAMMAM	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	ISLAMIC COMMUNITY, IPMP	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP OR ISLAMIC COMMUNITY	100.000
ESTABLISHMENT OF THE TELPHER (CABLE TRANSPORT) / FINANCING	MT	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	MTPT	PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP	5.000.000
RESTORING THE IDENTITY OF HAXHI ZEKA SQUARE	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	MCYS, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	200.000
RECONSTRUCTION OF PEJË/PEÇ – ÇAKORR ROAD	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	MTPT, NGO, PRIVATE SECTOR	MTPT, PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	1.000.000
PROMOTING CULTURAL HERITAGE	ST	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MCYS, NGO	TOUR AGENCY	25.000
OPENING THE PATRIARCHATE TO THE PUBLIC	MT	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY	MCYS, ICO	PEJË/PEÇ MUNICIPALITY, MCYS, ICO, SERBIAN ORTHODOX CHURCH	100.000

MBRESA NGA VIZITAT STUDIMORE NË SHQIPË

IMPRESSIONS FROM THE STUDY VISIT IN ALBANIA

PREZANTIMI I REZULTATEVE DHE RAPORTIT TË PUNËTORISË

Takimi me qëllim prezantimin e rezultateve të punës përmbylli vazhden e aktiviteteve në kuadër të punëtorisë për trashëgiminë kulturore dhe natyrore të Pejës. Takimi u mbajt në datën 25 nëntor 2011 në ambjentet e Komunës së Pejës. Ai u karakterizua nga një pjesëmarrje relativisht e madhe, gjë të cilën e dëshmon dhe prania e mediave lokale. Përveç pjesëmarrësve të punëtorisë ishin të pranishëm dhe përfaqësues të tjerë të institucioneve vendore dhe qendrore si dhe përfaqësuesit nga shoqëria civile.

Qëllimi i takimit ishte prezantimi i rezultateve të punës së pjesëmarrësve në punëtori dhe diskutimi i tyre me një publik më të gjerë. Kështu prezantimi, i cili u realizua nga vetë pjesëmarrësit, përfshiu disa elemente sqaruese mbi metodologjinë dhe rrjedhën e punëtorisë, për të kaluar më tej në shqyrtimin e produkteve të punës së përbashkët, harta e memories, përfundimet e SWOT analizës dhe propozimet në kuadër të analizës së objektivave. Prezantimi ngjalli diskutime të frytshme prej së cilëve lindi ideja e krijimit të një grupi monitorues të çështjeve lidhur me trashëgiminë kulturore dhe natyrore të rajonit të Pejës. U ra dakort që përbërja e grupit të jetë shumëpalëshe dhe që ai të mblidhet në mënyrë periodike. Modalitetet e punës së grupit monitorues ngelen për tu përcaktuar, por me rëndësi është të theksohet se është arritur një nivel i mirë ndërgjegjësimi, në sajë të cilit trashëgimia kulturore nuk shihet më si një monopol i njërit apo tjetrit institucion, por si në fushë ku nevojitet reflektim dhe angazhim shumëpalësh.

Vlen gjithashtu të përmendet se ishte i pranishëm në takim nënkryetari i Komunës së Pejës, zoti Shefqet Uka, i cili nga njëra anë shprehu interesin e madh që Komuna shihet në aktivitetet si punëtorja në fjalë dhe nga ana tjetër pohoi se mirëpriste propozimet konkrete në kuadër të aktiviteteve të parashikuara nga pjesëmarrësit në punëtori.

WORKSHOP REPORT AND RESULTS PRESENTATION

The meeting aiming at the presentation of the results of the common work concluded the series of activities in the framework of the workshop on the cultural and natural heritage of Peja/Peć. The meeting was held on November 25, 2011 in the facilities of the Municipality of Peja/Peć. It was characterized by a relatively large participation, interest which is testified also by the presence of local media. In addition to the workshop participants were present also other representatives of local and central institutions as well as the representatives of the civil society.

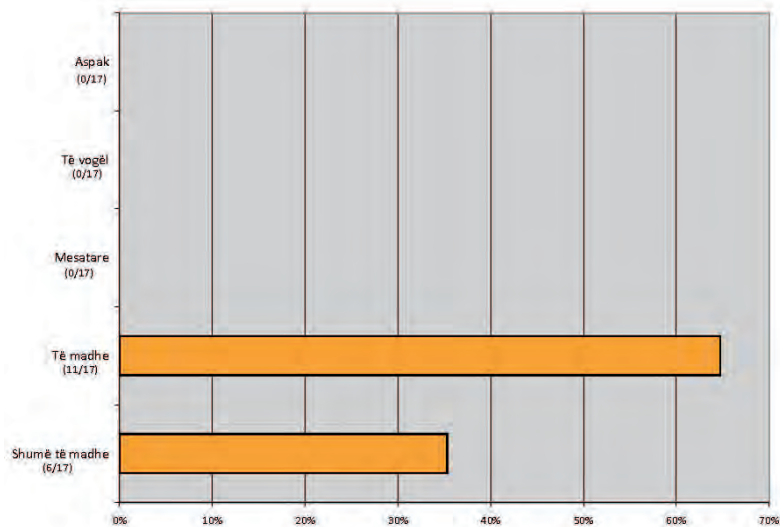
The purpose of the meeting was to present the results of the work of the participants during the workshop and their discussion with a wider public. Thus the presentation, which was delivered by the participants, included some explanatory elements on the methodology and flow of the workshop, to move further in examining the products of common work, the memory map, the results of SWOT analysis and proposals within objectives analysis session. The presentation sparked fruitful discussions of whom was raised the idea of establishing a Monitoring Group of the issues related to cultural and natural heritage of the region of Peja/Peć. It was agreed that the group's composition will be multilateral and that it will meet periodically. The working modalities of the Monitoring Group remain will be defined further, but it is important to note that a good level of awareness has been reached, thanks to which cultural heritage is not seen as a monopoly of one or another institution, but as a field where is needed multilateral reflection and engagement.

Also is worth noting that the meeting was attended by the deputy mayor of Peja/Peć, Mr. Shefqet Uka, who expressed on one hand the great interest that the Municipality sees in such activities as the workshop in question and on the other hand claimed that the leadership welcomes concrete proposals within the activities foreseen by the workshop participants.

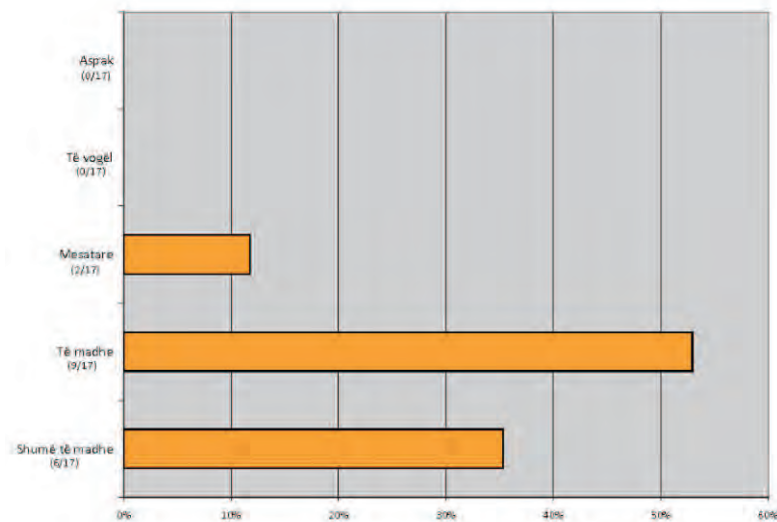

VLERËSIMI I PUNËTORISË NGA PJESËMARRËSIT

1. Në çfarë mase mendoni se është arritur qëllimi i punëtorisë?
“Qëllimi i punëtorisë është që nëpërmjet pjesëmarrjes së përfaqësuesve të institucioneve qendrore, departamenteve të ndryshme të Komunës dhe të shoqërisë civile të qytetit, të realizohet një diskutim gjithëpërfshirës i problematikave që lidhen me gjendjen e trashëgimisë kulturore, mundësitë e zgjidhjes së problemeve në këtë lëmi, përmirësimin e kushteve të jetesës në këto zona si dhe identifikimin e trashëgimisë kulturore si potencial zhvillimi për Pejën”

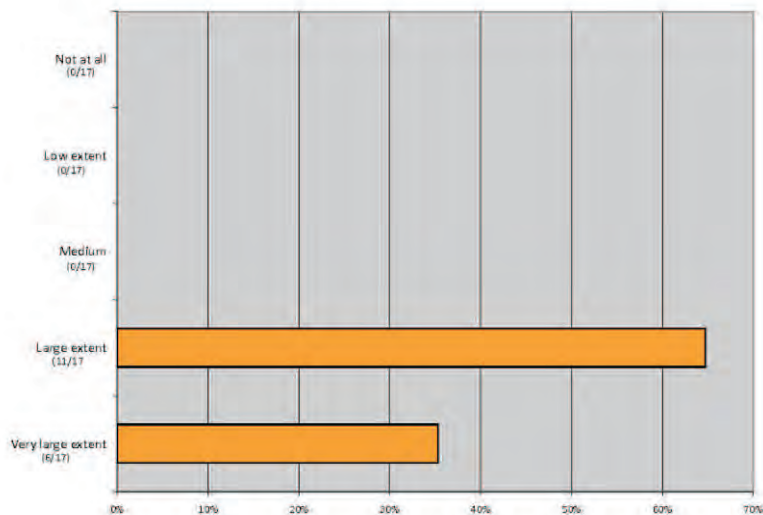

2. Në çfarë mase janë të dobishme për punën tuaj të përditshme informacionet e marra gjatë punëtorisë?

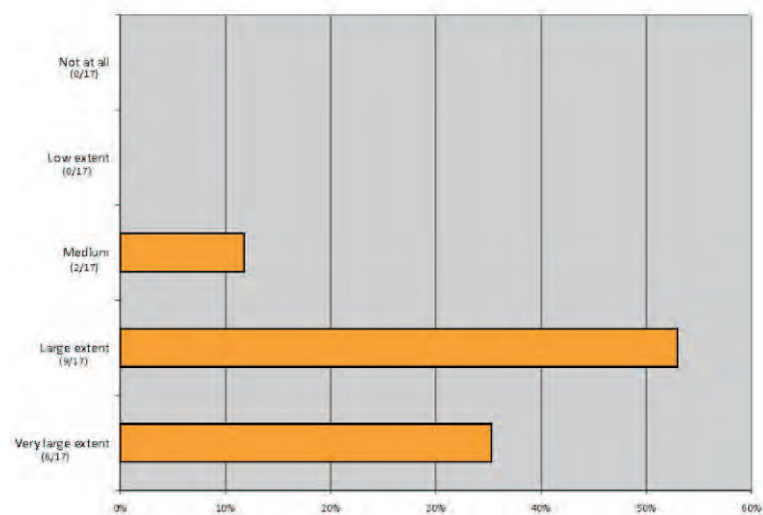

PARTICIPANTS' WORKSHOP EVALUATION

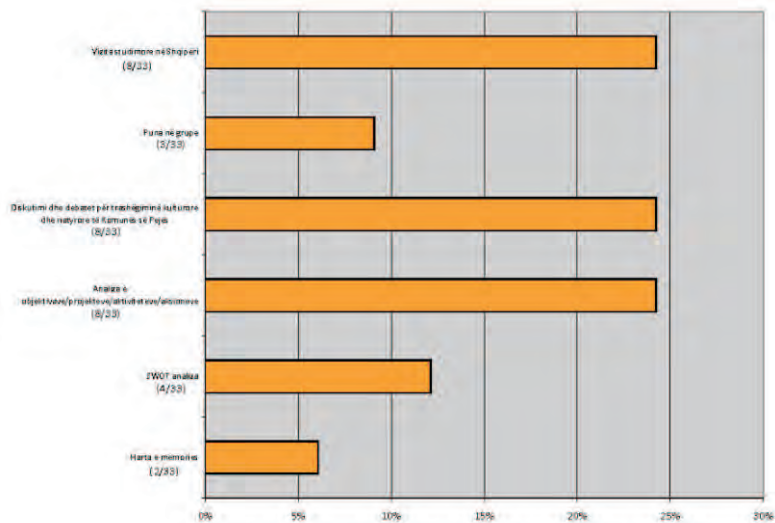
1. To what extent you think the workshop has achieved its goal?
"The purpose of the workshop is that through the participation of officials of central institutions, representatives of various municipal departments and civil society of the city, bring a comprehensive discussion on the matters associated with the state of cultural and natural heritage, the prospects of problem-solving in this domain, improving living conditions in respective areas and identification of the cultural heritage as a potential for development in Pejë/Peć."

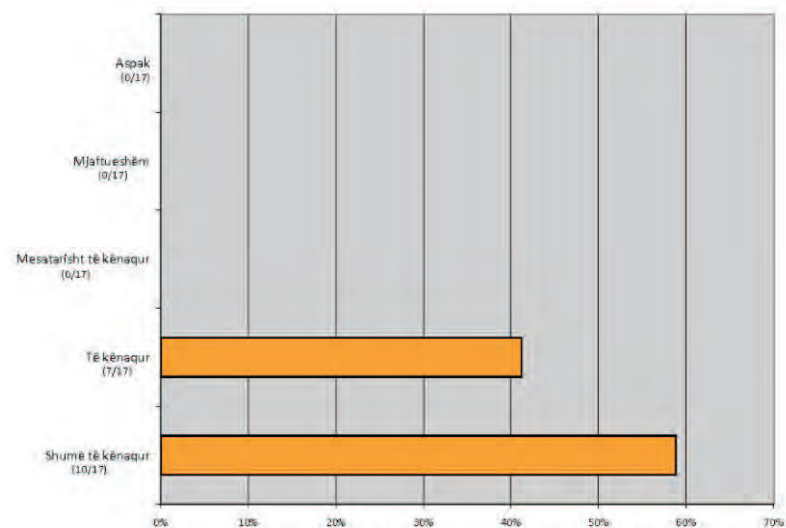
2. To what extent the information obtained during the workshop are useful to your daily job?

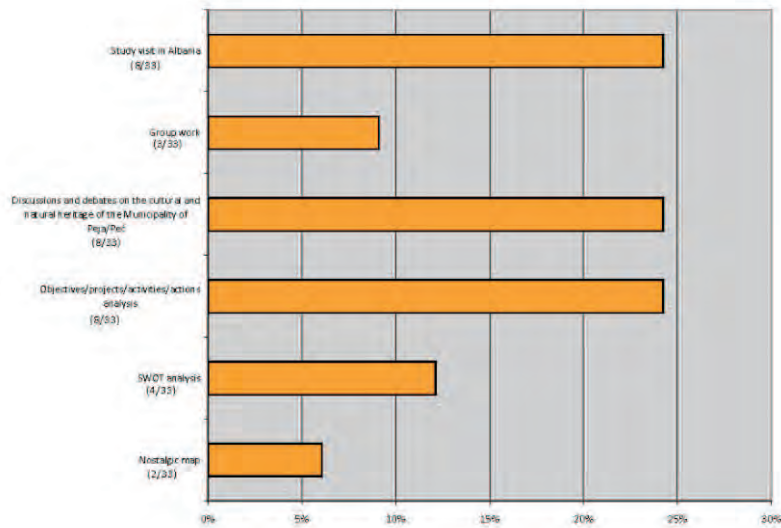
3. Cila pjesë e punëtorisë ju ka pëlqyer më shumë?
Mund të përgjigjeni me shumë opsione

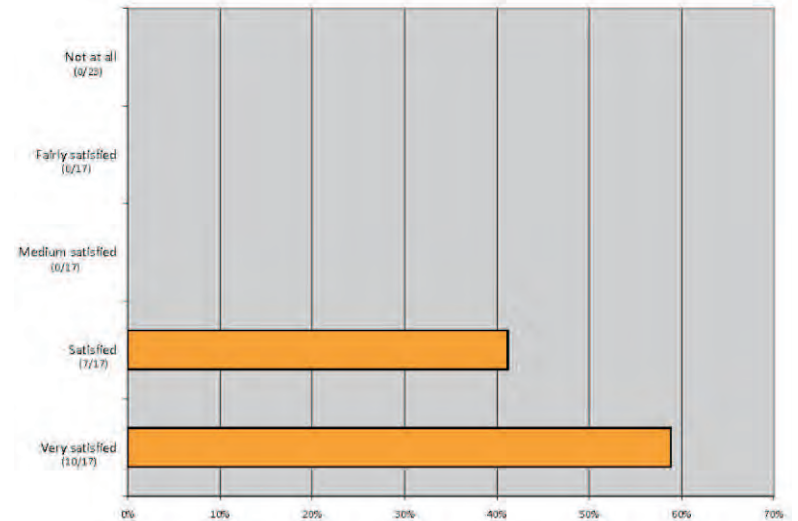
4. Sa jeni të kënaqur me nivelin e organizimit dhe metodologjinë e punëtorisë?

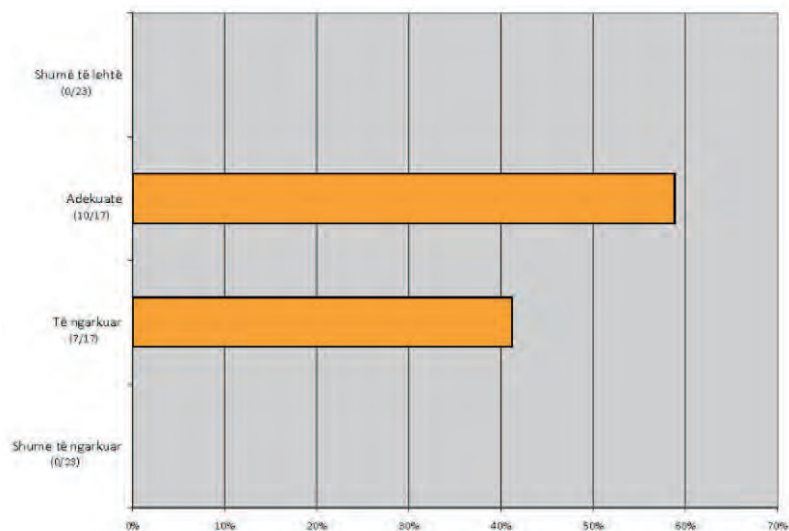
3. Which part of the workshop you liked most?
You can give more than one answer

4. How satisfied are you with the level of organization and the workshop methodology?

5. Si e konsideroni agjenden e punëtorisë?

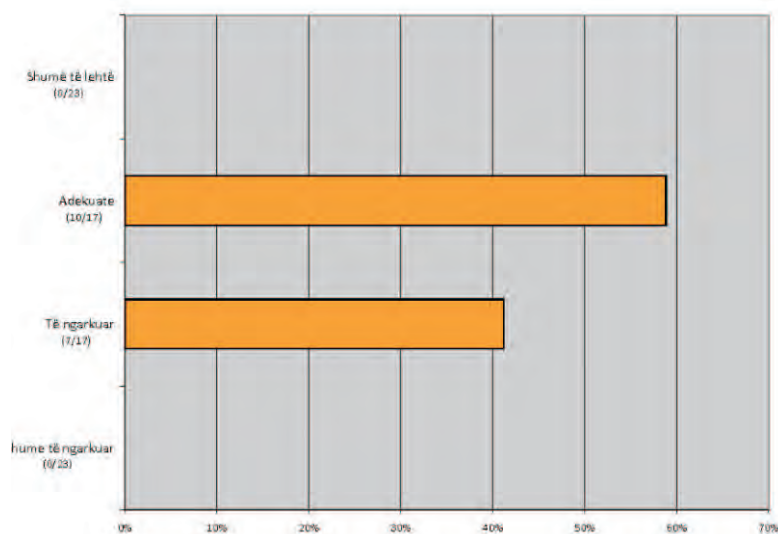

6. Komentet apo sygjerimet e juaja shtesë se si mund të përmirësohej kjo punëtori në të ardhmen!*

- Më tepër angazhim nga institucionet përgjegjëse dhe ekzekutive, si p.sh. Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve dhe përfaqësuesit politik vendimmarrës të nivelit qendror dhe lokal.
- Punëtorja mund të përmirësohet me pjesëmarrjen në të edhe të vendimmarrësve.
- Nëse ka mundësi të përfshihet dhe politika.
- Të zgjasë mundësisht më shumë dhe me ekspertë të disa lëmive mbi trashëgiminë.
- Ishte e mirë.
- Vetëm vazhdoni!
- Jo në karantinë.
- Me organizime të këtij lloji, që edhe kontributet do të jenë të suksesshme.
- Me organizime të këtij lloji - sa më shumë - kontributi me i madhë.
- Pjesëmarrja e shoqërisë civile dhe nivelit vendimmarrës të jetë më i madh.
- Shpresoj që do të organizohet dhe vizita me tren në Pejë, në monumentet e kulturës por edhe në trashëgimitë kryesore natyrore.
- Da seminar trajë duže neki sledeći put :)

* Komentet e pjesëmarrësve janë pasqyruar ashtu siç janë shprehur në format e evaluimit.

5. How do you rate the agenda of the workshop?

6. Comments or your additional suggestions on how to improve this workshop in future!*

- More efforts from the responsible and executive institutions, e.g. Ministry of Culture, Youth and Sports and political decision-makers of central and local level.
- Workshop could be improved with the participation of the decision-makers, too.
- If possible to include also the politics.
- If possible, to last a bit longer and with the experts of cultural heritage.
- It was good.
- Just carry on!
- Not in quarantine.
- With the organizations of this kind, the contributions would come along.
- As much of the events of this kind - the biggest contribution.
- Greater participation of civil society and decision-makers.
- I hope the visit by train to Pejë/Peć will be organized, in seeing cultural monuments and key sites of natural heritage.
- Next workshop to last longer :)

* Participants' comments are reflected as expressed in the evaluation forms.

EKIPI REALIZUES I PUBLIKIMIT / PUBLICATION TEAM

Botues / Publisher: CHwB - Trashëgimia Kulturore pa Kufij, zyra në Kosovë
CHwB - Cultural Heritage without Borders, Kosovo office

Titulli / Title: KONSERVIMI I INTEGRUAR - Sfidat, mundësitë dhe përvojat e integritit të trashëgimisë kulturore dhe natyrore në planifikim hapësinor dhe urban në Kosovë

INTEGRATED CONSERVATION - Challenges, opportunities and integration experiences of cultural and natural heritage into spatial and urban planning in Kosovo

Financuar nga / Financed by: Sida - Agjensioni suedez për zhvillim dhe bashkëpunim ndërkombëtar
Swedish International Development Cooperation Agency

Koordinator i publikimit / Publication coordinator: Enes Toska

Dizajni i publikimit / Publication design: Fatlum Haliti

Përkthimi/ Translation: Agron Krapi

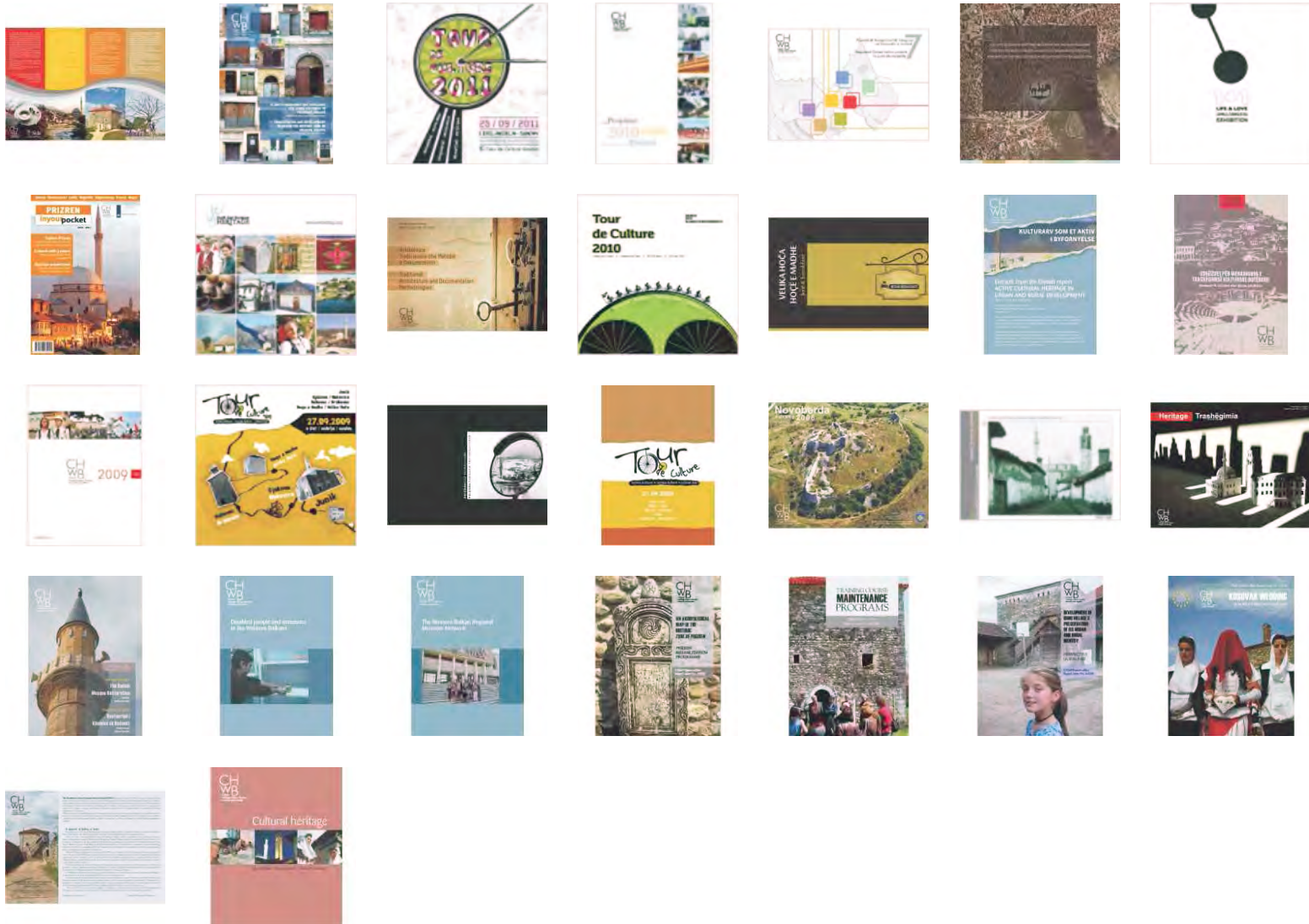
Tekstet / Texts: Mirian Bllaci dhe Enes Toska (faqet/pages 004-009,220-374 përpos/except 230-249, 322-341), Luan Nushi, Arbën Rrecaj, Faton Deva, Festa Nixha-Nela, Elvida Pallaska (faqet/pages 010-219)

Fotografitë dhe hartat / Images and drawings: Të gjithë fotografitë dhe hartat e përdorura në këtë publikim janë pronë e të gjitha institucioneve bartëse (të paraqitura në fillim të çdo kapitulli) apo edhe të cekura në figurat përkatëse
All images and maps used in this publication are the property of all institutions (presented in the beginning of each chapter) or specified in the figures itself

Shtypur / Printed: Dhjetor
December 2011

Tirazhi / Circulation: 1000

Vizitoni web faqen tonë www.chwbkosovo.org për përditësimin e aktiviteteve tona të fundit ose shkarkoni publikimet tona të listuara më poshtë:
 Posetite našu web stranicu www.chwbkosovo.org za ažuriranje naše poslednje aktivnosti ili preuzeti naše publikacije prikazano u nastavku:
 Visit our web page www.chwbkosovo.org for the update of our last activities or download our publications as listed below:

The CHwB projects are mainly financed by
Swedish International Development Agency

Cultural Heritage without Borders, Sweden / Kosovo office

address: Payton City Str. R. Zogovic, 8

10000 Prishtina, Kosovo

office phone: +381 (0)38 243 918

office fax: +381 (0)38 754 866

e-mail: kosovo@chwb.org

web: www.chwb.org

www.chwbkosovo.org